

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Dilek POLAT

AĞRI ALT BÖLGESİ'NDE (AĞRI, ARDAHAN, İĞDIR ve KARS)
GELİR DAĞILIMI VE GÖÇ
(BİR UYGULAMA)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

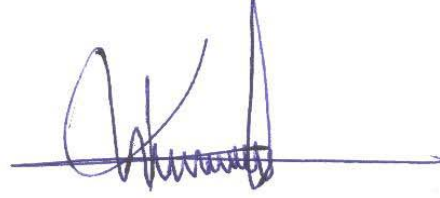
TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Kerem KARABULUT

ERZURUM-2007

TEZ KABUL TUTANAĞI

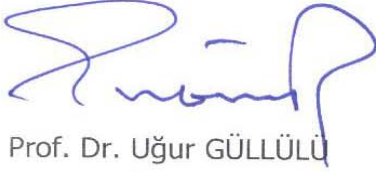
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, İktisat Anabilim Dalının İktisat Politikası Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul edilmiştir.

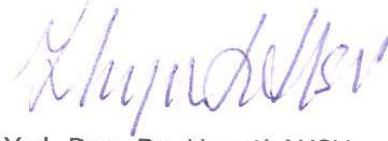
Doç. Dr. Kerem KARABULUT

Danışman / Jüri

Prof. Dr. Uğur GÜLLÜLÜ

Jüri

Yrd. Doç. Dr. Hayati AKSU

Jüri

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. **17/08/2007**

Prof. Dr. Vahdettin BAŞCI

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	viii
TEŞEKKÜR.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GELİR DAĞILIMI VE GÖÇÜ AÇIKLAMAYA YÖNELİK KAVRAMLAR

1.1. Gelir Dağılımı Kavramı.....	4
1.2. Gelir Dağılımının Önemi.....	5
1.3. Gelir Dağılımının Türleri.....	5
1.3.1. Fonksiyonel gelir dağılımı.....	5
1.3.2. Kişisel gelir dağılımı.....	7
1.3.3. Bölgesel gelir dağılımı.....	7
1.3.4. Sektörel gelir dağılımı.....	8
1.4. Gelir Dağılımı Eşitsizlik Ölçütleri.....	9
1.4.1. Yüzde Paylar.....	9
1.4.2. Lorenz Eğrisi	10
1.4.3. Gini Katsayısı	12
1.4.5. Kuznets Katsayısı.....	13
1.5. Göç Kavramı.....	14
1.6. Göç Eğilimi.....	15
1.7. Göç Çeşitleri.....	16
1.7.1. İç göç.....	16
1.7.2. Dış göç	17
1.7.3. Zorunlu göç.....	18
1.7.4. Gönüllü göç.....	18
1.8. Göç Nedenleri	19

1.8.1. Ekonomik nedenler.....	20
1.8.2. Sosyal nedenler.....	21
1.8.3. Çevresel ve kentsel nedenler.....	22
1.8.4. Psikolojik nedenler	23
1.9. Gelir dağılımı ve göç.....	24

İKİNCİ. BÖLÜM

2. GELİR DAĞILIMINI VE GÖÇÜ AÇIKLAMAYA YÖNELİK KURAMLAR

2.1. Gelir Dağılımı Teorileri.....	25
2.1.1. Klasik gelir dağılımı teorileri.....	25
2.1.1.1. Ricardo'nun gelir dağılımı teorisi.....	26
2.1.1.2. Marx'ın gelir dağılımı teorisi.....	30
2.1.2. Neo-klasik gelir dağılımı teorileri.....	34
2.1.2.1. Clark'ın marjinal verimlilik teorisi.....	35
2.1.2.2. Ürün tükenim teorisi.....	37
2.1.3. Keynesyen gelir dağılımı teorisi.....	38
2.1.4. Kaldor'un gelir dağılımı teorisi.....	39
2.1.5. Sentezci gelir dağılımı teorileri.....	40
2.1.5.1. Weintraub'un gelir dağılımı teorisi.....	40
2.1.5.2. Fergunson'un gelir dağılımı teorisi.....	42
2.2. Göç Teorileri.....	44
2.2.1. Fayda maliyet yaklaşımı.....	44
2.2.1.1. Klasikler'in göç teorileri.....	45
2.2.1.2. Neo-Klasiklerin göç teorileri.....	54
2.2.2. İtici ve çekici güçler yaklaşımı.....	58
2.2.2.1. E.G.Ravenstein.....	59
2.2.2.2. Everett S. Lee.....	60
2.2.2.3. Bernard Okun ve Richard W. Richardson.....	63
2.2.2.4. Ira S. Lowry.....	65
2.2.3. Seçkinlik yaklaşımı.....	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE' DE YAPILAN GELİR DAĞILIMI GÖÇ ARAŞTIRMALARI

3.1. Gelir Dağılımı Araştırmaları.....	68
3.1.1. Türkiye'de yapılan gelir dağılımı çalışmalarının genel değerlendirmesi.....	78
3.2. Göç Araştırmaları.....	81

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. BÖLGE İL MERKEZLERİNDEKİ GELİR DAĞILIMI VE GÖÇ EĞİLİMİ UYGULAMASI

4.1. Araştırma Metodolojisi.....	89
4.1.1. Araştırmanın önemi, amacı ve kapsamı.....	89
4.1.2. Araştırmanın Kısıtları.....	92
4.1.3. Veri setinin oluşturulması.....	92
4.1.4. Anketin hazırlanması ve uygulanması.....	93
4.1.5. Verilerin işlenmesi ve çözümlenmesi.....	94
4.2. Ağrı Alt Bölgesi'nde Ankete Katılanların Örneklem-Demografik Özellikleri.	94
4.2.1. Katılımcıların illere ve cinsiyete göre dağılımı.....	94
4.2.2. Katılımcıların illere ve yaş durumuna göre dağılımı.....	95
4.2.3. Katılımcıların illere ve ikamet sürelerine göre dağılımı.....	96
4.2.4. Katılımcıların illere ve hanedeki kişi sayısına göre dağılımı.....	97
4.2.5. Katılımcıların illere ve doğum yerlerine göre dağılımı.....	98
4.2.6. Katılımcıların illere ve eğitim düzeyine göre dağılımı.....	99
4.2.7. Katılımcıların illere ve meslek gruplarına göre dağılımı.....	100
4.2.8. Katılımcıların illere ve meslek gruplarının iş memnuniyetine göre dağılımı.....	102
4.2.9. Katılımcıların illere ve yaşam memnuniyet derecelerine göre dağılımı...	103
4.2.10. Katılımcıların çocuklarının aile bütçesine katkısına göre dağılımı.....	104
4.2.11. Katılımcıların illere ve gelir düzeylerine göre dağılımı.....	105
4.2.12. Aile bütçesine dışardan katkı olup olmamasının illere göre dağılımı..	106

4.2.13. Katılımcıların illere ve kendilerini gördükleri gelir gruplarına göre dağılımı.....	107
4.2.14. Katılımcıların illere ve sosyal güvenceye sahipliğinin kurumlara göre dağılımı.....	108
4.2.15. Sosyal güvencesi olmayanların illere ve sağlık harcamalarına göre dağılımı.....	109
4.2.16. Katılımcıların devletin bölge illerine ilgisi konusundaki düşünceleri...	110
4.2.17. Kente göç ile gelip gelmemenin illere göre dağılımı.....	113
4.2.18. Kentten göç etme düşüncesinin illere göre dağılımı.....	114
4.3. Ağrı Alt Bölgesi'ndeki Göç Düşüncesi İle Çeşitli Değişkenler Arasındaki İlişkiler.....	115
4.3.1. Ağrı Alt Bölgesi'nde cinsiyet ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	116
4.3.2 Ağrı Alt Bölgesi'nde yaş ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	117
4.3.3. Ağrı Alt Bölgesi'nde ikamet süresi ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	118
4.3.4. Ağrı Alt Bölgesi'nde hanedeki kişi sayısı ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	119
4.3.5. Ağrı Alt Bölgesi'nde doğum yeri ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	120
4.3.6. Ağrı Alt Bölgesi'nde eğitim durumu ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	121
4.3.7. Ağrı Alt Bölgesi'nde meslek grupları ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	122
4.3.8. Ağrı Alt Bölgesi'nde iş memnuniyeti ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	123
4.3.9. Ağrı Alt Bölgesi'nde yaşam memnuniyeti ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	123
4.3.10. Ağrı Alt Bölgesi'nde gelir düzeyi ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	124
4.3.11. Ağrı Alt Bölgesi'nde gelir grupları ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	125

4.3.12. Ağrı Alt Bölgesi'nde çocukların aile bütçesine katkısı ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	126
4.3.13. Ağrı Alt Bölgesi'nde dışardan aile bütçesine katkı ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	126
4.3.14. Ağrı Alt Bölgesi'nde sosyal güvence ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	127
4.3.15. Ağrı Alt Bölgesi'nde sosyal güvenceye sahip olmayanların sağlık harcaması ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	128
4.3.16. Ağrı Alt Bölgesi'nde devletin bölgeyle yeterince ilgilendiği düşüncesi ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	128
4.3.17. Ağrı Alt Bölgesi'ne göç ile gelenler-gelmeyenler ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	129
4.4. Ağrı Alt Bölgesi'ndeki Göç Nedenleri ile Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişkiler.....	130
4.4.1. Maddi imkansızlıklar ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	134
4.4.2. İyi bir iş bulma imkanı ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	134
4.4.3. Eğitim hizmetlerinin yetersizliği ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	135
4.4.4. Sağlık hizmetlerinin yetersizliği ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	136
4.4.5. Sosyal faaliyetlerin yetersizliği ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	136
4.4.6. Etnik Yapı ile Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki.....	137
4.4.7. Ailevi geçimsizlikler ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	137
4.4.8. Akrabaların göç etmesi ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	138
4.4.9. Komşularla yaşanan huzursuzluklar ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	139
4.4.10. Terör ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	139

4.4.11. İklim şartlarının zorluğu ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki.....	140
4.4.12. Göç etme düşüncesi ve nedenlerinin illere göre farklılıkları.....	141
4.5. Ağrı Alt Bölgesi'nde Gelir Dağılım Analizi.....	143
4. 5.1. Yüzde Paylar analiziyle kişisel gelirin hesaplanması.....	143
4.5.1.1. Ağrı ilinde gelir dağılımının Yüzde Paylar analizi.....	143
4.5.1.2. Ağrı ili gelir dağılımının Gini katsayısı ve Lorenz eğrisi yardımıyla analizi.....	145
4.5.1.3. Ardahan ilinde gelir dağılımının Yüzde Paylar analizi.....	148
4.5.1.4. Ardahan ili gelir dağılımının Gini katsayısı ve Lorenz eğrisi yardımıyla analizi.....	150
4.5.1.5. Iğdır ilinde gelir dağılımının Yüzde Paylar analizi.....	153
4.5.1.6. Iğdır ili gelir dağılımının Gini katsayısı ve Lorenz eğrisi yardımıyla analizi.....	154
4.5.1.7. Kars ilinde gelir dağılımının Yüzde Paylar analizi.....	157
4.5.1.8. Kars ili gelir dağılımının Gini katsayısı ve Lorenz eğrisi yardımıyla analizi.....	159
4.6.Ağrı Alt Bölgesi'ndeki Gelir Dağılımı ve Göç Eğiliminin Genel Değerlendirilmesi	161
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	164
KAYNAKLAR.....	172
EK.....	182
ÖZGEÇMİŞ.....	185

ÖZET
YÜKSEKLİSANS TEZİ

**AĞRI ALT BÖLGESİ'NDE (AĞRI, ARDAHAN, İĞDIR VE KARS)
GELİR DAĞILIMI VE GÖÇ
(BİR UYGULAMA)**

DİLEK POLAT

Danışman: Doç. Dr. Kerem Karabulut

2007, Sayfa: 187

Jüri: Doç. Dr. Kerem Karabulut

Prof. Dr. Uğur Güllülü

Yrd. Doç. Dr. Hayati Aksu

Adil gelir dağılımının sağlanması, tüm devletlerin önemli uğraş alanlarından birisidir. Gelir dağılımındaki dengesizlik birey, il, bölge ve ülke bazında mutsuzluk ve huzursuzluk kaynağıdır. Gelir dengesizliği sorununun temel yansımalarından birisi düşük gelirli il ve bölgelerden yüksek gelirli il ve bölgelere göçtür.

Türkiye’de yaşanan göçün yönü daha az gelişmiş Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinden, sanayileşmiş ve kişi başına gelir düzeyi yüksek batı bölgelerindeki illere yöneliktir. Bu çalışma ile hem göçün en yoğun yaşandığı hem de beşinci derecede gelişmiş iller grubu içinde olan Ağrı Alt Bölgesi’nde (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) gelir dağılımı ve göç konusu analiz edilmektedir. Bunun için ilgili il merkezlerinde toplam 1600 deneğe anket uygulanarak SPSS paket programı yardımıyla Ki-kare, Korelasyon ve ANOVA testi gibi istatistiki metotlardan faydalanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, Ağrı Alt Bölgesi’ndeki insanların %74,5 oranında göç eğiliminde oldukları, göç gerekçelerinde ekonomik değil, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği gibi sosyal nedenlerin ön plana çıktığı, terör ve etnik köken farklılıklarının göç sebebi olarak algılanmadığı, bölge nüfusunun %65,4’ünün aylık 1000YTL ve altında gelire sahip olduğu, gelir dağılım eşitsizliğinin %10 önem düzeyinde göç sebebi olduğu gibi temel sonuçlar elde edilmiştir. Ulaşılan sonuçlar doğrultusunda uygun çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT
MASTER THESIS
THE INCOME DISTRIBUTION AND MIGRATION IN SUBDIVISION AĞRI
AN APPLICATION

DİLEK POLAT

Supervisor: Associate. Prof. Dr. Kerem Karabulut

2007, Page:187

Jury: Associate. Prof. Dr. Kerem Karabulut

Prof. Dr. Uğur Güllülü

Assistant Prof. Dr. Hayati Aksu

The provision of a fair income distribution is one of the important deals of all governments. The imbalance in the distribution of income is a source of unhappiness and uneasiness on the basis of individual, region and country. One of the basic reflections of such a problem of income imbalance is migration from low-income cities and regions to the higher-income cities and regions.

The direction of the migration in Turkey is toward the industrialized and high-level-income western cities from underdeveloped eastern and southeastern Anatolian cities. In this study, the income distribution and migration in subdivision Ağrı (Ağrı, Ardahan, Iğdır, and Kars), where such migration intensively occurs and which is one of the level five developed cities groups, were analyzed. For this purpose, a questionnaire was applied to 1600 subjects in the cities concerned, and analyzed by means of the SPSS statistical program including chi-square, correlation and ANOVA test. According to the data available, 74,5% of people in subdivision Ağrı tend to migrate and as for the reasons of this tendency, it was reached that social reasons such as lack of health and education services rather than economic reasons become prominent, however, terrorism and ethnic differences are not regarded as a cause of migration, and 65% of people of the region have a monthly income of 1000 YTL and under and the fact that income distribution imbalance is significant on the level of %10 significance for the reason of migration. In the light of these results, appropriate suggestions were attempted to give.

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın gerçekleşmesinde deneyim ve yardımlarını esirgemeyen başta danışman hocam Doç. Dr. Kerem KARABULUT olmak üzere, Prof. Dr. Önder BARLI, Doç. Dr. Ö. Selçuk EMSEN ve Yrd. Doç. Dr. Sevtap ÜNAL hocalarıma teşekkür ederim.

Ayrıca araştırmanın değişik aşamalarında yardımlarını gördüğüm Arş. Gör. Hüseyin DAŞTAN'a, Arş. Gör. İkrâm DAŞTAN'a, Arş. Gör. Özlem GÜNDÜZ'e, Uzman Yardımcısı Ahmet SARİ'ya, Şule ATATOPRAK'a ve Gülbüz BIYIKLI'ya teşekkür ederim.

Erzurum 2007

Dilek POLAT

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 3.1. Hane Gelirlerinin %20'lik Dilimlere Göre Dağılımı (1987).....	74
Tablo 3.2: Hane Gelirlerinin %20'lik Dilimlere Göre Dağılımı (1994).....	75
Tablo 3.3: Hane Gelirlerinin %20'lik Dilimlere Göre Dağılımı (2002).....	77
Tablo 3.4: Türkiye'de Farklı Yıllarda Farklı Araştırmalarda Yüzde 20'lik Gruplara Göre Gelir Dağılımı.....	79
Tablo 3.5. Çeşitli Yıllarda Yapılan Araştırmaların Gini Katsayıları.....	80
Tablo 4.1: Katılımcıların İllere ve Cinsiyete Göre Dağılımı.....	95
Tablo 4.2: Katılımcıların İllere ve Yaşa Göre Dağılımı.....	95
Tablo 4.3: Katılımcıların İllere ve İkamet Sürelerine Göre Dağılımı.....	96
Tablo 4.4: Katılımcıların İllere ve Hanedeki Kişi Sayısına Göre Dağılımı	97
Tablo 4.5: Katılımcıların İllere ve Doğum Yerlerine Göre Dağılımı.....	98
Tablo 4.6: Katılımcıların İllere ve Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı.....	99
Tablo 4.7: Katılımcıların İllere ve Meslek Gruplarına Göre Dağılımı.....	101
Tablo 4.8: Katılımcıların İllere ve Meslek Gruplarının İş Memnuniyetine Göre Dağılımı.....	102
Tablo 4.9: Katılımcıların İllere ve Yaşam Memnuniyet Derecelerine Göre Dağılımı.....	103
Tablo 4.10: Katılımcıların Çocuklarının Aile Bütçesine Katkısına Göre Dağılımı.....	104
Tablo 4.11: Katılımcıların İllere ve Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı.....	105
Tablo 4.12: Aile Bütçesine Dışardan Katkı Olup Olmamasının İllere Göre Dağılımı.....	106
Tablo 4.13: Katılımcıların İllere ve Kendilerini Gördükleri Gelir Gruplarına Göre Dağılımı.....	107
Tablo 4.14: Katılımcıların İllere ve Sosyal Güvenceye Sahipliğinin Kurumlara Göre Dağılımı.....	108
Tablo 4.15: Sosyal Güvencesi Olmayanların İllere ve Sağlık Harcamalarına Göre Dağılımı.....	109
Tablo 4.16: Katılımcıların Devletin Bölge İllerine İlgisi Konusundaki Düşünceleri.....	110

Tablo 4.17: 2006 Yılı Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı (Bin YTL).....	111
Tablo 4.18: 2005 Yılı İtibarıyla İller Bazında Genel Bütçe Vergi Gelirleri.....	112
Tablo 4.19: Kente Göç ile Gelip Gelmemenin İllere Göre Dağılımı.....	113
Tablo 4.20 : Ağrı Alt Bölgesinde Alınan ve Verilen Göç.....	114
Tablo 4.21: Ağrı Alt Bölgesinde Net Göç.....	114
Tablo 4.22: Kentten Göç Etme Düşüncesinin İllere Göre Dağılımı.....	114
Tablo 4.23 : Cinsiyet ile Ağrı Alt Bölgesindeki Göç Etme Düşüncesi.....	116
Tablo 4.24 : Yaş ile Ağrı Alt Bölgesindeki Göç Etme Düşüncesi.....	117
Tablo 4.25 : İkamet Süresi ile Ağrı Alt Bölgesindeki Göç Etme Düşüncesi.....	118
Tablo 4.26 : Hanedeki Kişi Sayısı İle Ağrı Alt Bölgesindeki Göç Etme Düşüncesi.....	119
Tablo 4.27 : Doğum İle Ağrı Alt Bölgesindeki Göç Etme Düşüncesi.....	120
Tablo 4.28 :Eğitim Durumu İle Ağrı Alt Bölgesindeki Göç Etme Düşüncesi.....	121
Tablo 4.29: Meslek Grupları İle Ağrı Alt Bölgesindeki Göç Etme Düşüncesi.....	122
Tablo 4.30: İş Memnuniyeti İle Ağrı Alt Bölgesindeki Göç Etme Düşüncesi.....	123
Tablo 4.31: Yaşam Memnuniyeti İle Ağrı Alt Bölgesindeki Göç Etme Düşüncesi....	124
Tablo 4.32 : Gelir Düzeyi İle Ağrı Alt Bölgesindeki Göç Etme Düşüncesi.....	125
Tablo 4.33: Gelir Grupları İle Ağrı Alt Bölgesindeki Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki.....	125
Tablo 4.34:Çocukların Aile Bütçesine Katkısı İle Ağrı Alt Bölgesindeki Göç Etme Düşüncesi.....	126
Tablo 4.35: Dışardan Aile Bütçesine Katkı İle Ağrı Alt Bölgesindeki Göç Etme Düşüncesi.....	127
Tablo 4.36 : Sosyal Güvence ile Ağrı Alt Bölgesindeki Göç Etme Düşüncesi.....	127
Tablo 4.37 : Sağlık Harcaması ile Ağrı Alt Bölgesindeki Göç Etme Düşüncesi.....	128
Tablo 4.38: Devletin Bölgeyle Yeterince İlgilendiği Düşüncesi İle Göç Etme Düşüncesi.....	129
Tablo 4.39: Alt Bölgesine Göç İle Gelen-Gelmeyenlerin Göç Etme Düşüncesi.....	130
Tablo 4.40: Ağrı Alt Bölgesinden Göç Etmek İsteyenlerin Nedenleri.....	130
Tablo 4.41: Maddi İmkansızlıklar İle Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki.....	134
Tablo 4.42 : İyi Bir İş Bulma İmkânı İle Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki.....	135

Tablo 4.43: Eğitim Hizmetlerinin Yetersizliği İle Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki.....	135
Tablo 4.44: Sağlık Hizmetlerinin Yetersizliği İle Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki.....	136
Tablo 4.45: Sosyal Faaliyetlerin Yetersizliği İle Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki.....	136
Tablo 4.46 : Etnik Yapı ile Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki.....	137
Tablo 4.47: Ailevi Geçimsizlikler İle Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki.....	138
Tablo 4.48: Akrabaların Göç Etmesi İle Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki.....	138
Tablo 4.49: Komşularla Yaşanan Huzursuzluklar ile Göç Etme düşüncesi Arasındaki İlişki.....	139
Tablo 4.50: Terör ile Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki.....	140
Tablo 4.51: İklim Şartlarının Zorluğu İle Göç Etme Düşüncesi arasındaki İlişki.....	140
Tablo 4.52: Göç Etme Düşüncesi ve Nedenlerinin İllere Göre Farklılıkları.....	141
Tablo 4.53: Ağrı İlinde Gelirin % 20’lik Dilimler Halinde Dağılımı.....	143
Tablo 4.54: Ağrı İlinde Gelirin %10’luk Dilimler Halinde Dağılımı.....	144
Tablo 4.55: Ağrı İlinde Gelirin %5’lik Dilimler Halinde Dağılımı.....	144
Tablo 4.56: Ağrı İlinde %20’lik Hanehalkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı	145
Tablo 4.57: Ağrı İlinde %10’lik Hane Halkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı.....	146
Tablo 4.58: Ağrı İlinde %5’lik Hane Halkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı.....	147
Tablo 4.59:Ardahan İlinde Gelirin %20’lik Dilimler Halinde Dağılımı.....	148
Tablo 4.60: Ardahan İlinde Gelirin %10’luk Dilimler Halinde Dağılımı.....	149
Tablo 4.61: Ardahan İlinde Gelirin %5’lik Dilimler Halinde Dağılımı.....	149
Tablo 4.62: Ardahan İlinde %20’lik Hane Halkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı	150
Tablo 4.63: Ardahan İlinde %10’lik Hane Halkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı.....	151
Tablo 4.64: Ardahan İlinde %5’lik Hane Halkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı	152
Tablo 4.65: Iğdır İlinde Gelirin %20’lik Dilimler Halinde Dağılımı.....	153
Tablo 4.66: Iğdır İlinde Gelirin %10’luk Dilimler Halinde Dağılımı.....	153
Tablo 4.67: Iğdır İlinde Gelirin %5’lik Dilimler Halinde Dağılımı.....	154
Tablo 4.68: Iğdır İlinde %20’lik Hane Halkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı	154
Tablo 4.69: Iğdır İlinde %10’lik Hane Halkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı	155
Tablo 4.70: Iğdır İlinde %5’lik Hanehalkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı.....	156

Tablo 4.71: Kars İlinde Gelirin %20'lik Dilimler Halinde Dağılımı.....	157
Tablo 4.72: Kars İlinde Gelirin %10'luk Dilimler Halinde Dağılımı.....	158
Tablo 4.73: Kars İlinde Gelirin %5'lik Dilimler Halinde Dağılımı.....	158
Tablo 4.74: Kars İlinde %20'lik Hanehalkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı	159
Tablo 4.75: Kars İlinde %10'lik Hanehalkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı.....	159
Tablo 4.76: Kars İlinde %5'lik Hanehalkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı.....	160
Tablo 4.77:Ağrı Alt Bölgesi ve Türkiye'deki Gelirin % 20'lik Paylar Halinde Dağılımı.....	162
Tablo 4.78: Ağrı At Bölgesindeki Eşitsizlikler ve Göç Eğilimi.....	163

ŞEKİLLER LİSTESİ

Saya No:

Şekil 1.1: Lorenz Eğrisi.....	11
Şekil 2.1: Ricardo'nun Gelir Dağılım Teorisinin Geometrik Yorumu.....	28
Şekil 2.2: Gelirin Emek ve Kapital Arasında Bölünüşü.....	36
Şekil 2.3: Weintraub'un Toplam Arz İşlevinin Kurulması.....	41
Şekil 2.4: Göç Kararının Analizi için bir Model.....	51
Şekil 2.5: Göçte Kaynak Ve Göç Edilecek Bölge İle Aradaki Engeller.....	61
Şekil 4.1: Türkiye'de Göçün En Yoğun Yaşadığı İller Profili.....	90
Şekil 4.2:Gelişmişlik Endeksine Göre Kademeli İl Grupları.....	90
Şekil 4.3: Katılımcıların İllere ve Cinsiyete Göre Dağılımı.....	95
Şekil 4.4: Katılımcıların İllere ve Yaşa Göre Dağılımı.....	96
Şekil 4.5: Katılımcıların İllere ve İllerde Yaşadıkları Süreye Göre Dağılımı.....	97
Şekil 4.6: Katılımcıların İllere ve Hanedeki Kişi Sayısına Göre Dağılımı.....	98
Şekil 4.7: Katılımcıların İllere ve Doğum Yerlerine Göre Dağılımı.....	99
Şekil 4.8: Katılımcıların İllere ve Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı.....	100
Şekil 4.9: Katılımcıların İllere ve Meslek Gruplarına Göre Dağılımı.....	101
Şekil 4.10: Katılımcıların İllere ve Meslek Gruplarının İş Memnuniyetine Göre Dağılımı.....	103
Şekil 4.11: Katılımcıların İllere ve Hayat Memnuniyet Derecelerine Göre Dağılımı.....	104
Şekil 4.12: Katılımcıların İllere ve Çocuklarının Aile Bütçesine Katkısına Göre Dağılımı.....	105
Şekil 4.13: Katılımcıların İllere ve Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı.....	106
Şekil 4.14: Aile Bütçesine Dışardan Katkı Olup Olmamasının İllere Göre Dağılımı.....	107
Şekil 4.15: Katılımcıların İllere ve Kendilerini Gördükleri Gelir Gruplarına Göre Dağılımı.....	108
Şekil 4.16: Katılımcıların İllere ve Sosyal Güvenceye Sahipliğinin Kurumlara Göre Dağılımı.....	109

Şekil 4.17: Sosyal Güvencesi Olmayanların İllere ve Sağlık Harcamalarına Göre Dağılımı.....	110
Şekil 4.18: Katılımcıların Devletin Bölge İllerine İlgisi Konusundaki Düşüncelerinin Dağılımı.....	111
Şekil 4.19: Kente Göç ile Gelip Gelmemenin İllere Göre Dağılımı.....	113
Şekil 4.20: Kentten Göç Etme Düşüncesinin İllere Göre Dağılımı.....	115
Şekil 4.21: Göç Nedenlerinin Ortalama Değerleri için Önemlilik ve Karasızlık Bandı.....	133
Şekil 4.22: Ağrı İlinde %20'lik Gruplara Göre Lorenz Eğrisi.....	146
Şekil 4.23: Ağrı İlinde %10'luk Gruplara Göre Lorenz Eğrisi.....	147
Şekil 4.24: Ağrı İlinde %5'lik Gruplara Göre Lorenz Eğrisi.....	148
Şekil 4.25: Ardahan İlinde %20'lik Gruplara Göre Lorenz Eğrisi.....	150
Şekil 4.26: Ardahan İlinde %10'luk Gruplara Göre Lorenz Eğrisi.....	151
Şekil 4.27: Ardahan İlinde %5'lik Gruplara Göre Lorenz Eğrisi.....	152
Şekil 4.28: Iğdır İlinde %20'lik Gruplara Göre Lorenz Eğrisi.....	155
Şekil 4.29: Iğdır İlinde %10'luk Gruplara Göre Lorenz Eğrisi.....	156
Şekil 4.30: Iğdır İlinde %5'lik Gruplara Göre Lorenz Eğrisi.....	157
Şekil 4.31: Kars İlinde %20'lik Gruplara Göre Lorenz Eğrisi.....	159
Şekil 4.32: Kars İlinde %10'luk Gruplara Göre Lorenz Eğrisi.....	160
Şekil 4.33: Kars İlinde %5'lik Gruplara Göre Lorenz Eğrisi.....	161
Şekil 4.34: Ağrı Alt Bölgesi ve Türkiye'nin %20'lik Gruplara Göre Lorenz Eğrileri.....	162

GİRİŞ

Gelir, bireylere ya da toplumlara belli zamanlarda, belli yerlerden gelen para olarak değerlendirilebildiği gibi, üretim ve hizmet süreçleri sonucunda elde edilen parasal ya da nesnel getiri olarak da değerlendirilebilmektedir. Gelirin sağlanması kadar, dağılımı konusu da önem arz etmektedir. Gelirin dağılımı, üretimi gerçekleştirilen üretim faktörlerinin, katılımları oranında üretimden pay almalarıyla gerçekleşmektedir. Emeğin payı ücret, sermayenin payı faiz, toprağın payı rant ve müteşebbisin payı kârdır. Her üretim faktörünün üretimden adil pay almaması gelir dağılımı problemini ortaya çıkartmaktadır. Uzun yıllardan beri adaletli bir gelir dağılımının sağlanabilirliği konusuyla ilgilenilmekte ve bu konuya büyük önem verilmektedir.

Gelir dağılımında adalet arayışında özellikle kitle iletişim araçlarının çok geniş halk kitlelerine ulaşması ve bu bağlamda tüm kesimlerin birbirinden haberdar olması da önemli faktörlerden olmuştur. Aynı toplumun bireylerinin çok farklı hayat standardı içinde bulunduklarının bilincine varmaları, bir takım sosyal çözümlemeleri de beraberinde getirmiştir. İnsanlar görülen bu farklılığın sebeplerini daha çok sorgulamaya başlamışlardır. Gelir farklılıklarının sorgulanmasının en önemli yansımalarından birisi de iller ve bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizliklerin farkındalığının artması ve buna bağlı olarak giderek derinleşen göç akımlarının artmasıdır.

Göç, kişilerin içinde yaşadığı coğrafi ve sosyo-kültürel çevreden ayrılarak gelecek yaşantılarının bir bölümünü ya da tamamını geçirmek üzere başka bir coğrafi ve sosyo-kültürel çevreye girmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede, her ülke ve toplumun kendine has özelliklerine bağlı olarak göçün sebepleri, yoğunluğu ve tarihi de farklılaşabilmektedir.

Türkiye’de bugüne kadar yaşanan süreçte, bölgesel farklılıklar, göç akımlarının “itici ve çekici gücü” olma fonksiyonunu sürdürmektedir. Kırsal alanlardaki toprak miktarı ve dağılımı ile tarımdaki makineleşme ve bazı bölgelerdeki güvenlik sorunları, göçte “itici güce” örnek verilebilirken; iş bulma ve daha yüksek gelir elde etme beklentisi ile kentlerde daha iyi eğitim ve sağlık hizmetlerinin olması gibi faktörler ise “çekici güce” örnek verilebilmektedir.

Türkiye’deki gelir dağılım sorunu incelendiğinde, bu sorunun bölgesel gelişmenin dengesizliği ile bütünleştiği dikkat çekmektedir. İnsanların yaşadıkları sosyo-ekonomik ortamlardaki eşitsizlikler arttıkça, bu eşitsizliğin bireysel olarak giderilmesi arayışı olarak göç eğilimi içerisinde olabilecekleri bilinmektedir.

Ülkeler için gelir dağılımının belirleyicilerini ve göç sürecinin sebeplerini birlikte ve doğru bir şekilde tespit etmek, ekonomik kalkınma ve istikrar için önem arz eder. Bu perspektifte Türkiye’de de farklı yıllarda, farklı kişi ve kuruluşlar tarafından gelir dağılımı ve göç eğilimleri üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bu araştırmalarda her ne kadar farklı yöntemler uygulansa da, araştırmaların birbirine yakın sonuçlar verdiğini söylemek mümkündür. Türkiye’de yapılan gelir dağılımı çalışmalarında adil olmayan bir dağılımının olduğu, göç çalışmalarında da göçün itici ve çekici faktörler sonucunda gerçekleştiği görülmektedir. Bölgesel düzeyde karşılaşılan veri yetersizliğinden dolayı, gelir dağılımı ve göç sorunu her bölgenin kendine has özellikleri dikkate alınarak yapılacak anket uygulamalarıyla aşılmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın kapsamı dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, gelir dağılımı ve göç ile ilgili temel kavramlara yer verilmiş, gelir dağılımı ve göç türleri incelenerek, gelir dağılım ölçütleri ve göç nedenleri ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde ise, başlıca gelir dağılımı ve göç yaklaşımları incelenmiştir. Üçüncü bölüm bir literatür araştırması niteliğindedir ve Türkiye’de yapılan başlıca gelir dağılımı ve iç göç çalışmalarını kapsamaktadır.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde, Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illerinden oluşan Ağrı Alt Bölgesinde yapılan bir saha araştırması yer almaktadır. Yapılan uygulamalı çalışma çerçevesinde, Ağrı Alt Bölgesini oluşturan il merkezlerinde hanehalkı üzerinde yapılan anket çalışması ile gelir dağılımındaki değişimin ne yönde seyrettiği ve göç etme eğilimi ve nedenlerinin tespit edilmesi amaçlanırken; demografik faktörlerin hanehalkının göç etme düşüncelerine olan etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, hanehalkının toplam gelirden aldığı pay, yüzde paylar analiziyle incelenerek kişisel gelirleri belirlenmiş ve en alt seviyedeki hanehalkı ile en üst seviyedeki hanehalkı arasındaki gelir farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede gelir dağılımını ve bölgeyi oluşturan iller arasında gelir dağılımındaki farklılıklar belirlenerek, alt bölgedeki iller arasında gelir açısından benzerliklerin mi, yoksa farklılıkların mı daha ağırlıklı olarak yaşandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kısımda

son olarak, gelir dağılımında eşitsizliklerin ölçülmesinde kullanılan gini katsayıları hesaplanmış ve göç eğilim oranları ile karşılaştırılması yapılarak, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin göç eğilimi üzerinde belirleyici bir gücünün olup olmadığı sınılamaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GELİR DAĞILIMI VE GÖÇÜ AÇIKLAMAYA YÖNELİK KAVRAMLAR

Bu bölümde, gelir, milli gelir, gelir dağılımı ve gelir dağılımını açıklamaya yönelik yöntemler ile göç, göçü açıklamaya yönelik kavram ve açıklamalar değerlendirilmektedir.

1.1. Gelir Dağılımı Kavramı

Gelir; üretim ve hizmet süreçleri sonucunda elde edilen parasal ya da nesnel getiridir. Aynı zamanda gelir, bir bireye, bir topluluğa belli zamanlarda, belli yerlerden gelen para olarak değerlendirildiği gibi üretim ve hizmet süreçleri sonucu elde edilen parasal ya da nesnel getiri olarak da değerlendirilmektedir.¹ Böylece toplum yönünden gelir, bir zaman periyodu boyunca, üretim akışı olarak tarif edilebilir.² Toplumsal anlamda gelirin değerlendirilmesi milli gelir kavramını ortaya çıkarmaktadır. Milli gelir; bir ekonomide bireylerin ekonomik faaliyetleri sonucu belli bir dönem içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin toplamıdır. Gelir dağılımı ise, bir ülkede belirli bir dönemde yaratılan milli gelirin bireyler veya üretim faktörleri sahipleri arasında dağılım biçimlerini ifade etmektedir. Gelir dağılımı analizlerinin amacı, gelir farklılaşmalarının neden ve sonuçlarının ortaya konulmasıdır.³

Gelir dağılımının gerçekleşmesinde ekonomik, siyasal ve toplumsal etkenler rol oynamaktadır. Dağılımı biçimlendiren etkenlerin başında üretim araçları mülkiyeti gelmektedir. Mülkiyetin eşitsiz dağılımı, gelir dağılımını da eşitlikten uzaklaştıracaktır. Fakat gelir dağılımı sadece mülkiyete bağlı değildir. Aynı zamanda, kamu hizmetlerinin düzeyi, maliye politikası, sosyal kurumlar ve politikalar, toplumsal-geleneksel ilişkiler piyasaların yapısı, işgücünün örgütlenme düzeyi ile dikey ve yatay hareketliliği, nüfusun sınıfsal ve sektörel dağılımı, toplumun demokratikleşme düzeyi, siyasal katılma biçimleri, gelir dağılımını belirleyen temel etkenlerdir. Gelir dağılımı bu etkenlerin bir göstergesidir.⁴

¹ DPT (2001), **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele**, Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara, s.3.

² Wallace C Peterson (1994), **Income Employment and Economic Growth**, Çev: Talat Güllap, Atatürk Üniversitesi İİBF Yayınları, Erzurum, s.34.

³ Hüseyin Şahin (2002), **Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu)**, 7.Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, s.529.

⁴ Şahin H., Age., s.529.

1.2. Gelir Dağılımının Önemi

Bir ülkenin refahı, zenginliğinden çok, gelir dağılımıyla ölçülür. Örneğin, aynı toplam geliri elde eden iki ülkeden birinde diğerine göre daha adil bir gelir dağılımı uygulanıyorsa, o ülkenin refahı gelir dağılımı eşitsiz olana göre daha iyidir. Bu nedenle, ülkede ekonomik ve sosyal kararların alınmasında, sermaye birikimi ve sosyal yapının iyileştirilmesinde gelirin fertler arasında ne şekilde dağıldığının bilinmesi önem arz etmektedir.⁵

Gelir dağılımı bir ülkedeki tüketim, tasarruf hacmini ve tüketimin bileşimini etkilemekte ve bu nedenle gelir dağılımının veya gelir dağılımındaki bozulmanın derecesinin ve nereden kaynaklandığının bilinmesi gerekmektedir. Etkin bir gelir dağılımı politikasının uygulaması da bu şekilde mümkündür. Bölüşüm sorunu yalnızca var olanı paylaşmak olarak görülmemeli, ülkede toplam kaynakların dengeli dağılması sonucunda piyasa genişlemesinin sağlanacağı, ekonomide üretim potansiyelinin artacağı unutulmamalıdır. Bu açıdan konuyu, her yönüyle ortaya koyacak nitelikte sürekliliği ve karşılaştırılabilirliği olan veri ve göstergelere olan gereksinim devam etmektedir.⁶

1.3. Gelir Dağılımının Türleri

Gelirin kimler, neler veya nereler arasında nasıl dağıtılacağı konusu araştırılırken ele alınan gelir dağılım türleri, fonksiyonel, kişisel bölgesel ve sektörel gelir dağılımı şeklinde sıralanabilmektedir.

1.3.1. Fonksiyonel gelir dağılımı

Üretimde kullanılan girdiler, üretimdeki işlevlerine göre emek, sermaye, toprak ve girişimcilik diye adlandırılmaktadır. Bir ülkede gelirin bu gruplandırmaya göre dağılımına fonksiyonel gelir dağılımı denmektedir. Burada amaç gelirin ne kadarının ücret, faiz, rant ve kar olarak dağıtıldığının ve zaman içinde gelirin paylaşımında hangi faktör sahipleri lehine gelişme yaşandığının belirlenmesidir.⁷

⁵ Erkan Işığışık (1989), **Gelir Eşitsizlik Ölçüleri ve Türkiye’de Gelir Dağılımı**, Uludağ Üniversitesi İİBF Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, s. 11.

⁶ DPT, Age., s.2.

⁷ Aslan Eren (2002), **Türkiye’nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunlar**, Muğla Üniversitesi İİBF Yayınları, Muğla, s.61.

Ekonomik etkinliğe dayalı gelirler en genel düzlemde emek ve sermaye kesimleri şeklinde ayrılmaktadır. Emek kesimi ücret ve maaş alırken, sermaye ise kar, faiz ve rant almaktadır. Ancak bu tür bir çözümleme üretim sürecinde emek ve sermayenin ayrışma derecesiyle doğru orantılıdır. Bu ayrışma gelişmiş ekonomilerde belirgin olduğundan toplam gelirin böyle bir ayrım çerçevesinde ele alınması kolay olurken, ayrımın belirgin olmadığı gelişmekte olan ülkelerde zor olmaktadır.⁸

Fonksiyonel gelir dağılımı, başlangıçta gelirin emek gelirleri ve mülkiyet gelirleri arasında paylaşılması olarak anlaşılmış, daha sonraları bu iki kategori kendi içerisinde; emek gelirleri, ücret (fiziki emek geliri), maaş (beyaz yakalı gelirleri), ve üst düzey ücretliler (yönetici emek gelirleri) olarak, ve mülk gelirleri ise rant ve kar payı olarak ayrılmıştır.⁹

Gelirin fonksiyonel dağılımı, bir ülkenin gelişmişlik seviyesi hakkında oldukça sağlıklı bilgiler verebilmektedir. Nitekim gelişmiş ülkelerde, iktisadi kalkınmanın başlangıç dönemlerinde tarım kesimi, milli gelirden en büyük payı alırken, gelişme düzeyi yükseldikçe ücretlilerin payının arttığı gözlenmiştir. Gelişmiş ülkelerde emek gelirlerinin milli gelir içindeki payı %70'e çıkarken, gelişmekte olan ülkelere %30 gibi düşük bir seviyede bulunmaktadır.¹⁰

Genellikle gelişmekte olan ülkeler, kendi bünyelerinden kaynaklanan bir faktörel dengesizlik içindedirler. Bu ülkelerde emek arzının fazlalığına karşılık sermaye kıt bir üretim faktörüdür. Bu durumda piyasalara müdahale edilmediği takdirde, emek ve sermaye piyasalarında arz ve talep kanunları çerçevesinde faktörlerin fiyatları, yani ücret ve faiz seviyesi, bu faktörlerin derecesine göre belirlenir. Şayet uygulanan ekonomi politikaları, faktör fiyatlarını etkiliyorsa, oluşan fiyatlar faktörlerin gerçek değerini vermez. Bu sebeple üretim faktörlerinin gelir elde etme oranları değişebilmektedir.¹¹

⁸ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk(2001), **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 12. Baskı, s.458.

⁹ Yaşar Uysal (1999), “Bölüşüm İlişkilerinin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi-Türkiye Örneği”, **D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, Temmuz-Ağustos-Eylül, İzmir. <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi02/bolum1.htm>. (Erişim Tarihi: 02.03.2006)

¹⁰ İbrahim Güran Yumuşak, Mahmut Bilen (2000)“Gelir Dağılımı-Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme” **K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:1, Sayı:1, s.3

¹¹ DPT, 2001, Age., s.12.

1.3.2. Kişisel gelir dağılımı

Gelirin, fertler ya da haneler arasındaki dağılımını ön plana çıkaran bir yaklaşımdır. Kişisel gelir dağılımında fertler ya da hanelerin gelirlerinin büyüklüğüne göre gelir eşitsizlikleri belirlenmektedir. Ayrıca bu dağılımda gelirin sosyo-ekonomik gruplara, mesleklere, sektörler, bölgelere, eğitim durumlarına göre sınıflandırılması da yapılabilmektedir.¹²

Bir ülkede gelir dağılımının adil olup olmadığı, kişisel gelir dağılımı ile ölçülür. Kişisel gelir dağılımı ölçüsü, adil gelir dağılımını mümkün kılan bir ölçüdür. Kişisel gelir dağılımı gelirin nasıl, nerede, ne yaparak elde edildiğini değil, sadece bireylerin veya tüketici birimlerinin belirli bir süre boyunca elde ettikleri gelir miktarını göz önünde tutar. Bireyler arasındaki gelir eşitsizlikleri araştırılmak isteniyorsa, kişisel gelir dağılımı kavramına başvurulur.¹³ En yüksek ve en düşük gelir grupları arasındaki farklar (eşitsizlik derecesi) ve bu eşitsiz dağılıma yol açan mekanizmalar incelenir. Bu dağılımda ülke nüfusu genelde beş eşit gruba ayrılır. Nüfusun %20'sini temsil eden her bir gruba düşen ulusal gelir hesaplanarak hanehalkının yüzde dağılımı ile gelirin yüzde dağılımı karşılaştırılır. Hanehalkının toplumun hangi kesimlerini temsil ettiği belli olmadığından sermaye sahipleri, emekçiler ve çiftçiler gibi toplumu oluşturan farklı sınıflar arasında tarafsız bir dağılım öngörür.¹⁴

1.3.3. Bölgesel gelir dağılımı

Bölgesel ya da coğrafi gelir dağılımı, kişisel gelir dağılımının bir alt bölümü olarak değerlendirilebilir. Bir ülkenin farklı bölgelerinin ait milli gelirden ne oranda pay aldıklarını göstermektedir. Bölgesel gelir dağılımı, ülke içinde gelişmişlik düzeyini karşılaştırmada önemli bir araçtır. Ayrıca, çeşitli bölgeler arasındaki kişi başına isabet eden gelir farklılıklarını bulmaya yarayan bir gelir dağılım türüdür.¹⁵ Bir ülkede bölgesel dengesizlik, ülkenin çeşitli bölgeleri arasında görülen sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin tümüdür. Bu dengesizlikler, bölgeler arasında, tarım, sanayi, ticaret,

¹² 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi Gelir Dağılımı Sonuçları Haber Bülteni, 2003.

¹³ Nihat Işık (2006), “Sektörel Gelir Dağılımının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi**, Sayı.11, s.122

¹⁴ Coşkun Can Aktan, İstiklal Yaşar (2002), “Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, **Hak-İş Konfederasyonu Yayınları**, Ankara, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-gelir-dagilimi.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.06.2006).

¹⁵ Erdem Hepaktan, Asil Aklaya (2001), “Türkiye’de Gelir Dağılımının Bölgesel Yönden İncelemesi”, **Celal Bayar Üniversitesi, İİBF Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:8, Sayı:2, s.43.

hizmet, haberleşme, ulaştırma, sağlık, eğitim, demografik ve sosyal göstergeler bakımından büyük ölçüde farklılıklar ortaya çıkarır. Bunun sonucunda bölgeler arasında gelir dağılımının da farklı olması doğaldır.

Bölgesel gelir dağılımı, ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasındaki farklılıkları gösterir ve bölgesel gelişim araştırmacıları ve ülkedeki politika yapıcılarını için önemli bir kaynak teşkil eder.¹⁶ Bölgesel gelir dağılımı, bir ülkenin farklı alanlarının genellikle özel karakteristiklerinden dolayı önemli olmuştur. Bölgelerin gelir seviyeleri arasındaki farklılıklar yalnızca gelişmekte olan ülkelerde gözlenmemektedir. Örneğin, Doğu ve Batı Almanya, Güney ve Kuzey İtalya, Doğu ve Batı Avrupa ve Amerika'nın eyaletleri arasında da önemli gelir ve gelişmişlik farklılıkları bulunmaktadır. Bölgesel gelişim politikaları bir ekonominin sektör ya da bölgeler arasında gelişme seviyelerindeki farklılıkları azaltmak için benimsenir. Belirlenmiş bir bölgede başarılı bir gelir dağılımı plan ve politikaların uygulanabilmesi için politikacılarında o bölge hakkında tam bilgiye sahip olmaları önemlidir.¹⁷

1.3.4. Sektörel gelir dağılımı

Sektörel ya da mesleki gelir dağılımı, çeşitli üretim sektörlerinin sosyal hasılaya hangi oranda katıldığını ne ölçüde pay aldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldıkları paylar, bunların uzun dönemde gösterdiği değişim, devletin hangi sektörler lehine veya aleyhine milli gelirin dağılımını etkilediğini, sektörel gelir dağılımı ve buna ilişkin olarak yapılan incelemeler ortaya koymaktadır.¹⁸

Sektörel gelir dağılımı, üretim araçlarının mülkiyetiyle ilgili olarak yani milli gelirin kamu sektörüyle özel sektör arasındaki dağılımının ifadesi olarak da tanımlanmaktadır.¹⁹ Gelirin büyük bölümü, özel mülkiyet yerine kamunun elinde ise bu bize sistemin genel yapısı ve işleyişi hakkında fikir verecektir.

Gelişmiş ülkelerin çoğunda sanayi sektörünün milli gelirden aldığı pay fazla büyük değildir (%30–40 arasındadır). Çünkü bu ülkelerde öncelikle sanayileşme olgusu

¹⁶Yeşim Kuştepe, Umut Hallaç (2004), “Türkiye’de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Cilt 6, Sayı:4, s.147

¹⁷İsmail H. Özşabuncuoğlu (1998), “The Consequences of Integrated Regional Development Policies in Turkey”, **Third World Planning Review**, 20 (3), p.309

¹⁸Uysal Age.

¹⁹Hepaktan, Aklaya, Agm., s.43

yaşanmış, daha sonra ön plana çıkan hizmetleşme olgusu ile tarım sektörünün yanında sanayi sektörünün payı da gerilemiştir. Türkiye’de ise sanayileşme ile hizmetleşme bir arada yaşanmış; hatta bilgi çağına olmamızın da etkisiyle hizmetleşme olgusu, sanayileşme olgusunun bir adım önünde gelişme göstermiştir. Buna karşın hizmetleşme olgusu, gelir dağılımında istihdamdaki kadar yoğun yaşanmamıştır. Çünkü Türkiye’de planlı dönemde istikrarlı bir sanayileşme politikası izlenemediği için, sanayi sektörünün özellikle istihdam yaratma şansı düşük olmuştur. Bu dönemde sanayi sektörünün milli gelirdeki payı, istihdamdaki payına göre daha fazla artmıştır.²⁰

1.4. Gelir Dağılımı Eşitsizlik Ölçütleri

Kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliği belirlemede kullanılan istatistiksel ölçüler yardımıyla, kişiler arasında gelir eşitsizliği belirlenmeye çalışılmaktadır. Literatürde kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliği belirlemek amacıyla kullanılan çok sayıda ölçü bulunmaktadır. Bu ölçüler arasında Ortalamalar, Değişkenlik Ölçüleri, Kazanç Ağacı, Yüzde Payları, Lorenz Eğrisi ve Gini Katsayısı, Pareto Katsayısı, Asimetri Ölçüleri, Atkinson Eşitsizlik Ölçüsü, Elteto-Frigyes Eşitsizlik Ölçüsü’’ ve Theil Eşitsizlik Ölçüsü yer almaktadır.²¹ Çalışmanın uygulama kısmında, Yüzde Paylar, Lorenz Eğrisi, Gini Katsayı yöntemleri kullanılmaktadır. Ayrıca, Kuznets Eğrisi uygulamada ele alınmamasına rağmen, teorik açıdan önemi vurgulanmıştır.

1.4.1. Yüzde Paylar

Yüzde Paylar Analizi, kişisel gelir dağılımını ölçmede kullanılan ve eşitsizlik ölçüleri içinde en açık olanıdır. Bu yöntemle, özellikle uluslar arası karşılaştırmalarda gelir sahiplerini gelir düzeylerine göre %20’lik dilimler halinde beş eşit gruba bölerek, her gelir grubunun toplam gelir içindeki payını karşılaştırmak mümkün olmaktadır. Aynı şekilde, gelir düzeylerine göre %1’lik, %5’lik veya % 10’luk nüfus gruplarının milli gelirden aldıkları paylar da saptanabilmektedir.²²

²⁰ Aslan Eren (2006), **Türkiye Ekonomisi**, Ekin Kitabevi, ss.78-79.

²¹ Erkan Işığışok (1993), “Kişisel Gelir Dağılımındaki Eşitsizliği Belirlemede Kullanılan İstatistiksel Ölçüler”, **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi** Cilt XIV, Sayı 1-2, Mart-Kasım, s.211.

²² Işığışok E, Aqm., s.216.

1.4.2. Lorenz Eğrisi

Gelir dağılımındaki eşitsizliği, ilk olarak Amerikalı istatistikçi Lorenz 1905 yılında yayınladığı bir makalede ortaya atmış ve bunu bir eğri üzerinde gösterebilmeyi başarmıştır. Lorenz eğrisi olarak anılan bu diyagram, mutlak gelir dağılımı eşitliğinden, gelirin mümkün olan en adaletsiz dağılımına kadar bütün ihtimalleri gösterebilmektedir.²³

Lorenz eğrisi gelir dağılımının geometrik bir temsilcisidir, hanehalkının paylarına karşı belirlenen nüfus kategorisi tarafından alınan toplam para gelirinin paylarının bir taslağıdır. Genellikle %20'lik gruplar halinde yatay ekseninde hanehalkının payları, düşey ekseninde gelirin payları şeklinde temsil edilir. Lorenz eğrisi alınan hanehalkının kümülatif yüzdesine karşı gelirin kümülatif yüzdesini tarif eder. Böylece Lorenz eğrisinde yer alan 45°'lik doğru, mutlak eşitlik doğrusu olarak adlandırılır ve gelirin eşit dağılımını temsil eder. Bu doğru üzerinde hareket edilmesi, hanehalkının (nüfusun) %20'si gelirin %20'sini alır, hanehalkının %40'ı gelirin %40'ını alır ve böylece ileriye doğru devam eder. Bu eşit gelir dağılımı çizgisi zemin üzerinde standart olarak uzanır ve gelir dağılımındaki dengesizliğin derecesinin analizi için gerçek gelir dağılımının Lorenz eğrisi ile karşılaştırılır. Gelir ve hanehalkının dilimlerinden oluşan Lorenz eğrisini elde etmek için veriler her yıl yeniden gruplandırılmaktadır.²⁴ Sağ köşedeki çizgi mutlak eşitsizlik çizgisi olarak adlandırılır. Torba şeklindeki egride mutlak eşitlikten fiili sapmayı gösterir²⁵. Mutlak eşitlik doğrusu ütopyik (farazi) bir durumu yansıtmaktadır. Dünyadaki hiçbir ekonomide mutlak eşitlik söz konusu olmamakla beraber, gelir dağılımının en adil olduğu belirtilen ülkelerde dahi mutlak eşitlik doğrusu ile Lorenz eğrisi arasındaki alan önemli büyüklükte olabilmektedir. Bu alan gelişmiş kapitalist ülkelerde ve sendikaların güçlü olduğu ülkelerde diğerlerine göre daha küçük olabilmektedir.²⁶

Şekil 1.1'de görüldüğü gibi, gelir elde edenlerin kümülatif yüzdesi 0'dan 100'e kadar yatay ekseninde, gelirin kümülatif yüzdesi ise düşey ekseninde gösterilmiştir. Düşey ekseninde gelirin %100, yatay ekseninde nüfusun %100 gösterildiğinden diyagram kutu

²³ Selahattin Tuncer (1970), **Gelirin Yeniden Dağılımı**, İktisadi Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul, s.14

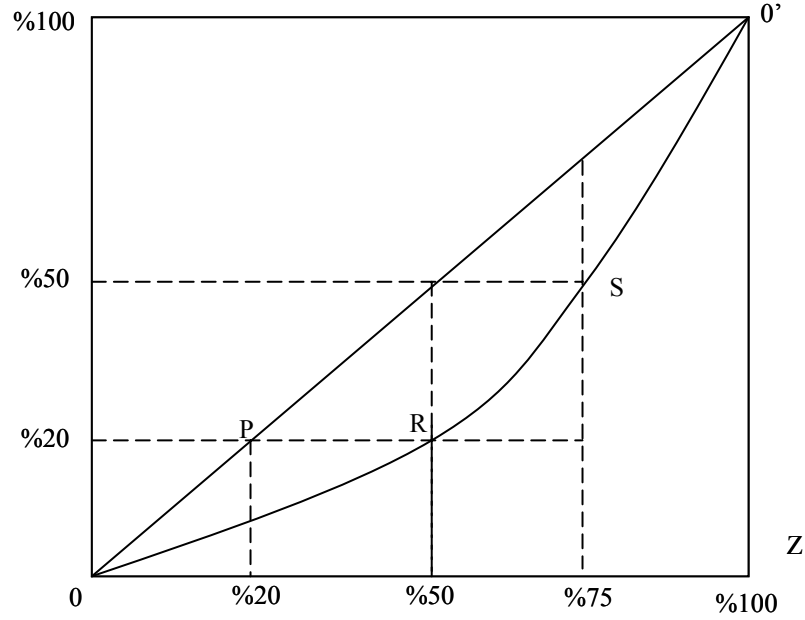
²⁴ Rose M. Rubin Shelley I. White-Means, Luojia Mao Daniel (2000), "Income Distribution of Older Americans", **Montly Labor Review**, Vol.123, pp.21-22.

²⁵ Tuncer, Age., s.15

²⁶ Erkan Işığışok (1991), '1963-1987 Döneminde Türkiye'de Gelir Dağılımının Seyri', **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt XII, Sayı 1-2, Mart-Kasım, s.192.

biçimindedir. Orijinle karşı köşeyi birleştiren 00' doğrusu eş bölüşüm doğrusudur. Gelir dağılımı ne kadar adaletten uzaksa (eşitsizse) Lorenz eğrisiyle eşitlik hattı arasındaki alan (yoğunlaşma alanı) o kadar büyük olacaktır. Bir diğer anlatımla, kişisel gelir dağılımı eşit gelir dağılımını gösteren 45° lik doğrudan ne kadar uzaksa, fiili gelir dağılımını gösteren eğri o kadar aşağı sarkık olacaktır. Şekil 1.1'deki P noktası nüfusun %20'sinin gelirin %20'sini elde ettiğini göstermektedir. Oysa R noktası nüfusun %50'sinin gelirin %20'sini elde ettiğini ifade etmektedir. S noktası ise, nüfusun %75'inin gelirin ancak %50'sini aldığını ortaya koymaktadır.²⁷

Şekil 1.1: Lorenz Eğrisi

Kaynak: Ufuk Başoğlu, Nalan Ölmezoğulları, İlker Parasız (1999), **Gelir Bölüşümü Teori ve Politika**, Ekin Kitabevi, Bursa, s.187

1.4.3. Gini Katsayısı

Kişisel gelir dağılımını ölçmek için çok sayıda gelir dağılımı ölçütü bulunmaktadır. Bu ölçülerden Gini katsayısı, dağılım ölçüsü olarak en çok kullanılan ölçüdür. Ayrıca bu katsayı, Lorenz eğrisine bağlı olup eğri ile köşegen arasında kalan alanın, köşegenin altında kalan toplam alana oranına eşittir. Bu oran büyüdükçe dağılımdaki eşitsizlik artıyor demektir. Bir toplumda, gelir adaletli olarak paylaşılmışsa

²⁷ Ufuk Başoğlu, Nalan Ölmezoğulları, İlker Parasız (1999), **Gelir Bölüşümü Teori ve Politika**, Ekin Kitabevi, Bursa, ss:187-188

Gini katsayısı 0'a eşit, toplumdaki gelirleri yalnız bir kişi almışsa Gini katsayısı 1'e eşit olmaktadır.²⁸ Ancak gerçek yaşamda görülen durum, Gini katsayısının 0 ile 1 arasında bir değer almasıdır.

Gini katsayısının birçok farklı gösterim şekli vardır. Bunlardan en fazla kullanılanları şunlardır.

$$1) \quad G = \frac{1}{2n^2\mu} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |Y_i - Y_j|$$

Y_i :i. inci hanenin geliri

Y_j : j. İnci hanenin geliri

μ : Dağılımın aritmetik ortalaması

n: Toplam kişi sayısını ifade eder²⁹

TÜİK'in hanehalkı gelir dağılım anketlerinde kullandığı gini katsayısı formülü ise şöyle gösterilmiştir.

$$2) \quad G = \left[\frac{1}{N2} \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N |Y_i - Y_j| f(Y_i) f(Y_j) \right] / \bar{Y}$$

Y_i : i.grubun toplam geliri

Y_j : j. grubun toplam geliri

$f(Y_i)$: i. grubun gelir çokluğu

$f(Y_j)$: j. grubun gelir çokluğu

N: Birim sayısı

$\bar{Y}$: Gelirin aritmetik ortalamasını göstermektedir.³⁰

Uygulamada kullanılan diğer formüllerden biri ise şu şekildedir.

$$3) \quad G = 1 - \sum_{t=0}^N (\sigma Y_{t-1} + \sigma Y_t) (\sigma X_{t-1} - \sigma X_t)$$

X_i = i. grubunun toplam gruba oranı

Y_i = i. Gelir grubunun toplam gelir grubuna oranı

²⁸ Türkiye İstatistik Yıllığı (2004), Gelir, Yoksulluk ve Tüketim, s.362.

²⁹ Nihat Bozdağ, Emre Güneşer Bozdağ, “ Ülkeler Arası Kişi Başına Gelir Karşılaştırmasında Bozdağ Nüfus Etkinliği Katsayısı ve Endeksi Yeni Bir Yaklaşım”, <http://www.nihatbozdag.net/pdf/ulkeler.pdf>, s.5, (Erişim Tarihi: 15.05.2007).

³⁰ DİE, 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, s.X

σX_i = Kümülatif nüfus grubu

σY_i = Kümülatif gelir grubu

N = Grup sayısını göstermektedir.³¹

1.4.5. Kuznets Katsayısı

Rus asıllı Amerikalı iktisatçı Kuznets (1955) beş ülke verilerini kullanarak yapmış olduğu çalışmada gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir. Kuznets'in analizine göre, gelir düzeyi arttıkça eşitsizlik önce artmakta, da sonra azalmaktadır. Bu ilişki "Ters U Savı" olarak bilinmekte ve gelir düzeyi ve dağılımını gösteren eğri "Kuznets eğrisi" olarak adlandırılmaktadır. Kuznets bu ilişkiyi tarımdan tarım-dışı sektörlere olan istihdam akışı ile izah etmeye çalışmıştır. Tarım-dışı sektördeki verimlilik tarıma göre daha yüksektir. Göç nedeniyle üretim artacak ve gelir dağılımı bozulacaktır. Gelir artışı daha sonra dağılımın iyileşmesini de beraberinde getirecektir.³²

Kuznets katsayısı 0 ile 1 arasında değişen ve sıfıra yaklaştıkça gelir bölüşümün de eşitliğe yaklaşıldığını bire yaklaştıkça da uzaklaşıldığını gösteren bir katsayıdır.³³ Sadece iki sektörlü bir ekonomi için uygulanabilir. Sektörel ortalama ülke ortalamasına eşitse katsayı sıfıra eşit olur. Toplam üretimin tek bir sektör tarafından yapılması ve bu sektörün istihdamdaki payı son derece önemsiz ise katsayının değeri 1 olur. Kuznets katsayısı şu şekilde gösterilmektedir.

$$K = Y_i | (X_i / Y_i) - 1|$$

X_i = i.nci sektörün üretimdeki payı

Y_i = i.nci sektörün istihdamdaki payı

Sektörel işgücü ve üretim arasındaki farkların mutlak değerlerinin her bir sektörün işgücündeki payı ile ağırlandırılarak toplanması ile elde edilen Kuznets katsayısı, sektörel ortalama ürünler arasındaki eşitsizliğin bir ölçüsü olarak kullanılmaktadır.³⁴

³¹ Brian Salck, Jean-Paul Rodrigue, Gini Coefficient, <http://people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch4en/meth4en/ch4m1en.html> (Erişim Tarihi: 20.10.2006)

³² Süleyman Özmucur (1996), **Türkiye'de Gelir Dağılımı Vergi Yükü ve Makroekonomik Göstergeler**, Boğaziçi Üniversitesi, Yayın No: 582, İstanbul, s.5.

³³ Gülten Kazgan (1992), **Türkiye'de Gelir Bölüşümünü Bozan Etmenler ve İyileştirilmesine Yönelik Politikalar**, TOBB Yayınları, No:222, İstanbul, s.1.

³⁴ Hepaktan, Aklaya (2001), Agm., s.46.

1.5.Göç Kavramı

Göç kavramı, durağan bir olgu değil, nedenleri ve sonuçları ile birlikte dinamik bir süreç olarak algılanması gerekmektedir. Göç tanımı içinde, zaman ve mekan, neden ve sonuç unsurları birlikte ele alınarak; tanımlar, ölçümler, çözümler ve önerilerin yapılması gerekliliği vurgulanmaktadır.³⁵ Bu kapsam içerisinde, göç olgusuna ilişkin çeşitli tanımlar yapılabilmektedir.

—Göç, nüfusun; devamlı yaşam bölgelerini kişisel olarak, aileler veya gruplar halinde terk edip, geçici veya sürekli olarak yaşamak amacıyla bir başka yere gitmesi hareketidir.³⁶

—Göç, kişilerin gelecek yaşantılarının bir bölümünü ya da tamamını geçirmek üzere bir yerleşim biriminden diğerine yerleşmek amacıyla yapmış oldukları coğrafi nitelikli yer değiştirme olayıdır.³⁷

—Bir başka tanıma göre göç, nüfusun, belirli bir zaman içerisinde belirli bir yerleşim biriminden başka bir yerleşim birimine yönelik yer değiştirmesidir.³⁸

—Göç, içinde yaşanılan bir coğrafi ve sosyo-kültürel çevreden ayrılarak başka bir coğrafi ve sosyo-kültürel çevreye girilmesi olarak da tanımlanmaktadır.³⁹

Hangi tanım ya da tanımlar benimsenirse benimsensin, göç olgusunu genel olarak, bir ülke ya da toplumdaki ekonomik, sosyo-kültürel, politik, iç ve dış istikrar ile bağlantılı olarak yaşanan dinamik bir süreç olarak değerlendirmek mümkündür.⁴⁰

Göçler, doğrudan doğruya ülkelerin veya daha küçük toplulukların nüfusunun gelişmesini (artış ve azalmasını) etkileyen önemli faktörlerden biri olup, nüfusun yaş ve cinsiyet yapısında değişmeye sebep olurlar. Bu değişimler göç alan ve göç veren çevrelerde birbirine zıt şekilde gerçekleşmektedir. Göç alan yörenin nüfusu artarken diğerinde azalma olacaktır. Göçe katılan kitlenin cinsiyet ve yaş gruplarına bağlı olarak, göç alan yörelerde adı geçen özellikler yönünden yığılmalar, göç veren yörelerde de

³⁵ Ahmet İçduygu Turgay Ünal (1998), **Türkiye’de İçgöç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri**, Numune Matbacılık, İstanbul, s.38.

³⁶ Hayati Doğanay (1997), **Türkiye Beşeri Coğrafyası**, MEB Yayını İstanbul, s.20

³⁷ Gülsen Demir (1997), “Göç Nedenleri ve Göçenlerin Beklentilerindeki Gerçekleşme Durumu: Bolu İli Kıbrısık İlçesi Örneği”, **Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı, DİE Yayın No: 2046**, Ankara, s.87.

³⁸ Mustafa Gündüz, Nalan Yetim (1997), “Terör ve Göç” **Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı, DİE Yayın No: 2046** Ankara, s.110.

³⁹ Esmâ Durugönül (1997), “Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler”, **Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı, DİE Yayın No: 2046**, Ankara, s.95.

⁴⁰ Uğur Güllülü, Kerem Karabulut, Dilek Polat (2007), **Ağrı Alt Bölgesi’ndeki Göç Eğilimi ve Sosyo-Ekonomik Nedenleri**, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:962, İİBF Yayınları No:113, s. 3

azalmalar görülecektir. Ayrıca nüfusun kalitatif yapısında da (okur- yazarlık, tahsil, iş ve meslek bilgisi ile bunlara bağlı olarak kalifiye eleman miktarında ve diğer hususlarda) yapısal değişmelere sebep olacaktır. Meydana gelen bu değişmeler toplumun yapısını, kültürünü, ekonomik, politik v.b. bütün müesseselerini kısa zamanda göçün hacmiyle doğru orantılı olarak etkileyecektir.⁴¹

1.6.Göç Eğilimi

Literatürde ileri sürülen teorik göç yaklaşımlarının en genel ve önemli hipotezi, bölgeler veya ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizliklerin göç hareketlerinin itici gücü olduğudur.⁴² Bilindiği gibi, sanayileşme süreci ile birlikte kırsal alanlardan daha gelişmiş kent merkezlerine doğru bir göç süreci yaşanır. Buna, “kırsalın itiş-kentin çekiciliği” denilmektedir.

Kırsalın itişine, ekonomik, eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel anlamdaki yetersizlikler neden olmaktadır. Bazen de, zorunlu göç (doğal olmayan göç) olarak adlandırılan savaş ve terör gibi durumlar da kırsaldan göçe sebep olabilmektedir.

Kentin çekiciliği ise, iş olanaklarının, eğitim, sağlık, sosyo-kültürel hizmetlerin daha yüksek olduğu gelişmiş kentsel merkezleri ifade etmektedir.

Göç eğilimi, dinamik bir süreci ifade etmektedir. Bu nedenle, bir ülke ya da bölgede yaşayan nüfusun sürekli hareketliliği olarak algılanmalıdır.

Türkiye de yaşayan nüfusun yaklaşık dörtte biri doğduğu yeri terk etmiş başka illere yerleşmiştir. Bu nedenle, Türkiye göçün yoğun yaşandığı bir ülke olarak değerlendirilebilir. Gelişmiş ülkelerde bu sosyal hareketlilik yüzde 5’i geçmezken Türkiye’de ise ortalama yüzde 25’e yakın bir nüfusun yer değiştirmesi, konunun ciddiyetini ortaya koymaktadır.⁴³

⁴¹ Taylan Akkayan (1979), **Göç ve Değişme**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:2573, İstanbul, s.20

⁴² D. Friedlander (1992), “Occupational Structure, Wages and Migration in Late Nineteenth-Century England and Wages”, **Economic Development and Cultural Change**, V.40, N.2, January, s.293.

⁴³ Mustafa Sönmez (1998), **Bölgesel Eşitsizlik (Türkiye’de Doğu-Batı Uçurumu)**, Alan Yayıncılık, 1. Baskı, s.175.

1.7.Göç Çeşitleri

Göç için çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Göçler yerlerine göre iç göç, dış göç, sebeplerine ve duygusal atmosferine bağlı olarak da gönüllü, zorunlu göç olarak ayrılmıştır. Bu kavramlar kısaca aşağıdaki gibi tanımlanabilir.

1.7.1.İç göç

Ulusal sınırlar içerisinde gerçekleşen göçlere iç göç denir. Türkiye’de az gelişmiş bölgelerden iş olanaklarının daha elverişli olduğu sanayi ve ticaret merkezlerine ve iklim koşullarının daha elverişli olduğu turizm merkezlerine doğru yoğun bir gönüllü iç göçün yaşandığı görülmektedir.⁴⁴ Türkiye’de göçün temel nedenlerinden birinin yetersiz ve eksik bir planlama olduğu vurgulanmaktadır. 20.yy toplumlarında en önemli gereksinim olarak kabul edilen ekonomik ve sosyal planlamanın Türkiye’de eksik kalışı, köy-kent, bölgeler ve kesimler arası dengesizliği oluşturarak iç göçlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁴⁵

İç göçün doğrultusu kır-kır, kır-kent, kent-kent ve kent-kır şeklindedir. Fakat Türkiye’deki şehirleşmenin büyük oranda “kır-kent” ya da “köyden-kente göç” şeklinde olduğu bilinmektedir. Türkiye’deki iç göç dört ayrı kategoride incelenecek bir özellik göstermektedir.⁴⁶

- Köyden şehirlere basamaklı göç
- Köyden büyük şehirlere sıçramalı göç
- Şehirlerarası basamaklı göç
- Şehirlerden büyük şehirlere sıçramalı göç.

İç göçler, “yerleşme amaçlı göçler” ve “mevsimlik göçler” olarak iki kısımda incelenmektedir. Gidilen yerleşim yerinde amaçlanan kalma süresi dikkate alınarak yapılan sınıflandırmadır.

- **Yerleşme amaçlı göçler (Daimi göç)**

Genellikle yerleşmek amacıyla bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine bir ülkeden başka bir ülkeye gitme eylemi olarak kabul edilmektedir.

- **Mevsimlik göç**

⁴⁴ VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001), **Nüfus, Demografi ve Göç İhtisas Komisyon Raporu**, s.31.

⁴⁵ Sezgin Kızılcılık (1997), “Mersine Göç Etmiş İnsanların Sağlık Koşulları Üzerine Bir Çalışma”, **Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı, DİE Yayın No: 2046** Ankara, s.658.

⁴⁶ İhsan Sezal (1997), “Göçler ve Şehirleşmeyen Şehirler”, **Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı, DİE Yayın No: 2046** Ankara, s.150.

Mevsimlik göçler, sıkça gözlemlenen bir olgudur. Yerleşme amacı taşımayan kentsel ve kırsal alanlara yönelik işgücü ağırlıklı göç hareketleridir. Gurbetçi ya da tarım işçisi biçiminde tanımlanan insanların oluşturduğu gruplar, bu tür göç hareketi içinde değerlendirilir. Bu tür göçler ritmik göçlerdir.⁴⁷

Türkiye’de mevsimlik yer değiştirmeler de oldukça yaygın olup, bu tür nüfus hareketini 3 grupta incelemek mümkündür.⁴⁸

- Ekonomik faaliyetin göçebe hayvancılık olmasından kaynaklanan göç hareketleri
- Yaylacılık faaliyetleri ile ilgili nüfus hareketleri ve
- Tarım işçilerinin mevsimlik göçleri

1.7.2.Dış göç

Ulusal sınırların ötesine taşan göçler dış göçler diye nitelendirilir. Dış göç, genel olarak, az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere yönünde meydana gelmektedir. Uzun dönemde daha fazla gelir elde etme ve daha yüksek bir yaşam kalitesine erişmek amacıyla özellikle yurtdışına yapılan göç, beraberinde ülke ekonomisi açısından negatif bir dışsallık olgusu olan “Beyin Göçü” gibi bir tehlike de yaratabilmektedir.⁴⁹ Yüksek öğrenim görmüş ya da mesleğinde ilerlemiş, yaratma ve araştırma gücü fazla elemanların iktisaden kalkınmış ülkelere çalışmak ya da yerleşmek üzere göç etmelerine “beyin göçü” denilmektedir.⁵⁰ Yani, yüksek seviyede eğitim görmüş insan gücünün ülkelerarasındaki hareketi anlaşılmaktadır. Bir ülkenin özellikle bilim ve teknoloji alanında yetişmiş insan kaynaklarının göç yoluyla kaybı kastedilmektedir.⁵¹

1.7.3.Zorunlu göç

William Peterson’un göç konusunda kullandığı kuramsal açıklamalara göre, nüfusun yaşadığı bölgede yaşanan sorunlar nedeniyle, kendi isteği dışında bu bölgeyi

⁴⁷ <http://www.gocder.com/gocortayacak1.htm> (Erişim. 12.02.2006)

⁴⁸ Ergin Gümüş, **Türkiye’nin Nüfusu**, <http://www.aof.edu.tr/kitap/IOLTP/2291/unite06.pdf>, s.21.(Erişim Tarihi: 08.010.2006).

⁴⁹ Sevda Gümüş (2003), **Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1960–2002)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, s.24.

⁵⁰ Mahmut Tezcan (2000), **Dış Göç ve Eğitim**, Anı Yayıncılık, s.116.

⁵¹ Tezcan, Age., s.122.

terk etmesi ya da bölgenin koşullarının ve ortamının nüfusa yaşayacak olanak bırakmaması sonucu gerçekleşen göç, zorunlu göçtür.⁵²

Zorunlu göçmenler hiçbir hazırlık yapma şansına sahip olmadan, hatta tüm varlıklarını arkada bırakarak acı, kin ve hınçla dolu olarak kendilerini yabancı bir ortamda yapayalnız ve güvencesiz bir şekilde bulmaktadırlar. Toplumsal hayat açısından da en büyük tehlikeyi bu tür göçler oluşturmaktadır.⁵³ Göç nedeninin kişilerin kendi istekleri dışındaki sebeplerle ilişkili olmasının psikolojik sorunları arttırdığı bilinmektedir. Göç öncesi oturma yeri ile yeni yerin sosyal ve kültürel farklılığındaki fazlalığın psikolojik sorunları arttırdığı da saptanmıştır.⁵⁴ Cumhuriyet tarihinin en kitlesel zorunlu göçü; 1980 yılından sonra gerçekleşmiş, 12 Eylül 1980'den itibaren devam eden sıkıyönetim ve olağanüstü hal uygulamaları güvenlik nedeni ile köy boşaltma bölgede yaşanan silahlı çatışmalar, yayla yasağı, kontrollü gıda uygulaması vb. uygulamalardır. Göç-Der'in 2002 tarihli bir raporuna göre, 1989–1999 yılları arasında 4-4.5 milyon kişi kendi istekleri dışında zorunlu nedenlerle göç etmiş, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kent nüfusu artmıştır. Yaşanan göç nedeniyle nüfus hareketleri köyden bölgedeki kentlere, oradan da Batıdaki büyük illere ve Güney illerine doğrudur.

1.7.4. Gönüllü göç

Göç eden insan açısından göç kararının alınış süreciyle ilgili olan sınıflamadır. Göç kararı, göç eden insanlarca gönüllü olarak verilmişse, göç eylemine katılanlar bu harekete kendi istekleriyle katılmışlarsa, gerçekleşen göç gönüllü ya da isteğe bağlı göçtür.⁵⁵

1.8. Göç Nedenleri

Bireylerin göç kararlarının temelinde, göçün nedenlerini içeren, itici ve çekici faktörler vardır. Bireylerin doğdukları ve alışkın oldukları yaşam tarzını bırakarak göç kararı almasına neden olan etkenlere itici faktörler denilmektedir. Diğer taraftan göç etmek üzere karar verilen yerin cazibelerine ise çekici faktörler adı verilmektedir.

⁵² Mehmet Barut, Göç-Der 1999–2001, s.7.

⁵³ Abdurrahman Kurt, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yaşanan Gönüllü ve Zorunlu Göçler; Sebepleri-Sonuçları ve Çözüm Önerileri”, <http://www.gocsempozyumu.org/bildiriozetleri.htm>, (Erişim Tarihi. 03.04.2006)

⁵⁴ Göç Eden İnsan, <http://www.bursapsikiyatri.com./index.php?pg=makale&id=229> (Erişim Tarihi: 06.05.2006).

⁵⁵ Barut, Age., s.8.

Bireyler itici ve çekici faktörler arasında yaptıkları değerlendirme çekici faktörler lehine sonuçlandığında yaşadığı yerleri terk etmektedirler. Bu faktörler iç ve dış göçe göre değişmektedir. Her göç kararında itici ve çekici faktörlerin karışımı vardır. Buna karşılaşılabilecek güçlüklerde eklenir. Bir göçmen kendi içinde yaşadığı yer hakkında gideceği yere göre, daha iyi bilgi sahibi olduğu için itici faktörleri çekici faktörlere nazaran daha iyi algılayacaktır. İtici faktörler ve kendinden önce göç edenlerden sağlanan bilgiyle karşılaşılabilecek güçlüklerin etkisini giderilmeye çalışılacaktır.⁵⁶ Kırsal alanlarda toprağın yetersizliği ve bunun eşitsiz dağılımı, tarımdaki makineleşme sonucu ortaya çıkan işsizlik ve belli bölgelerdeki güvenlik sorunları bireyleri itici şekilde etkilerken, kentsel alanlarda bulunan istihdam fırsatları, daha yüksek gelir, eğitim, sağlık, eğlence ve dinlenme gibi faaliyetler bireyleri çekici bir şekilde etkilemektedir. Bunun yanı sıra, bireylerin çocuklarının geleceğini de dikkate alması göç kararını etkileyecektir.

Endüstriyel gelişme sonucu kentlerde ortaya çıkan işgücü ihtiyacı, kırdan kente göçün başlıca nedenini oluşturur. Kırdan kente göç sanayileşmenin bir gereği olduğu kadar, modernleşme sürecinin bir simgesi olarak da değerlendirilmektedir. Ancak göç olgusu, bu genel anlamın dışında yapısal ve konjonktürel nitelikteki kimi değişkenlerle karakteristik hale gelerek, sosyal bir yaraya da dönüşebilmektedir.⁵⁷

Türkiye’de gelir dağılımının bozulmasında en önemli olumsuz rol oynayan faktörlerden birisi olarak 1960’lı yıllarda başlayan hızlı kentleşmenin yol açtığı gayrimenkul rantlarıdır. Aşırı nüfus artışı ve köylerin önemli sosyal hizmetlerden yoksun kalmalarının yol açtığı kente göç olgusu, kentlerde arsa spekülasyonunu başlatarak gelir dağılımının önemli ölçüde bozulmasına yol açmıştır.⁵⁸

Gelir dağılımındaki dengesizlikler, topraksızlık, işsizlik ve yoksulluk gibi ekonomik nedenlerle çok sayıda kişi yaşadığı alanları devamlı olarak terk etmektedirler. Aynı zamanda siyasi problemler ve çevre şartlarındaki bozulmalarda insanların göç etmesinde önemli etken olmuştur.⁵⁹ Genellikle nüfus problemleri, ekonomik problemler, çevre şartlarındaki bozulmalar, siyasi problemler ve savaşlar insanların

⁵⁶ Şenay Üçdoğru (2002), “İzmir’deki İç Göç Hareketinin Çok Durumlu Logit Teknikle İncelenmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:17 Sayı:1, s.159.

⁵⁷ http://www.gap-dogu-kalkinma.com/bolsoshay/14_goc_ve_etki.htm, (Erişim Tarihi:30 Haziran 2006).

⁵⁸ Ekonomi Formu (1990), **Türkiye’de Gelir Dağılımı**, Friedrich Ebert Vakfı Yayını, İstanbul. s.2.

⁵⁹ M.Vedat Pazarlıoğlu, “1980–1990 Döneminde Türkiye’de İç Göç Üzerine Ekonometrik Model Çalışması”, <http://idari.cu.edu.tr/sempozyum/bi18.htm> (Erişim Tarihi: 14.0.1.2006).

doğdukları toprakları bırakıp yeni yerlere göç etmesinin temelinde yatan nedenler olarak sıralanabilir. Bununla birlikte, çalışmanın uygulama kısmında göç nedenleri ekonomik, sosyal, psikolojik, çevresel ve kentsel nedenler şeklinde sınıflandırıldığı için burada da bu sınıflandırmaya uyulacaktır.

1.8.1.Ekonomik nedenler

Karşılaştırmalı ekonomik fırsatın, bölgeler arası göç modellerinde gösterilen hareket ettirici nedensel güç olduğu iddia edilmektedir. Bu iddiaya göre istihdam, ücret ve maaş göç kararında temel neden olmaktadır. Kısaca iç göç insanların ekonomik fırsatları elde etmesinde önemli bir yol olarak görülmektedir.⁶⁰

Bireylerin kentte iş bulma beklentisi, göç kararında önemli bir etkidir. Kentlerde kırsal alanlara göre daha hızlı artan iş olanakları ile birlikte ekonomik değişimdeki artan hareketlilik, 1950'lerden sonra büyük değişimlere neden olmuştur. 1955 yılında %28 olan kentleşme oranı, 1990'da % 59'a yükselmiştir. 2004 yılında nüfusu 20 binin üzerindeki kentlerde 43 milyon nüfusun yaşadığı, kentleşme oranının %60.3 kentleşme hızının %2.6 olduğu ve 2005 yılında kentleşme hızının %2.3, kentleşme oranının ise %60,9 olacağı tahmin edilmiştir.⁶¹

Göçmenlerin beklentilerinden biri de, nispeten daha yüksek gelir elde etmektir. Bu açıdan kırsal ve kentsel alanlardaki gelir farklılığı, göç kararını etkileyecektir. Kentsel kazançların daha büyük olması halinde göç edilecektir. Literatürde, göç akımlarının en önemli belirleyicilerinin arasında istihdam fırsatlarının yanı sıra, bölgesel gelir farklılığının olduğu kabul edilir. Bireylerin düşük gelirli bölgelerden yüksek gelirli bölgelere göç edeceği ileri sürülür. Türkiye'de de bölgeler ve iller arasındaki gelir farklılığı olduğu bilinmektedir ve göç akımları bölgesel farklılığına bağlı olarak doğu-batı doğrultusunda meydana gelmektedir.

Ekonomik gelişmenin önceki aşamalarında, geniş bölgeler geleneksel olarak, daha fazla yatırımdan ve hızlı büyümeden yararlanmıştır. Kırsal bölgelerden göç eden önemli bir kesim de eğer ekonomik genişleme yeterli hızla ilerler ve uygun işgücü politikaları ve iş imkanları ile desteklenirse bu bölgeler onları da sindirebilecektir.

⁶⁰ Andrei Rogers (1967), "A Regression Analysis of Interregional Migration in California", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 49, No.2, p.262.

⁶¹ VIII. BYKP-2005 Yılı Programı, **Kentsel ve Kırsal Altyapı: Yerleşme ve Şehirleşme**, <http://ekutup.dpt.gov.tr/program/2005/yerlesme.html> (Erişim Tarihi: 25.06.2007)

Kültür ve dil konusundaki engellerin, ulusal göçe göre uluslararası göçte daha yüksek olması nedeniyle, Türkiye’de kırsal kesimden gelecek göçün büyük bir kısmı ülke içerisindeki hızlı büyümekte olan bölgelere yönelecektir.⁶²

Türkiye’de iç göçler, ağırlıklı olarak kırsal yerleşim alanlarından kentsel yerleşim alanlarına doğru gerçekleşmektedir. Tarımsal etkinliklerin üretim ve verim düşüklüğü, nüfusun kırlardan kentlere doğru yer değiştirme sürecini ortaya çıkarmaktadır.⁶³ Toprak varlığı, çiftçinin gelir durumunu belirten önemli bir göstergedir. Topraksızlık yüzünden kırsal alanda ortaya çıkan gelir düşüklüğü marjinal verimliliği sıfır veya sıfıra çok yakın bir sektör yaratmakta bu da tarım kesiminde oluşan fazla işçinin kent merkezlerine göç etmesine yol açmaktadır.⁶⁴

1.8.2.Sosyal nedenler

Hem mekansal hem de toplumsal bir değişim içeren göç sürecinde sosyo-ekonomik sınıf, kültür ve etnik farklılıklar önemli bir rol oynar. Büyük kentin kişiye sunduğu varsayılan olanaklardan yararlanıp, yararlanmaması aile içindeki konumuyla ve aile içi dinamiklerde oluşan değişikliklerle yakından ilgilidir.

İnsanların göç kararı eğitim seviyesine göre değişmektedir. Eğitim, sonucu geç alınan fakat etkili olan bir yatırımdır. Göç edilen yerin tercihi konusunda, eğitim, sağlık ve sosyal olanakların çekiciliği göç kararında önemli bir etkindir. Büyük şehirlerde sağlık hizmetlerinden daha iyi yararlanabileceği düşünülür. Dolayısıyla sağlık hizmetlerinin herkese etkili, verimli, kaliteli ve ulaşılabilir nitelikte verilmesi uygulanan politikaların temel amacı olmalıdır.

Çocuk ve kadınlar göçle birlikte hareket özgürlüğünün artacağını düşünürler. Göçün geniş aileden koparak gerçekleştiği durumda, kent kadına eşinin ailesinin baskısından uzaklaşabileceği, eşi ve çocuklarıyla ilgilenebileceği bir hayat vaat eder. Köy işlerinin yıpratıcılığının farkına varan kadınlar kent evinin kolaylıklarına ve daha fazla kişisel özgürlüğe sahip olmayı istemektedirler. Çocukların daha iyi okullara gönderilebilme ihtimali ve çocukların geleceğini kentlerde daha iyi güven altına alma düşüncesi kentleri daha cazip kılmaktadır.

⁶² AB Komisyonu Türkiye Raporu, Etki Raporu(3), (6 Ekim 2004).

⁶³ <http://www.gocder.com/gocortayacik1.htm> (Erişim Tarihi: 17.05.2006).

⁶⁴ İsmail H. Özşabuncuoğlu (1995), “Türkiye’de Kırsal Kalkınma ve Kentleşme Olgusu”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:10, Sayı:1, s.20–21.

1.8.3.Çevresel ve kentsel nedenler

Toplumsal değişmeye yol açan nedenlerin başında nüfus ve teknoloji gelmektedir. Bu bağlamda karayolları teknolojik değişme aracı olarak, insanları ve onların yoğun bir şekilde yaşadıkları kentleri, nüfus hareketlerine yol açarak etkileyebilmektedir. Fiziksel/dış çevre ile toplumsal maliyetler karşılıklı etkileşim içerisinde. Diğer bir ifade ile hava kirliliği, gürültü, su kirliliği, elektro-manyetik alanlar ve tehlikeli maddeler fiziksel çevre olarak kavramlaştırılmakta ve bunların arazi kullanımı, toplumun bölünmesi, enerji maliyeti, güvenlik ve izdiham gibi sosyal maliyetlerle ilişkisi söz konusudur.⁶⁵

Fiziksel tasarlama ve yeniden yapılanma çalışmalarında bir yöredeki binaların, sokakların kanalizasyon sistemlerinin düzeltilmesi, onarımlı ya da yeni baştan yapılanmasından sorumlu planlamacının kenti tümüyle sağlıklı bir yapıya kavuşturabilmesinin araçlarından biri “kentsel yenileme”dir. Kentsel yenileme, bu günün ve geleceğin yeni ve iyimser bir toplum tablosunu oluşturmak yerine, giderek toplumdan gelebilecek tehlikelere karşı savunma yöntemi haline dönüşmektedir. Teknik bir süreç olmayıp toplumsal bir olgudur. Toplumun niteliğini ve ilişkiler demetini de yenilemenin bir aracıdır.⁶⁶

Çevre olgusu, çevre sorunları ve bu sorunların çözümü yönündeki politikalar, son dönemde politik-ekonomik tartışmaların odağına yerleşmiştir. Çevre sorunlarının doğal yaşamı ve insanlığı tehdit eder noktaya gelmesi, sorunun yaşamsal önemini de ortaya koymuştur. Böylece erozyondan su kirliliğine, küresel ısınmadan radyoaktif atıklara kadar uzanan bir dizi çevresel sorun, konuya bütünsel ve çevrebilimsel bir yaklaşımla çözüm getirme gereğini tartışılmaz kılmıştır.⁶⁷

Natural Heritage Enstitüsü’ne göre; çevre sorunları, göç ve yoksulluk arasında çok güçlü bir bağ vardır. Kırsaldan kente göç beraberinde tarımsal üretimde azalma ve kentlerde yoğun işsizliği getirmektedir. Bunun sonucunda ülke genelinde işsizlik

⁶⁵ Aytül Kasapoğlu (1997), “Karayolları (Teknoloji) ve Çevre Etkileşimi: Arazi Kullanımı Nüfus Hareketleri”, **Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı, DİE Yayın No: 2046** Ankara, ss.66–67.

⁶⁶ Esin Küntay (1997), “Kentleşmenin Neden Olduğu Fiziksel ve Toplumsal Çürüme Karşısında Kentsel Yenileme Uygulamaları”, **Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı, DİE Yayın No: 2046** Ankara, s.132–133.

⁶⁷ <http://www.cmo.org.tr/yayin/rapor/cevredurum050606.php?altm=050606> (Erişim Tarihi: 20.06.2006).

şiddetlenmekte, gelir dağılımındaki adaletsizlik artmakta, çarpık kentleşme, çevre kirliliği, doğal kaynakların aşırı kullanımı ve tahribi gündeme gelmektedir.⁶⁸

Günümüzde kentsel tasarım, kent planlarının öngördüğü kesin, değişmez yer yer de ayrıntı kararlar ile sınırlanmıştır. Bu kararlar sonucunda, ya da bütüncül olmayan, bağımsız gerçekleştirilen kentsel tasarım, tasarımı yapılan bölgenin çevresel etkilerinin planlama bütününe değerlendirilmemesi sorununu ortaya koymaktadır.

Bir bölgedeki güvenlik olayları da bireylerin o bölgeden ayrılmasında etkilidir. Doğu ve Güneydoğu'daki güvenlik sorunu bu bölgelerdeki göç akımlarını arttırmıştır. İnsanlar daha güvenli bir ortamda yaşamak amacıyla bölge içindeki ve dışındaki kent merkezlerine göç etmiştir.

1.8.4.Psikolojik nedenler

Göç oldukça karmaşık bir olgudur. Psikolojik açıdan göçü incelerken üç evreden bahsetmek mümkündür. Göç-öncesi, göç süreci ve göç sonrası. Bu üç evredeki olumlu ve olumsuz özellikleri değerlendirmek gerekmektedir. Göç-öncesi dönemden kaynaklanan faktörler arasında göçün nedenini ve de kaybedilecek şeylerin çapı, derinliği çok önemlidir. İnsana destek veren, onu koruyan güçlendiren ne kadar çok şey geride bırakılıyorsa, göçün psikolojik etkisi o kadar olumsuz olacaktır. İnsanın sevdikleri, yakın çevresi, dili, kültürü, işi ya da okulu, geliri, hayat standardı, aşına olduğu, içinde yaşamaya alıştığı köyü, kenti ya da yurdu bunlar arasında sayılabilir. Göç sırasında ise bu yolculuğun ne kadar güvenli ya da tehlikeli olduğu dikkate alınmalıdır. Göç sonrası dönem açısından ise göç edilen yerin özelliklerine bakılmalıdır. Göç edilen yer ne kadar kucaklayıcıysa, ne kadar az dışlayıcı ve ayrımcıysa, kayıpları telafi etmeye ne kadar müsait ise göçün olumsuz etkileri o kadar azalacaktır.⁶⁹

⁶⁸ Toprakları Çölleşen Bir Ülkenin Temel Sorunları: Açlık, Susuzluk ve İç Göç. : Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi Sekretaryası 17 Haziran Dünya Çölleşmeyle Mücadele Günü Medya Bilgilendirme Notu, 2004, <http://www.tema.org.tr/Bizden/Haberler/Arsiv/2004/17HaziranBasinBulteni.htm>. (Erişim Tarihi 14.06.2006).

⁶⁹ Murat Paker, Psikolojik Açıdan Göç, Birgün Gazetesi, (6 Kasım 2005).

1.9. Gelir dağılımı ve göç

Göç, süreç olarak üretim ve mülkiyet ilişkilerinden toplumsal yapının tüm alanlarına kadar toplumları temelden etkilemekte, aynı zamanda ülkelerin kalkınma hızını ve milli gelirin tabakalara göre yeniden dağılımını belirlemektedir.⁷⁰

Göç, gelir dağılım dilimlerini değiştirerek toplumsal refahı da etkilemektedir. Kıralsdan kente göçün gelir dağılımı üzerindeki sonuçları açısından kesin bir yön belirlemek mümkün değildir. Kırsal alanlar içinde eğer göçmenler kırsal nüfusun en fakir grupları içinde olursa kır-kent göçü gelir farklılıklarını azaltmaktadır. Aslında bulgular okul bitirmiş pek çok kişinin çocuklarını okutabilen daha zengin ailelerde olduğunu ve böylece de kırsal alanlarda gelir farklılığını arttırdığını göstermektedir.

Kıralsdan kente göç, kırsal ve kentsel alanlardaki ücretleri eşitleyerek kırsal ve kentsel gelirler arasındaki dengesizliği de azaltabilir. Bu özellikle kent-kır kaynak transferinin olabileceği yer önemlidir. Diğer taraftan modern sektördeki kentsel ücret oranları kurumsal etkiler yüzünden sabit olduğundan kırdan kente göç çiftçilerle kentteki ücretli çalışanlar arasındaki gelir açığında çok az bir azalma meydana getirir.⁷¹

⁷⁰ Sabahattin Güllülü, Sevil Öner, Bayram Kaçmazoğlu (1997), **Doğu Anadolu'da Göç Eğilimi Nedenler ve Çözümler**, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, s.4

⁷¹ Derek Byerlee (1974), “ Rural-Urban Migration in Africa: Theory, Policy and Research Implications”, **International Migration Review**, Vol.8, No.4, p.561.

İKİNCİ BÖLÜM

2. GELİR DAĞILIMINI VE GÖÇÜ AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİLER

2.1. Gelir Dağılımı Teorileri

Gelir dağılımına, iktisadi ekoller tarafından farklı açılardan bakılmıştır. Örneğin, Klasik okul gelir dağılımını emek değer teorisinden, Neo-klasik okul ise, fayda değer teorisinden hareketle açıklamıştır. Gelir dağılımına bu bakış açıları aşağıdaki kısımlarda ele alınmaktadır.

2.1.1. Klasik gelir dağılımı teorileri

Klasik yaklaşımda gelir dağılımını ele alan en önemli iki kişi, David Ricardo ve Karl Marx'dır.⁷² Her ikisi de kapitalist üretim sisteminin uzun devrede geçireceği evrimle ilgilenmekteydiler ve bu evrim sonucunda ana ekonomik sınıflar arasında gelirin nasıl dağıtılacağı konusuna önem vermekteydiler. Klasikler üretime katılan sınıfların paylarının ne olacağı konusunu incelemişlerdir.⁷³ Ricardo, ekonomi politiğin konusunu, toprak ürünlerinin üç sınıf arasında, kar, ücret ve rant şeklindeki bölümünün yasalarının saptanması olarak görmekteydi. Böylelikle de bölüşümü, kapitalizmin dinamiğini belirleyici unsuru olarak ele almaktaydı. Ricardo'nun modeli, sermaye birikimi ile bölüşümün karşılıklı ilişkileri üzerine kurulmuştur; kar sermaye birikiminin kaynağını oluştururken, sermaye birikimi de bölüşümü, dolayısıyla da karı belirlemektedir. Bu açıdan daha sonra Marx'ın ele aldığı kapitalizmin temel çelişkisini Ricardo'da da bulmak mümkündür. Her ne kadar bu çelişkinin ortaya çıkış nedenleri ve biçim farklı ise de, gerek Marx gerek Ricardo kapitalist birikiminin, bu birikiminin kaynağı olan karı ortadan kaldıracacağı sonucuna ulaşmakta ve kapitalizm hakkında yaptıkları öngörü bakımından birleşmektedirler. Ancak Ricardo'dan farklı olarak Marx, kapitalizmin temel çelişkisi olarak sadece karı değil, kapitalist üretim biçimini de ortadan kaldıracacağı sonucuna ulaşmaktadır.⁷⁴

⁷² Güllap T., Age., s.441

⁷³ Coşkun Can Aktan (2002), İstiklal Yaşar Vural "Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti", Yoksullukla Mücadele Stratejileri, **Hak-İş Konfederasyonu Yayınları**, Ankara, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-bolusum-adaleti.pdf>. (ErişimTarihi: 30.02.2007).

⁷⁴ Ufuk Başoğlu, Nalan Ölmezoğulları, İlker Parasız, Age., ss:1-2

2.1.1.1. Ricardo'nun gelir dağılımı teorisi

Ricardo, klasik iktisatçılar içinde bölüşüm konusu üzerinde en çok duran ilk iktisatçıdır. Ulusal üretimin ana ekonomik sınıflar arasında dağılımına ilişkin temel yasaları ortaya koymaya çalışmıştır. Ricardo, “Ekonomi Politigin ve Verginin İlkeleri” kitabında yer alan önsözünde, temel amacının ulusal hasılanın toplumun üç sınıfı arasında nasıl dağıldığını açıklamak olduğunu ve bu dağılımı düzenleyen yasaların ekonomi politigin temel sorunu olduğunu ifade etmektedir.⁷⁵

Ricardo'nun yaptığı bu saptama üç varsayıma dayanmaktadır. Bunlar;

- Azalan verim kanunu geçerlidir; Modelde azalan verim, giderek daha az verimli toprakların ekilmesi ve bunun sonucunda verimliliğin azalması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, Ricardo'da azalan verimin nedeni sadece bu değildir. Belli bir toprak parçası üzerinde giderek daha fazla işgücü kullanılması da verim azalmasına neden olmaktadır.
- Maltus'un nüfus kuramı geçerlidir; Ücretler asgari geçim düzeyinin üstüne çıktığında nüfusun hızlı artacağı, ücretlerin bu düzeyin altına düşmesi durumunda ise, hızla düşeceği kabul edilmektedir.
- Ekonomik gelişmenin kilit faktörü olan sermaye birikimi karların bir fonksiyonudur; Ricardo “emek, makine ve sermayenin birlikte kullanılmasıyla yapılan üretimin toprak sahipleri, hisse veya sermaye sahipleri ile emek sahipleri arasında paylaşıldığını” ifade etmektedir. Bir malın değeri ya da değiştirileceği diğer bir malın miktarı, üretimleri için gerekli, göreceli emek miktarına bağlıdır.⁷⁶

Ricardo'nun teorisinde çıktı, kira (rant), ücret ve kar olmak üzere başlıca üç paya ayrılır. Burada rant toprakla ilgilidir ve azalan verim prensibi nedeniyle söz konusudur. Teknik anlamıyla rant, marjinal topraktan (üretim masraflarını tam olarak karşılamaya yetecek ürün veren arazi) elde edilen emek ürünü ile üretim masraflarından daha fazlasını veren topraktan alınan emek ürünü arasındaki farktır. Ücret, emek karşılığı gelir olarak tarif edilir. Ricardo'nun sisteminde emek için doğal fiyatla piyasa fiyatını birbirinden ayırmak gerekir. Emegın fiili veya piyasa ücretinin uzun dönemde ulaştığı ücretler seviyesi, emegın doğal ücreti veya fiyatıdır. Böyle bir ücret seviyesi, temelde emek sahiplerine sadece geçimlerini minimum seviyede koruma fırsatını

⁷⁵ Henri Denis (1973), **Ekonomik Doktrinler Tarihi** 1, Çev: Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, İstanbul, s.335

⁷⁶ Yaşar Uysal, Age.

verebilecek ücret seviyesidir. Klasik ücret teorisi başlangıçtaki yaklaşımında, geçim seviyesini ücretlerin biyolojik seviyesi veya fizik seviyesi olarak tarif etmiştir. Bu iş gücünün yaşamını devam ettirebilecek ve işgücü hacminin azalmasına veya artmasına yol açmayacak sayıda çocuk beslemesine ve büyütmesine imkan verebilecek kadar bir ücret seviyesidir. Bununla beraber, Ricardo'nun analizinde, biyolojik yaşam seviyesi görüşü önemini biraz kaybetmiş ve asgari seviyede de olsa sosyal ve kültürel standartlara daha fazla önem verilmiştir. Fakat Ricardo, yinede fiili ücret hadlerinin sonuçta ulaşacakları doğal ücret haddi kavramını korumuştur. Bu ise işgücü hacmini eksiksiz korumaya tam yetecek kadar bir ücret haddidir. Doğal ücret haddinin aksi durumunda olan ücret haddi piyasa ücretidir. Piyasa ücreti, piyasaya hakim olan ücret haddi olup arz ve talep şartları tarafından belirlenmiştir. Ricardo'nun analizinde emeğe olan talep sermaye yığılmasına bağlıdır. Sermayenin yığılması veya teşekkülü de kar haddinin bir fonksiyonudur. Yüksek seviyede bir sermaye yığılması iş adamlarının emek için olan rekabetlerini artırır. Bu da emeğin piyasa fiyatını doğal fiyatının üzerine çıkarır.

Toplam gelirden üçüncü ve son pay kar ismini alır. Ricardo'nun analizinde kar, arta kalan bir meblağ olarak işlem görür. Diğer bir ifade ile, toplam gelirden rant ve ücret ödemeleri çıktıktan sonra arta kalan kısım kardır. Klasik sistemde kar, çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü, kar net yatırım veya sermayenin yığılma seviyesini belirler ve ekonomik gelişmenin başta gelen kaynağını teşkil eder. Ayrıca kar şu yönüyle de önemlidir: Kar, tasarrufun kaynağıdır ve tasarruf ise sermaye teşekkülüne fırsat hazırlar.⁷⁷

Ricardo'nun gelir dağılımı kuramı iki ayrı ilkenin işleyişine dayanır.⁷⁸

- Milli hasılanın kira, ücretler ve karlar arasındaki bölüşümünü açıklamakta kullanılan “marjinal ilkesi” ve
- Milli hasıladan kiranın çıkarılmasından sonraki bakiyenin ücretler ve karlar arasında bölüşümünü açıklamakta devreye konulan “artık ilkesi”.

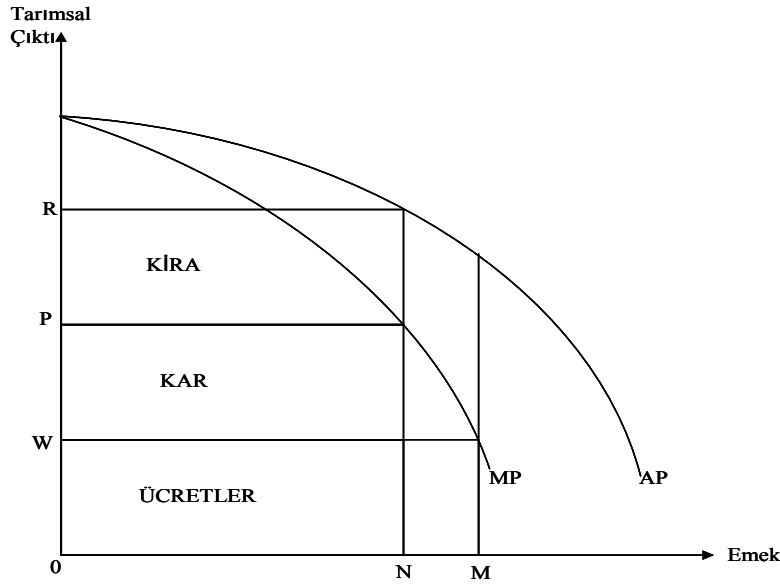
Bu iki prensibin işleyişini ve gelirin nispi paylar şeklindeki dağılımına olan etkilerini basit bir diyagramla anlatmak mümkündür. Böyle bir diyagramı Şekil 2.1’de

⁷⁷ Güllap T, Age., ss:446-447

⁷⁸ Güneri Akalın (1981), **Kamu Ekonomisi**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, s.240

görebiliriz. Diyagram, ekonominin tarım sektöründe rol oynayan faktörleri temsil etmektedir.

Şekil 2.1: Ricardo'nun Gelir Dağılım Teorisinin Geometrik Yorumu

Kaynak: Güneri Akalın (1981), Kamu Ekonomisi, s.241

Tarımsal çıktı dikey eksen, tarımda çalışan işçi sayısı olarak işgücü yatay eksen, gösterilmiştir. AP eğrisi emeğin ortalama ürün miktarını, MP eğrisi ise emeğin marjinal ürün miktarını göstermektedir. AP ve MP eğrileri birbirlerinden ayrı bir şekilde seyrederek ve ikisi de azalan verim prensibi nedeniyle gittikçe düşen eğim gösterirler. Bu diyagram ücretle ilgili marjinal produktivite teorisiyle ilgili bilinen grafik analizinden farklıdır. Bu farklılığı yaratan faktör, Ricardo analizinden ücret ve kar toplamının marjinal ürüne eşit olduğunun varsayılmış olmasıdır. Bunun böyle olmasının nedeni, ücret seviyesinin, uzun dönemde, modern anlamıyla emeğin marjinal produktivitesi tarafından değil, fakat emeğin doğal ve geçimlik fiyatı tarafından belirlenmiş olmasıdır. Bunun için Şekil 2.1’de, OW mesafesi doğal veya geçimlik ücrete eşittir. Bu ücret haddi reel terimlerle (tarımsal çıktı terimleriyle) öyle bir seviyeyi temsil eder ki bu seviyede mevcut iş gücü, geçimlik yaşam standardını koruyabilecektir. Ricardo düşüncesinde marjinal ürün, ücretin ve karın toplamına eşit olduğuna göre, istihdam seviyesinin ON’ye eşit olduğu varsayımı ile WP mesafesi ünite çıktı başına kârı temsil eder. Rant PR mesafesine eşittir. Çünkü rantın, emeğin ortalama ve marjinal ürün hakkında eşit olduğunu daha başlangıçta kabul etmiştir. Fiili istihdam seviyesi

(ON), sermaye teşekkül haddi tarafından belirlenmiştir. Çünkü, net yatırım çıktıyı artırmaya hizmet eder, bu da emeğe olan talebi artırır.

Ricardo'nun nispi paylar teorisinin temel karakteri, tarım sektöründe üretim geliştikçe meydana gelen durum analiz edildiği zaman görülebilir. Esasen Ricardo'nun şemasında şunlar yer alır: Toplam üretimde gelişme, yüksek seviyede bir sermaye yığılması (net yatırım) sonucu meydana gelir. Bu sermaye yığılması da yüksek karlarla sağlanır. Üretimde gelişme emeğe olan talebi arttırır. Böyle bir talep ise piyasa ücret seviyesini, doğal ücret seviyesinin üzerine çıkarır. Sonuçta, nüfus artar ve tarım ürünlerine olan talebi gelişir ve bu da üretimi teşvik eder. Tarım arazisi sabit olduğundan tarımda üretimi arttırmak için, daha fazla emek kullanılması çabaları (Şekil 2.1.'de yatay ekseninde görülmektedir) er veya geç azalan verim olayı ile karşılaşmaya neden olur. Böyle bir olay ise emeğin ortalama ve marjinal ürün miktarını azaltmış olur. Bu son durum, Şekil 2.1.'de, AP ve MP eğrilerinin aşağı doğru eğim göstermeleri şeklinde belirtilmiştir.

Tarımsal üretimi artırmak için daha fazla emek istihdam edildikçe, üretimin maliyeti ve bu nedenle tarım ürünlerinin fiyatları yükselir. Bunun nedeni, azalan verim olayı veya tarım sektöründe ortalama ve marjinal ürün miktarının azalmasıdır. Böyle olunca, rant, ister istemez yükselecektir. Çünkü rant, emeğin marjinal toprak (üretim maliyetini karşılayacak kadar ürün veren toprak) üzerindeki ürün ile emeğin ortalama toprak üzerindeki ürünü arasındaki farktır. Şekil 2.1'de bu gelişme, istihdam hacmi arttıkça ünite başına üretimin yükselen rant değeri olarak kendini gösterecektir. (ON istihdam seviyesi ile birlikte PR mesafesi olarak). Aynı zamanda, tarımsal üretimin yükselen maliyeti, işçilerin geçimlik yaşam standardını koruyabilmeleri için nakdi ücretlerin yükselmesi gerektiğini ifade eder. Reel terimlerle doğal ücret (OW) mesafesi değişmeyecek, toplam çıktı artmak zorunda kalacaktır. Bu durum, şekilde ücretlilerin toplam üretimdeki payını temsil eden dikdörtgenin hacminin genişlemesiyle gösterilmiştir. Başlangıçta ON istihdam seviyesinde ONTW şeklindeydi. Bu alan istihdamın OM mesafesi ile temsil edilen son üst limitte doğru gelişmesi ile büyümüş olacaktır. Bu durumda teşekkül etmekte olan karın ne manzara göstereceği de açık bir şekilde görülmektedir. Üretim artarken birim çıktı başına kar (ON istihdam seviyesinde WP mesafesi) devamlı düşüş gösterir ve sonuçta ON istihdam seviyesinde (bu noktada MP, emeğin doğal fiyatını tam eşit olan seviyeye düşmüştür) kar tamamıyla ortadan

kalkar. Şekil 2.1’de yer alan ve devamlı düşüş gösteren ünite başına kar toprak üzerine azalan verim nedeniyle tarım sektöründe meydana gelmiştir. Bu durum ekonominin imalat sektörü için de doğrudur. Tarım ürünlerinde fiyatların yükselmesiyle geçimlik yaşam standartlarının nakdi maliyeti yükselir ve bu durum imalatçıları daha yüksek ücret ödemek için zorlar. Böylece imalat sektöründe kar düşer. Ayrıca sermayenin mobiliteye sahip bulunduğu var sayıldıkça tarım ve endüstri sektöründe kar aynı olacaktır; yoksa sermaye bir sektörden diğerine kaymış olacaktır.

Ricardo’nun gelir dağılımı teorisi şöyle özetlenebilir: Sabit bir teknoloji ve reel terimlerle sabit “doğal” ücret varsayımları altında ücretlerin toplam çıktı içerisinde nispi payı, istihdam ve çıktı payı yükseldikçe artış gösterecektir. Diğer taraftan karın nispi payı azalacak ve sonuçta sıfır olacaktır. Ekonomi böyle bir seviyeye ulaştığı zaman klasik teorinin ”durgun” ekonomik durumu söz konusu olacak ve sermaye yığılması, nüfus büyümesi ve teknik gelişme duracaktır. Bu olayda temel neden tarımda azalan verim olayıdır. Tarımda ki bu olay ise sadece teknik gelişme ile geçici bir süre için ertelenebilir. Teknik gelişme, karın ortadan kalkışını ve durgun ekonomik durumu engelleyemez.⁷⁹

Ricardo, sistemin toplam çıktıdaki görelî ücret payında bir artışa yol açacağını ve bunun kardaki düşüş pahasına olacağını açıkça görmüşse de, kiranın ne olabileceği konusunda bir açıklama getirememiştir. Fakat ekonomik sistem, artan istihdam uyum gösterirse, ücretlerin görelî payıyla birlikte, toplam çıktıdaki, görelî kira payı yükselecektir. Çünkü, kira payı istihdam düzeyindeki ardışık artışlarla yükselen çıktıdaki birim başına kira miktarına bağlıdır.⁸⁰

2.1.1.2. Marx’ın gelir dağılımı teorisi

Marx’ın temel bölüşüm teorisi kavramı, işgücünün değeri, emek-değer teorisinin kapitalist üretim koşulları altında bir mal haline gelen ve piyasada serbestçe alınıp satılabilen işgücüne uygulanmasıyla türetilmiştir.⁸¹ Marx’da teorisini genel hatlarıyla Ricardo’nun artık ilkesine dayandırır. Ancak bu iki kuram arasında bazı farklar bulunmaktadır. Bunlar;

⁷⁹ Güllap T, Age., s.451

⁸⁰ Uysal Y., Age.

⁸¹ Yılmaz Akyüz (1980), **Emek- Değer Teorisi ve Nitelikli İşgücü Sorunu**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, s.27

- Marx, azalan verim kanununu kabul etmediği için dikkate almamış ve bu nedenle rant ve kar arasında analitik bir ayrım yapmamıştır.
- Marx, emeğin arz fiyatının genel olarak bütün mallar cinsinden sabit olduğunu varsayar.
- Marx’a göre ücreti geçimlik düzeyde tutan kuvvetin, emek arzının talebi aşması, yani yedek işçi ordusudur.

Marx sermaye birikiminin nedenini, Ricardo’nun öngördüğünün aksine yüksek kar hadlerinin cazibesinden değil, kapitalistler arasındaki rekabete bağlar.⁸²

Karın mallar arasındaki değişimin eşit olmaması nedeniyle ortaya çıkmadığını, aksine kendi çabasının eşit değişim halinde karı açıklamak olduğunu ve bu yapılmadığı takdirde karın hiçbir zaman açıklanamayacağını belirtmektedir. Dolayısıyla Marx’ın artık değer teorisi, onu kar teorisine götürmekte ve malların içerdiği işgücü zamanı ile işgücünün değeri arasındaki fark aynı zamanda karı belirlemektedir.⁸³

Marx, artık değeri, Ricardo’nun aksine, yaratılan toplam değerın bölüşümün de bir bütün olarak ele almakta, artıkdeğerin aldığı farklı biçimleri, rant ve karı, toplam değerın bölüşümü sorunu içinde değil, artık değerın bölüşüm sorunu içinde incelemektedir.⁸⁴

Ricardo’da olduğu gibi Marx’ta da kapitalist üretim koşulları altında bölüşüm kategorileri ücret ve kardır. Marx değer analizinden hareketle karın kökeninin artık değer olduğunu ve artık değer tarafından belirlendiğini göstermeye yönelmiştir.⁸⁵ Artık değerın kaynağı, işçilerin belli bir dönemde üretmeyi başardıkları malların değeri ile üretim işlemi için kapitaliste sattıkları emek gücünün değeri arasındaki farktır.⁸⁶ Artık değer kapitalist üretimin normal bir parçasıdır. Kapitalist işgücünü satın alırken ve ona değişim kıymetini öderken iş gücünün kullanım kıymetini bütün işgünü için satın alır. Dolayısıyla, eğer ortalama işgünü, örneğin 12 saat ise, işçi kendi geçimini sağlayacak mallara eşdeğerde bir üretimi 6 saatte üretiyorsa geriye kalan 6 saatte işçi yeni değerleri üretmeye devam edecektir. Bu nedenle, Marx’a göre işgünü “gerekli emek” ve “artık emek” diye ikiye bölünebilir. Gerekli emeğin yarattığı ürün işçiye ücret olarak verilir; fakat artık emeğin ürünü, artık değer olarak kapitaliste gider ve emek böylece

⁸² Akalın G., Age., s.242

⁸³ Yılmaz Akyüz (1980), **Sermaye Bölüşüm Büyüme**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara s.32

⁸⁴ Akyüz Y., Age., s.29

⁸⁵ Akyüz Y., Age., s.32

⁸⁶ Vural Savaş (2000), **İktisadın Tarihi**, Sayasal Kitabevi, Ankara, s.478

sömürülmüş olur.⁸⁷ Marx, değeri emeğin ürünü olarak tanımladığı için, sermaye ve toprağı değer yaratmıyor saymaktadır. Sadece emek verimlidir; fakat verimli topraklar ve sermaye, emeğin verimliliğini büyük ölçüde yükseltir. Üretim araçlarında özel mülkiyetin, kendi içinde verimli bir olgu olmadığını; aksine, tekele dönen özel mülkiyet kurumunun, istediğimiz nitelik ve nicelikte sermayeye sahip olmayı engellediği şeklinde de yorumlanabilir.⁸⁸

Bir mal veya hizmetin değeri üç bileşenden meydana gelir. Bunlar, hammadde ve sermaye tüketimini (sabit sermaye) simgeleyen (c), üretim sürecine giren işgücünün değerini (değişken sermaye, ücret fonu) simgeleyen (v) ve artık değeri ya da karı (net kar +faiz +rant) simgeleyen (s)'dir. Buna göre bir mal ya da hizmetin değeri (c +v + s)'ye eşittir.⁸⁹ Marx bu miktarları değer ile veya sosyal olarak gerekli emek süresiyle ölçer. Bölüşüm konusundaki tüm argümanları şu üç oranla özetleyebiliriz.⁹⁰

$$s/v = \text{sömürü haddi}$$

$$c/v = \text{sermayenin organik bileşimi}$$

$$s/c + v = \text{kar haddi}$$

Sömürme haddi, kapitalin organik bileşimi ve kar haddi arasındaki ilişki, şu özdeşlik içinde açıklanır.⁹¹

(p) kar haddini gösterirse,

$$P = s / c + v = s/v / 1 + c/v$$

Yukarıdaki eşitlikten, kar haddinin, sömürme haddiyle doğru orantılı, fakat kapitalin organik bileşimiyle ters orantılı olarak değiştiği anlaşılır. Yani c/v veri iken, s/v ne kadar yükselirse, kar haddi o kadar yükselecek veya s/v veri iken, c/v ne kadar yükselirse, kar haddi o kadar düşecektir.

Klasik model gibi Marx büyüme teorisi de bir makro ekonomik gelir dağılımı modelidir. Marx'a göre, ekonomi büyürken, ücret haddi sabit kalmakta, kar haddi düşmektedir. Faktör payları ise daha değişik bir seyir izlemektedir. Girişimcilerin,

⁸⁷ Vural S., Age., s.476

⁸⁸ Gülten Kazgan (2006), **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi, 12.Basım s.311

⁸⁹ Aktan C.C., Vural İ.Y., Age.

⁹⁰ Akalın G., Age., s.243

⁹¹ Kazgan G., Age., s.311

aralarındaki rekabet nedeniyle devamlı birikimde bulunmaları, sermayenin organik bileşimini yükseltecek, yani sabit sermayenin değişken sermayeye oranı büyüyecektir. Ortalama ürün artarken emeğin arz fiyatının, yani ücret haddinin sabit kalması hem toplam kar gelirlerini, hem de toplam ürün içinde kar payını artırmaktadır. Sonuç olarak toplam ücret gelirleri de artmakta, fakat ücret payı azalan bir seyir izlemektedir. Bu eğilimleri cebirsel olarak şöyle özetlemek mümkündür⁹²

V = Değişken sermaye, (toplam ücret gelirleri veya ücret fonu)

w = sabit ücret haddi

N = istihdam hacmi

$$V = wN$$

Toplam kar geliri (S) ise, tanım gereği, emeğin ortalama net ürünü (o) ile ücret haddi arasındaki farktan doğmaktadır

$$S = (o - w)N = oN - wN$$

Toplam hasıla (Y), ücretler ile karların toplamıdır.

$$Y = V + S = wN + oN - wN = oN$$

Ücret payı oranı, ücret gelirlerinin toplam hasılaya oranıdır.

$$\frac{V}{Y} = \frac{wN}{oN} = \frac{w}{o}$$

Kar payı oranı da aynı yoldan

$$\frac{S}{Y} = oN - \frac{wN}{oN} = 1 - \frac{w}{o}$$

olarak bulunur.

Son iki denklemin sonuçlarına göre, ekonomi büyürken emeğin ortalama ürünü (o) artan bir yol izliyorsa, ücret payı oranı azalır, kar payı oranı artar. Bu sonucun, kar haddinin azalma eğilimi ile ilgili yanı:

$$k = a/b + 1$$

oranı ile gösterilmiştir. Kar haddi kavramı yukarıdaki denklemler yardımıyla,

$$k = S/V / b + 1 = (oN - wN) / wN / b + 1 = (o/w) - 1 / b + 1$$

şeklinde yazılabilir. Şu halde emeğin ortalama ürünü yükselirken, kar haddi oranının paydası ile birlikte payı da büyür. Yani, kar haddinin azalan bir seyir göstermesi için

⁹² Erdoğan Alkin (1987), **Gelir ve Büyüme Teorisi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.65

yalnızca sermayenin organik bileşiminin büyümesi değil, bu büyümenin artı değer oranındaki artışı da geçmemesi gerekir. Bu durumu kesin olarak belirtmek için ise, toplam ürünün hangi tür bir üretim fonksiyonuna bağlı olarak değiştiğini yine kesin olarak belirtmek gerekir.

2.1.2. Neo-klasik gelir dağılımı teorileri

Neo-klasik okul, dar anlamda, 1870'lerden 1920'ye kadar geçen yarı yüzyıllık dönemde, klasik değer teorisinde köklü değişme yapan ve geçimlik veya tabi ücret anlayışından marjinal verime bağlı ücret anlayışına geçen, fakat, bunun dışında klasik görüşleri ve birtakım kayıtlarla liberal ideolojiyi sürdüren iktisatçıların okulu olmuştur.⁹³

Neo-klasikler, Klasik teorideki toplumsal sınıflaşma üzerinde durmaksızın toplumu, çok sayıda firmadan ve çok sayıda bireyden oluşan topluluk olarak görmüştür. Üretim girdileri açısından, kapitalist girişimciden, faiz de kardan ayrılmıştır.⁹⁴ Bu yaklaşımla birlikte, iktisat biliminin ağırlık merkezi emek değer teorisinden fayda değer teorisine kaymıştır. Bu kayma üretim yanında bölüşüm sorununun ele alınış biçiminde de görülmüş ve bölüşüm, faktör fiyatlandırması şeklinde, fiyat teorisinin özel bir sorunu olarak incelenmiştir. Ekonomi politikte bölüşüm, fiyatlara göre önceliği olan ve üretimin teknik ve toplumsal ilişkileri tarafından belirlenmektedir. Bölüşüm toplumsal artığın sınıflar arasında dağılımı olduğu için bir fiyat ve değişim ilişkisi değildir. Ancak bu yaklaşımda fiyatlandırma sorunu olarak ele alındığından söz konusu olan şey bir değişim ilişkisidir.

Neo-klasik yaklaşım, bölüşümü iki ayrı düzeyde ifade etmektedir; bireyler arasındaki ve faktörler arasındaki bölüşüm. Bireyler arasındaki bölüşümü belirleyecek olan üretim faktörlerinin dağılımı sorunu göz ardı edilmektedir. Bu fiyatlandırma sorunu, toplumsal ve kurumsal etkenlerden bağımsız olarak ele alınmakta ve üretimin nesnel koşullarına bağlı olarak çözümlenmektedir.⁹⁵ Neo-klasik iktisatçıların bölüşüm konusundaki görüşleri, marjinal verimlilik teorisine dayalı bölüşüm ve üretim fonksiyonuna dayalı bölüşüm teorileridir.

⁹³ Kazgan G., Age., s. 114

⁹⁴ Kazgan G., Age., s.119

⁹⁵ Akyüz. Y., Age., s.95

Neo-klasik teorinin bölüşüm sorununa yaklaşımda kullandığı kavramsal araç, üretim faktörlerinin marjinal verimleridir. Faktörlerin marjinal verimleri ise, üretim fonksiyonu içinde ele alındığından, Neo-klasik üretim teorisi ile bölüşüm teorisi iç içe geçmiş bir haldedir. Üretim fonksiyonuna göre, emek faktörünün marjinal verimi ücret haddini, sermaye faktörünün marjinal verimi de kar haddini belirler. Bu açıdan bakılınca, Neo-klasiklerce sermayenin bir üretim aracı olarak alındığı bunun mülkiyetinin kime ait olduğunun bir sorun oluşturmadığı anlaşılır⁹⁶

Neo-klasik bölüşüm teorilerinde; kurumsal, davranışsal ve teknik olmak üzere başlıca üç grup varsayım olduğu söylenebilir. Bunlar;⁹⁷

- Mal ve faktör piyasalarında tam rekabetin geçerli olduğu varsayımı. Ancak, marjinal verimlilik ilkesine dayalı bölüşüm teorilerini açık bir şekilde değil, de örtük olarak kabul edilmesi durumunda geçerli olmaktadır.
- Firmaların üretim faktörleriyle ilgili karar ve seçimlerinde, kar maksimizasyonu dikkate alacakları görüşüne dayanmakta olan davranışsal varsayım. Neo-klasik yaklaşıma göre, fayda ve kar maksimizasyonunu bağdaştıran, böylece üretimde ve tüketimde dengeyi sağlayan mekanizma fiyat mekanizmasıdır. Bu mekanizma, aynı zamanda bölüşümü belirlemektedir.
- Teknolojik varsayım. Üretim tekniğinin özellikleri ve üretim faktörlerinin nitelikleri ile ilgilidir. Bunlardan en önemlileri; üretim faktörleri arasında sürekli ikame olanağı, azalan marjinal verim, ölçeğe göre sabit verim ve üretim faktörlerinin homojen ve bölünebilir olmasıdır.

2.1.2.1. Clark'ın marjinal verimlilik teorisi

Neo-klasik iktisat akımını ve marjinal prodüktivite teorisini ABD'de en iyi şekilde temsil eden J.B.Clark'tır. Marjinal prodüktivite (verim) teorisi kısaca şöyle özetlenebilir. Marjinalistler, toplam üretimde, her üretim faktörünün payını belirlemek için marjinal hesap yöntemleri uygulamışlardır. Marjinal hesap, bir ünite üretim faktörünün daha önce kullanılan faktöre ilave edildiği veya bir ünite faktörün daha önce kullanılan faktörden çıkarıldığı zaman toplam üründe meydana gelen artış veya azalıştır.

⁹⁶ Sencer Divitçioğlu (1976), **Değer ve Bölüşüm, Marxist İktisat ve Cambridge Okulu**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, s.162.

⁹⁷ Uysal Y., Age.

Clark'a göre tam rekabette üretim faktörlerinin faydası marjinal birimlerinin verimine bağlıdır. Bu bakımdan, marjinal prodüktivite teorisi milli gelirin dağılımında önemli bir rol oynamaktadır.⁹⁸

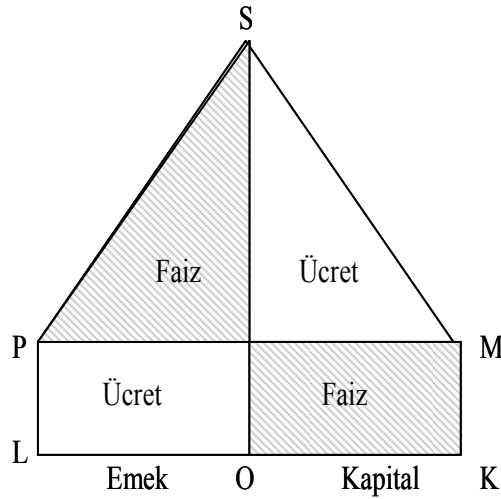
Clark, bölüşümün tabi kanunlarının bulunduğunu, bu kanunların her üretim girdisine, yarattığı ürün derecesinde payın verilmesi gerektiğini önermiştir. Bu tabi kanunlar engellenmedikçe emek payı olarak kendisinin ayrıca ürettiği payını alacağını ve aynı olgunun sermaye içinde geçerli olacağını savunmuştur⁹⁹

Clark'ın modeli belli varsayımlara dayanmaktadır. Bunlar;

- Emek ve sermaye olmak üzere iki üretim faktörünün bulunması,
- Sermaye birikimi ve teknolojik gelişmenin olmaması,
- Nüfus artışının olmaması,
- Tüketici zevk ve tercihlerinde bir değişimin bulunmamasıdır.

Söz konusu varsayımlar altında Clark'ın marjinal verimlilik teorisi şekil yardımıyla açıklanabilir.

Şekil 2.2: Gelirin Emek ve Kapital Arasında Bölünüşü

Kaynak: Gülten Kazgan (2006) İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, s.147

Toplam ürün; emek ve sermaye arasında, verimlilik ve kullanılan faktör miktarına bağlı olarak bölüşülmektedir. Sistemde hem emek hem sermaye sabit

⁹⁸ Ali Özgüven (2001), **İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler**, Filiz Kitabevi, İstanbul, ss: 207-208

⁹⁹ Kazgan G., Age., s.147

varsayıldığından, toplam ürünün iki girdi arasında bölüşümü şekildeki gibidir. Şeklin sağ tarafı, emek miktarı sabit iken, sermayenin marjinal verim eğrisini (SM), sol taraf ise, sermaye miktarı sabit iken, emeğin marjinal verim eğrisini (SP) göstermektedir. Toplam ürün, OLPS veya OKSM' ye eşittir. Şeklin her iki tarafında faiz ve ücretlere yapılan ödemeleri gösteren alanlar birbirine eşittir. Böylece Clark, statik tam rekabet şartları altında, toplam ürünün emek ve sermaye arasında, bir artık bırakmaksızın bölüşüldüğünü ve böylece, üretim faaliyetine katılan her iki üretim faktörünün üretime yaptığı katkı derecesinde pay alınması koşuluyla oluşan bölüşüm teorisinin adil olduğu savunulmuştur.¹⁰⁰ Ekonomide faktörler marjinal verimlerine göre bir pay alırlar ve bu payların toplamı milli ürünü götürür. Geriye bir artık kalmaz.¹⁰¹

2.1.2.2 Ürün tükenim teorisi

Wicksteed ve Wicksell, toplam ürünün, belirli varsayımlar altında, firma veya sanayi düzeyinde tükendiğini matematiksel dilde ifade ederek, hiçbir artığın kalmadığını Euler Teoremi* ile gösterirler. Bu teoreme göre, üretim fonksiyonu doğrusal homojense, yani üretimde sabit getiri söz konusu ise, tam rekabet şartlarında her girdiye marjinal verimine eşit ödeme yapıldığında, toplam ürün tükenir.¹⁰² Dolayısıyla artık değer ortaya çıkmaz.

Değer kavramını Neo-Klasik iktisatçılar fayda kavramıyla açıkladıkları gibi, faktör değerlerini de faktörlerin marjinal verimlilikleriyle açıklamaktadırlar. Bir faktörün marjinal verimliliğini, diğer üretim faktörleri sabit kaldığında, bu faktörlere yapılacak küçük bir artışın üretim üzerindeki etkisi belirlemektedir.¹⁰³

Eğer toplam ürün (P), kullanılan emek sayısı (a) ve toprak birimleri miktarı (b)'nin fonksiyonu sayılırsa (a ve b sürekli bölünebilir varsayılmaktadır), bunların marjinal verimi, P'nin, a ve b'ye nazaran kısmi türevi ile ifade edilebilir. Sabit getiri varsayımı altında,

$$P = \frac{a \partial p}{\partial a} + \frac{\partial p}{\partial b}$$

¹⁰⁰ Kazgan G., Age., s.147

¹⁰¹ Divitçioğlu S., Age., s.179

* Euler teoremine göre; eğer bir fonksiyon doğrusal ve birinci dereceden homojen ise, fonksiyonun değeri, fonksiyondaki bağımsız değişkenlerin, fonksiyonun bu değişkenlere göre kısmi türevleriyle çarpımlarının toplamına eşittir.

¹⁰² Kazgan G., Age., s. 148

¹⁰³ Uysal Y., Age.

P, a ve b'nin doğrusal homojen bir fonksiyonu ise, bu koşulu yerine getirecek sonsuz sayıdaki fonksiyondan biri, $P=a^{\alpha} b^{\beta}$ 'dir. $\alpha+\beta=1$ 'dir. Ölçeğe göre sabit getiri söz konusu olduğuna göre üretimin büyük çapta veya küçük çapta yapılması arasında, hiçbir fark yoktur.

$\alpha+\beta<1$ ise, yani ölçeğe göre getiri azalıyorsa, toplam ürün girdiler arasında bölüşüldükten sonra bir artık, kar olarak kalır. Wicksell, bu halde herkes girişimci olmak isteyeceği için, firmaların parçalanacağını söyler.

$\alpha+\beta>1$ ise, yani ölçeğe göre getiri artıyorsa, girdilere marjinal verime eşit ödeme, toplam üründen daha büyük bir ürünün dağıtımını gerektirdiği için, firma zarar eder. Dolayısıyla, ne artan ne azalan getiri koşullarında denge kurulabilir, tam rekabet koşullarında uzun dönem dengesi sabit getiri gerektirir.

Firmalarda, tam rekabet uzun dönem denge noktasında, ortalama maliyet marjinal maliyete eşittir. Yani bu noktada, sabit getiri geçerlidir ve girişimci karı sıfırdır. Ölçeğe göre getiri kanunlarından bağımsız olarak, uzun dönem dengesinde, kar veya toplumsal artık mevcut değildir; toplam ürün tükenmiştir.¹⁰⁴

2.1.3. Keynesyen gelir dağılımı teorisi

Keynes'e göre kapitalist bir ekonominin iki önemli sorunu tam istihdam ve gelir dağılımıdır. Fakat bu önemli gördüğü iki sorundan yalnızca birini işlemiş, gelir dağılımı konusunda ayrıca bir model kurmamıştır.¹⁰⁵

Keynes dinamik bir modelden hareket ederek, talep-fiyat-ücret ilişkilerinden bölüşüm sorununa yaklaşmaktadır. Keynes'in işgücü arz eğrisi kısa dönemde tam istihdam düzeyine kadar parasal ücretlerin değişmediğini göstermektedir ve parasal ücretler sistem için veri olmaktadır. Reel ücretler ise firmaların fiyat tespitlerinde marjinal maliyeti esas almaları sonucu, neoklasiklere yaklaşan biçimde belirlenmektedir. Talebin rolü ise, parasal ücretler veri iken istihdam düzeyini etkileyerek işgücünün marjinal verimliliğini değiştirmek ve fiyatları ile reel ücretleri yeni işgücü verimliliğine eşitleyecek şekilde oluşturmaktır.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Kazgan G., Age., ss.148-149

¹⁰⁵ Alkin E., Age., s. 200

¹⁰⁶ Akyüz Y., Age., ss.223-224

2.1.4. Kaldor'un gelir dağılımı teorisi

Uzun dönem tam istihdam büyüme dengesindeki bir ekonomide büyüme ve bölüşüm arasındaki ilişkileri incelemektedir. Modelin varsayımlarını şöyle özetleyebiliriz;¹⁰⁷

- Yatırımların uzun dönem etkilerle, özellikle kar bekleyişleri tarafından belirlendiği ve kısa dönemde bu etkilerin değişmediği varsayılmaktadır.
- İşçilerin sadece ücret, kapitalistlerin de sadece kar geliri elde ettikleri varsayılmaktadır.
- Model işçi- kapitalist ve ücret-kar ayırımına paralel olarak sınıfsal tasarruf fonksiyonu varsaymakta, işçilerin tasarruf eğilimi, s_w 'nin kapitalistlerin tasarruf eğilimi, s_p 'den küçük olduğunu kabul etmektedir.
- Sınıfsal tasarruf fonksiyonlarında ortalama ve marjinal tasarruf oranlarının birbirine eşit olduğu; bu oranların, sistemin içsel değişkenleri, örneğin fiyat ve gelir bekleyişleri tarafından etkilenmediği varsayılmaktadır.
- İşgücü arzı ve bunun büyüme oranı dışsal etkilerle belirlenmektedir. Ücret pazarlıkları ücretler üzerinden olmaktadır. İşgücü arzı ne parasal, ne de reel ücretlerdeki değişmelere karşı duyarlı değildir.

Kaldor'un gelir dağılım teorisi yatırım-gelir oranında meydana gelen bir değişimin karın ve ücretin nispi paylarında ne gibi değişimler meydana getireceğini göstermektedir.¹⁰⁸

Kaldor teorisinin anahtar karakteristikleri; cebirsel olarak şöyle ifade edilebilir;¹⁰⁹

Bir ekonomide faktör fiyatlarıyla milli hasıla (Y), kar gelirleri (P) ile ücret gelirlerinin (W) toplamına eşittir.

$$Y = W + P$$

Kar geliri elde edenlerin tasarrufları (S_p) ile ücret geliri elde edenlerin tasarrufları (S_w) söz konusu gelirlerin fonksiyonudur.

$$S_p = s_p P$$

$$S_w = s_w W$$

¹⁰⁷ Akyüz Y., Age., ss: 553-554

¹⁰⁸ Güllap T., Age., s.464

¹⁰⁹ Alkin. E., Age., ss:206-207

Burada s_p ve s_w sırasıyla kar ve ücret geliri elde edenlerin tasarruf eğimleridir. Denge koşulu olarak yatırım- tasarruf eşitliği yazılabilir.

$$I = S$$

Buna göre;

$$I = S = s_p P + s_w W = s_p P + s_w (Y - P)$$

yazılabilir. Buradan da

$$I = (s_p - s_w)P + s_w Y$$

Ve tasarruf veya yatırım oranı için,

$$I/Y = (s_p - s_w) P/Y + s_w \quad \text{eşitliği elde edilir.}$$

Kar payı (P/Y) oranı sola geçirildiğinde ise;

$P/Y = 1 / (s_p - s_w) I/Y - s_w / (s_p - s_w)$ gelir dağılımı denkleminde varılır. Tasarruf eğilimi sabit olduğundan kar payı oranını ve dolayısıyla ücret payı oranını yatırım/hasıla (I/Y) oranı belirlemektedir.

Kaldor'un gelir dağılımı teorisi, daha yüksek bir reel yatırım düzeyinde tam istihdam dengesinin sürekliliğinin sağlanması açısından gerekli olan daha yüksek bir tasarruf-çıktı oranını gerçekleştirmek için gelir dağılımında bir kaymanın gerekli olduğunu ortaya koyar.¹¹⁰

2.1.5. Sentezci gelir dağılım teorileri

Neo-klasik ve Keynesgil gelir dağılımı modellerinin eksik yanlarını karşılıklı olarak tamamlamaya çalışarak sentezci görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan en bilinenlerinden biri dağılım sorununu toplam arz açısından çözmeye çalışan Weintraub modelidir.¹¹¹

2.1.5.1. Weintraub'un gelir dağılım teorisi

Sidney Weintraub tarafından gelir dağılımı teorisi geliştirme konusunda da önemli bir çalışma yapılmıştır. Weintraub, gelirin fonksiyonel dağılımını toplam arz fonksiyonu kavramıyla analiz etmiştir. Toplam arz fonksiyonu, modern gelir ve istihdam teorisinde anahtar kavram durumundadırlar. Weintraub, sabit fiyatlar yerine cari fiyatlarla elde edilmiş bir toplam arz fonksiyonunun, gelir ve istihdam teorisiyle bir

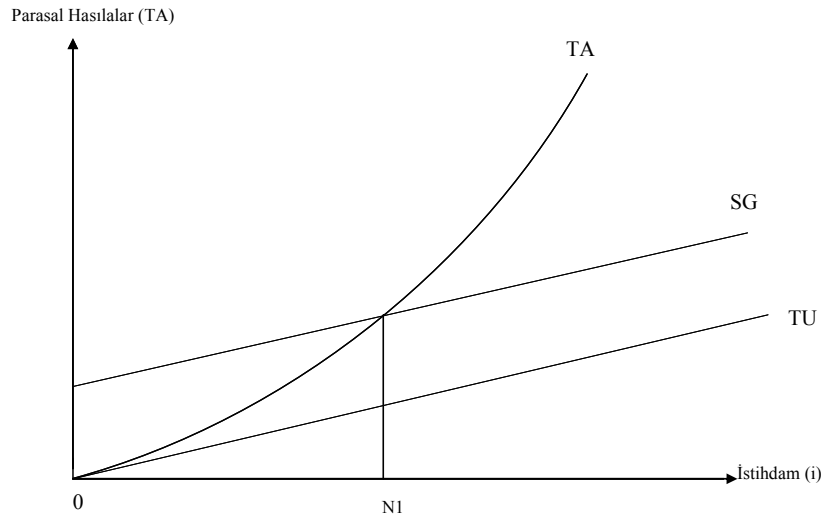
¹¹⁰ Aktan C.C., Vural İ., Agm.

¹¹¹ Alkin E., Age., s.250

toplam gelir dağılım teorisi arasında gerekli bir köprü olduğuna inanmıştır. Weintraub, istihdam seviyesi değiştikçe, gelirin fonksiyonel dağılımının nasıl değişeceğini göstermek için toplam arz şedülünü kullanmıştır. Ayrıca, teorisini tamamlamak için, toplam talep seviyesiyle gelirin fonksiyonel dağılımı arasında ilişki kurmaya çalışmıştır.¹¹² Toplam arz fonksiyonu (TA), toplam ücretin (TÜ), parasal ücret haddi (PÜ) ve istihdam düzeyinden (İ) oluştuğu varsayımı altında, toplam ücret, kiralar, faiz ve sözleşmeli maaşlar gibi sabit ya da sözleşmeli gelirler veya ödemeler (SG) ile bakiye ya da kar (K) toplamından ($TA = T\ddot{U} + SG + K$) meydana gelir.

Ekonominin toplam arz eğrisini meydana getiren üç tür gelir arasındaki ilişki şekil 2.3’de gösterilebilir.¹¹³

Şekil 2.3: Weintraub’un Toplam Arz İşlevinin Kurulması

Kaynak: Coşkun Can Aktan ve İstiklal Yaşar Vural (2002), “Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılım Teorileri ve Bölüşüm Adaleti”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Coşkun Can Aktan (ed.), Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.

Şekilde, toplam arz fonksiyonu (TA) eğrisi, parasal ücretlerin sabit olduğu varsayımı altında toplam ücretleri (TÜ) doğrusu ve sabit ya da sözleşmeye bağlı ödemeleri (SG) doğrusu ile gösterilmektedir. Buna göre kar, toplam arz eğrisi ile sabit ya da sözleşmeye bağlı ödemeler doğrusu arasındaki farka ($K = TA - SG$) eşittir. N1 istihdam düzeyine kadar hasıla faktör maliyetleri altında kalmakta, ekonomi bu istihdam

¹¹² Güllap T., Age., s.468

¹¹³ Aktan C.C., Vural İ., Agm.

düzeyine ulaşmaya kadar karlar negatif olmaktadır. Bu durum, firmaların zararına çalışmaları anlamına geleceğinden ekonomi uzun süre N1 İstihdam düzeyinin altında kalamaz.

Weintraub'a göre toplam arz esnekliği (TAE) istihdamdaki bir yüzde değişikliğin ($\Delta \bar{I} / \bar{I}$) hasıladaki yüzde değişikliğe ($\Delta TA / TA$) oranıdır. Eğer $TAE > 1$ ise artan verim veya yükselen marjinal hasıla sözkonusudur. Bu şartlar altında toplam gelir içinde ücret payı artar. Ücretler sabitken marjinal hasılanın artması durumunda fiyatlar düzeyi düşer (TÜ il TA arasındaki açık azalır). $TAE < 1$ ise tam tersi bir durum meydana gelecek ve emeğin toplam gelir içindeki payında bir azalma meydana gelecektir. İstihdam ve çıktının artmasına paralel bir şekilde karların toplam gelirdeki nisbi payları da artacaktır. Çünkü çıktı arttıkça irat sahibi sınıfın gelirindeki görece düşüşten girişimci gruplar ve kar geliri elde edenler yararlanacak ve paylarını arttıracaklardır. Sonuçta azalan verimler kanunu ve parasal ücretlerin sabit olduğu varsayımları geçerli ise gelir ve çıktı düzeyindeki bir artış büyük bir ihtimalle sabit gelirlilerin aleyhine, kar geliri elde edenlerin lehine gelir dağılımını değiştirecektir.¹¹⁴

2.1.5.2. Fergunson'un gelir dağılım teorisi

Gelir dağılım modellerinde genellikle tek tür mal ve tek kesim varsayımı altında faktör oranlarının nasıl belirleneceği üzerinde durulur. Bu analizlerde ekonomi, tüketim malları üreten ve yatırım malları üreten olmak üzere iki kesime ayrılacaktır. Ayrıca, biri Neo-klasik diğeri Keynesgil iki varsayım temel ilişkilerin kurulmasında yardımcı olacaktır.

İlki, emek/sermaye oranı (L/K) veridir. Yani ele alınan dönemde toplam işgücü ve sermaye miktarı -ikisi de tam kullanım durumunda olmak üzere- veridir. İkincisi, kar geliri elde edenlerin ve ücretlilerin ortalama tasarruf eğilimleri (S_p ve S_w) veridir.¹¹⁵

Model, iki mal ve iki türdeş üretim faktörü içerdiğinden, mal fiyatları oranı (P_e/P_i) ve faktör fiyatları oranı (P_L/P_K), adı geçen malların üretimleri ile birlikte belirlenmektedir. Kararlı denge koşulları, yani dengeden ayrılış ve dengeye dönüş eğilimleri söz konusu olmadığından, her malın arz ve talebi birbirine eşittir. Şu halde talep oranı (D_e/D_i), üretim oranı yerine kullanılabilir. D_e , talep edilen miktarı fiyat

¹¹⁴ Aktan C.C., Vural İ., Agm.

¹¹⁵ Alkin, E., Age., s.230

düzeyine bağlayan bir mikro-ekonomik fonksiyon olmayıp, tüketim mallarına yapılan harcamaları göstermektedir. Bu nedenle de, toplam gelir düzeyinin ve gelir dağılımının (W/P) fonksiyonudur.

Kar gelirleri (P) ile ücretlerin (W) toplamı milli hasılaya eşittir:

$$Y = P + W$$

Tasarruflar (S) ise, kardan yapılan tasarruflarla (S_p), ücretlerden yapılan tasarrufların (S_w) toplamıyla ifade edilebilir.

$$S = S_p + S_w = s_p P + s_w W$$

Bu iki denklem yardımıyla, gelir dağılımı ve yatırım/hasıla oranı arasında, şöyle bir ilişki kurulabilir¹¹⁶:

$$\frac{1}{Y} = (s_p - s_w) \frac{P}{Y} + s_w$$

$$\frac{1}{Y} = (s_p - s_w) \frac{1}{1 + \frac{W}{P}} + s_w$$

Toplam ücret geliri, emeğin fiyatı (P_L) ile iş gücünün (L) çarpımına, toplam karlar da sermayenin fiyatı (P_K) ile sermaye stokunun (K) çarpımına eşittir.

$$W = P_L L,$$

$$P = P_K K$$

Son iki eşitlikten de herhangi bir veri emek/sermaye oranı için gelir dağılımını faktör fiyatları oranına bağlayan denklem elde edilir:

$$\frac{W}{P} = \frac{P_L}{P_K} \frac{L}{K}$$

Tüketim ve yatırım harcamaları, ayrı ayrı şöyle yazılabilir.

$$\frac{D_e}{D_i} = \frac{\frac{W}{P} + 1}{s_w \frac{W}{P} + s_p} \text{ kısaca, } \frac{D_e}{D_i} = f\left(\frac{W}{P}\right) \text{ yazılabilir.}$$

Yukarıdaki denklemlere göre, talep bileşimi oranı, gelir dağılımına bağlıdır. Ücretlerde, karlara oranla meydana gelecek bir artış, tüketim malları talebinde yatırım malları talebine göre bir yükselme yaratır. Yatırım ve tüketim malları arzı tam elastik değilse, mal talebi oranındaki bir değişiklik, fiyatlar oranını da etkileyecektir. Örneğin

¹¹⁶ Alkin, Age, s.237

tüketim malları talebi, yatırım malları talebine göre daha hızlı artıyorsa, adı geçen malın fiyatı da daha yüksek olacaktır. Faktör fiyatları içinde aynı tür bir fonksiyonel ilişki kurulabilir. Yalnız, adı geçen ilişki, bu kes azalan bir fonksiyon olacaktır. Çünkü, faktör fiyatları oranı, faktör miktarları oranına bağlanmaktadır.

Modelin işleyişi şu şekildedir: Veri emek/sermaye oranı, $P_L/P_K = h(L/K)$ fonksiyonu gereğince, faktör fiyatları oranını belirlemektedir. Bu fiyatlar oranı üzerinden ilerlenerek, $W/P = (L/K) (P_L/P_K)$ eşitliği aracılığıyla, gelir dağılımı belirlenmektedir. Gelir dağılımı, önce $= \frac{I}{Y} = \frac{(s_p - s_w)}{\frac{W}{P} + 1} + s_w$ fonksiyonu yardımıyla,

yatırım/hasıla oranını, sonra da $De/Di = f(W/P)$ fonksiyonu aracılığıyla, talep bileşimi oranını vermektedir. Denge talep bileşimi oranı da, $\frac{P_e}{P_i} = q\left(\frac{D_e}{D_i}\right)$ fonksiyonu çerçevesi

içinde, denge mal fiyatları oranını belirlemektedir. Modelin karşılaştırmalı-statik yöntemle analizi veri emek/sermaye parametresi değiştirilerek yapılabilir. Örneğin, belirli bir dönme içinde gerçekleştirilen yatırım harcamaları, bir sonraki dönemde kullanılabilecek sermaye miktarını artırmaktadır. Aynı şekilde, nüfus artış hızında ve iş gücüne katılım oranındaki değişimler, emek arzını yükseltebilir. Bununla birlikte, sermaye stokunda, emek arzına göre daha büyük bir artış meydana gelirse, sermaye faktörünün fiyatına göre ücretler; ücret payı, tüketim malları talebi ve yine tüketim malları fiyat düzeyi oransal olarak yükselir; fakat yatırım/hasıla oranında bir daralma meydana gelir. Diğer olasılıklar, yine aynı tür bir analiz yardımıyla ele alınabilir.¹¹⁷

2.2.Göç Teorileri

Literatürde göç olgusunu ele alan belli başlı üç yaklaşım vardır. Bunlar “fayda-maliyet yaklaşımı”, “itici ve çekici güçler yaklaşımı” ile “seçkinlik yaklaşımı”dır. İç göç olgusu bu yaklaşımlar çerçevesinde incelenecektir.

2.2.1. Fayda maliyet yaklaşımı

Göçün beşeri sermaye kavramı içinde incelenmesi, literatürde “göçün fayda-maliyet yaklaşımı” olarak adlandırılır. Bu yaklaşımın temel düşüncesi, bireylerin göç

¹¹⁷ Alkin, Age, ss.239-240

etme kararının, göçün fayda ve maliyetlerine bağlı olduğudur. Dolayısıyla bireyler, göç etmenin faydaları maliyetlerinden yüksek olduğu takdirde göç edeceklerdir.¹¹⁸

Göç kararında bireylerin gelecekle ilgili daha yüksek gelir elde etme ve daha iyi iş bulma gibi beklentileri önem arz etmektedir. Bireyler göç ettiklerinde, hemen bu beklentilerini gerçekleştiremeyebilirler. Belli bir süre sonra gerçekleştirmeleri mümkün olur. Dolayısıyla göç kararının verilmesinde, fayda ve maliyetlerin beklenen bugünkü değerleri dikkate alınacaktır.

Göçün fayda-maliyet yaklaşımı, Klasikler ve göç kararında beklentilerin rolünü inceleyen Neo-Klasikler'in bakış açıları irdelenerek değerlendirilmektedir.

2.2.1.1.Klasikler'in göç teorileri

Klasikler; bireylerin fayda maliyet analizi yaparak, gelirlerini maksimum yapacakları yere göç edeceğini belirtirler. Bu şekilde hareket edenlerin göçünün, rasyonel olacağı kabul edilmektedir.

T.W.Schultz: T.W.Schultz fayda maliyet yaklaşımının öncüsüdür. Schultz'a göre bireyler daha iyi iş bulmak için göç ederler. Schultz bu göçleri bir yatırım olarak kabul etmekte ve gençlerin göç konusunda daha avantajlı olduğunu, çünkü gençlerin gittikleri yerde daha uzun çalışabileceklerini söylemektedir.¹¹⁹ Bireylerin istihdam fırsatlarının olduğu yerlere göç etmesi beklenmektedir.

Schultz, göçü insan yeteneklerini geliştiren bir faaliyet olarak kabul etmektedir.¹²⁰ Kırsal alanda bireyler yeteneklerini geliştirecek olanaklara sahip olmadıkları için kentsel alanlara göç ederler.

Larry A. Sjaastad: Schultz'u takip eden L.A. Sjaastad da bu akımın öncülerindendir. Sjaastad 1962'de yayınladığı makalesi¹²¹ ile iç göçü fayda maliyet analizi çerçevesinde incelemektedir.

¹¹⁸ Fatih Çelik (2005), "İç Göçler: Teorik Bir Analiz" Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 14, Sayı 2, s.168

¹¹⁹ Theodore W. Schultz (1962), "Reflections on Investment in Man", **Journal of Political Economy**, Vol.70, No.5, Part 2: Investment in Human Beings, p.2

¹²⁰ G.Laber and R.X.Chase (1971), "Interprovincial Migration in Canada As A Human Capital Decisions", **Journal of Political Economy**, V.79 , p.796

¹²¹ L.A. Sjaastad (1962), "The Cost and Returns of Human Migration", **Journal of Political Economy**, Vol.70, No.5, Part2: Investment in Human Beings , October pp.80-93

Sjaastad; göçü, gelirden artışa yol açan, fakat maliyetleri de özel bir yatırım olarak değerlendirmektedir. Çalışmasında göçün fayda ve maliyetlerinde önemli olanları tanımlamayı amaçlamıştır.

Bireyler göç ettiklerinde kazanç elde ettikleri gibi maliyetlere de katlanırlar. Sjaastad göçün getirisini belirlemeye çalışmıştır. Ancak göçün kazançlarını tahmin etmek zordur. A. Schwartz, potansiyel göçmenlerin net kazanç tahminlerinin bilinmeyeceğini, onların göç etme ihtimallerinin hesaplanacağını belirtmektedir.¹²²

Göç etme ihtimalini etkileyen en önemli değişken ücrettir. Bireyler, yüksek gelirli bölgelere göç edeceklerdir. Bu sebepten kaynaklanan göçler sonucunda bölgeler arası gelir farklılığının ortadan kalkacağı belirlenebilir.

Sjaastad'ın gözlemine göre, kişi başına geliri nispeten düşük olan Mississippi'den dışarıya göç olmaktadır. Düşük gelir bireylerin bölgeden dışarıya göç ettiğini, ancak aynı zamanda Mississippi'nin de bireyleri çekebilecek fırsatlara sahip olduğunu belirtmektedir. Göç alınması ve verilmesi olgusunun birlikte görülebileceğini ifade ederek, bir bölgenin hem göç alıp hem göç vererek iki yönlü göç akımlarını gayrisafi göç olarak tanımlar.¹²³ Net göç oranı bir bölgenin göç aldığını veya verdiğini gösterir. Bölgenin aldığı göç verdiğinden fazla ise net göç pozitif, aldığı göç verdiğinden az ise net göç negatif olacaktır.

Sjaastad bu gözlemlerden hareketle üç hipotez kurmuştur.¹²⁴ Bunlar şunlardır:

- Net göç, gelir farklılıklarının giderilmesinde emek piyasasının yeterliliğini test etmek için yararlı bir ölçü değildir.
- Göç bölgeler arasındaki gelir farklılığını eşitlemez.
- Düşük gelirli bölgeler de göç alabilir.

Sjaastad'a göre, bireyler bölgeler arası gelir farklılıklarına duyarlı olacaktır. Bu farklılık göçün kazancını belirler. Bölgede faaliyet gösteren endüstriler ile işgücünün yapısı gelir farklılığını belirleyen iki unsurdur.

¹²² A. Schwartz (1973), "Interpreting The Effect of Distance on Migration", **Journal of Political Economy**, V.81, Sep-Oct. p.1157

¹²³ L.A. Sjaastad, Agm., p.80

¹²⁴ Sjaastad, Agm., p.81

Kazanç farklılıkları: Göç kararının verilmesinde bölgeler arasındaki gelir farklılığı önemli bir etkiye sahiptir. Buna göre, yüksek gelirli bölgelerin göç alması beklenir. Göç sonunda bölgelerarası gelir dağılımında eşitlenme görülebilir.

Emek göçünün gelir farklılıklarına karşı duyarlılığı ve yönü ile göç ve gelir arasındaki bağlantıyla ilgili olarak göçün, bölgelerarası gelirlerin eşitlenmesinde nasıl bir etkiye sahip olduğu, ekonomistler için göçün ortaya çıkardığı problemlerdir. Emek göçünün gelir farklılıklarına karşı duyarlılığı ve yönü ile ilgili yapılan pek çok çalışmada göç ile gelir arasında beklenen yönde bir ilişki bulunmaktadır. Yani, yüksek gelirli bölgelerin göç aldığı; düşük gelirli bölgelerin ise göç verdiği şeklindedir. Ancak gözlemlenen ilişki genellikle çok zayıftır.¹²⁵

Tarım ülkelerindeki net göç akım oranları; gidilecek yerdeki ücret seviyeleri, sanayi sektöründeki işgücü oranlarındaki artış ve bulunulan yerin nüfus yoğunluğu ile kesinlikle ilgilidir.¹²⁶

Bireyler göç kararını verirken sadece bölgelerarası cari gelirdeki farklılıkları dikkate almazlar. Gelirin gelecekteki değişim oranı da etkili olacaktır. Buna göre göç kararının gelecekte beklenen kazançların bugünkü değerine bağlı olacağı belirtilebilir.¹²⁷ Dolayısıyla bireylerin gelir seviyesinin hızla arttığı yerlere göç edeceği beklenir. Yapılan çalışmalarda da, göçün düşük ücretli tarımsal bölgelerden yüksek ücretli kentsel alanlara doğru gerçekleştiği belirtilir.¹²⁸

Bölgeler arasındaki mesleki yapı farklılıkları da dikkate alınmalıdır.¹²⁹ Düşük gelirli bölgeler genel olarak düşük gelirli mesleklere sahiptir. Bunlar ortalama gelirden daha az pay almaktadır. Yüksek gelirli bölgelerde bulunan meslek ise milli gelirin nisbeten daha fazlasını alırlar. Bireylerin daha yüksek gelirli mesleklerde istihdam edilmek amacıyla göç ettiği söylenebilir.

Göçün özel maliyetleri: Özel maliyetler parasal ve parasal olmayan maliyetler şeklinde ikiye ayrılır. Parasal maliyetler göçün gerektirdiği ulaşım, yiyecek gibi harcamalardır. Parasal maliyetler mesafenin bir fonksiyonudur ve mesafe ile birlikte

¹²⁵ Sjaastad, Agm., p.82

¹²⁶ Friedlander D., Agm., p.312

¹²⁷ A. Garcia-Ferrer, (1980) , “ Interaction Between Internal Migration, Employment Growth and Regional Income Differences in Spain” , **Journal of Development Economics**, V.7, p.216

¹²⁸ G.R. Boyer and T. J. Hatton (1997), “ Migration and Labour Market Integration in Late Nineteenth-Century England and Wales” , **Economic History Review**, V. L, N.4, pp.710-711

¹²⁹ Sjaastad, Agm., p.83

harcamalarda artış görülecektir. Boyer ve Hatton mesafedeki %10'luk bir artışın, göçü %10 azalttığını hesaplamıştır.¹³⁰

Sjaastad'ın çalışmasına göre de göç edilecek bir bölgenin çekiciliği, kişi başına gelir ve mesafedeki %10'luk bir artışla değişmeyecektir.¹³¹

Parasal olmayan maliyetler fırsat maliyeti ve fiziki maliyetlerden oluşmaktadır. Göçün fırsat maliyeti, yeni bir iş öğrenme ve iş arama nedeniyle kaybedilen önceki gelirleri içerir. Fiziki maliyet; maddi olmayıp, göç edecek kişinin yeni gireceği çevrede katlanmak zorunda kalacağı güçlüklerle, yeni çevreye adapte olma sorunları olmaktadır. Fiziki maliyet göç eden kişinin arkadaşları, ailesi ve çevresinden ayrılması sonucu ortaya çıkan maliyeti içerir.¹³²

Fiziki maliyetlerin büyüklüğü, göçmenlerin yaşına ve eğitim seviyesine bağlı olarak değişecektir. Bölgeler sahip oldukları kültür itibarıyla birbirinden farklıdır. Eğitim seviyesi yüksek bireyler, kültürel farklılığa kısa sürede uyum sağlayacaktır. Schwartz eğitimle birlikte mesafenin dolayısıyla, fiziki maliyetlerin göçü engelleyici etkisinin azalacağını belirtmiştir.¹³³ T. P. Schultz da mesafenin eğitim seviyesi yüksek göçmenleri daha az etkilediğini ifade etmiştir.¹³⁴

Göçün özel kazançları: Belirli bir kişi için göç etmenin parasal kazancı başka bir yere göç etmekle sağlanan reel gelirdeki pozitif ya da negatif değişimleri içerecektir. Bu değişim nominal gelir, fiyatlar ve istihdam maliyetlerindeki bir değişim veya her üçünün birleşiminden meydana gelecektir. Göçün özel kazançları da; temiz hava, güzel bir iklim gibi sıfır üretim maliyetine sahip parasal olmayan kazançlar ile parasal kazançları içerir. Göçün parasal kazancı ilk olarak göçmenlerin sosyo-ekonomik grupları arasındaki gelir farklılığı yardımıyla tahmin edilir.¹³⁵

¹³⁰ Boyer and Hatton, Agm., p.710-711

¹³¹ Sjaastad, Agm., p.84

¹³² Sjaastad, Agm., p.84

¹³³ M. J. Greenwood (1975), "Research on Internal Migration in the United States: A Survey" **Journal of Economic Literature**, V.13, p.404

¹³⁴ T. P. Schultz (1982), "Lifetime Migration Within Educational Strata in Venezuela: Estimates of A Logistic Model", **Economic Development and Cultural Change**, V.30, N.3, p.565

¹³⁵ Sjaastad, Agm., pp.86-87

Sosyal maliyet ve kazançlar: Göç, bireylerin sadece kazanç elde etmesini ve maliyetlere katlanmasını içermemektedir. Bireylerin yaptığı göç, başkalarını da etkileyecektir. Bireylerin, göçten sağladıkları kazançların toplamı toplumun kazançlarından daha az veya fazla olabilir.

Sosyal parasal maliyetler ve kazançlar, göç etmeyen kişilerin gelirlerinin azalması veya artması sonucunda, dışsal ekonomilerden ortaya çıkar.¹³⁶ Dışsallıklar pozitif dışsallıklar ve negatif dışsallıklar şeklinde ikiye ayrılır. Eğer göç sonucu göçmenlerin gelirinde bir azalma olursa, negatif dışsallıklardan söz edilir. Gelirde bir artış olursa pozitif dışsallık söz konusu olur. Negatif dışsallık halinde sosyal maliyet, pozitif dışsallık halinde ise sosyal kazanç söz konusudur.

Bir ülkede göç akımları sonucunda, kentleşme süreci hızlanır. Kentleşme, toplumsal gelişmenin göstergelerinden biridir. Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim sürecidir.¹³⁷ Bu açıdan bakılırsa kentleşme göçün sosyal kazancı olarak kabul edilir. Fakat göçler sonucu kentlerde biriken nüfus bir yandan işsizlik, konut, ulaşım, sağlık, eğitim vb. sorunlara yol açarken, diğer taraftan yeni bir kültürle karşılaşmanın yarattığı sarsıntı ve çatışmalara da yol açmaktadır.¹³⁸ Yaşam koşullarında kötüleşme, çevre kirliliği, trafik sıkışıklığı ve kamu hizmetlerinin yetersiz kalması gibi sorunlarda göçün sosyal maliyetleri olarak belirtilebilir ve birer negatif dışsallık olarak kabul edilir.

Derek Byerlee: Byerlee, Sjaastad'ın göçün fayda-maliyet modelinde eksikler olduğunu ileri sürerek daha genel bir model oluşturmaya çalışmıştır.

Byerlee, Afrika'daki kırdan kente göçün ilerleyişini ve bunun ekonomik gelişmedeki rolünü teorik bir bakış açısıyla inceleyerek, anahtar politika kanunlarına

¹³⁶ M. Carnoy (1967), "Aspects of Labor Force Mobility in Latin America", **The Journal of Human Resources**, V.11, N.4 p.518

¹³⁷ Metin Erol Nesrin Özdemir, Güney Nair (1997), "Kentsel Bütünleşme Üzerinde Köy-Kent Farklılaşması ve Aile Kurumunun Etkileri: Sivas Örneği", **Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı, DİE Yayın No: 2046** Ankara, s.342

¹³⁸ Sevinç Bahar Yenigül (2005), "Göçün Kent Mekanı Üzerine Etkileri", **Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi** 18(2): s.281

hitap etmesi için araştırma öneren bir görüşle birlikte inceleme amacındadır.¹³⁹ Afrika'daki kırdan kente göçü üç aşamada analiz eder. İlk olarak teorik ve uygulamalı çalışmaların kısa bir gözden geçirilmesi göçmenler ve göç sürecinin belirleyicilerini, bilginin çokluğunu fakat göç kararı ile ilgili ekonomik değişkenlerde çok az bilgi olduğunu gösterir. İkinci olarak, göçün genel bir teorisi için oluşturulan bir çerçeve bir toprağın başkası adına tasarruf etme hakkı ve kent-kır bağları gibi sosyal sistemin unsurları ve risk gibi fiziki maliyetler, eğitim ve bilgiyi birleştirmeyi öner. Üçüncü olarak da kır-kent göçünü kontrol altına almak için formüle edilen ihtiyaç duyulan politikaların olduğu gösterilir.¹⁴⁰

Göç kararının genel modeli: Bireylerin göç etme kararı üzerinde etkili olan faktörler Şekil 1'de genel bir beşeri sermaye modeli çerçevesinde sunulmuştur. Şekilde göç etme kararını etkileyen değişkenler iki gruba ayrılmaktadır.¹⁴¹

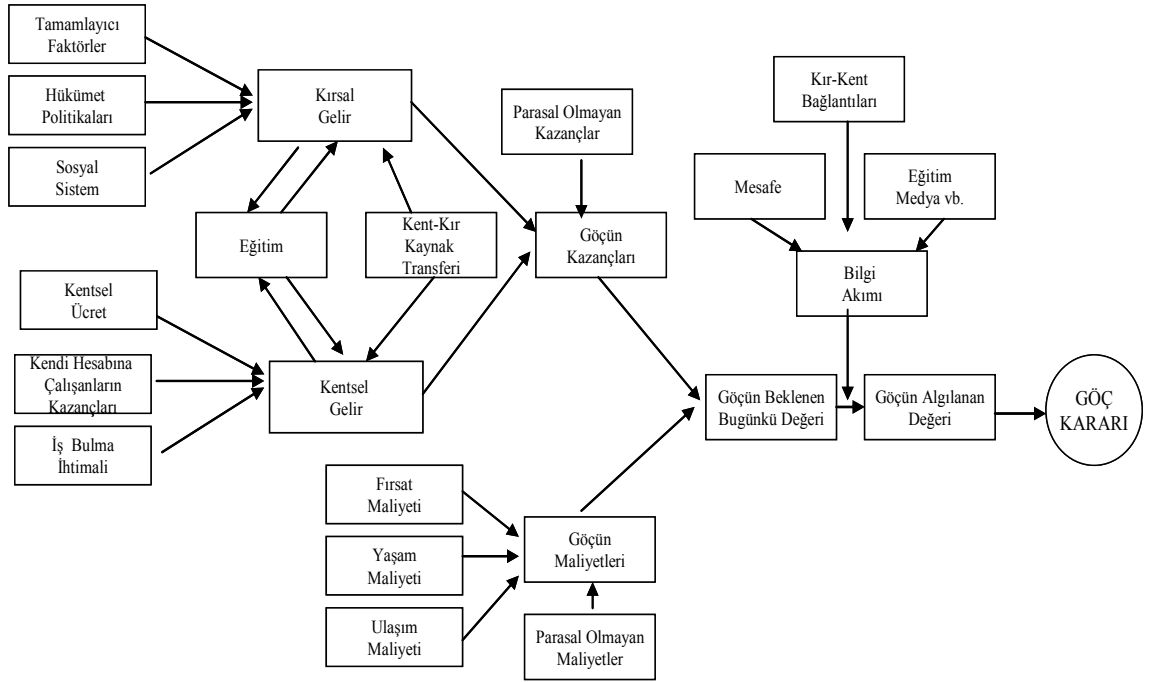
- 1) Kırsal ve kentsel gelirler, eğitim, kent-kır kaynak transferi, işgücü piyasa bilgisi ile ilgili olan parasal maliyetler ve kazançlar
- 2) Risk ve kentte yaşam tarzı gibi unsurlarla ilgili parasal olmayan maliyetler ve kazançlar.

¹³⁹ Derek Byerlee (1974), "Rural-Urban Migration in Africa: Theory, Policy and Research Implications", **International Migration Review** , Vol.8, No.4, p.544

¹⁴⁰ Byerlee, p. 562

¹⁴¹ Byerlee, pp. 551-552

Şekil 2.3: Göç Kararının Analizi İçin Bir Model

Kaynak: D. Byerlee (1974), “Rural-Urban Migration in Africa: Theory, Policy and Research Implications”, *International Migration Review*, Vol.8, N.4, p.553.

Göçün parasal maliyet ve kazançları: Göçün maliyet ve kazançları, parasal ve parasal olmayan unsurlara sahiptir. Parasal maliyet ve kazançlar; kırsal ve kentsel gelirlere, eğitimin özel kazançlarına, kent-kır kaynak transferine, göçün maliyetine ve işgücü piyasasına bağlıdır.

Göçün kazançlarını kır ve kent gelirlerindeki farklılıklar belirler.¹⁴² Kırsal gelirler, toprak dağılımına bağlıdır. Üçüncü dünya ülkelerinde kırsal alanlardaki bireylerin ekonomik statüleri, toprak miktarı ile pozitif bir şekilde ilişkilidir.¹⁴³ Tarımsal yapı, emek hareketliliğinde önemli bir etkiye sahiptir. Tarımsal toprağın eşitsiz dağılımı kırsal alanlardan dışarıya göçü artırabilir. Yapılan bazı çalışmalarda da bu durum belirtilmiştir.

Cava adası, dünyadaki kırsal alanlardan nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu yerlerden biridir. Adadaki nüfus büyümesi ve yeni tarımsal teknikler, topraksız kırsal nüfusun oranını arttırmıştır. Sonuç da topraksız kırsal ailelerin büyük bir kısmı, kentlere

¹⁴² Byerlee (1974), p.552

¹⁴³ Richard H. Adams (1989), “Worker Remittances and Inequality in Rural Egypt”, *Economic Development and Cultural Change*, V.38, N.1, p.50

göç etmiştir.¹⁴⁴ Fakat kırsal alanlarda toprağı olan zengin çiftçilerin de göç edeceği ileri sürülebilir. Bunun nedeni ise onların kentsel yaşamın çekiciliklerini elde etmek istemesidir.¹⁴⁵ Dolayısıyla büyük miktarda toprağı sahip çiftçiler, nispeten yüksek gelire sahip olacaklarından kentsel çekicilikten yararlanmak için yeterli alım gücüne sahip olacaktırlar.

Becker ve diğerkleri, toprak kıtlığının kentsel çekicilikten ziyade, kırsal iticiliğı neden olduğunu iddia etmektedir. Toprak kıtlığının gereksiz emeğı doğuracağını ve kırsaldaki göçmenlerin kente yöneleceğini belirtir. Daha az toprağı kişi başına daha az gelir demek olduğunu ve daha düşük gelirin de Engel Kanunu'nda belirtildiğı gibi tarımsal mallara talep kaymasına neden olacağını söylemiştir.¹⁴⁶

Kırsal gelirleri ise emek piyasasının ikili yapısı belirler. Kentsel modern sektörde istihdam edilenler, daha yüksek gelir elde ederler. Göçün kazançlarının belirlenmesinde, bireylerin eğitim durumları da önemlidir. Schwartz; eğitim seviyesi yüksek bireylerin, piyasalardaki hareket serbestliğinin daha büyük olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁷

Kent-kır kaynak transferi, kentlerde çalışan işçilerin gelirlerinin bir kısmını kırsal alanlardaki ailelerine gönderdikleri mallar ve para olarak tanımlanır. Üçüncü dünyada bu şekilde kaynak transferi kırsal alanlardaki gelir dağılımı üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Pek çok gelişmekte olan ülkede işgücünün büyük bir kısmı hala kırsalda yaşar. Bu ülkelerde kırsal gelirler kentlerde kazanılan gelirlerden daha düşüktür.¹⁴⁸

Kent-kır kaynak transferinin Üçüncü Dünya'daki kırsal gelir dağılımına etkisi hakkında bir fikir birliğı yoktur.¹⁴⁹ Stark ve diğerkleri (1986), Stark (1988), Taylor (1992), Adams (1989), Oberia ve Sing (1980) ve Lipton (1980) göçün ve kaynak transferlerin ya hanehalkı gelir dağılım eşitsizliğini artırabildiğini ya da azaltabildiğini

¹⁴⁴ Alden Speare and John Haris (1986), "Education, Earning and migration in Indonesia", **Economic Development and Cultural Change**, V.34, N.2, p.229

¹⁴⁵ Speare and Haris, Agm, p.239

¹⁴⁶ C.M. Becker, Edwin S. Mills, J.G. Williamson (1986), "Modeling Indian Migration and City Growth 1960-2000", **Economic Development and Cultural Change**, V.35, N.1, p.27

¹⁴⁷ Schwartz, Agm. P.1161

¹⁴⁸ Adams R., p.45

¹⁴⁹ Adams R., Agm., p.46

göstermektedir.¹⁵⁰ I. Gilami, M.Kham ve M. Iqbal (1981) ile M. Lipton (1980), ulusal ve uluslararası kaynak akımlarının kırsal gelir dağılımını daha da bozduğunu belirlemiştir. Diğer taraftan, O.Stark, J.E.Taylor ve S. Yitzhaki (1986) iki Meksika köyünde yaptığı çalışmalarında, ulusal ve uluslararası kaynak transferlerinin gelir dağılımını eşitleyici bir etkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir.¹⁵¹ Kaynak transferi dışsal bir gelir kaynağıymış gibi ölçüldüğünde gelir eşitsizliğini azaltır. Fakat saptanan gelir dağılımı göç olup olmamaya karşılaştırıldığında, göç ve kaynak transferlerinin hanehalkı kazançlarına bir ikame olarak görüldüğünde gelir eşitsizliği göç olmadığında daha düşük bulunmuştur.¹⁵² A. Oberai ve H.K. Singh’inde Hindistan’daki ulusal göçmenlerin kaynak transfer gelirleri için, gelir dağılımını eşitleyici sonuçlara ulaşmışlardır.

R. Adams’a göre, kaynak transferlerinin kırsal gelir dağılımı üzerindeki etkisine dair fikir birliğinin olmaması, yerel seviyede veri tekniklerinin kullanılması, bu transferlerin etkisine dair belirli bir ampirik yargıya ulaşmasını engellemekte ve göç öncesi ile göç sonrası gelir verilerinin analizini kolaylaştıracak gelir fonksiyonlarını ve göçü tahmin etmenin zor olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁵³

Parasal kazançlara ilaven, göç kentsel alanlardaki daha yüksek yaşam maliyeti, iş fırsatları hakkında bilgi sağlama maliyeti, ulaşım maliyeti ve göç ederken geçen zamanın fırsat maliyeti gibi bazı parasal maliyetleri de içerir.¹⁵⁴

İş fırsatları ile ilgili bilgi kaynakları gazete dergi gibi medya organları ve iş büroları, işçi bulma kurumları, meslektaşlar, komşular, akrabalar ve arkadaşlarla kişisel ilişkiler kurmayı içerir.¹⁵⁵ Kentsel alanlarla ilgili bilgi, göç kararını etkilemektedir. Bilgi seviyesini olumsuz şekilde etkileyecek değişkenlerden biri mesafedir. Schwartz göç üzerinde mesafenin olumsuz etkisinin temelde bilgi azlığından kaynaklandığını ileri sürer.¹⁵⁶ Bilgi seviyesini olumsuz etkileyen diğer bir değişken bilgi sağlamanın maliyetidir.

¹⁵⁰ Bradford Barham, Stephen Boucher (1995), “Migration, Remittances, and Inequality: Estimating the Net Effect of Migration on Income Distribution”, **Journal Development Economics**, Vol.55(1998), p.308

¹⁵¹ Adams R., Agm., p.46

¹⁵² Bradford, Boucher, p.329

¹⁵³ Adams R., Agm., p.46

¹⁵⁴ Byerlee, Agm., p.555

¹⁵⁵ Schwartz, Agm., p.1160

¹⁵⁶ Schwart, Agm., p.1153

Göçün parasal olmayan maliyet ve kazançları: Byerlee, göçün parasal olmayan maliyetlerinin başında riskin önemini vurgulamaktadır. Genellikle göç teorilerinde ihmal edilen riskin özellikle gelirin beklenen değerini kullanarak ihmal edildiğini, çünkü gelişmiş ülkelerdeki göçmenlerin göç etmeden önce bir iş bularak riski minimize ettiklerini belirtir. Riskten başka sosyal ilişkiler kurmanın maliyeti, kentsel alanlarda görülen aşırı kalabalık ve kirlilik diğer parasal olmayan maliyetler içerisinde yer almaktadır.¹⁵⁷

Kentsel alanlardaki sosyal çekicilikler ise parasal olmayan kazançları belirleyecektir.¹⁵⁸ Kentlerdeki eğitim olanakları, dinlenme, eğlence gibi sosyal ve kültürel faaliyetler kentlerin sosyal çekicilikleri içerisinde sayılabilir. Eğitim seviyesi yüksek aileler de çocuklarının geleceğini dikkate alarak eğitim fırsatlarının daha iyi olduğu yerlerde ikamet etmek isteyecektir.¹⁵⁹ Kentsel alanlardaki daha yüksek yaşam kalitesi, göçmenler için parasal olmayan kazançları ifade eder. Bu değişken için ölçüt olarak özellikle çocuk ölüm oranları kullanılmaktadır.¹⁶⁰

2.2.1.2. Neo-klasiklerin göç teorileri

Neo-klasikler, göç etme kararının, beklenen gelir farklılıklarına bağlı bir modelini geliştirmişlerdir. Beklenen gelir farklılığı; göç edenlerin gelecekte bir iş bulmasına bağlı olarak, elde edebileceği kentsel gelir ile kırsal gelir arasındaki farktır. Bu hipotez bireylerin kente geçici bir süre işsiz olsalar bile, kırsal-kent gelir farklılıklarına duyarlı olduklarından, göç etme nedenlerini açıklamaktadır. Çünkü bireyler başlangıçta kentte işsiz kalabilir; ancak zamanla iş bulabilir.¹⁶¹ Neo-klasikler, Klasiklerin görüşlerini çeşitli yönlerden tamamlamışlardır. Klasikler göç kararında, beklenen gelirin bugünkü değerinin önemini dikkate almışlar fakat model olarak belirtmemişlerdir. Neo-Klasikler bunu model şeklinde ifade ederek eksikliği gidermeye çalışmışlardır.

Neoklasiklerin öncülüğünü M.P.Tadora yapmıştır. Literatürde Todaro'nun görüşleri ve modeli, çok önemli bir yere sahiptir. E. W. Cole ve R.D. Sanders ta, Todaronun modelindeki eksiklikleri gidermeye çalışarak katkıda bulunmuşlardır.

¹⁵⁷ Byerlee, Agm., p.555

¹⁵⁸ Byerlee Agm., p.556

¹⁵⁹ G.M.Shields and M.P.Shields (1989), "Family Migration and Nonmarket Activities in Costa Rica", **Economic Development and Cultural Change**, V. 38, N.1, p.82

¹⁶⁰ Boyer and Hatton, Agm., p.719

¹⁶¹ Çelik, Agm., s.171.

Michael P. Todaro: Todaro'ya (1976) göre bölgeler ve ülkeler arasındaki sosyo ekonomik eşitsizlikler göçün başlıca belirleyicisidir. Bu muhtemelen literatürde ileri sürülen göç yaklaşımlarının en önemli hipotezidir.¹⁶² Bireylerin gelecekle ilgili beklentilerinin, göç kararına etkisini vurgular. Bireylerin düşük ücretli yerlerden yüksek ücretli yerlere; istihdam fırsatlarının az olduğu alanlardan, çok olduğu alanlara hareket edeceği varsayılır.¹⁶³

Az gelişmiş ülkelerdeki ekonomik kalkınma ve göç ilişkilerine dair literatürün büyük kısmı, W.A. Lewis'in (1954) "dual-ekonomi" düşüncesini takip eder. Lewis modeli daha sonra Ranis ve Fei (1961) tarafından şekillendirilmiştir. Lewis'in modelinde ekonomi kırsal tarım ve kentsel sanayi olmak üzere iki sektörden oluşur. Lewis iç göçü, şehir sektörü için gereken insan gücünü sağlamak için yavaş yavaş tarımdan çıkan fazla işçi sınıfını içeren doğal ve istenilir bir gelişme olarak görmüştür. Bu gelişme sosyal olarak eksik görülüyordu. Çünkü insan gücü, gerçekte sıfır olarak farzedilen bu sosyal marjinal ürünlerinin yer aldığı sektörden, önemli derecede pozitif olan ve hızla büyüyen bu marjinal ürünün yer aldığı sektöre kaymaktadır.¹⁶⁴

Todaro (1976), literatürde, gelişmiş ülkelerdeki kır-kent göç fonksiyonlarının tahmininde, mikro ve makro yaklaşımları birbirinden ayırmaktadır. Mikro yaklaşım, bireysel ve bölgesel niteliklere bağlı olarak, insanların göç etme ihtimalleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Makro yaklaşım ise, kır-kent göçünün gayrisafi oranının analizi ile ilgilenmektedir. Makro yaklaşım ile bir bölgenin aldığı ve verdiği göç oranı belirlenebilir. Todaro, bölgelerarası göç oranlarını belirlemek için makro göç fonksiyonunu kullanır.¹⁶⁵

Todaro, J.R. Harris'le birlikte yapmış olduğu çalışmada kır-kent göçünün "iki sektör"lü bir modelini belirlemeye çalışmıştır. Buradaki iki sektör, kır kent sektörüdür. Modelde göçün, kentsel beklenen gelirin kırsal reel gelirden büyük olduğu sürece, devam edeceği varsayılmaktadır. Buna göre bireyler, beklenen gelir farklılığı sıfır olduğunda göç etmeyecektir.

¹⁶² Friedlander, Agm., p.295

¹⁶³ M.P.Todaro, "Urban Job Expansion, Induced Migration and Rising Unemployment", **Journal of Development Economics**, V.3, N.3 ss.211-225

¹⁶⁴ Nejat Anbarci, Mehmet A. Ulubaşoğlu (2005), Intersectoral Size Differences and Migration: Kuznets Revisited, Accounting, Economics and Finance School Working Papers- Series 2005 SWP 2005/16, p.4 http://www.deakin.edu.au/fac_buslaw/sch_aef/publications/default.htm.

¹⁶⁵ Boyer and Hatton, Agm., p.708

Todaro(1969) ve Haris Todaro (1970), göç olgusunu işgücü akım modelleri çerçevesinde açıklayan bir modellerdir. Bu modellerin başlangıcında göç, tamamen ekonomik faktörlerle açıklanabilecek bir olgu olarak tanımlanmıştır. Bölgeler arası işgücü piyasasında özellikle ücret farklılıklarına işgücünün verdiği bir tepki olarak modellenmiş ve bu açıdan dualistik kalkınma literatüründe göç, çok basit ifade ile bölgeler arası ücret farklılıklarının bir fonksiyonu haine getirilmiştir. Haris-Todaro modeli ise göç olgusunu sadece ücret farklılığına bağlanmış halinden çıkarıp, göç edilen bölgedeki yüksek ücretli işi alabilme olasılığını da dikkate alarak rafine etmiştir. Dolayısıyla işsizlik oranı veya göçmenin iş bulma olasılığı, göç edilecek bölgedeki yüksek ücret ile çarpılarak, bireylerin göç kararı alırken eski ücreti ile karşılaştırdığı referans ücret konumuna getirilmiştir. Buradaki işsizlik olasılığı bireyin ne derece donanımlı olduğunu göstermesi bakımından modele alınmıştır. Dolayısı ile Haris-Todaro modelinde göç, sadece yüksek ücrete değil, beklenen yüksek ücretlere ve bu ücretlerin kazanılma fırsatına verilen bir tepkidir.¹⁶⁶

Todaro modeli ekonometrik biçim: Todaro'ya göre, bireyler, daha yüksek gelir elde etme ve iş bulma beklentisiyle kentlere göç ederler. Göç kararı verilirken, kırsal ve kentsel kazançların bugünkü değeri dikkate alınır. Beklenen kentsel kazançların nispeten büyük olması halinde göç edilecektir.

Todaro'ya göre bireyler göç etme kararını aşağıdaki formülün değerinin negatif veya pozitif olmasına göre verecektir.¹⁶⁷

$$V(0) = \int_{t=0}^n [P(t)Y_u(t) - Y_r(t)e^{-rt} dt - C(0)]$$

V(0): Beklenen bugünkü değeri,

Y_U : Kentsel alandaki ortalama reel kazançları,

Y_r : Kırsal alanlardaki ortalama reel kazançları,

C(0) : Göçün maliyetlerini

P : İş bulma ihtimalini

n : Göçmenin planındaki zaman periyotlarının sayısını

¹⁶⁶ Timur Han Gür, Emel Ural (2004), “Türkiye’de Kentlere Göçün Nedenleri”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt.22, Sayı.1 s.27

¹⁶⁷ M.P.Todaro (1971), “Income Expectations, Rural-Urban Migration and Employment in Africa”, **International Labour Review**, V.104, p.411

r : indirim oranını

t : zamanı

temsil etmektedir.

Formüle göre kırsal-kent oranı, beklenen kırsal ve kentsel kazançlar arasındaki farkın bir fonksiyonudur. Beklenen kazançların bugünkü değeri, pozitif ya da negatif olabilir. Kentsel gelir göçün maliyetinden daha büyük ise beklenen gelir pozitif; küçük ise negatif değerli olacaktır.

Sonuç olarak Todaro'nun modeli, kentsel modern sektörde istihdam için yeterli nitelikteki bireylerin akımını açıklamakla sınırlıdır.¹⁶⁸ Modelde, kentsel modern sektörde iş bulamayacak olan bireylerin göçü rasyonel olmayacağından düşük nitelikli bireylerin göç etmesi dikkate alınmamıştır.

E. William Cole ve Richard D. Sanders: Todaro, sadece göç alan sektör için istihdam ihtimalini düşünmektedir. Cole ve Sanders ise, muhtemelen önemli bir itici faktör olan ve kırsal işsizliğin düşünülmesine olanak sağlayan, gönderici sektörü dikkate almaktadır.¹⁶⁹

Cole ve Sanders ayrıca, Todaro'nun sınırlı şekilde ele aldığı nispeten eğitimsiz bireylerin göç etmesini de analize dahil etmiştir. Daha sonraki analiz, göçün dual bir olgu olduğu varsayımına dayanır. Bu amaçla kırsal ve kentsel sektörlere ait bazı tanımlamalar yapılmaktadır. Böylece bu sektörleri içeren, bir model kurulmakta ve göç oranı hesaplanmaktadır.

Göç modeli: Göçmenin işsiz olsa bile, ulaşabileceği kentsel yaşamın bazı parasal olmayan olgular ayrı ayrı belirtilmektedir. Bu amaçla değiştirilen Todaro modeli;

$$Y = \int_{t=0}^n [Pi(t)Wi - Pj(t)Wj(t) + I(t)]e^{-rt} dt - C$$

¹⁶⁸ E.W. Cole and R.D. Sanders (1985), "Internal Migration and Urban Employment in The Third World", *American Economic Review*, V. 75, n.3, p.481

¹⁶⁹ Cole and Sanders (1983), "Interstate Migration in Mexico: Variations an The Todaro Theme", *Journal of Development Economics*, v.12, p.342.

şeklindedir.¹⁷⁰ Eşitlikteki,

i, j : Bölgeleri

Y : Beklenen kazançların bugünkü değerini,

W : Cari ücretleri

P : İstihdam ihtimalini,

I : Göçün parasal olmayan net kazançlarını,

C : Göç etmenin maliyetini,

r : İndirim oranını,

t : zamanı

ifade etmektedir.

Eğer Y pozitif ise, birey i'den j'ye hareket edecektir. Makro açıdan bakıldığı zaman, değişkenlerden birinin büyüklüğündeki değişiklik, i ve j arasındaki net göç akınını etkileyecektir.

2.2.2. İtici ve çekici güçler yaklaşımı

Göç hareketi, “itme”-“çekme” modeli çerçevesinde incelenmektedir. Göçler itici ve çekici faktörlerin etkileriyle ortaya çıkmaktadır. İtici faktörler, hoşnutsuz eden baskılar nedeniyle insanları mevcut yerleşmelerinden uzaklaştırırken, çekici faktörler insanların yeni bir yere yerleşmesine etki eder.¹⁷¹ “İtme”, nüfusun yaşadığı kırsal yerleşim alanlarının göçe yol açan, göçü doğuran etkenleridir. Örneğin, toprak yetersizliği, gelir düşüklüğü, geçim sıkıntısı, nüfus artışı, gelenek, törelerin baskısı, dinsel baskılar, sosyo-kültürel etkenler vb. kırsal yerleşim alanlarının nüfusu iten etkenleridir. Buna karşılık, kentsel alanda işgücü gereksinimi, gelir olanaklarının kıra göre yüksekliği, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik hizmetlerinin kıra oranla görece iyiliği, renkli, özerk ve özgür bir yaşam gibi etkenler de, kentsel yerleşim alanlarının, kır nüfusunu çeken etkenleridir.¹⁷²

İtici ve çekici güçler yaklaşımının öncüleri E. G. Ravenstein ve E. S. Lee'dir. Daha sonra I. Lowry ile B. Okun ve R. W. Richardson ise modeller kurarak itici ve çekici güçler yaklaşımına katkıda bulunmuşlardır.

¹⁷⁰ Cole and Sanders, Agm. p.341.

¹⁷¹ Ayhan Akış, Akif Akkuş, “Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) Şanlıurfa'daki Göçe Etkisi”, http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5CDr.%20Ayhan%20AKI%C5%9E%20-%20Prof.%20Dr.%20Akif%20AKKU%C5%9E%5C529-542.pdf (Erişim Tarihi: 25.06.2007).

¹⁷² Mehmet Barut, Göç-Der 1999-2001, s.6.

2.2.2.1. E. G. Ravenstein

İtici ve çekici güçler yaklaşımının temeli, E.G. Ravenstein'ın 1885 ve 1889 yıllarında yayınlanan ‘‘Göç Kanunları’’ isimli çalışmalarına dayanmaktadır. 19.yüzyıl İngiltere’inde 1881 nüfus sayımının doğum yeri verilerini kullanarak yedi göç kanunu ortaya atmıştır.¹⁷³ Bunlar aşağıdaki gibi sıralanmıştır.¹⁷⁴

- 1) Göçmenlerin büyük çoğunluğunun sadece kısa mesafelerde hareket edeceğidir. Göç akımlarının mesafe ile birlikte azalacağını belirtmiştir.
- 2) Sınırlı mesafede ülke çapında genel göç hareketinin doğal sonucu, (massetme) kaynaşma sürecini açıklar. Ülkedeki yerleşikler hızlı büyüyen şehirleri çevreler ve orada yığılırlar. Kırsal kesimden ayrılanlar yüzünden oluşan boşluklar ise daha seyrek aralıklarla göçmenler tarafından doldurulur. Bu hızlı büyüyen şehirlerden birinin çekiciliğinin etkisi geçinceye kadar göç akımı devam eder.
- 3) Dağılım süreci uyum sürecinin tersidir, fakat benzer özellikler göstermektedir. Hareket yeteneğindeki bir artışın mallarla ticaretteki bir gelişmenin göçün artmasına neden olduğunu belirtmektedir.
- 4) Göçün her bir ana akımı telafi edici ters bir akım üretir. Kötü veya adaletsiz yasalar, ağır vergi yükü, kötü iklim, uyuşmayan sosyal çevre, sürekli baskı (köle ticareti, sürgün cezası) vb. bunların hepsi göç akımlarına sebep olmuş hala daha olmaktadırlar
- 5) Uzun mesafeye göç etmek isteyen göçmenler genellikle büyük ticaret veya endüstri merkezlerinden birini tercih ederler.
- 6) Şehrin yerleşikleri ülkenin kırsal kesiminde yaşayanlardan daha az göçe yatkındırlar. Yani kentlerde yaşayanlar, kırsal kesimlerdekilere nispetle daha az göç etme eğilimindedir.
- 7) Kadınlar erkeklerden daha fazla göçe yatkındır. Kadınların daha çok kısa mesafelerde erkelerden daha üstün olduğu belirtilir. Göçmenlerin cinsiyeti, göç edilecek yeri etkilemektedir. Bunun

¹⁷³ Boyer and Hatton, Age., p.702.

¹⁷⁴ E.G. Ravenstein (1885), ‘‘The Laws of Migration’’, Journal of the Statistical Society of London, Vol.48, No.2, p.198-199.

nedeni olarak, bireylerin emek arzının sektörlere göre değişeceği söylenebilir. Erkekler büyük miktarda fiziksel gücü gerektiren ağır sanayi kollarında çalışabilirken, kadınlar diğer sektörlere nazaran daha çok hizmetler sektöründe istihdam edilmektedir.

Bu savlar çift taraflı düşünülmüş ve gerçekler tarafından desteklenmiştir.

Özetlersek Ravenstein bireylerin, ülkenin yüksek gelirli ve gelişen bölgelerine göç etmesini beklemektedir. Bu bölgeler, ülkedeki başlıca çekim merkezleri olan büyük ticaret ve sanayi kentleridir. Göçmenlerin bu merkezlere yönelmesi göç akımlarının yönünü ve mesafesini etkilemektedir. Kırsal alanlardaki bireylerin göç etme eğiliminin daha yüksek olduğunu ve göç akımlarının kırsal alanlardan kentlere doğru olacağını vurgulamıştır. Bireylerin aşamalı göçü gerçekleştirdiğini başlangıçta kısa mesafeli yerlere göçü tercih ettiklerini ancak, ekonomik yönden hızla gelişen bölgelerin teknolojik gelişmelerinde etkisiyle uzak yerlerden de göç alabileceğini belirtmektedir. Teknolojik gelişme sonucu göç akımlarının da artacağını söylemiştir.

2.2.2.2. Everett S. Lee

Lee, Ravenstein'in önermelerinin çoğunu günün şartlarına uygun hale getirmiştir. Bu amaçla, potansiyel kaynak ve göç edilecek yerde bulunan pozitif ve negatif unsurların göç akımına etkisini incelemiştir. Ayrıca, göç akımlarını azaltıcı bir etkiye sahip, iki bölge arasındaki “aradaki engeller ” de dikkate alınmıştır.

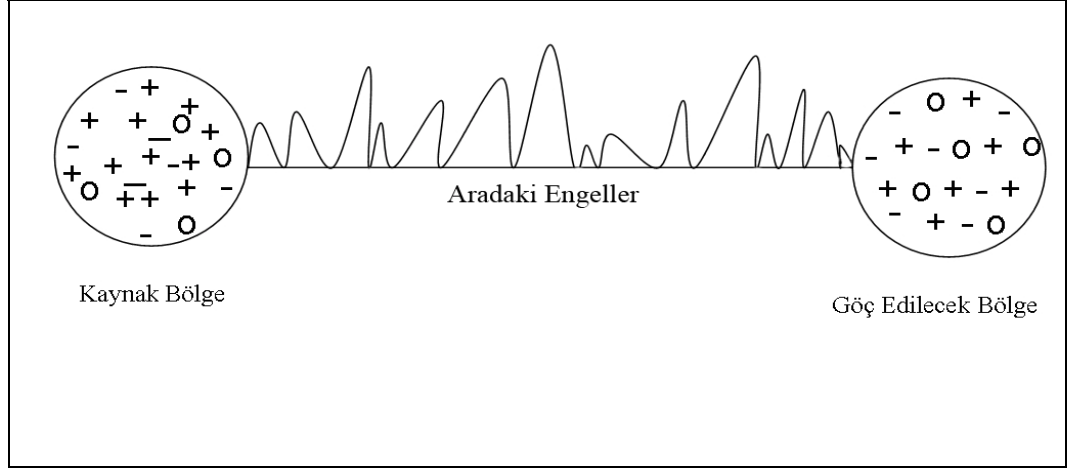
Lee'nin görüşleri, göç sürecine dahil olan faktörler ve göç akımlarının etkinliğini ve büyüklüğünü belirleyen unsurlar olarak iki başlık altında incelenecektir. Göç sürecine dahil olan faktörler, bölgesel ve bireysel faktörler ile aradaki engellerdir. Göç akımlarının etkinliğini ve büyüklüğünü belirleyen unsurlar da bölgesel ve bireysel farklılık ile ekonomik durum ve aradaki engellerdir.

Göç akımlarındaki faktörler: Göç sürecine ve göç kararına dahil olan faktörler dört başlık altında özetlenebilir. Bunlar ¹⁷⁵;

- (i) Kaynak bölgeyle ilgili faktörler
- (ii) Göç edilen bölgeyle ilgili faktörler
- (iii) Aradaki engeller ve
- (iv) Bireysel faktörlerdir.

¹⁷⁵ Everett S.Lee (1966), “A Theory of Migration”, **Demography**, Vol.3, No.1, pp. 49-50

Şekil 2.4: Göçte Kaynak Ve Göç Edilecek Bölge İle Aradaki Engeller

Kaynak: E.S. Lee (1966), “A Theory of Migration”, **Demography**, V.3, N.1, p.50

Bu faktörlerden ilk üçü Şekil 2.4’de gösterilmiştir. Her bir bölgede, insanları bölgede tutmak veya oraya çekmek ve onları geri itmek için çok sayıda faktör bulunmaktadır. Bunlar şekilde + ve – olarak gösterilmiştir. Ancak bunların dışında, bireylerin göç kararını etkilemeyen unsurlar da sıfır ile gösterilmiştir.

Bir bölgedeki pozitif faktörler, bireyleri iki şekilde etkiler. Bu faktörler hem bölgede yaşayanların göç etmesini engeller, hem de başka yerlerden gelecek göçmenleri çeker. Yüksek gelir, istihdam fırsatları, eğitim ve sağlık hizmetleri pozitif faktörlere örnek olarak gösterilir.

Bazı kişiler, pozitif ve negatif faktörlerden, farklı bir şekilde etkilenir. Birisi için önemli olan bir faktör, başka birisi için dikkate değer olmayabilir. Kaliteli bir eğitim sistemi, okul çağında çocuğu olan bir aileyi pozitif şekilde etkilerken; çocuğu olmayan bir aileyi hiç etkilemeyebilir. Güzel bir iklim çekici olurken; kötü bir iklim, genelde herkesi itici bir etkiye sahiptir.¹⁷⁶

Negatif faktörler bölgenin göç vermesine neden olurken; başka yerlerden de göç almasını engeller. Negatif faktörler, itici bir etkiye sahiptir. Düşük gelir ve işsizlik gibi unsurlar bireylerin başka yere göç etmesine neden olur.

¹⁷⁶ Lee, Agm., p.50

Ayrıca bir bölgedeki güvenlik olayları, bölgenin çekiciliğini azaltırken, başka yerlerin çekiciliğini artırır. Bir bölgedeki toplumsal kargaşa, cinayet suçları gibi olaylar, bireylerin buradan ayrılmasında etkili olabilir.¹⁷⁷

Aradaki engeller; mesafeyi, göçün maliyetlerini, fiziki engelleri ve emek akımlarını kısıtlayan unsurları içerir.¹⁷⁸ Aradaki engellerin en önemlisi mesafedir.¹⁷⁹

Mesafe, göç modellerinin çoğunda açıklayıcı değişken olarak yer alır. Yapılan çalışmalarda mesafe bir maliyet unsuru olarak görülürken göçü azaltıcı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna göre çoğu kişi, kısa mesafeli yere göç edecektir. Mesafe aradaki engeller içinde de incelenmektedir. Göç teorilerinde Stouffer'in aradaki fırsatlar teorisine göre, bireylerin A noktasından daha uzak C noktasına göç etmemesinin nedeni, arada bulunan B noktasındaki fırsatlardır.¹⁸⁰ Aradaki fırsatların olması, uzak yerlere olan göçü azaltacaktır.

Göçmenler bireysel faktörler açısından seçkin olmaları nedeniyle, pozitif ve negatif faktörlere karşı farklı duyarlılık gösterirler. Göçmenlerin bir kısmı, göç edilecek yerdeki başlıca pozitif faktörlere karşı duyarlıdır. Bu kişiler göç emek zorunda değildir. Ancak, uzaktaki fırsatların farkına varabilmeleri ve göçün avantajlarını iyice değerlendirebilmeleri nedeniyle göç ederler.¹⁸¹ Örneğin, eğitim seviyesi yüksek kişiler, daha iyi fırsatlar bulmaları halinde göç kararını verecektir. Buna karşın, göçmenlerin bir kısmı ise, kaynak bölgedeki tarımsal alanlardaki makineleşme, ekilebilir toprağın olmayışı gibi negatif faktörlerden etkilenerek kentlere göç eder.

Göç akımlarının büyüklüğünü ve etkinliğini belirleyen unsurlar: Göçün büyüklüğü ve etkinliği, bölgeler ve insanlar arasındaki farklılık ile ekonomik duruma bağlı olarak değişecektir. Ayrıca iki yer arasındaki engeller de göçün etkinliğini ve büyüklüğünü etkiler.

Bölgeler arasındaki farklılık derecesiyle birlikte göçün büyüklüğü ve etkinliği değişir. Dünyada, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklılıklar azalmaktan ziyade artmaktadır. Bir ülkenin kırsal ve kentsel alanlarındaki farklılıklar için de aynı şeyler söylenebilir. Göçün pozitif ve negatif faktörler sonucu ortaya çıktığı dikkate

¹⁷⁷ Lee, Agm., p.52.

¹⁷⁸ Campbell and Johnson, Agm., p.133

¹⁷⁹ Lee, Agm., p.51

¹⁸⁰ Samuel A. Stouffer (1940), "Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance", **American Sociological Review**, V.5, p.846

¹⁸¹ Lee, Agm., p.56

alınırsa, bu faktörlerin bölgeler arasındaki dağılımı, göçün etkinliğini ve büyüklüğünü etkileyecektir. L. H. Long ve K. Hansen (1975), pozitif ve negatif faktörlerin eşitsiz dağılımının, göçü ve bunun etkinliğini arttıracığını belirtir.¹⁸²

Göçün büyüklüğünü etkileyen diğer bir unsur bireysel farklılıklardır. Göçün büyüklüğü insan farklılıklarına göre değişir ya da insan farklılığı göçün büyüklüğünü etkiler. Bireyler arasında büyük bir benzerliğin olduğu yerde, farklılığın büyük olduğu yere göre daha az göç oranı beklenir.¹⁸³ Geri kalmış veya tarımsal toplumlarda uzmanlaşma sınırlıdır. Gelişmiş bir toplumda ise, uzmanlaşma artmakta, eğitime olan ihtiyaç artmaktadır. Dolayısıyla, toplumsal gelişme seviyesi ile birlikte göç akımlarının artması beklenir.

Göçün büyüklüğü ve etkinliği, ekonomideki dalgalanmalara bağlı olarak değişecektir. Ekonomideki dalgalanmalar, ekonomik genişleme ve durgunluk şeklinde meydana gelir. Bu dalgalanmalar bölgelerin pozitif ve negatif faktörlerini etkileyecektir. Bu durumda, göçün büyüklüğü de değişir. Göçün etkinliği ise ekonomik genişleme döneminde yüksek, durgunluk döneminde ise düşük olacaktır.¹⁸⁴

2.2.2.3. Bernard Okun ve Richard W. Richardson

Okun ve Richardson bir ülkeyi kişi başına gelir ve büyüme seviyelerine göre dört çekim alanına ayırmaktadır. Kapalı bir ekonomi varsayımı altında Okun-Richardson modelindeki dört çekim alanı şunlardır¹⁸⁵:

- (i) Kişi başına düşük gelire ve durgun ekonomiye sahip bölge (LS)
- (ii) Kişi başına düşük gelire ve büyüyen ekonomiye sahip bölge (LG)
- (iii) Kişi başına yüksek gelire ve durgun ekonomiye sahip bölge (HS)
- (iv) Kişi başına yüksek gelire ve büyüyen ekonomiye sahip bölge (HG)

“Durgun ekonomiye sahip bölge”, kişi başına gelirde artışın olmadığı ya da çok az olduğu bölge olarak tanımlanmaktadır. “Büyüyen bölge” ise kişi başına düşen gelirde sürekli artışın olduğu bölge olarak tanımlanmaktadır. Büyüyen bölgeler, genellikle endüstriyel yapıdaki değişimler ile teknolojik ve üretim yapısındaki ilerlemelerle nitelendirilir.

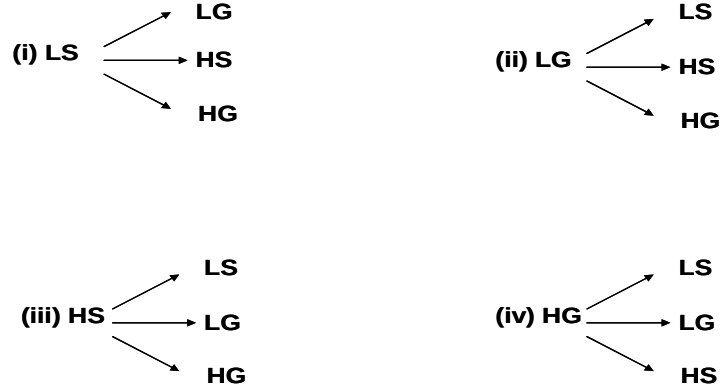
¹⁸² Campbell and Johnson, Agm., p.131

¹⁸³ Lee, Agm., p.52

¹⁸⁴ Lee, Agm., p.56

¹⁸⁵ Bernard Okun, Richard W. Richardson (1961), “Regional Income Inequality and Internal Population Migration ”, **Economic Development Cultural Change**, Vol.9, No.2, p.132.

Modelde bir bölgeden başka bir bölgeye olan göç akımları, dört kategoride ve 12 şekilde tanımlanıp aşağıdaki gibi gösterilmektedir.¹⁸⁶

Kaynak: Bernard Okun, Richard W. Richardson (1961), “Regional Income Inequality and Internal Population Migration”, **Economic Development and Cultural Change**, Vol.9, No.2, p.133

Kişi başına gelir seviyesi düşük ve durgun ekonomiye sahip bir bölge (LS), göçün sadece kaynak bölgesi olacaktır. Durgun ekonomiye ve kişi başına düşük gelir seviyesine sahip bölgelerin dışarıya göç vermesinin sonuçlarını değerlendirmek için böyle bir bölgenin niteliklerini belirlemek gerekir. Hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerde kişi başına düşük gelire sahip durgun bölgelerde genellikle tarımsal faaliyetler egemendir.¹⁸⁷ Tarımsal bölgeler, net göç verme eğiliminde iken; tarımsal olmayan bölgeler, net göç alma eğilimindedir.

Kişi başına gelir seviyesi düşük ve büyüyen ekonomiye sahip bölgenin (LG) başlangıçta, net göç alması veya vermesi konusu açık değildir. LG bölgesindeki göç akımları, ülkedeki diğer bölgelerin ekonomik durumuna bağlı olacaktır.¹⁸⁸ Bu bölgeler ekonomik durgunluk içinde olan bölgelerden göç alırken, ekonomik gelişmenin hızlı olduğu bölgelere göç verecektir. Sonuçta, LG bölgelerinin dışarıya net göç vermesi beklenir.

Kişi başına gelir seviyesi yüksek ve durgun ekonomiye sahip bölge (HS), özellikle yüksek gelirli ve büyüyen bir ekonomiye sahip bölgelere net göç verecektir. HS’de insanları yüksek gelirli ve ekonomisi gelişen bölgeler doğrultusunda itme eğiliminde olan çok sayıda güç vardır. HS bölgesindeki bireyler yüksek gelirli ve

¹⁸⁶ Okun and Richardson, Agm., pp.132-133

¹⁸⁷ Okun and Richardson, Agm., p.133

¹⁸⁸ Okun and Richardson, Agm., p.134

büyüyen bir bölgede (HG) sunulan ekonomik fırsatları ve çocuğunun eğitim seviyesinin göç edilecek yerde sunulan istihdam fırsatlarına daha uygun olacağını bilmesidir. Bireylerin HS bölgelerine göç etmesi de beklenir. Düşük gelirli, durgun veya gelişen bölgelerdeki bireylerin HS bölgesine göç etmesi beklenir. Ancak denge durumunda, HS bölgesi muhtemelen net göç verecektir.¹⁸⁹

Kişi başına gelir seviyesi yüksek ve büyüyen bir ekonomiye sahip bölgede (HG), ekonomik gelişme nedeniyle önemli ve artan bir emek talebi vardır. Bu yüzden HG bölgesinde diğer bölgelerdeki emeği çekici olarak etkileyecek bir ücret yapısı ortaya çıkar. Ayrıca ilave bir çekicilik de kişi başına düşen gelir seviyesinin yüksekliğiyle orantılı olarak, eğitim ve sağlık olanaklarıdır.¹⁹⁰

Sonuç olarak, dört çekim alanından LS bölgesi net göç verirken, HG bölgesi net göç alacaktır. LG ve HS bölgelerinin net göç akımları ise, diğer bölgelerin ekonomik durumlarına bağlı olacaktır.

2.2.2.4. Ira S. Lowry

Göçün “itici ve çekici güçler” hipotezlerinin ekonomik testleri için çok sayıda model önerilmektedir. Bunlardan Lowry’nin modeli (1964), kavramsal olarak oldukça yeterli görünmektedir. Modeldeki temel varsayım; işgücünün düşük ücretli alanlardan, yüksek ücretli alanlara ve emeğin fazla olduğu yerlerden, az olduğu yerlere doğru hareket edeceğidir. Bu model aşağıdaki gibidir¹⁹¹

$$M_{ij} = k \left[\left(\frac{U_i}{U_j} \right) \left(\frac{W_j}{W_i} \right) \left(\frac{L_i L_j}{D_{ij}} \right) \right] \text{ ya da logaritmik formda}$$

$$\ln M_{ij} = b_0 + b_1 \ln U_i + b_2 \ln U_j + b_3 \ln W_i + b_4 \ln W_j + b_5 \ln L_i + b_6 \ln L_j + b_7 \ln D_{ij}$$

i, j : Bölgeleri

M : Göç edenlerin sayısını

M_{ij} : i’den j’ye göç edenlerin sayısını

L : Tarımdışı işgücü miktarını

L_i, L_j : i ve j’deki tarımdışı işgücü miktarını

¹⁸⁹ Okun and Richardson, Agm., pp.136-138

¹⁹⁰ Okun and Richardson Agm., p.140

¹⁹¹ Andrei Rogers (1967), “A Regression Analysis of Interregional Migration in California”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol.49, No.2, p.262

U_i, U_j : i ve j'deki işsizlik

W_i, W_j : i ve j'deki ücretleri

D_{ij} : i ve j arasındaki mesafeyi göstermektedir.

Lowry 'nin elde ettiği sonuçlara göre, i'den j'ye göç doğrudan j bölgesindeki yüksek ücretlerle ve i ve j'deki işgücü miktarı ile ilişkilidir. Göç, i'deki yüksek ücretlerle i ve j arasındaki artan mesafeyle ters ilişkilidir.¹⁹²

Lowry (1966), 1950-1960 dönemi net göç akımlarını incelediği çalışmasında, istihdam büyümesinin göç alınmasını teşvik ettiği sonucuna varmıştır. Ancak çalışma çağındaki (15-64 yaş) nüfusun doğal artış oranı, net göç alınmasını engellediğini belirlemiştir.¹⁹³

Lowry (1966), 1955-1960 dönemini içeren metropolitanlar arası göç çalışmasında da kaynak bölgenin işgücü piyasa niteliklerinin diğer metropolitan alanlara göç etmeyi düşünler için çok az farklılık gösterdiğini ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan gidilecek yerin nitelikleri, göç edenin göç edeceği yeri belirlemesine yardım eder.¹⁹⁴ Lowry, göçün gidilecek yerdeki kişi sayısından kişi başına düşen gelirden, eğitim seviyesinden, iklimden, kentleşme düzeyinden ve bölgenin istihdam büyüme oranından pozitif olarak etkilendiğini ve gidilecek bölgenin işsizlik oranı ile kaynak ve gidilecek bölge arasındaki mesafeden negatif olarak etkilendiğini ortaya çıkarmıştır.¹⁹⁵

1.2.3. Seçkinlik yaklaşımı

Bu yaklaşıma göre göçmenler, seçkin niteliklere sahip bireylerden oluşmaktadır. Göçmenler eğitim, yaş, cinsiyet, medeni durum gibi unsurlar bakımından seçkin niteliklere sahiptirler. Kırsal alanlardan göç edenlerin seçkin bireylerden oluştuğu düşüncesine dayanır.¹⁹⁶

Dorothy Thomas (1938), göçmenlerin başlıca sekiz grubuna göre göç ile ilgili öneriler sunmuştur. Bu sekiz grup şunlardır: Yaş, cinsiyet, medeni durum, fiziki ve ruhi sağlık, zeka, meslek ve motivasyon. D. Thomas göçmenlerin gençlerden oluştuğunu

¹⁹² Rogers, Agm., p.263

¹⁹³ Greenwood M.J., Agm., p.409

¹⁹⁴ Greenwood, Agm., p.400

¹⁹⁵ Frank J. Navratil and James J. Doylee (1977), "The Socioeconomic Determinants of Migration and the Level of Aggregation", **Southern Economic Journal**, Vol.43, No.4, p.1548.

¹⁹⁶ Fatih Çelik (2002), "İç Göçlerin Seçkinlik Yaklaşımı ile Analizi", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Sayı:13, s.276, http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/14_Celik.pdf

iddia eder. Göçmenlerin yaş seçkinliği, bireylerin göç etme eğilimi ve risk alma yaşı arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir.¹⁹⁷ Risk alma yaşı, bireylerin göç sonucu ortaya çıkan maliyetleri karşılayabilmesidir. Bu açıdan gençler yaşlılara nispetle daha avantajlıdır. Göçle ilgili çalışmalarda elde edilen genel bir bulgu, bireylerin göç etme eğilimi ve risk alma yaşı arasında negatif bir ilişki olduğudur.¹⁹⁸ Daha sonra O.D. Duncan (1940) ile D. Bogoue ve M. Hagood (1953) da literatüre önemli katkıda bulunmuştur. R. A. Nakosteen ve M. Zimmer (1980), kadınların göç etme eğiliminin erkeklere nispeten düşük olduğunu belirtir.¹⁹⁹ Göçmenler çoğunlukla erkeklerden oluşur. Bundan hareketle, erkeklerin göç etme eğiliminin nispeten daha yüksek olduğu ileri sürülebilir.²⁰⁰

Seçkinlik yaklaşımının öncülerinden biri de, Simon Kuznets'tir(1964). Kuznets göçmenlerin eğitim, yaş, cinsiyet, ırk, medeni durum, sağlık ve diğer sosyal ve demografik nitelikleri itibariyle seçkin olduğunu belirtir.²⁰¹

J.R. Tulloch ve J. A. Millan (1970), “göç etme kapasitesi”ni etkileyen unsurlar arasında eğitim, yaş, cinsiyet, medeni durum, meslek ve işsizlik süresinin yer aldığını ifade etmektedir.

H. Long(1973), bireylerin sahip olduğu nitelik ile coğrafi hareketliliği arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Bu ilişkiye göre, göçmenlerin sahip olduğu seçkin niteliklerin sayısı ile birlikte, göç etme eğilimi de artacaktır. Long, bireylerin eğitim düzeyinin göçün tahmin edilmesinde önemli bir değişken olduğunu belirtir.²⁰² Eğitim ile göç etme ihtimali arasında doğrusal bir ilişki vardır.²⁰³

¹⁹⁷ A.Schlottmann and H.W. Herzog (1984), “Career and Geographical Mobility Interactions: Implications For The Age Selectivity of Migration”, **Journal of Human Resources**, 19 (1), s.72

¹⁹⁸ A. Schlottmann and H.W. Herzog., Age., s.82

¹⁹⁹ M.J. Greenwood, “Human Migration Theory , Models, and Empirical Studies”, **Journal of Regional Science** , s. 534

²⁰⁰ Çelik Fatih Agm., s.283

²⁰¹ Simon Kuznets (1964), “Introduction: Population Redistribution, Migration and Economic Growth”, in Population Redistribution and Economic Growth, United States 1970-1950, Philadelphia, **American Philosophical Society**, H. Eldridge and D.S. Thomas (Ed.), Vol.3, p.3

²⁰² H.Long, “Migration Differentials by Education and Occupation: Trends and Variations” **Demography**, 10, 1973, s.249

²⁰³ Long, Agm., s.273

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE' DE YAPILAN GELİR DAĞILIMI GÖÇ ARAŞTIRMALARI

3.1. Gelir Dağılımı Araştırmaları

Ekonomik kalkınma üzerine yapılan tartışmaların, gelir dağılımı ve yoksulluk gibi sorunlara yönelmesine paralel olarak, gelir dağılımındaki mevcut durumu somut olarak ortaya koyacak çalışmalara gerek duyulmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Türkiye’de farklı tarihlerde, çeşitli kurumlar tarafından yapılmış gelir dağılım araştırmaları mevcuttur.

Hanehalklarının yapılarını tüketimlerini ve gelir düzeylerini belirlemek sonuçların coğrafi bölgelere, illere ve yüzde paylara göre elde edildiği çalışmaların esası Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri'ne dayanmaktadır. Bu anketlerde hanehalkı büyüklükleri, hanehalkı fertlerinin işgücü ve çalışma durumu, hanehalkı geliri, söz konusu gelirin elde edildiği kaynaklar, tüketim alışkanlıkları vb. konular hakkındaki bilgiler derlenmektedir.²⁰⁴

Yapılan araştırmaların kapsadığı alan, örnekleme yöntemi ve örnek sayısı olarak birbirinden farklılık göstermektedir. İfade edilen farklılıklara rağmen, bu araştırmalardan elde edilen verilerle, kişisel gelir dağılımının nasıl bir gelişme gösterdiği izah edilebilmektedir.²⁰⁵

Türkiye’de gelir dağılımına yönelik ilk Hanehalkı Gelir ve Tüketim Anketi, 1933 yılında Ticaret Bakanlığı Konjonktür Dairesi tarafından Ankara ve İstanbul illeri için düzenlenmiş ve memur ile işçi ailelerini kapsamıştır. Bu anketi daha sonra 1938 yılında 20 ili kapsayan diğer bir anket izlemiş, 1953 yılında daha geniş ve bilimsel bir hanehalkı gelir-gider anketi yapılmıştır. Eva Hirsch'in Colombiya Üniversitesine sunduğu doktora tezinde Türkiye’de tarımsal gelirlerin 1951–1953 yılları arasındaki dağılımı araştırılmıştır. Bu, tarım kesimine yönelik kısmi bir çalışmadır. 1960’lı yıllarda hazırlanan Enos Raporu 'da gelir dağılımı ile ilgili olarak yapılan bir diğer önemli araştırmadır.²⁰⁶

²⁰⁴ Erkan Işığışok (1998), “Türkiye’de Gelir Dağılımı ve 1987–1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi** C.16. s.1 <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi> (Erişim Tarihi: 19.06.2006)

²⁰⁵ Güçlü S., Bilen M. Age., s. 160.

²⁰⁶ Rıdvan Karluk (2005), **Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi’nde Yapısal Dönüşüm**, Beta Basım, Gözden Geçirilmiş 10.baskı, s.77

Prof. Enos'un 1962 yılında Devlet Planlama Teşkilatının davetlisi olarak ABD'den gelerek hazırladığı raporunda, çeşitli grupların elde ettikleri gelirler ve bunların vergileme oranları yer almıştır. Raporda ekonomik ve sosyal gruplar arasında gelir ve vergileme oranları bakımından önemli farklar olduğu ortaya konmuştur. Tam belli olmamakla birlikte, işgücü ve gelir dikkate alındığında tarım kesiminde gelirin öteki kesimlere göre çarpıcı bir şekilde, düşük olduğu görülmüştür.

Prof. N. Bengül'ün 1959 yılında Stanford Üniversitesi'nde yaptığı “Gelir Dağılımı Araştırması İçin Öneriler” isimli çalışması da bu kısımdaki bir diğer önemli çalışmadır. S.B.F. öğretim üyeleri Alpaslan Işıklı, Tuncer Bulutay, Korkut Boratav ve Uğur Korum tarafından yapılan farklı çalışmalar, Türkiye çapında geçerli bütüncül gelir dağılımı çalışmaları olmayıp gelir dağılımı verilerinin kısmi analizlerine yönelik çalışmalar olarak kabul edilmektedir.²⁰⁷

Ülke çapında yapılan gelir dağılım çalışmaları 1963, 1968, 1973, 1978, 1983, 1987, 1994, 2002, 2003, 2004 ve 2005 yıllarında yapılmıştır.

1963 yılında DPT tarafından yapılan araştırma, gelir dağılımı konusunda yapılmış ilk kapsamlı çalışmadır. Bu çalışma, büyük ölçüde gelir vergisi beyanlarına dayanmaktadır ve o yılda Türkiye’de gelir vergisinin genel kapsamda uygulanmıyor olması nedeniyle sonuçlar üzerinde şüpheler uyandırmıştır. Bununla beraber bu araştırmanın Türkiye’de ilk kapsamlı gelir dağılımı araştırması olması nedeniyle ve bundan sonraki araştırmalara yol gösterici olma niteliği taşımasıyla, değerli bir çaba olduğu kabul edilmektedir.²⁰⁸

1968 gelir dağılımı araştırması Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından gerçekleştirilmiş olan bir ankete dayanmaktadır. Araştırma Türkiye çapında hem kırsal ve kent hem de bölgesel farklılıkları ortaya çıkaracak şekilde tabakalı küme örnekleme yöntemiyle seçilmiş 4505 hanehalkı üzerine uygulanan soru kağıtlarına verilen cevaplara dayanmaktadır.²⁰⁹ Türkiye’yi İç Anadolu, Karadeniz, Ege, Marmara, Akdeniz, Doğu Anadolu diye beş bölgeye ayırarak, bunlara Ankara, İstanbul, İzmir il merkezleri eklenerek bu bölgelerde gelir dağılımı verilerine ulaşılmıştır.²¹⁰ Nüfusu

²⁰⁷ Karluk R., Age., s.80.

²⁰⁸ Fama Nur Çubukçu (2002), **Gelir Dağılımının Belirleyicileri ve Erzurum İli Gelir Dağılım Örneği**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.102

²⁰⁹ Tuncer Bulutay, Serim Timur, Hasan Ersel (1971), **Türkiye’de Gelir Dağılımı -1968-** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.325, Ankara s.1.

²¹⁰ Tuncer Bulutay, Serim Timur, Hasan Ersel (1971), Age., s.172.

2000'in altındaki 150 köy, 2000-15000 nüfusa sahip 49 kasaba ve 15000-50000 arasında bir nüfusa sahip 25 şehir ve nüfusu 50000'in üzerindeki 32 şehirden seçilmiş olan 256 yerleşim bölgesi örneğe dahil edilmiştir. Doğurganlık çalışmasına yönelik olan bu örnekleme eşi 45 yaşından küçük olan evli erkekler de dahil edilmişlerdir. Hanehalkının %17.2'si örneklem dışında tutulmuştur.²¹¹ Bu nedenle, bu çalışmanın da Türkiye genelini temsil edemeyeceği yönünde eleştiriler yapılmıştır.

1973 yılında DPT, Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsünce yapılan Türkiye'nin nüfus yapısı ve nüfus sorunları konusunda ülke çapındaki bir örnekleme niteliğindeki araştırmanın hanehalkı gelirlerine ilişkin verilerini kullanarak, yeni bir gelir dağılımı araştırması yapmıştır. Türkiye çapında çok aşamalı kümeli tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 6500 hane halkına uygulanmış ancak soru kağıtları kullanılabilir nitelikte olan 4658'i değerlendirmeye alınmıştır. Anketten elde edilen gelir kavramı, hanehalkına yurtdışından gelen transfer gelirlerini kapsama almayan kullanılabilir gelirdir.²¹²

DPT 1973 araştırmasında ulaşılan toplam kullanılabilir gelir, milli gelir hesaplarıyla elde edilen gelirin ancak %85.2 si kadardır. Bu farkın, eksik bildirimden ve verilerin yıl ortasına, milli gelir verilerinin her yıl sonuna ilişkin olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir.

Örneklemenin kademelendirilmesinde, kırsal alana nispi olarak düşük bir değer verilip, buna karşılık şehir alanlarının nispi ağırlıkları yüksek tutulmuştur. 1973 yılında Türkiye nüfusu içinde köylü nüfusun oranı %60.4'dür. Bu oran örnek kütlede % 23.1 olarak kabul edilmiştir. Öte yandan yukarıda da belirtildiği gibi, 6500 örneğin ancak 4658'inin cevapları değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu rakamın ne kadarının kırdan, ne kadarının şehirli nüfustan oluştuğu, yani örnek planın kademeli uygulamada ne oranda gerçekleştiği ise araştırmada belirtilmemiştir.

Bu araştırmada yukarıda belirtilenlerin dışında başka noksanlıklarda mevcuttur. Örneğin tarım gelirinin dekar basma masrafları arasında işçilik giderleriyle kira ve faiz giderlerine yer verilmemiştir. Hayvancılık gelirinin tespitinde ise masraflar arasında sadece yem giderleri dikkate alınmış, diğerleri önemsenmemiştir. Bu hususlar gelirin seviyesini önemli ölçüde etkileyecek eksikliklerdir.²¹³

²¹¹ Süleyman Özmucur (1995), ‘‘Türkiye’de Gelir Dağılımı’’, *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl:1, Sayı:6, s.145

²¹² TÜSİAD (2000), *Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği ile Karşılaştırma*, Yayın No: TÜSİAD- T/2000-12/295, s.31.

²¹³ İsmail Karaman (1987), *Gelir Dağılımı ve Türkiye’de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları*, DPT Yayınları, Ankara, s.25–26.

1973 DPT çalışmasına Derviş ve Robinson (1980), ankette tarımdışı gelirin ve tarımsal nüfusun olduğundan az görüldüğünü belirterek eleştiri getirmişlerdir. Dolayısıyla eşitsizlik, olduğundan daha çok bulunmaktadır. Derviş ve Robinson'un hesaplamalarına göre Gini katsayısı, 0.51 yerine 0.50'dir. Hesaplamış oldukları %20'lik nüfusun gelirden aldıkları paylar şöyledir: %3.45, %7.90, %12.83, %20.49 ve %55.33. Hesaplanan Gini katsayısı tarımsal gelirler için 0.56, tarımdışı gelirler için 0.45'dir. DPT (1973) de verilen Gini katsayısı ise tarımsal gelirler için 0.60, tarımdışı gelirler için 0.63'dür. İki çalışma sonuçları arasındaki bu çok önemli farkın, tarım ve tarımdışı kesimlerdeki verimlilik farkından kaynaklandığı belirtilmektedir.²¹⁴

Aynı yıl için Derviş ve Robinson yöntemi kullanılarak Celasun tarafından hesaplanmış olan Gini katsayıları, tarım geliri için 0.57, tarımdışı gelir için 0.43 ve toplam için 0.51 'dir. Celasun'un hesaplamış olduğu düşüktükten yükseğe doğru yüzde 20'lik nüfus gruplarının gelirden gelir gruplarının aldığı paylar ise şöyledir: %2.75, %7.15, %12.83, %22.06 ve %55.21. Celasun aynı yöntemi ve 1973 verilerini kullanarak gelir dağılımı modellemesi ile 1978 ve 1983 yılları içinde tahminler yapmıştır. 1978 payları: %2.84, %7.33, %12.99, %22.13, %54.71 ve Gini katsayısı 0.51. Tarımsal gelir için Gini katsayısı 0.57, tarım dışı gelir için ise 0.43'dür. 1983 gelir payları, %2.63, %6.93, %12.59, %21.39, %55.93 ve Gini katsayısı 0.52'dir. Tarım ve tarım dışı gelirler için Gini katsayıları 0.57 ve 0.45'dir.²¹⁵

1973 yılı gelir dağılımı araştırmasını izleyen yıllarda, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından yapılan araştırmalar da Türkiye'de gelir dağılımını yansıtan çalışmalar olmaları nedeniyle önem taşımaktadır. Ancak Türkiye genelinden çok, belirli mekanlarda sınırlı kalmış olmaları nedeniyle diğer gelir dağılımı çalışmalarından ayrılmaktadır.

1973–1974 yıllarında DİE tarafından Milli Eğitim Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatının işbirliği ile nüfusu 2000'den az olan kırsal yerlerin sosyo-ekonomik yapısının tespiti amacıyla anketler düzenlenmiştir. Bu anketler 67 ilin tamamında her ilden ikişer örnek ilçe, her örnek ilçeden de üçer örnek köy alınarak toplam 401 kırsal yerleşme yerinde uygulanmıştır. Yapılan çalışmanın gelirle ilgili verileri bir anlamda ülke seviyesinde tarım kesimindeki gelir dağılımını göstermektedir. Bu çalışma sonunda yüzde 20'lik nüfus gruplarına gruplara göre elde edilen gelir yüzdelerini şöyle

²¹⁴ Karluk R., Age., s.78

²¹⁵ TÜSİAD, s.31.

sıralayabiliriz: %4.99, %9.22, % 14.21, %22.50, %49.08. Bu veriler kırsal alandaki gelir dağılımının 1968 yılından 1974 yılına doğru olumlu bir gelişme eğiliminde olduğunu yansıtmaktadır.²¹⁶

1978–1979 yıllarında DİE kırsal alanın dışında "Kentsel Yerler Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi" ile örnekleme yöntemini kullanarak, nüfusu 10000'den fazla bütün yerleşme yerlerini kapsayacak şekilde 40 yerleşme yerinde bir çalışma yapmıştır. Bu anket her ay örneğe çıkan ve değişen 822 hane halkı incelenmek suretiyle bir yıl süreyle uygulanmıştır. Bu yöntem, beyanlarda açıklığın sağlanmasında güçlük çekilen Türkiye'de veri toplama tekniklerinin geliştirilmesi açısından önemli bir gelişmedir. Bu anket sonunda elde edilen yüzde 20'lik nüfus dilimlerine göre gelir yüzdeleri şu şekildedir: %6.37, %10.45, %15.04, %21.56, %46.62'dir. DİE'nin 1973–74 yıllarında kırsal alanda yaptığı çalışmanın verilerine göre, 1978–79 yılları kentsel alan verilerinin, gelir dağılımının kentsel alanlarda kırsal alanlara göre daha dengeli olduğunu göstermiştir.²¹⁷

Gelir dağılımı ile ilgili diğer bir çalışma, 1986 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nin öğretim üyeleri Yılmaz Esmer, Hamil Fişek ve Ersin Kalaycıoğlu tarafından hazırlanan TÜSİAD'ın yaptırdığı 1032 hanede Türkiye'de Hane Geliri, Hanehalkı Harcamaları ve Hayat Standardı isimli bir çalışması da gelir dağılımı için kullanılacak özellikler taşımaktadır. Fakat bu çalışmanın da amacı ve örnek sayısı yönünden tartışılan nitelikleri bulunmaktadır.²¹⁸

Çalışmada tabakalama için nüfus değil seçmen kitlesi kullanılmış ve kırsal ve kentsel ayrımı yapılmıştır. Çok aşamalı tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. 1444 hanhalkı seçilmiş ve 1032 hanehalkındaki 6760 kişi ile yüzyüze görüşmeler yapılmıştır. İstanbul, Ankara ve İzmir dışındaki iller beş bölgeye dağıtılmıştır. İstanbul, Ankara ve İzmir 14 tabakaya ayrılmıştır. Kentsel alandaki tabakalama ekonomik durum ve politik tercihlere göre yapılmıştır. 17 ildeki 51 yörede 117 alan seçilmiştir. Kırsal alanda altı tabaka belirlenmiş ve 60 yerleşim alanı dahil edilmiştir. Aylık ve yıllık gelirler ve gelirin kaynağı ayrı ayrı verilmiştir. Gelir

²¹⁶ Karaman İ, Age., ss.28-29.

²¹⁷ Karaman İ. Age., ss.31–33.

²¹⁸ İsmail Karaman (1995), "Dünyada ve Türkiye'de Gelir Dağılımı", **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:1, Sayı:6, s.158.

kaynakları imalat, üretim, maaş ve ücretler, kira, emekli aylıkları, sermaye gelirleri ve diğer olarak yer almaktadır.

Araştırma sonucuna göre, yüzde %20'lik gelir payları: %3.9, %8.4, %12.6, %19.2 ve %55.9'dur. Gini katsayısı 0.50 olarak hesaplanmıştır. Bu paylar ve oranlar ile DPT'nin 1973'de yaptıkları arasında büyük bir benzerlik vardır.²¹⁹

DİE, gelir dağılımı konusunda Türkiye genelini kapsayan ilk çalışmayı 1987 yılında gerçekleştirmiştir. Türkiye'de ilk defa örnek hacmi, uygulama esasları yönünden bilimsel kriterlere en uygun Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi uygulaması sonucunda, gelir dağılımı araştırması yapılmıştır. 1987 Yılı Anketi, 1 Ocak-31 Aralık 1987 tarihleri arasında kentsel yerlerde her ay değişen 1.202 hanehalkına, kırsal yerlerde ise bir yıl boyunca 998 hanehalkına uygulanmıştır. Örnek hanehalkı, 26.400'dür. Buna göre tahmin edilen toplam hanehalkı sayısı, 11.047.560'tır. Ortalama hane büyüklüğü kırdaki 5.31, kentte ise 4.31 kişidir. Türkiye ortalaması ise 4.78 kişidir. Ankette 20.000'den az nüfuslu yerleşim yerleri kırsal yerler, 20.001'den fazla nüfuslu yerleşim yerleri kentsel kesim olarak kabul edilmiştir. Araştırmada sektörel, ücret, ücret dışı gelir, tarım, tarım dışı gelir, ücretin elde ediliş şekli, hane halkının işteki durumu, bölgelere, nüfus gruplarına göre gelir dağılımı verileri ayrıntılı şekilde hazırlanmıştır.²²⁰ Yapılan araştırmaya göre, %20'lik nüfus dilimleri için gelir yüzdelerini şu şekilde sıralayabiliriz: %5.2, %9.6, %14.1, %21.2 ve %49.9. Gini katsayısı ise 0.43'tür. Kişisel gelir dağılımı verilerine göre 1973–1987 döneminde gelirdeki eşitsizlik azalmıştır. Bu birçok araştırmacı tarafından sorgulanmaktadır.²²¹

Tablo 3.1.'de 1987 yılı hane gelirlerinin %20'lik gruplara göre dağılımı ve Gini katsayıları, Türkiye geneli, kent ve kır ayrımına göre verilmiştir.

²¹⁹ Özmucur S. Age., s.147.

²²⁰ Karluk R. Age. s.79.

²²¹ Süleyman Özmucur (1996), **Türkiye'de Gelir Dağılımı, Vergi Yüğü ve Makroekonomik Göstergeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.4.

Tablo 3.1. Hane Gelirlerinin %20'lik Dilimlere Göre Dağılımı (1987)

Hanehalkı Yüzdeleri	Hanehalkı Birikimli Yüzdeleri	Türkiye	Birikimli %	Kent	Birikimli %	Kır	Birikimli %
1. %20	20	5.24	5.24	5.43	5.43	5.2	5.21
2. %20	40	9.61	14.85	9.33	14.76	10.03	15.24
3. %20	60	14.06	28.91	13.60	28.36	14.98	30.22
4. %20	80	21.15	50.06	20.71	49.07	21.97	52.19
5. %20	100	49.94	100.00	50.93	100.00	47.82	100.0
Gini Kat.		0.437		0.444		0.417	

Kaynak: DİE 1994 Yılı Hanehalkı Gelir Dağılımı Sonuçları, s.XIV

1987 yılında DİE tarafından gerçekleştirilen gelir dağılımı anketinin ilk özet bulguları yayınlandığında sürpriz oldu ve özellikle akademik çevrelerde kuşku ile karşılandı. Çünkü 1973 ve 1987 anketinin uygulandığı zaman dilimi içinde Türkiye'de gelir dağılımını iyileştirici makro politikalar uygulanmamıştır. Aksine ülke iki anket dönemi arasında çok ciddi istikrarsızlıklara maruz kalmıştır. 1974'den itibaren enflasyon %30'ların üstünde seyretmiş, 1978–1980 döneminde %50 ile %108 arasında değişen fiyat artışları yaşanmıştır. 1981–1983 döneminde kısmen kontrol altına alınan enflasyon, 1984'den sonra tekrar yükselmiş ve 1985–1987 döneminde ortalama %50'lere yerleşmiştir. Öte yandan, özellikle 1980'li yıllarda, 24 Ocak ekonomik programının uygulamaya konulmasından sonra, ekonomi politikalarının sosyal içeriği zayıflamıştır. Piyasa sistemine işlerlik kazandırmak ve makroekonomik dengeleri fiyat mekanizmasına bırakmak anlayışı ile devletin ekonomiye müdahalesi azaltılmıştır. Bu politika anlayışı, gelir dağılımını iyileştirici sosyal politikalar uygulama olanağı bırakmamıştır. Kısaca ekonomik istikrarsızlığın sürdüğü ve sosyal politikaların uygulanmadığı bir ortamda, bölgelerarası ve sektörler arası fırsat farklılığının çok geniş olduğu bir ülkede, gelir dağılımının nasıl düzeldiğini açıklamak oldukça güçleşmiştir.²²²

1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi, Türkiye genelini kapsayan ikinci büyük araştırmadır. 20.001 ve daha fazla nüfuslu yerleşim yerleri kentsel, 20.000 ve daha az nüfuslu yerleşim yerleri kırsal yerleşim yeri olarak tanımlanmıştır. Her bölge kır yerleşim yerleri ve kent yerleşim yerleri nüfusları dikkate

²²² Şahin. H., Age., ss.530-531

alınarak tabakalara ayrılmıştır.²²³ Türkiye’yi temsilen seçilen 62 kentsel, 174 kırsal yer olmak üzere toplam 236 yerleşim yerinde 26.256 örnek hanehalkı ile görüşme yapılarak uygulanmıştır.²²⁴

1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi iki aşamada yapılmıştır. Birinci aşamada, Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi, 1 Ocak–31 Aralık 1994 tarihleri arasında her ay değişen kentsel kesimden 1522, kırsal kesimden 666 olmak üzere aylık 2188, yıllık 26256 haneye uygulanmıştır. İkinci aşamada, Şubat-Mayıs 1995 tarihleri arasında, bu 26256 örnek haneye Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi uygulanarak, gelir dağılımına ilişkin bilgiler elde edilmiştir.²²⁵ Sonuçlar Türkiye, kent, kır ve yedi coğrafi bölge ile 19 seçilmiş il merkezi ayırımında sunulmuştur.

Tablo 3.2.'de 1994 yılı hane gelirlerinin %20'lik gruplara göre dağılımı ve Gini katsayıları, Türkiye geneli, kent ve kır ayırımına göre verilmiştir.

Tablo 3. 2: Hane Gelirlerinin %20'lik Dilimlere Göre Dağılımı (1994)

Hanehalkı Yüzdeleri	Hanehalkı Birikimli Yüzdeleri	Türkiye	Birikimli %	Kent	Birikimli %	Kır	Birikimli %
1. %20	20	4.86	4.86	4.83	4.83	5.57	5.57
2. %20	40	8.63	13.49	8.19	13.02	10.14	15.71
3. %20	60	12.61	26.10	11.87	24.89	14.80	30.51
4. %20	80	19.03	45.13	17.90	42.79	21.79	52.30
5. %20	100	54.88	100.00	57.22	100.00	47.70	100.00
Gini K		0.492		0.515		0.414	

Kaynak: DİE 1994 Yılı Hanehalkı Gelir Dağılımı Sonuçları, s.XI

1994 yılı Hanehalkı Gelir Dağılımı anket sonuçlarına göre, en düşük gelirli ile en yüksek gelirli olanların ortalama gelirleri arasında 11.2 kat fark vardır. 1987 Gelir Dağılımı Anketinde bu fark daha küçüktür.²²⁶ Nüfusun %80'i yani ilk dört gelir katmanı 1987'de toplam gelirin yarısını (%50.1) alırken, yedi yıl gibi kısa bir sürede bu pay %45.1'e düşmüştür. Özellikle en alt gelir grubunun dahi pay kaybediyor olması,

²²³ DİE (1997), 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, Ankara, s.XI.

²²⁴ Karluk R. Age., s.80.

²²⁵ Zafer Yükseler (2005), “1994, 2002 ve 2003 Yılları Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri: Anket Sonuçlarına Farklı Bir Bakış”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, s. 57.

²²⁶ Şahin H. Age., s.532.

yoksulluğun yoğunlaşmasına, en temel ihtiyaçlar için bile satın alma gücünün düşmesine işaret etmektedir. Toplumda orta sınıfın nasıl pay kaybettiğinin en iyi göstergesi 3. ve 4. gelir katmanının payındaki değişmedir. 1987'de nüfus payına (%40) daha yakın oranda pay alan (%35.3) bu kesim, 1994'te bu payını kaybetmiştir (%31.6).²²⁷

Ülkemizde ekonomik ve sosyal yapının sürekli değişen ve gelişen yapısı nedeniyle 1999 yılından itibaren belirli aralıklarla anket uygulaması çalışmalarına başlanması planlanmıştır. Ancak, bu anketler seçim yılı olması ve Marmara depremi felaketinin yaşanması nedeniyle 1999 yılında uygulanamamıştır. Depremin olumsuz etkileri sonucunda anket uygulaması 2001 yılına ertelenmiştir. 2001 Ocak ayında başlatılan anket çalışmaları Şubat ayında yaşanan ekonomik krizin hanehalkının tüketim yapısında olumsuz etkileri olabileceği düşüncesiyle Mart 2001 sonunda iptal edilmiştir.

DİE, 2002 yılından itibaren daha küçük örnek hacmi ile her yıl düzenli olarak anket çalışması Hanehalkı Bütçe Anketi uygulamayı planlamıştır. 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi, 1 Ocak–31 Aralık 2002 tarihleri arasında bir yıl süre ile kentsel kesimden her ay değişen yaklaşık 650 ve kırsal kesimden yine her ay değişen yaklaşık 150 hanehalkı olmak üzere aylık 800, yıllık ise 9600 örnek hanehalkına uygulanmıştır. Türkiye geneli, kentsel ve kırsal yerler ayrımında tüketim harcaması ve gelir dağılımı göstergeleri elde edilmiştir.²²⁸ 2002 anketi, yıllık 9600 örnek haneye uygulanması nedeniyle 1994 ve 2003 anketlerine göre daha sınırlı bir örnek hacmine sahiptir.²²⁹

2002 Anket sonuçlarına göre, gelir dağılımında Türkiye genelinde ve kentlerde iyileşme gözlenirken, kırsal kesimde hafif bir bozulma görülmektedir. İlk dört %20'lik grubun gelirden aldıkları pay Türkiye geneli ve kentlerde artarken, en üst gelir grubunun aldığı payda gerileme olmuştur. Kırsal kesimde ise, birinci %20'lik grubun gelirden aldığı pay azalmış, en üst gelir grubunun payı artmıştır.

Gelir eşitsizliğinde bir düzelmenin göstergesi olarak da, Gini Katsayısı, Türkiye genelinde 0.49'dan 0.44'e, kentlerde ise 0.51'den 0.44'e gerilemiştir. Kırsal

²²⁷ Gülten Kazgan (2000), *Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi* ss. 358-359.

²²⁸ 2003 Hanehalkı Bütçe Anketinin Kapsamı, Yöntemi ve Tanım ve Kavramları.

²²⁹ Yükseler Z. Agm., s.57.

kesimde, gelir dağılımındaki sınırlı bozulmanın etkisiyle Gini Katsayısı, 0.41'den 0.42'ye yükselmiştir.²³⁰

Tablo 2. 3: Hane Gelirlerinin %20'lik Dilimlere Göre Dağılımı (2002)

Hanehalkı Yüzdeleri	Türkiye (2002)	Kent (2002)	Kır (2002)
TOPLAM	100.0	100.0	100.0
1. % 20	5.3	5.5	5.2
2. %20	9.8	9.7	10.3
3. % 20	14.0	13.9	14.7
4. %20	20.8	20.5	21.7
5. %20	50.1	50.4	48.0
Gini Katsayısı	0.44	0.44	0.42

Kaynak: DİE

2003 Hanehalkı Bütçe Anketi ise 1 Ocak- 31 Aralık 2003 tarihleri arasında bir yıl süre ile kentsel kesimden her ay değişen 1.512 ve kırsal kesimden her ay değişen 648 hanehalkı olmak üzere aylık toplam 2.160, yıllık toplam 25.920 örnek hanehalkına uygulanmıştır. Ankette gelir dağılımı, istihdam ve sosyo- ekonomik yapıya ilişkin bilgiler elde edilmiştir.²³¹ 1994 ve 2002 yılındaki anketlerde olduğu gibi kent- kır ayırımına gidilmiştir. Nüfusu 20.001 ve üzeri olan yerleşim yerleri “kentsel yerler”, nüfusu 20.000 ve altı olan yerler “kırsal yerler” olarak tanımlanmıştır. Ancak 2003 anketinde “İstatistiki Bölge Birimlerine” göre sınıflandırma yapılmıştır.²³²

2004 Hanehalkı Bütçe Anketi, 1 Ocak- 31 Aralık 2004 tarihleri arasında bir yıl süre ile her ay değişen aylık 720, yıllık ise 8640 örnek hanehalkına uygulanmış ve sonuçlar 27 Şubat 2006 tarihinde yayınlanmıştır. Anketle, Türkiye geneli için kentsel ve kırsal yerler ayırımında tüketim harcaması ve gelir dağılımı göstergeleri elde edilmiştir.

2005 Hanehalkı Bütçe Anketi, 1 Ocak–31 Aralık 2005 tarihleri arasında bir yıl süre ile her ay değişen aylık 720, yıllık ise 8 640 örnek hanehalkına uygulanarak, Türkiye geneli, kentsel ve kırsal yerler ayırımında tüketim harcaması ve gelir dağılımı göstergeleri elde edilmiştir.

²³⁰ Zafer Yükseler (2003), 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi: Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamalarına İlişkin Sonuçların Değerlendirilmesi s.3, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/HANE2002.pdf>.

²³¹ Yükseler Z. Agm., s.57.

²³² DİE, “2003 Hanehalkı Bütçe Anketinin Kapsamı, Yöntemi Tanım ve Kavramları”, Haber Bülteni, 14 Eylül 2004.

3.1.1. Türkiye'de yapılan gelir dağılımı çalışmalarının genel değerlendirmesi

Tablo 3.4.de 1963 yılından 2005 yılına kadar yapılan çeşitli araştırma ve hesaplamaların sonuçları aktarılmıştır.

Bu sonuçların bir bölümü, DPT, DİE, KAMAR ve TÜSİAD araştırmaları gibi saha çalışmalarına dayalıdır. Bir bölümü ise, Celasun, Bulutay ve Boratav araştırmaları gibi, eldeki veriler üzerinde yapılan hesaplamalara dayalıdır.

Birbirinden bütünüyle değişik yöntemler kullanılmasına karşın, sonuçların yıllar içinde birbirini destekler nitelik taşıması, bize nüfusun beşte birlik bölümlerine göre düzenlenmiş olan elimizdeki dağılım verilerinin en azından üzerinde fikir yürütmeye geçecek ölçüde güvenilir olduklarını göstermektedir²³³.

Tablo 3.4.'de de görüldüğü gibi, Türkiye'deki gelir dağılımının temel özelliği oldukça eşitsiz oluşudur.

En güvenilir gelir dağılımı ölçüm metodlarından biri olarak değerlendirilen ve bu türdeki araştırmalarda en çok kullanılan ölçü olan Gini katsayılarının Türkiye'de yapılan bazı araştırmalarda aldığı değerleri incelemek yoluyla da, Türkiye'de gelir dağılımının oldukça bozuk olduğu sonucu daha açık olarak görülebilir. Türkiye'ye ait Gini katsayılarının (Tablo 2.5.'te de görüldüğü gibi) bütün araştırma sonuçlarına göre oldukça yüksek değerler alması, Türkiye'deki gelir eşitsizliğinin boyutları hakkında bilgi vermektedir.

²³³ Emre Kongar (2005), **21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, 36.Basım, s.638.

Tablo 3. 4. Türkiye'de Farklı Yıllarda Farklı Araştırmalarda Yüzde 20'lik Gruplara Göre Gelir Dağılımı

Araştırma-Hesaplama-Grup- Yıl	En Yoksul %20'nin Payı	İkinci %20'nin Payı	Üçüncü %20'nin Payı	Dördüncü %20'nin Payı	En Zengin %20'nin Payı
D.P.T.-1963 Türkiye	4.5	8.5	11.5	18.5	57.0
Borataş-1963 Türkiye	4.2	6.4	10.7	17.7	61.0
Bulutay-Timur Ersel,1968Türkiye(DPT)	3.0	7.0	10.0	20.0	60.0
DPT-1973 Türkiye	3.5	8.0	12.5	19.5	56.5
Celasun-1978 Türkiye	2.8	7.3	13.0	22.1	54.7
DİE-1978-1979 Türkiye	4.7	8.9	14.6	25.3	46.5
Celasun-1983 Türkiye	2.6	6.9	12.6	21.4	55.9
TÜSİAD-1986 Türkiye	3.9	8.4	12.6	19.2	55.9
DİE-1987 Türkiye	5.2	9.6	14.1	21.2	49.9
KAMAR-1988 Türkiye	3.1	9.0	12.2	16.6	59.1
DİE-1994 Türkiye	4.9	8.6	12.6	19.0	54.9
DİE- 2002 Türkiye	5.3	9.8	14.0	20.8	50.1
DİE-2003 Türkiye	6.0	10.3	14.5	20.9	48.3
DİE- 2004 Türkiye	6.04	10.69	15.22	21.88	22.60
TÜİK- 2005 Türkiye	6.05	11.08	15.83	46.17	44.44

Kaynak: Emre Kongar, Age. s.637, DİE.

Türkiye'de, en alt gelir grubundaki ailelerin gelirden aldıkları pay 2005 yılında yüzde 6.05 olurken, en üst gelir grubundakilerin payı ise yüzde 44.4'dür. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2005 yılı Hanehalkı Bütçe Araştırmasından elde edilen, "2005 Gelir Dağılımı" sonuçlarına göre, Türkiye geneli için hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre sıralı, en alttaki yüzde 20'lik dilimin 2004 yılında yüzde 6.04 olan toplam gelirden aldığı pay, 2005 yılında yüzde 6.05'e çıkmıştır. İkinci yüzde 20'lik grupta yer alan ailelerin toplam gelirden aldığı pay yüzde 10.69'dan 11.08'e, üçüncü

yüzde 20'lik gruptaki ailelerin payı yüzde 15.22'den 15.83'e, dördüncü yüzde 20'lik grupta yer alan ailelerin payı ise yüzde 21.88'den 22.60'a çıkmıştır. Toplam gelirden en fazla pay alan yüzde 20'lik grupta yer alan ailelerin payı ise yüzde 46.17'den yüzde 44.44'e gerilemiştir. Buna göre, 2004 yılında en üst dilimde bulunan hanehalkları, birinci dilimdeki ailelerin 7.7 katı gelir elde ederken, 2005'de aradaki fark 7.3 kata inmiştir. Gelir dağılımındaki eşitsizlik durumunu ortaya koyan ölçütlerden "gini katsayısı" da 2004 yılında 0.40 iken, 2005 yılında düşüş göstererek 0.38 olarak gerçekleşmiştir.

Tuncer Bulutay, DİE'nin 2003 ve 2004 gelir dağılımı verilerinin faiz ve menkul değer gelirlerini büyük ölçüde dışarıda bıraktığı ve aynı sayıların müteşebbis gelirlerini de gerçekte olduğundan az gösterdiği için DİE verilerinin Türkiye gelir dağılımında son yıllarda var olan büyük eşitsizlikleri yansıtmadığını düşünerek eleştirmiştir.²³⁴

Tablo 3. 5. Çeşitli Yıllarda Yapılan Araştırmaların Gini Katsayıları

Araştırma-Hesaplama-Grup-Yıl	Gini Katsayısı
D.P.T.-1963 Türkiye	0.55
Bulutay-Timur-Ersel 1968 Türkiye(I)PT)	0.56
DPT-I 1973 Türkiye	0.51
DİE 1973–1974 Kırsal Yerler	0.47
DİE–1978–1979 Türkiye Kentsel Yerler	0.40
TUSIAD–1986 Türkiye	0.46
DİE–1987 Türkiye	0.43
DİE–1994 Türkiye	0.49
DİE–2002 Türkiye	0.44
DİE–2003 Türkiye	0.42
DİE- 2004 Türkiye	0.40
TUİK- 2005 Türkiye	0.38

Kaynak: DPT Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.16, DİE 1994 Gelir Dağılımı Anketi Sonuçları, s.XIV

²³⁴ Tuncer Bulutay (2006), “İktisat Kuramı, Eğitim ve Gelir Bölüşümü”, **İktisat İşletme Finans Dergisi**, Nisan, ss.55-56.

3.2. İç Göç Araştırmaları

Göç verisi elde edilirken, nüfus büyüklüğü ve özellikleri ile ilgili düzenli bir veri kaynağı sağlayan nüfus sayımları kullanılmaktadır. nüfus sayımlarından, Doğum yeri bilgisiyle sayım tarihinde bulunulan yerin karşılaştırılması ve bir önceki sayımdaki ikametgah adresiyle son sayımdaki ikametgah adresinin karşılaştırılması suretiyle iki şekilde göç bilgisi elde edilir

Kişinin doğum yeri ile sayım tarihinde bulunduğu yer karşılaştırılarak, doğum yerinden farklı bir yerde sayılanlar ve kişinin sayım anındaki daimi ikametgahı ile bir önceki sayım anındaki daimi ikametgahı farklı olduğu takdirde bu kişiler göç etmiş olarak kabul edilmektedirler.²³⁵

Göç ile ilgili istatistikler kapsamlı olarak genel nüfus sayımı sonuçlarından elde edilmektedir. Türkiye’de ilki 1927 olmak üzere, 2000 yılına kadar 14 genel nüfus sayımı yapılmıştır. Bunlar arasında, sadece son dört sayımda göç ile ilgili veri derlenmiştir.

2000 Genel Nüfus Sayımı ve önceki sayımlarda, sayım günündeki daimi ikametgah yeri ile sayımından beş yıl önceki daimi ikametgah yeri farklı olan kişiler, göç eden olarak tanımlanmıştır. Bu tanım gereği göç eden nüfus beş ve daha yukarı yaştaki nüfus kapsamaktadır.²³⁶

İç göçle ilgili araştırmalara bakıldığında, 1960’lı yıllarda daha fazla olan çalışmaların 1970’li yıllarda azaldığı ve bu azalan trendin daha sonraki dönemlerde de devam ettiği görülmektedir.²³⁷

Türkiye’de iç göç araştırmalarının tarihçesine bakıldığında "Sevgi Aral, Gültekin Atalay, Margaret Conneny, Leila T. Erder, S. Önger, Sami Öngür, Ferhunde Özbay, Kemal Özok, Frederic C. Shorter, Erol Tümertekin, Samira Yener, İlhan Tekeli, Belgin Tekçe" gibi araştırmacılar çeşitli teknikleri kullanmışlardır. 1975 yılından önceki dönemlerde iç göçün boyutlarının ve akım yönünün etüd edildiği çeşitli çalışmalar yapmışlardır.²³⁸

²³⁵ Meltem Tan (2001), **Göç Veren İllerin Sosyal ve Ekonomik Yapısındaki Farklılaşmanın İncelenmesi**, DİE Uzmanlık Tezi, Ankara, s.1.

²³⁶ DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı Göç İstatistikleri Haber Bülteni.

²³⁷ Y.Z. Özcan, “ İçgöçün Tanımı ve Verileri ile İlgili Bazı Sorunlar”, **Türkiye’de İçgöç**, İstanbul, Ocak- 1998, s.78.

²³⁸ Şeref Hoşgör, “Türkiye’de Kantitatif Yöntemlerle Dolaylı Göç Tahminleri, Sorunlar ve Yaklaşımlar”, **Türkiye’de İçgöç**, İstanbul, Ocak-1998, s.105.

Erol Tümertekin, 1968 yılındaki çalışmasında, 1950–1955 ve 1955–1960 dönemlerinde Türkiye'deki iç göçleri tanımlayarak, göç eden nüfusun niteliklerini belirlemeye çalışmıştır. Bu çalışmada iç göçlerin gelecekteki durumu, şu şekilde özetlenmiştir²³⁹

- a) Türkiye'de iç göçler artacaktır.
- b) İç göçlerin büyük bir kısmı köylerden şehirlere doğru olacaktır.
- c) Göç alan ve veren alanlarda, genel eğilim korunmakla birlikte, önemli değişimler beklenmektedir.

Daha sonraki yıllarda Tümertekin'in bu tahminlerinin gerçekleştiği görülmektedir.

Tümertekin 1977 yılındaki çalışmasında da, iç göçlerde meydana gelen eğilimler üzerinde durarak, özellikle göç veren alanlardaki gelişmeye ve bunun sonuçlarına dikkat çekmiştir.²⁴⁰ Bu alanlardaki değişim başlıca iki şekilde olmuştur:

- a) Göç veren alanların göçe katılma oranları, önemli ölçüde artmıştır.
- b) Göçmen gönderen başlıca alanlara, yenileri de katılmıştır. Göç alan illerle ilgili olarak ise, bunların İstanbul, Ankara, İzmir gibi ülkenin üç büyük kenti olduğu belirtilir. Ancak bunların göç alma oranlarında zaman içinde azalma olduğu tespit edilmiştir. Tümertekin başka bir çalışmasında²⁴¹ ise, Ravenstein'in bireylerin aşamalı bir şekilde göç ettiği hipotezini test etmektedir. Bu amaçla, uygulama alanı olarak İstanbul ili seçilmiştir. Bunun nedeni ise, İstanbul'un Türkiye'deki iç göçün başlıca çekim merkezi olmasıdır. Analizde, İstanbul'a gelen göçmenlerin aşamalı bir göç sürecini izlediği sonucuna varılmıştır. Aynı bulguya diğer çalışmalarda da ulaşılmıştır. T. Kocaman göçmenlerin çoğunun aşamalı bir şekilde daha büyük şehirlere göç etmeden önce belli bir süre başka yerlerde çalışarak göç ettiğini gözlemlemiştir. Kocaman, elde kesin veriler olmamasına karşın, içgöç olgusunun aşamalı bir şekilde meydana geldiğinin söylenebileceğini belirtir.²⁴²

²³⁹ Fatih Çelik (1999), **Ekonomik Yönleriyle İç Göç Olgusu (Teori ve Uygulama)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü s. 102.

²⁴⁰ Çelik F. Age., s.103.

²⁴¹ Erol Tümertekin, “Gradual Internal Migration in Turkey: A Test of Ravenstein’s Hypothesis”, **The Review of The Geographic Institute of the University of İstanbul**, N.13, 1970-1971.

²⁴² T. Kocaman (1998) “ Türkiye’de İç Göçler İller Arası Kır-Kent Göçleri ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-1990)”, **DİE, Türkiye’de Tarımsal Yapı ve İstihdam** (Ed: Tuncer Bulutay), Aralık 1998, s.80.

J.M. Munro'da, ülkemizdeki 1960–65 dönemi iç göç akımlarını etkileyen faktörleri belirlemeye çalışmıştır. Bu amaçla "itici güçler" in dikkate alındığı bir model kurmuştur. Çalışmada iki varsayım kabul edilmiştir. Bunlardan ilki, göç akımlarını etkileyen ilk itici gücün tarımsal bölgelerden kaynaklandığıdır. Bunun nedeni ise, tarımsal işgücünün (% 75) aşırı fazlalığı ve bu sektördeki düşük verimliliklerdir. Diğerisi ise, göç akımlarının aşamalı bir şekilde meydana geldiğidir.²⁴³ Yani, bireyler önce en yakın yerlere (kasaba veya şehir) daha sonra da başlıca çekim merkezlerine göç etmektedir. Yener (1977)²⁴⁴, yaptığı araştırmada 1965-1970 dönemindeki iller arası göçleri sayısal ve nitelik yönünden incelemektedir. İllerin net göç kazanç ve kayıpları belirlenmiştir. Çalışma iki aşamada tamamlanmıştır. İlk aşamada 1965-1970 döneminde illerin net göç kazanç ve kayıplarını saptayan bir göç analizi yapılmış, ikinci aşamada belli başlı göç alan yirmi ilde göç eden nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleri incelenmiştir. Ülkemizde göçlerde, tarımın itici gücü yanında sağlanan iş bulma olasılığının büyük rol oynadığı görülmüştür. Bazı çekim merkezlerinin belirlenmesinde askeri nedenlerinde rol oynadığı ortaya çıkmıştır. Ancak eğitim nedeniyle yapılan yer değiştirmelerin öneminin büyük olduğu vurgulanmıştır. Bu durumda özellikle yüksek öğretim kurumlarının ülkenin değişik yerlerinde hizmete başlaması, göç olgusunun gelecekte göstereceği değişmelerde, yatırımlar ve sosyo ekonomik gelişme kadar çekicilik yönünden etkin olacağı ortaya çıkmaktadır.

Tekeli ve Erder (1978)²⁴⁵, genel hatlarıyla Türkiye'nin ülkesel mekan organizasyonu politikalarının çözümleme ve denetiminde iç göçün kullanılma yollarını araştırmaya yönelik bir proje gerçekleştirmişlerdir. Bu projede göçe ilişkin beş grup varsayım üzerinde durulmaktadır. Birinci grup varsayımlar; göçün ekonomik fırsatlara bir tepki olarak doğup doğmamasına ilişkindir. İkinci grup varsayımlar; göçü mekan organizasyonunun yapısal özellikleri ile açıklamayı esas almaktadır. Üçüncü grup varsayımlar; yerleşme büyüklükleri ile göçün ilişkileri üzerinde durmaktadır. Dördüncü grup varsayımlarda yerleşmenin işlevine göre göç alma ve verme eğilimlerinin nasıl

²⁴³ J. Munro (1974), Migration in Turkey'', **Economic Development and Cultural Change**, V.22, pp: 641-642.

²⁴⁴ Samira Yener (1977), **1965-1970 Döneminde İller Arası Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri**, T.C. Başbakanlık, DPT, Yayın No:DPT:1528-SPD:293, Ankara.

²⁴⁵ İ. Tekeli, L. Erder (1978) **Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler**, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Yayın No:26, Ankara.

değiştii üzerinde öneriler getirilmiştir. Beşinci grup varsayımlar göçün seçiciliği ve kişilerin göç davranışları üzerinde durmaktadır.

Türkiye’de 1970–1975 dönemi iller arası göçü inceleyen bir başka çalışma Doh (1984)²⁴⁶ tarafından yapılmıştır. Çalışmada iller arasındaki göçün ve bu olgunun sosyo-ekonomik nedenleri korelasyon analizi ile araştırılmaktadır. İllerdeki istihdam yapısının net göç üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir. Kırsal kesimde çalışanların payı net göç hızı ile negatif korelasyona sahipken, kentsel iş imkanları stoğu net göç hızları ile yüksek bir korelasyona sahiptir. Dolayısıyla, kırsal nüfus tarımsal alanlardaki karlı olmayan işlerinden ayrılarak, modern sektörün olduğu yerlere göç etmektedir. Doh’a göre, kırsal iticiliğin yanı sıra, kentsel çekicilikte dikkate değer niteliktedir.

Cerit (1986),²⁴⁷ yaptığı çalışmasında nüfus sayımındaki doğum yeri bilgisinden yararlanarak 1950–1980 yılları için illere göre yaşam boyu göçü incelemiş ve bu amaçla illere göre dış göç, iç göç ve homojenlikten ayrılma oranlarını hesaplamıştır. Dış göçü; o tarihe kadar o ilden başka illere yapılmış olan göçleri, o ilde doğmuş, fakat sayım günü o ilde bulunmayan nüfusun, o ilde doğmuş toplam nüfusa oranlayarak incelemiştir. İç göç; yine, sayım günü o ilde bulunan Türkiye doğumlu, fakat o ilde doğmamış nüfusun, o ilin Türkiye doğumlu de facto nüfusuna oranlanarak ölçülmüştür. Homojenlikten uzaklaşma oranı, bir ilde yaşayan ancak o ilde doğmamış olan nüfusu ifade eder. Homojenlikten ayrılma ölçütünü hesaplarken ise, sayım günü o ilde bulunan, fakat o ilde doğmamış bütün kişileri (Türkiye içinde ve dışında doğanlar birlikte) o ilin de facto nüfusuna bölerek elde etmiştir. Homojenlikten uzaklaşma oranı, 0 ile 1 arasında değişir. Örneğin, 1980 yılı itibariyle homojenlikten en fazla uzaklaşmış il %61,8 ile İstanbul’dur. Yani bu tarihteki İstanbul ili nüfusunun %61,8’i İstanbul dışı doğumludur. Hesaplanan bu orana göre İstanbul ilini %43,6 ile Kocaeli, %41,72 ile İzmir ve % 40,24 ile Ankara izlemektedir.²⁴⁸ Bu oranın zaman içinde artışı, homojenlikten ayrılmanın giderek fazlaştığını göstermektedir. Çalışmanın sonucunda 1950 yılına kadar göç veren illerin daha ziyade Doğu Karadeniz ve Trakya’da yer aldığı, zaman içinde dış göç vermenin Türkiye’nin diğer illerinde de hız kazanmaya başladığı görülmüştür.

²⁴⁶ R. Doh (1984), “Inter-Provincial Migration in Turkey and Its Socio-Economic Background: A Correlation Analysis”, *Nüfus Bilim Dergisi*, V.6, ss.49-61.

²⁴⁷ Sevil Cerit (1986), “Türkiye’de İller Arası Göçler: 1950-1980”, *Nüfus Bilim Dergisi*, C.8, ss.81-103

²⁴⁸ Emel Ural (2003), *Türkiye’de İller Bazında İç Göçü Etkileyen Ekonomik ve Sosyal Nitelik Değişkenlerinin Belirlenmesi ve Analizi*, DİE. Uzmanlık Tezi, s.7

Tandoğan (1989),²⁴⁹ yaptığı araştırmada yalnızca 1975–1980 döneminde iller arasındaki nüfus akımlarını tespit etmeye çalışmış, göçün sosyal ve ekonomik boyutlarını, göç eden kişilerin niteliklerini çalışmasında kapsam dışı tutmuştur. Göç eden nüfusun önemli bir bölümünün İstanbul, Ankara ve İzmir gibi üç büyük kente yerleşmiş olmakla birlikte, illerin nüfus miktarlarını dikkate alarak net göç alma oranları hesaplanmıştır. Kocaeli ilinin birinci sırada yer aldığı görülmüştür. İllerin coğrafi dağılışına göre de Anadolu’nun Doğu yarısındaki tüm illerin bu gruba girdiği görülmüştür. 1975–1980 döneminde ülkenin yaşamış olduğu siyasal, ekonomik ve sosyal bunalımlar göz önüne alındığında özellikle doğudaki illerin göç veren il durumunda olmasındaki en önemli etkenlerden biri de bu dönemde meydana gelen terördür.

1980–1990 döneminde Türkiye’deki İç göçleri konu alan M. Vedat Pazarlıoğlu’nun bir çalışmasında da Türkiye’de iç göçün ekonometrik modelini kurmak amaçlanmış ve öngörüler yapılmıştır. Türkiye’de iç göçün önlenmesinde en etkili yolun gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesi ve şehirle arasındaki ekonomik farklılıkların ortadan kaldırılmasına dayandığı belirtilmektedir.²⁵⁰

Kocaman ve Bayazıt (1993),²⁵¹ yaptıkları çalışmada iç göçün sebepleri, öngörülen politika ve tedbirler, Türkiye genelindeki iç göçler, iller arası göçler, göç alan ve göç veren illerin göç akım yönleri, kırdan kente göçler ile göç edenlerin sosyo-ekonomik nitelikleri üzerinde durmuşlardır. Sosyo-ekonomik nitelikleri incelenirken yaş ve cinsiyet ve eğitim yapısı, iktisadi faaliyet kollarına göre dağılım, son haftada tuttuğu işe göre dağılım, işteki durumu ve doğurganlık durumu üzerinde durmuşlardır. 1965-1985 dönemleri arasında iller arası net göçleri incelemişlerdir. Bu dönemdeki değerlendirmelere göre, net göç alan illerin tümü, sosyo-ekonomik bakımdan gelişmiş batı bölgelerinde yer almakta, buna karşılık en fazla net göç veren iller ise Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde bulunmaktadır. Bu değerlendirmeler, metropollerin göç çekim merkezi olma niteliklerini koruduklarını, ancak metropollerin son

²⁴⁹ A. Tandoğan (1989), **Türkiye’de 1975-1980 Döneminde İller Arası Göçler**, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Genel Yayın: 141, Trabzon.

²⁵⁰ M. Vedat Pazarlıoğlu “1980-1990 Döneminde Türkiye’de İç Göç Üzerine Ekonometrik Model Çalışması” s.14, <http://idari.cu.edu.tr/sempozyum/bi18.htm>. (Erişim Tarihi: 23.06.2007)

²⁵¹ T. Kocaman, S. Bayazıt (1993), **Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Sosyo-Ekonomik Nitelikleri**, DPT, Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara.

dönemlerde belli bir doyum noktasına ulaşmış olmaları nedeniyle çevre illerin ve sanayi merkezlerinin göç çekim merkezleri haline dönüştüklerini göstermektedir.

Gedik (1992),²⁵² Türkiye’de 1965-1985 döneminde kentsel büyümeye göçün etkisini incelemiştir. Çalışma 1965-1970, 1975-1980 ve 1980-1985 dönemlerini kapsamıştır.

Gedik (1996),²⁵³ 1965-1985 yılları arasındaki göçü inceleyen bir başka çalışmasında, toplam iç göç akımları arasında en fazla göçün şehirlerden şehirlere olduğu sonucuna varmıştır. Her dokuz göçten bir tanesi köyden şehre gerçekleşirken, üç tanesi şehirden şehre doğru gerçekleşmektedir. İç göçü nüfus sayımları verilerine dayanarak inceleyen Gedik, göç türlerini dokuz başlık altında toplamıştır. Bunlar, il merkezinden il merkezine, il merkezinden ilçe merkezine, il merkezinden köye, ilçe merkezinden il merkezine, ilçe merkezinden ilçe merkezine, ilçe merkezinden köye, köyden il merkezine, köyden ilçe merkezine ve köyden köyedir.

Rahmi ve Nebiye Yamak, Türkiye’de 67 ilin 1980-1990 dönemi net göç oranları ile kişi başına düşen gelir rakamları arasındaki ilişkileri istatistiksel olarak incelemiş ve bu kapsamda nüfusun ne kadarlık bir kısmının ekonomik nedenlerle göç ettiği ve dolayısıyla gelirin yöresel dağılımındaki dengesizliklerin giderilmesi durumunda ne kadarlık bir iç göç hareketinin olacağı şeklindeki sorulara cevap aramışlardır. Yöresel bazdaki gelir dengesizliğinin iç göç üzerinde önemli rol oynadığı ve bu rolün de net göç veren illerin düşük gelir düzeyinden ziyade net göç alan illerin kişi başına düşen yüksek gelir düzeyinden kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. Net göç veren illerden diğer illere göç eden her 100 kişinin yaklaşık 25’inin mekanlarını ekonomik nedenlerle değiştirdiği, net göç alan iller açısından ise, içgöç kararının, daha çok, göç alan yörelerdeki yüksek gelir düzeyinden etkilendiği ve net göç alan illere gelen her 100 kişinin 70’inin ekonomik nedenlerle daimi ikametgahlarını değiştirdiklerini belirtmişlerdir.²⁵⁴

²⁵² Ayşe Gedik (1992), “The Effect of in-and out-Migration on Urban Growth in Turkey (1965-1985) and Comparison with Developed Countries” , **The Journal of Regional Science**, V.71, N.4 pp.405-419

²⁵³ Ayşe Gedik (1996), International Migration in Turkey, 1965-1985: Test of Some Conflicting Finding in The Literature, Discussion Paper No.66, Institute of Socio-Economic Planning, University of Tsukuba, Japonya.

²⁵⁴ Rahmi. Yamak, Nebiye. Yamak (1999), “Türkiye’de Gelir Dağılımı ve İç Göç”, **DEÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1(1), <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayınlar/dergi/dergi01/yamak.htm>, s.1 (Erişim Tarihi.09.01.2007).

Göç olgusunun özellikle hızlı bir şekilde yaşandığı Güneydoğu Anadolu bölgesinde göç konusunun daha ayrıntılı olarak ele alındığı çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin, GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından bölgede birçok sosyal araştırma yapılmıştır.

Bunun yanı sıra, bölge ile ilgili olarak Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB,1995) ile Türk Metal Sendikasının (TMS,.1995) katkılarıyla yapılmış çalışmalar vardır.

Ayrıca, Mersin'de 1996 yılı Kasım ayında düzenlenen "Toplum ve Göç"²⁵⁵ başlıklı II. Ulusal Sosyoloji Kongresine bildiriler sunulmuştur. Bildirilerde başta Güneydoğu Anadolu'daki göçe ilişkin olmak üzere ülkedeki içgöç olgusunun ele alındığı birçok araştırmadan elde edilen bulgular belirtilmiştir. Araştırmalar, göçün göçmenler, bunların aileleri, göç edilen yerlere etkilerini, göç nedenlerini, göçenlerin beklentilerini ve göç ile birlikte kentleşme olgusuna dair konular işlenerek 90'a yakın bildiri sunulmuştur.

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) 2004'te demokratikleşme programı çerçevesinde “Zorunlu İç Göç Sonrası Köye Dönüş”, ön raporu yayınlamıştır. Ön raporun konusunu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde özellikle 1990-1995 döneminde yoğunluk kazanan zorunlu iç göç sonrası yeni yaşam yerlerinde karşılaştıkları sorunlar nedeniyle köye dönüş eğilimi gösteren göç mağduru yurttaşların beklenti ve taleplerinin saptanması ve “köye dönüş” sürecinde ortaya çıkması olası sorunların çözümüne yönelik öneriler sunulması amaçlanmıştır.²⁵⁶

8-11 Aralık 2005 tarihleri arasında İstanbul'da Uluslararası Göç Sempozyumu düzenlenmiştir. Göç olgusu ele alınarak sekiz ana başlıkta göç ve göç sorunlarını içeren bildiriler sunulmuştur. Göç olgusuna genel bakış, Türkiye'ye göçler, Türkiye'den göçler, Dünyada ve Türkiye'de kentin geleceği, göç ve kentleşme, iç göç ve muhtemel çözümler, çözüm için perspektifler ve medyada göç olgusu başlıkları altında göçlerin beraberinde getirdiği siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlar değerlendirilmiştir. AB ve küreselleşme sürecinde göçün beraberinde getirdiği sorunlara çözüm aramak ve geleceği şekillendirecek proje ve önerilerin kamuoyunun bilgisine sunulması amaçlanmıştır.²⁵⁷

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Aralık 2004- Haziran 2006 tarihleri arasında Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması (TGYONA) başlıklı bir çalışma yapmıştır. Son 20 yıl içinde yerinden olmuş kişilerin sayısal boyutunu tahmin

²⁵⁵ Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı (1997), DİE. Yayın No: 2046, Ankara

²⁵⁶ Füsun Üstel, Özlem Ece (2004), Zorunlu İç Göç Sonrası Köye Dönüş Ön Rapor, TESEV, s.2

²⁵⁷ <http://www.gocsempozyumu.org/>

ederek, bunların göç etmeden önceki ve sonraki sosyo-ekonomik özelliklerini, göç süreci ve sonrasında yaşanan sorunlarını, geri dönen/dönmek isteyen-istemeyenlerin boyutunu, nedenlerini, beklentilerini belirlemek amaçlanmıştır. Çalışma göç veren 14 il, yoğun göç alan 10 il ile diğer 57 ilin kentsel ve kırsal alanlarını temsil eden yaklaşık 6000 hanehalkından oluşan, ülkeyi temsil eden bir örneklem üzerinde yapılmıştır. TGYONA’da göç nedenleri ekonomik, bireysel, ailevi, güvenlik, geri dönüş ve diğer nedenlerle gerçekleşen göçler olarak altı farklı kategoride değerlendirilmiştir.²⁵⁸

²⁵⁸ TGYONA 2006, http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tgyona/TGYONA_rapor.pdf s. 3

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.BÖLGE İL MERKEZLERİNDEKİ GELİR DAĞILIMI VE GÖÇ EĞİLİMİ UYGULAMASI

Bu bölüm, çalışmanın uygulama kısmını kapsamaktadır. Bu bağlamda, Ağrı Alt Bölgesini oluşturan Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars il merkezlerinde uygulanan saha araştırmasının analizleri yapılmaktadır.

4.1. Araştırma Metodolojisi

Metodolojik kısım, araştırmanın önemi, amacı ve kapsamı, veri setinin oluşturulması için uygulanan anketin hazırlanması ve uygulanması, elde edilen verilerin işlenmesi ve çözümlenmesini içermektedir.

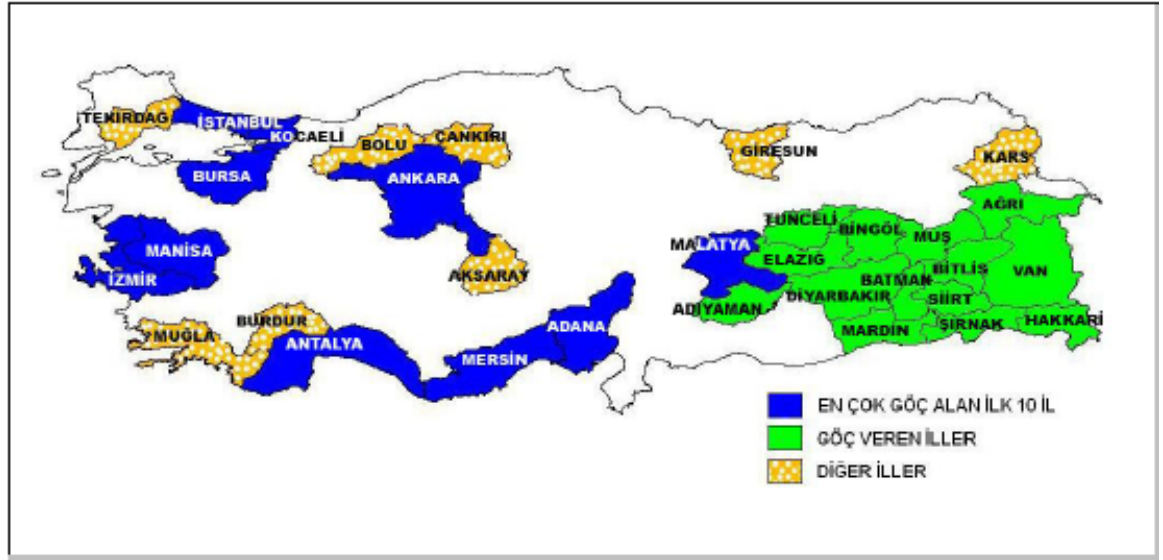
4.1.1. Araştırmanın önemi, amacı ve kapsamı

Sanayileşme süreci ile birlikte özellikle kent merkezlerinde yatırımlar artmış ve bunun paralelinde işgücüne olan talepte artmıştır. Bu bağlamda, kırsal alanlardan da sanayi tesislerinin bulunduğu kentsel alanlara doğru göç yaşanmaya başlamıştır. Yeni kentsel alanların “çekim merkezi” olarak göç almasının yanı sıra zaman zaman da kırsal alanda yaşamının iticiliği nedeniyle kentsel alanlara yönelim gerçekleşmiştir. Bu durum, literatürde sahte kentleşme* olarak adlandırılmaktadır.

Türkiye’de sosyo-ekonomik yapıda önemli dönüşümlerin yaşandığı ve bu çerçevede nüfus yapısının da değiştiği dikkatleri çekmektedir. Nüfus yapısındaki değişim, az gelişmiş bölgelerden daha gelişmiş bölgelere doğru olmaktadır. Türkiye’de coğrafi bölgelerde yaşanan göçün seyri aşağıdaki haritada sunulmuştur.

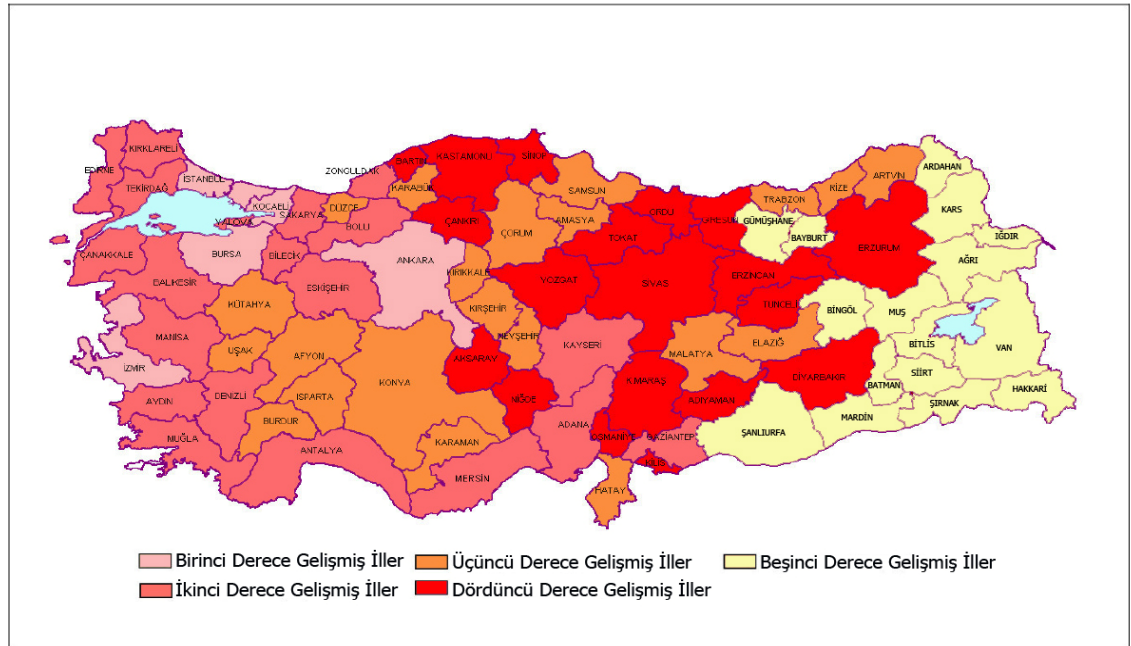
* Sahte kentleşme: Herhangi bir şehirdeki kentleşme hızının iktisadi gelişme hızından büyük olması durumudur

Şekil 4.1: Türkiye’de Göçün En Yoğun Yaşadığı İller Profili

Kaynak: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, Ankara, Haziran 2006

Şekil 4.2:Gelişmişlik Endeksine Göre Kademeli İl Grupları

Kaynak: DPT: İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması 2003

Haritalardan da görüldüğü gibi, hem nüfus değişiminin yoğunlukla yaşandığı bölgelerden, hem de gelişmişlik düzeyi açısından geri kalmış bölgelerden birisi Ağrı Alt Bölgesi'dir.* Hem gelir düşüklüğü hem de nüfus değişim yoğunluğundan dolayı

* Avrupa Birliği üyeliği sürecinde bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve AB Bölgesel

çalışma Ağrı Alt Bölgesini kapsayacak şekilde planlanmıştır. Ağrı Alt Bölgesi'nde yaşanan göçün hem doğal bir seyir izlediği hem de zorunlu ya da doğal olmayan göç şeklinde bir yapı arz ettiği tahmin edilmektedir.²⁵⁹ Bu doğrultuda, konunun bilimsel verilerle tespit edilmesinin, bölgede yaşanan göç sürecindeki sebep ve sonuçlara yönelik etkin politikalar uygulanmasına katkı yapacağı açıktır.

Bu araştırmanın amacı Ağrı Alt Bölgesini oluşturan il merkezlerinde hanehalkı üzerinde yapılan anket çalışması ile gelir dağılımının ne yönde değiştiğini belirlemek ve göç etme eğilimi ve nedenlerini tespit etmektir.

Araştırmanın amaçlarını alt başlıklar halinde şu şekilde de ifade etmek mümkündür.

- i) Hanehalkının toplam gelirden aldıkları payları, yüzde paylar analiziyle incelenmesi suretiyle kişisel gelirlerinin belirlenmesi ve bu doğrultuda en üst seviyedeki hanehalkı ile en alt seviyedeki hanehalkı arasındaki gelir farklılıklarını ortaya koymak.
- ii) Gelir dağılımında eşitsizliğini ölçmek suretiyle Ağrı Alt Bölgesi'nde gelir dağılımını ve bölgeyi oluşturan iller arasında gelir dağılımındaki farklılıkları belirlemektir. Böylece alt bölgedeki iller arasında gelir açısından benzerliklerin mi, yoksa farklılıklarının mı daha ağırlıklı olarak yaşandığını tespit etmek.
- iii) Demografik faktörlerin hanehalklarının göç etme düşüncelerine etkisini ölçmek.
- iv) Ağrı Alt Bölgesi'ndeki göçün nedenlerini belirlemek ve göç eğilimini tespit etmek.

Bu amaçları gerçekleştirmek için Ağrı Alt Bölgesini oluşturan Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars il merkezlerindeki hanehalkı çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır.

İstatistik Sistemine (NUTS) uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amacıyla, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının koordinasyonunda ve Devlet İstatistik Enstitüsü'nün katkılarıyla yapılan İstatistiki bölge Birimleri sınıflandırması Bakanlar Kurulu'nun 2002/4720 sayılı kararıyla ile tanımlanmış ve 22 Eylül 2002 tarihli resmi gazetede yayınlanarak da yürürlüğe girmiştir. Düzey-1, Düzey-2 ve Düzey-3 şeklinde yapılan sınıflandırmada, ülke toprakları Düzey-1'de 12 bölge birimine, Düzey-2'de 26 bölgesel birime ve Düzey 3'de ise var olan illerden oluşan 81 bölgesel birime ayrılmıştır. Ağrı Alt Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) Düzey-2'ye göre 26 alt bölgeden biridir.

²⁵⁹ Kerem Karabulut (2005), **Doğu'da Yakalanan Kalkınma Fırsatı, Ticaret**, Atlas Yayın Dağıtım, ss.7, 36

Araştırmanın hipotezleri:

H1: Gelir dağılım eşitsizlikleri yüksek olan illerde göç eğilimi daha yüksektir.

H2: Demografik değişkenler göç eğilimi üzerinde etkilidir.

- H2₁: Cinsiyetle göç eğilimi arasında ilişki vardır.

- H2₂: Yaş arttıkça göç eğilimi azalmaktadır.

- H2₃: Eğitim düzeyi arttıkça göç etme düşüncesi artmaktadır.

- H2₄: Meslek gruplarıyla göç eğilimi arasında ilişki vardır.

- H2₅: İkamet etme süresi ile göç eğilimi arasında bir ilişki vardır.

H3: Gelir düzeyi düştükçe göç eğilimi artmaktadır

H4: Yaşam memnuniyet derecesi ile göç etme eğilimi arasında negatif yönlü bir ilişki vardır.

H5: Sosyal Güvence ile göç eğilimi arasında ilişki vardır.

H6: Çocukların aile bütçesine katkısı ile göç eğilimi arasında ilişki vardır.

H7: Terör bu bölgede bir göç nedenidir.

H8: Ekonomik faktörler göçü tetikleyen temel faktörlerdir.

H9: İklim şartlarının zorluğu arttıkça göç eğilimi azalmaktadır.

4.1.2. Araştırmanın Kısıtları

Ulaşım ve maddi zorluklar nedeniyle sadece il merkezleri ile yetinilmesi, bölge illerindeki ataerkil yapı gereği hane reisliğinin erkek ağırlıklı olması, güvenlik ve zaman yetersizliği sebebiyle daha çok toplu çalışma alanlarında (kamu-özel) anketin yoğunlaşması örneklem içerisinde her grubun orantılı temsilini zorlaştırmıştır.

4.1.3. Veri setinin oluşturulması

Araştırmanın veri setini oluşturmak için 2000 yılı Genel Nüfus sayımına göre Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars merkezdeki nüfus temel alınmıştır. Bu verilere göre, Ağrı il merkezinde 79764, Ardahan il merkezindeki 17274, Iğdır il merkezindeki 59880 ve Kars il merkezindeki 78473 kişidir.²⁶⁰ Örneklem büyüklüğü her tabaka için ayrı ayrı belirlenmiştir. Her bir tabaka ayrı bir ana kütle gibi değerlendirilip her bir tabaka için ayrı örnek kütle büyüklüğü hesaplanmıştır. Nihai örneklem büyüklüğü tabaka örneklem

²⁶⁰ TÜİK 2000 Nüfus Sayımı.

büyükliklerinin toplanmasıyla bulunmuştur.²⁶¹ Çalışmada kullanılan veri seti, il merkezlerinde yaşayan hanehalkına uygulanan bir anket yardımıyla elde edilen yatay kesit verilerinden oluşmaktadır. Anket uygulanan örnek kütleli belirlemek için, $n = \frac{NPQZ^2}{[(N-1)H^2 + PQZ^2]}$ formülü kullanılmıştır.²⁶²

Buradaki notasyonlar;

n : Örnek kütle büyüklüğü,

N : Ana kütlenin büyüklüğü,

P : Hanehalkının göç etme olasılığı (0.5),

Q : Hanehalkının göç etmeme olasılığı (0.5),

Z : %(1-α) düzeyindeki Z test değeri (0.05),

α : Önem düzeyi,

H : Hata kabul oranı (0.05)

şeklindedir.

Örneğin, Kars ilinde örnek kütle büyüklüğü;

$$n = \frac{78473(0,5)(0,5)(1,96)^2}{(78473 - 1)(0,05)^2 + (0,5)(0,5)(1,96)^2} = 384 \text{ şeklinde hesaplanmıştır.}$$

Yapılan tabakalı örneklem sonucunda Türkiye’de oluşturulan 26 alt bölgeden Ağrı Alt Bölgesi için iller bazında tabaka örnekleme yapıp her il için %5 önem düzeyinde %5 hata payı ile Ağrı’da 382, Ardahan’da 375, Iğdır’da 381 ve Kars’ta 384 olarak tespit edilmiştir. Temsil gücünün yüksek olması ve bazı anketlerin tutarsız ve eksik cevaplanabileceği dikkate alınarak her ilde 400 anket uygulanmıştır.

4.1.4. Anketin hazırlanması ve uygulanması

Araştırma, çoğunluğu kapalı uçlu ve önceden kodlanmış sorularla oluşturulmuş bir anketin uygulanması ile gerçekleştirilmiştir. Anket soru sayısı 50 ile sınırlandırılmış ve üç ana kısım olarak tasarlanmıştır. Anketin ilk kısmı deneklerin demografik nitelikleri (cinsiyet, yaş, eğitim, meslek vb.) gelir, sosyal güvence, iş ve yaşam memnuniyeti vb. ile ilgilidir. İkinci kısımda, hedef illere göç ile gelenlerin ve kişilerin kentte bulunış nedenlerini ortaya koyan sorular sorulmuştur. Üçüncü kısımda ise illerden göç etme eğiliminde olanların gerekçelerini tespit etmeye yönelik sorular

²⁶¹ http://www.hunersencan.com/aras_yontemleri/2.html, (Erişim Tarihi: 10.01.2007)

²⁶² Kazım Özdamar (2001), **SPSS ile Bio İstatistik**, 4. Baskı Kaan Basımevi, s.257

yöneltirilmiştir. Kente göç etme, kentte bulunma ve kentten göç eğilimi ile ilgili nedenler, ekonomik, sosyal, çevresel ve kentsel, psikolojik faktörler şeklinde sınıflandırılmıştır.

Anket Ağrı Alt Bölgesini oluşturan il merkezlerinde uygulanmadan önce, Erzurum il merkezinde bir pilot uygulamasına gidilmiştir. Pilot uygulamada karşılaşılan eksiklikler, eleştiriler ve öneriler dikkate alınarak ankete son şekli verilmiştir. Yapılan güvenilirlik testi sonucunda, göç ile gelenlerin nedenleri için Cronbach Alpha katsayısının %86.79, şehirde kalma nedenleri için Cronbach Alpha katsayısının %67.3 ve göç etmek isteyenlerin nedenleri için ise Cronbach Alpha katsayısının %73.65 olduğu tespit edilmiş ve anketin güvenli bir biçimde uygulanabileceği anlaşılmıştır.

Hazırlanan anketler Haziran-Temmuz 2006 dönemini kapsayan 2 aylık bir süre içerisinde tesadüfî olarak seçilmiş hanhalkları ile yüz yüze görüşmeler yapılmak suretiyle uygulanmıştır.

4.1.5. Verilerin işlenmesi ve çözümlenmesi

Belirlenen örnek kütleye, konuyla ilgili bilgilendirilen anketörler tarafından yüz yüze görüşme ile uygulanmış ve veriler kontrollü olarak elektronik ortama aktarılmıştır. Daha sonra SPSS programı ile analizler yapılmıştır. Bu bağlamda oluşturulan tablolarda yanıtlayıcıların dağılımı özet bilgiler şeklinde, sayı (mutlak frekans) ve yüzde (nispi frekans) olarak verilmiştir. Ki-kare bağımsızlık testi ve kontenjans tabloları yapılarak değişkenler arasındaki ilişkiler belirlenmiş ve korelasyon testi yapılarak elde edilen katsayılar ışığında ilişkinin yönüne dair yorumlar yapılmıştır. İller arasındaki farklılıklar ise ANOVA testi ile değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

4.2. Ağrı Alt Bölgesinde Ankete Katılanların Örneklem-Demografik Özellikleri

Bu bölümde Ağrı Alt Bölgesini oluşturan illerde (Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars) yapılan anketlere katılanların gelir düzeyi ve temel demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, meslek, eğitim düzeyi) dikkate alınarak tablo ve şekillerle tanıtılmaktadır.

4.2.1. Katılımcıların illere ve cinsiyete göre dağılımı

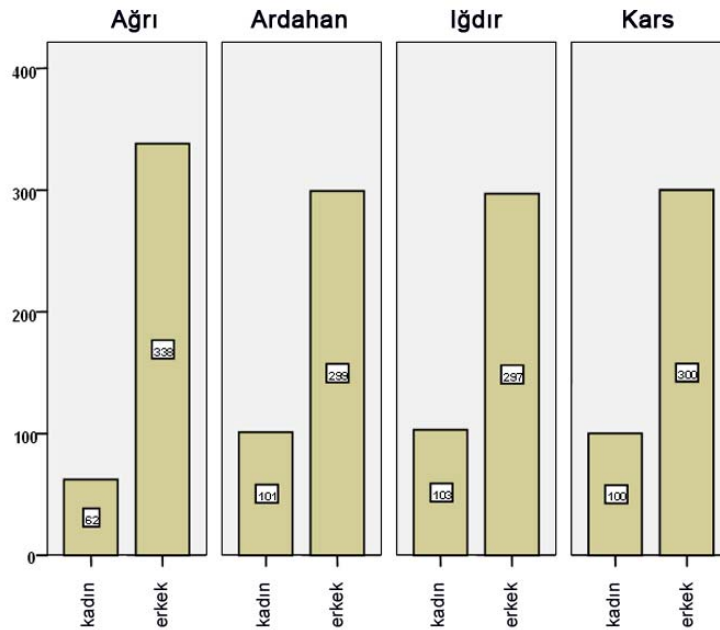
Anket uygulanan Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illerinde hanhalkının cinsiyet dağılımları Tablo 4.1 ve Şekil 4.3’de sunulmuştur.

Tablo 4.1: Katılımcıların İllere ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars	M.F. ^(*)	N.F. ^(**)
Kadın	62	101	103	100	366	22.9
Erkek	338	299	297	300	1234	77.1
Toplam	400	400	400	400	1600	100.0
Toplam İçindeki Payı	25.0	25.0	25.0	25.0	--	--

Not: M.F., Mutlak Frekansı ve N.F. ise Nispi Frekansı ifade etmektedir.

Tabloya göre, Ağrı’da 400 yanıtlayıcının 338’i erkek, 62’si kadındır. Ardahan’da 400 yanıtlayıcının 299’u erkek iken, 101’i kadındır. Iğdır’daki yanıtlayıcıların 297’si erkek, 101’i kadın ve Kars’ta ise yanıtlayıcıların 300’ü erkek, geri kalan 100’ü kadındır.

Şekil 4.3: Katılımcıların İllere ve Cinsiyete Göre Dağılımı

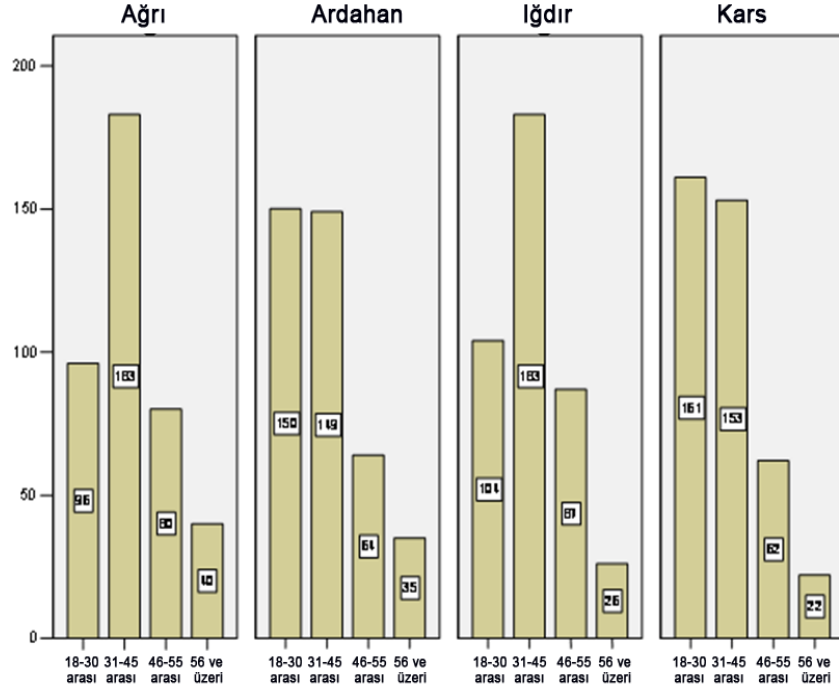
4.2.2. Katılımcıların illere ve yaş durumuna göre dağılımı

Örneklemin yaşlar itibariyle özelliklerini ayrıntılardan arındırmak için gruplandırmaya gidilmiştir. Tablo 4.2.ve Şekil 4.4’de göstergelerle sunulmuştur.

Tablo 4.2: Katılımcıların İllere ve Yaşa Göre Dağılımı

Yaş	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars	M.F.	N.F.
18- 30 arası	96	150	104	161	511	32.0
31 -45 arası	183	149	183	153	668	41.9
46 -55 arası	80	64	87	62	293	18.4
56 yaş ve üzeri	40	35	26	22	123	7.7
Toplam	399	398	400	398	1595	100.0
Toplam İçindeki Payı	25.0	25.0	25.1	25.0	--	100.0

Toplamda Ağrı Alt Bölgesinde yapılan anketlerin %32'si 18-30 yaş arası genç grup, %41.9'u 31-45 yaş arası genç üstü grup, %18.4'ü 46-55 yaş arası orta yaş grup ve %7.7'si ise 56 yaş ve üzerinde olan orta yaş üstü gruptan oluşmaktadır.

Şekil 4.4: Katılımcıların İllere ve Yaşa Göre Dağılımı

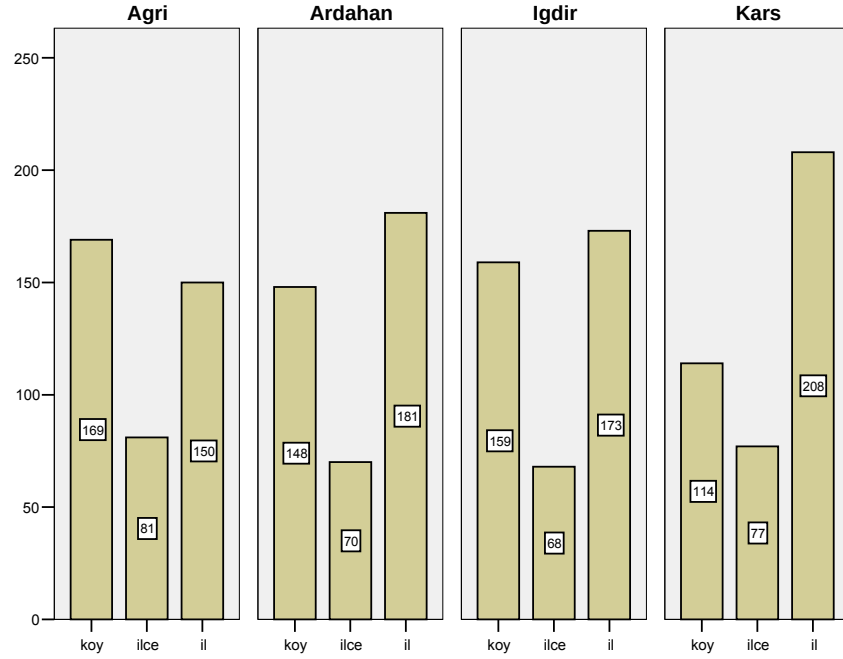
4.2.3. Katılımcıların illere ve ikamet sürelerine göre dağılımı

Ankete katılanların bulundukları şehirdeki yaşam süreleri itibariyle dağılımı Tablo 4.3. ve Şekil 4.5’de gösterilmiştir.

Tablo 4.3: Katılımcıların İllere ve İkamet Sürelerine Göre Dağılımı

İldeki yaşam süresi	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars	M.F.	N.F.
1-5 yıl	33	59	63	78	233	14.6
6-10 yıl	38	22	30	24	114	7.2
11-15 yıl	48	26	45	31	150	9.4
16-20 yıl	71	49	41	52	213	13.4
21 +	207	243	220	212	882	55.4
Toplam	397	399	399	397	1592	100.0
Toplam İçindeki Payı	24.9	25.1	25.1	24.9	--	100.0

Tabloya göre, tüm illerde 21 yıl ve daha fazla süre yaşayanların hem sayısal hem de oransal açıdan en yüksek değerde olduğu görülmektedir. Buna göre, anketlerin büyük bir oranda (%55.4) ilin yerleşik insanları olarak ifade edilebilecek kişilere uygulandığı anlaşılmaktadır.

Şekil 4.5: Katılımcıların İllere ve İllerde Yaşadıkları Süreye Göre Dağılımı

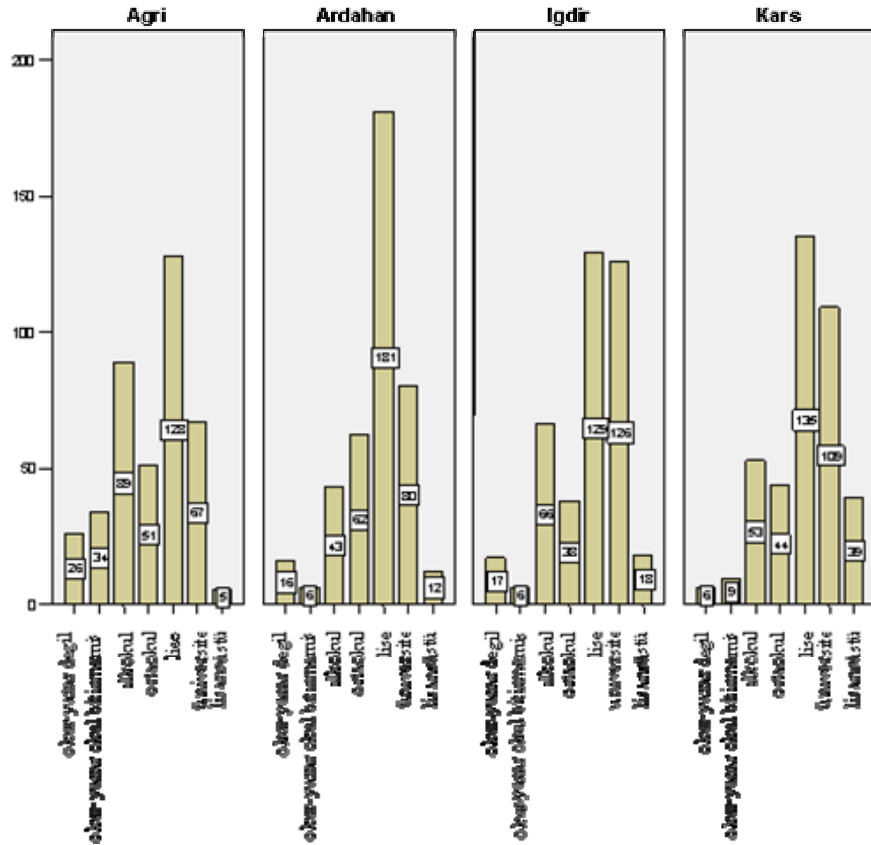
4.2.4. Katılımcıların illere ve hanedeki kişi sayısına göre dağılımı

Tablo 4.4. ve Şekil 4.6’da Ağrı Alt Bölgesindeki illerde bulunan hanelerde yaşayan kişi sayısına göre dağılımı göstermektedir.

Tablo 4.4: Katılımcıların İllere ve Hanedeki Kişi Sayısına Göre Dağılımı

Hanede Yaşayan Kişi Sayısı	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars	M.F.	N.F.
1-4	114	182	177	197	670	43.4
5-8	223	163	182	157	725	46.9
9+	58	32	36	24	150	9.7
Toplam	395	377	395	378	1545	100.0
Toplam İçindeki Payı	25.6	24.4	25.6	24.5	----	100.0

Tablo 4.4’de kişi sayısı 5-8 arasında değişen hanelerin oranının en yüksek (%46.9) olduğu görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)’nin verilerinde de Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan hanelerde yaşayan kişi sayısı ortalaması 6 kişidir. Buna göre, TÜİK’in verileriyle uygulama sonucu uyusmaktadır.

Şekil 4.6: Katılımcıların illere ve Hanedeki Kişi Sayısına Göre Dağılımı

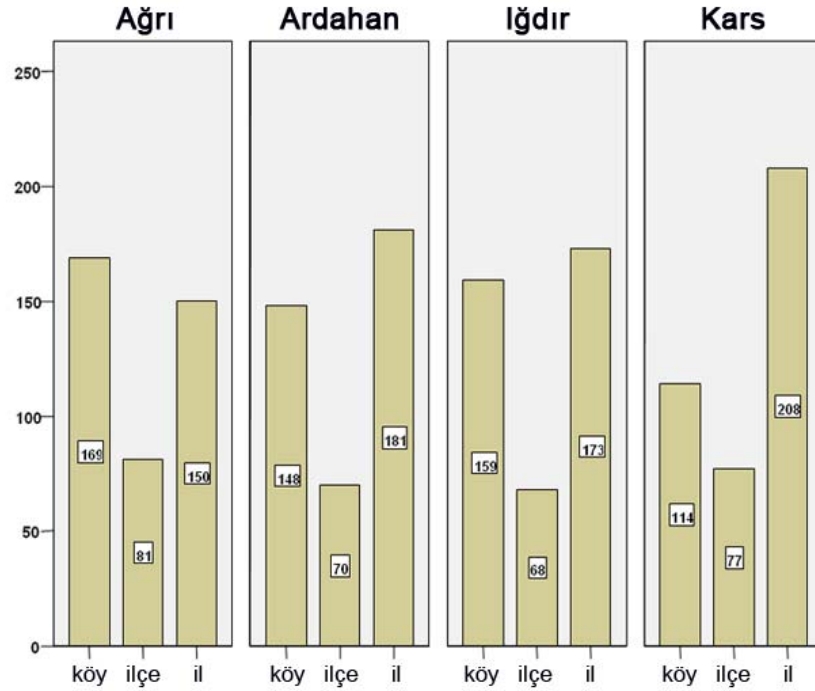
4.2.5. Katılımcıların illere ve doğum yerlerine göre dağılımı

Ağrı Alt Bölgesini oluşturan il merkezlerinde yapılan anketler doğrultusunda kişilerin doğum yerlerinin il merkezi, ilçe ve köy olması durumunu Tablo 4.5’de ve Şekil 4.7’de gösterilmektedir.

Tablo 4.5: Katılımcıların illere ve Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

Doğum Yeri	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars	M.F.	N.F.
Köy	169	148	159	114	590	36.9
İlçe	81	70	68	77	296	18.5
İl	150	181	173	208	712	44.6
Toplam	400	399	400	399	1598	100.0
Toplam İçindeki Payı	25.0	25.0	25.0	25.0	----	100.0

Tabloya göre, katılımcıların %44.6 oranında il doğumlu oldukları görülmektedir. Ancak, köy doğumlu olanların oranının %36.9 gibi yüksek bir oran çıkması, bölgedeki illerde kırsaldan kente göçün önemli bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Şekil 4.7: Katılımcıların İllere ve Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

4.2.6. Katılımcıların illere ve eğitim düzeyine göre dağılımı

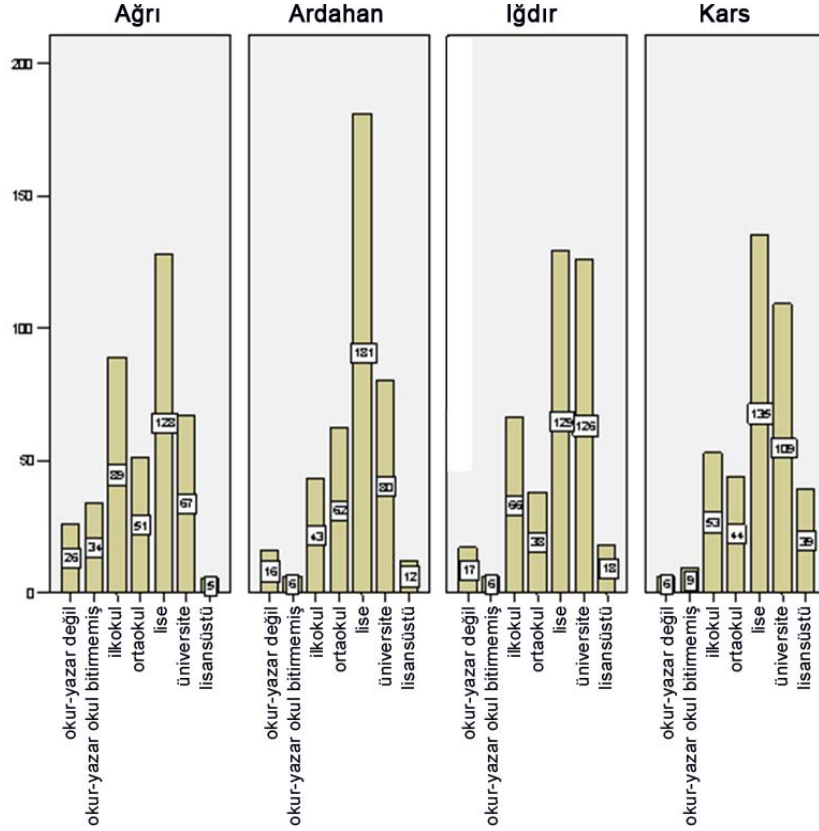
Tablo 4.6'ya göre katılımcıların eğitim durumu incelenmiş ve yedi grup itibarıyla dağılımları gösterilmiştir.

Tablo 4.6: Katılımcıların İllere ve Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Eğitim Düzeyi	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars	M.F.	N.F.
Okur-yazar değil	26	16	17	6	65	4.1
Okur-yazar, ama okul bitirmemiş	34	6	6	9	55	3.4
İlkokul	89	43	66	53	251	15.7
Ortaokul	51	62	38	44	195	12.2
Lise	128	181	129	135	573	35.9
Üniversite	67	80	126	109	382	23.9
Lisansüstü eğitim	5	12	18	39	74	4.6
Toplam	400	400	400	395	1595	100.0
Toplam İçindeki Payı	25.1	25.1	25.1	24.8	---	100.0

Tablo ve grafiğin incelenmesinden anlaşılabacağı üzere, Ağrı Alt Bölgesindeki illerde lise mezunlarının birinci sırada (%35.9) olduğu görülmektedir. Lise mezunlarının yüksek oranda olmasının temel sebebi, uygulamanın sadece il merkezlerinde yaşayanları kapsamamasından kaynaklanabilir. Ancak genel durum değerlendirildiğinde,

Türkiye profiline uygun bir yapının olduğu da söylenebilir. Diğer taraftan, Iğdır il merkezinde ise lise ve üniversite mezunlarının en yüksek seviyede ve birbirine eşit düzeyde olması, bu ilin coğrafi iklim, ekonomik ve sosyal yapısından kaynaklandığı söylenebilir.

Şekil 4.8: Katılımcıların İllere ve Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

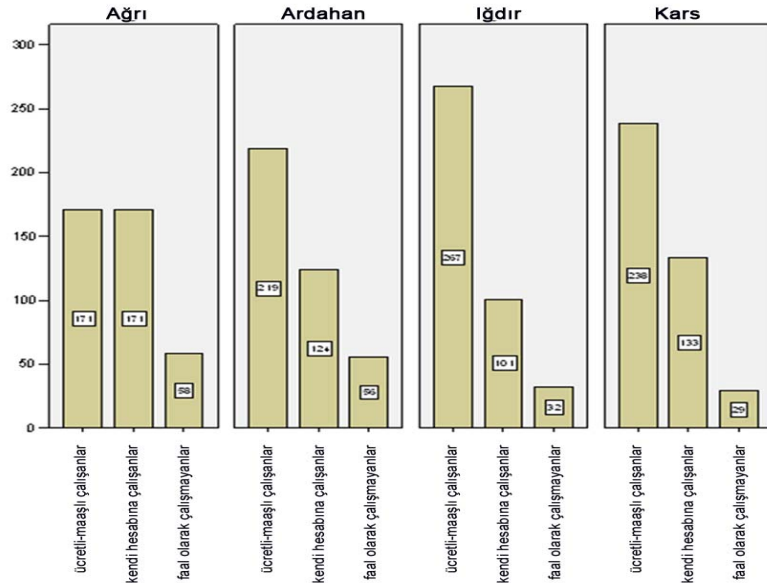
4.2.7. Katılımcıların illere ve meslek gruplarına göre dağılımı

Bu kısımda, meslek grupları ücretli-maaşlı, kendi hesabına çalışanlar ve faal olarak çalışmayanlar, yani işsizler şeklinde üç temel grup olarak sınıflandırılmıştır.

Tablo 4.7: Katılımcıların İllere ve Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

Meslek		Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars	M.F.	N.F.
Ücretli Maaşlı	Devlet memuru	89	118	173	126	506	31.6
	İşçi (kamu)	16	47	39	16	118	7.4
	İşçi (özel)	66	54	55	96	271	16.9
	N	171	219	267	238	895	55.9
Kendi Hesabına	İş adamı/ sanayici	12	9	13	12	46	2.9
	Esnaf	52	79	42	74	247	15.4
	Serbest Meslek Sahibi	28	16	18	33	95	5.9
	Hayvancılık	53	7	1	7	68	4.3
	Çiftçi	26	13	27	7	73	4.6
	N	171	124	101	133	529	33.1
Faal Olarak Çalışmayanlar	Emekli	16	9	7	9	41	2.6
	Ev Hanımı	21	17	17	13	68	4.3
	İşsiz	21	30	8	7	66	4.1
	N	58	56	32	29	175	11.0
Toplam		400	399	400	400	1599	100.0
Toplam İçindeki Payı		25.0	25.0	25.0	25.0	----	100.0

Tablo 4.7'ye göre, Ağrı'da 171, Ardahan'da 219, Iğdır'da 267 ve Kars'ta 238 kişi ve toplamda ankete katılanların 895'i (%55.9'u) ücretli-maaşlı gruba dahildir. Kendi hesabına çalışan Ağrı'da 171, Ardahan'da 124, Iğdır'da 101 ve Kars'ta 133 kişi ve toplamda ise ankete katılan 529 (%33.1) kişi bulunmaktadır. Faal olarak çalışmayan Ağrı'da 58, Ardahan'da 56, Iğdır'da 32 ve Kars'ta 29 ve toplamda 175 (%11) kişi bulunmaktadır.

Şekil 4.9: Katılımcıların İllere ve Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

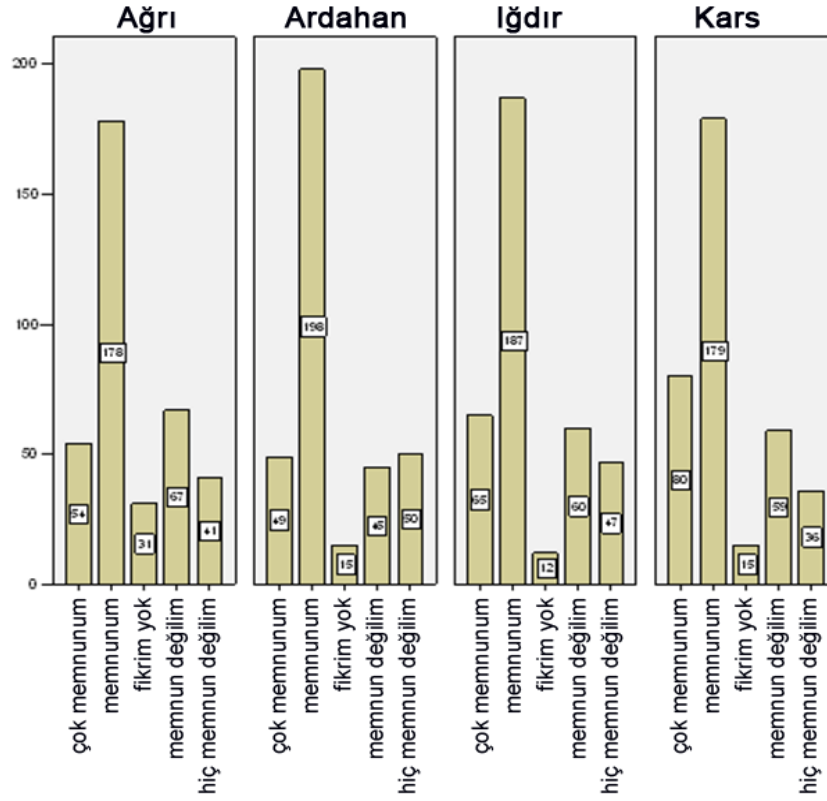
4.2.8. Katılımcıların illere ve meslek gruplarının iş memnuniyetine göre dağılımı

Katılımcıların iş memnuniyet dereceleri beş seçmeli soru ile tespit edilmeye çalışılmış ve bu sorulara verilen yanıtların mutlak ve nispi frekanslar açısından dağılımını gösterir bilgiler Tablo 4.8’de sunulmuştur.

Tablo 4.8: Katılımcıların İllere ve Meslek Gruplarının İş Memnuniyetine Göre Dağılımı

İş Memnuniyeti		Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars	M.F.	N.F.
Ücretli Maaşlı	Çok Memnunum	39	31	50	56	176	19.8
	Memnunum	79	141	141	126	487	54.7
	Fikrim Yok	8	8	11	7	34	3.8
	Memnun Değilim	27	24	36	24	111	12.5
	Hiç Memnun Değilim	18	15	27	22	82	9.2
	Toplam	171	219	265	235	890	100.0
	Toplam İçindeki Payı	19.2	24.6	29.8	26.4	----	100.0
Kendi Hesabına	Çok Memnunum	15	18	15	24	72	13.6
	Memnunum	89	54	44	53	240	45.5
	Fikrim Yok	15	6	1	7	29	5.5
	Memnun Değilim	35	21	22	34	112	21.2
	Hiç Memnun Değilim	17	25	19	14	75	14.2
	Toplam	171	124	101	132	528	100.0
	Toplam İçindeki Payı	32.4	23.5	19.1	25.0	----	100.0

Tablo 4.8’e göre, ücretli-maaşlı ya da kendi hesabına çalışanların iş memnuniyetlerinin yüksek olduğu söylenebilir. Ancak, kendi hesabına çalışanların %34.4’ünün işinden hiç memnun olmayanlar ile memnun olmayanlardan oluşması, Türkiye genelinde yaşanan iktisadi dalgalanmaların bu kesim üzerindeki etkisi olarak değerlendirilebilir. Özellikle kendi hesabına çalışanların daha çok girişimcilik motifi içerisinde bulunduğu ve bu şekliyle adlandırıldığı dikkate alınırsa, bölge insanının az, ama sağlam gelir kaynağı olarak nitelendirilebilecek sabit gelirle çalışma eğilimi içerisinde olduğu gözlenmektedir. Bu yönüyle, bölgenin geri kalmışlığının temel motiflerinden birisinin de girişimcilik anlayışının eksikliği olduğu söylenebilir.

Şekil 4.10: Katılımcıların İllere ve Meslek Gruplarının İş Memnuniyetine Göre Dağılımı

Şekil 4.9’da illerdeki çalışanların iş memnuniyetlerinin dağılımı illere göre verilmiştir.

4.2.9. Katılımcıların illere ve yaşam memnuniyet derecelerine göre dağılımı

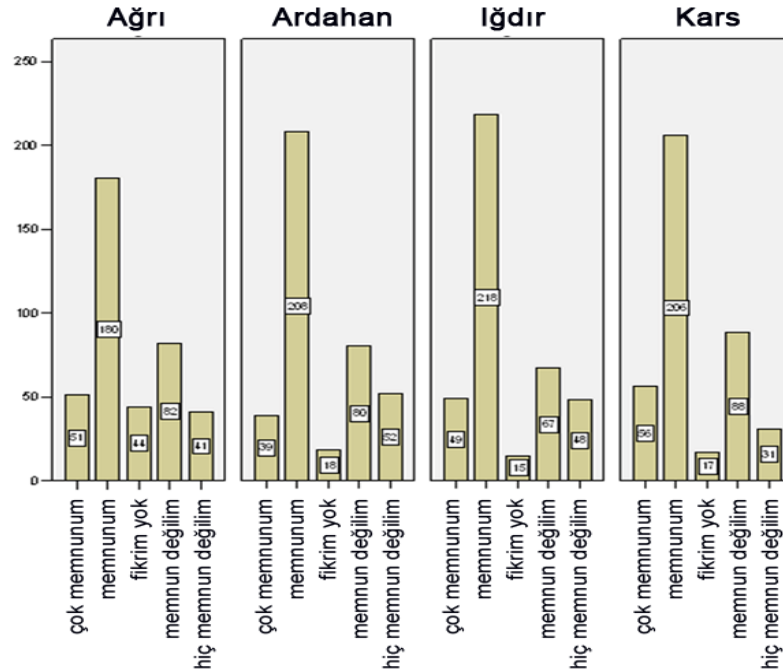
Katılımcıların genel olarak yaşamlarından memnuniyet derecelerini gösteren tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 4.9: Katılımcıların İllere ve Yaşam Memnuniyet Derecelerine Göre Dağılımı

Yaşam Memnuniyeti	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars	M.F.	N.F:
Çok Memnunum	51	39	49	56	195	12.3
Memnunum	180	208	218	206	812	51.1
Fikrim Yok	44	18	15	17	94	5.9
Memnun Değilim	82	80	67	88	317	19.9
Hiç Memnun Değilim	41	52	48	31	172	10.8
Toplam	398	397	397	398	1590	100.0
Toplam İçindeki Payı	25.0	25.0	25.0	25.0	---	100.0

Tablo 4.9’a göre, Ağrı Alt Bölgesinde yaşayan insanların genel olarak yaşantılarından memnun oldukları görülmektedir. Çok memnun olanlar ile memnun

olanların toplam içerisinde %63.4 olması, bunu doğrulamaktadır. Genel anlamda bu durumu, ekonomik açıdan düşük gelire sahip bölge insanının sosyo-kültürel yapısı gereği tevekkülcü yapısıyla açıklamak mümkündür. Diğer bir deyişle, bölgede yaşamdan memnuniyet ekonomik nedenlerden çok sosyo-kültürel nedenlerle açıklanabilir.

Şekil 4.11: Katılımcıların İllere ve Hayat Memnuniyet Derecelerine Göre Dağılımı

4.2.10. Katılımcıların çocuklarının aile bütçesine katkısına göre dağılımı

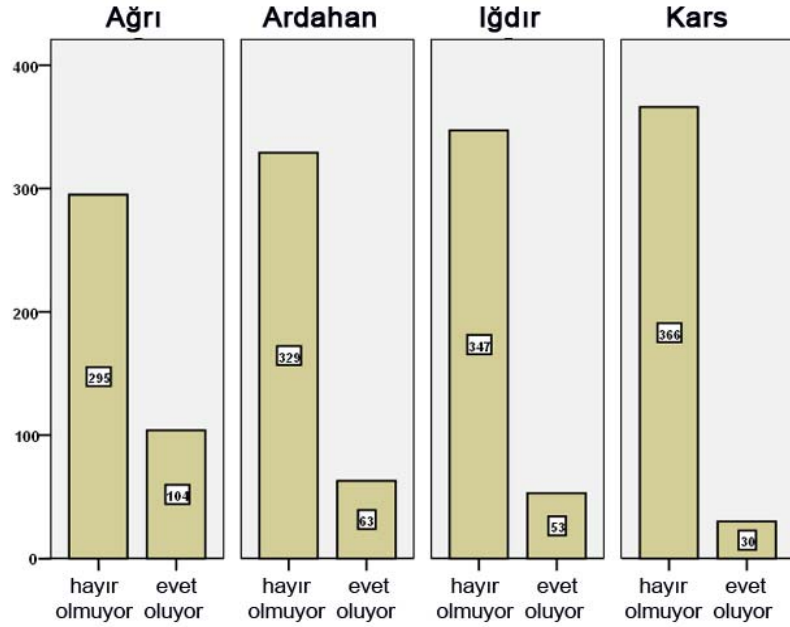
Çalışma, Ağrı Alt Bölgesindeki illerde hanehalkları içerisinde çocukların aile bütçesine katılımının olup olmadığına dair özet bilgiler Tablo 4.10’da sunulmuştur.

Tablo 4.10: Katılımcıların Çocuklarının Aile Bütçesine Katkısına Göre Dağılımı

Çocukların Aile Bütçesine Katkısı	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars	M.F.	N.F.
Hayır, Olmuyor	295	329	347	366	1337	84.2
Evet, Oluyor	104	63	53	30	250	15.8
Toplam	399	392	400	396	1587	100.0
Toplam İçindeki Payı	25.1	24.7	25.2	25.0	---	100.0

Tablo 4.10’a göre, Ağrı Alt Bölgesini oluşturan iller arasında çocuklarının aile bütçesine katkısının en fazla olduğu il Ağrı’dır. Genel olarak değerlendirildiğinde, ankete katılanların %15.8’nin çocuklarının aile bütçesine katkısı varken, %84.2’sinin

çocuklarının aile bütçesine katkısı yoktur. Ağrı ilinde çocukların aile bütçesine katkısının fazla olması, bu ildeki çocuk sayısının fazlalığıyla bağlantılı olabilir.

Şekil 4.12: Katılımcıların İllere ve Çocuklarının Aile Bütçesine Katkısına Göre Dağılımı

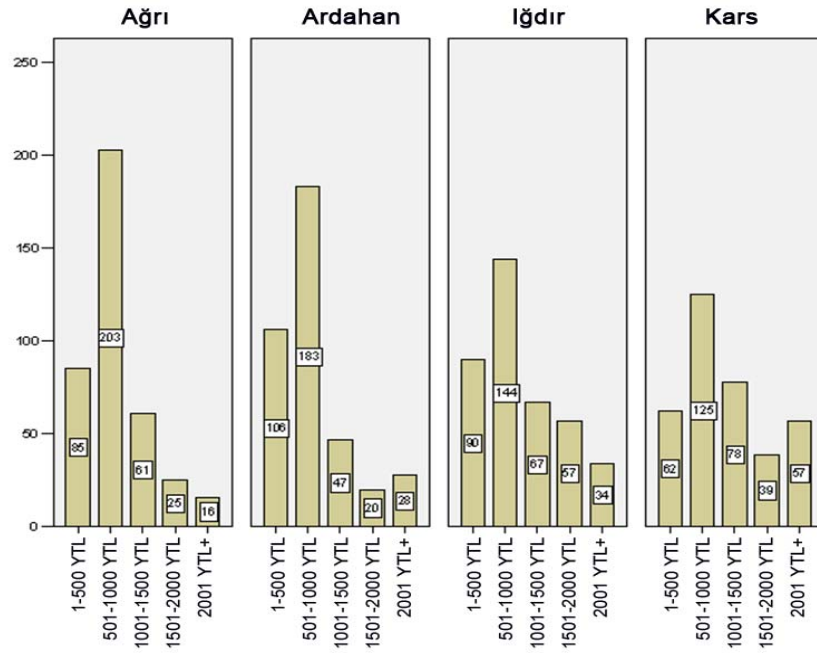
4.2.11. Katılımcıların illere ve gelir düzeylerine göre dağılımı

Katılımcıların gelir gruplarına göre dağılımı Tablo 4.11’de sunulmuştur.

Tablo 4.11: Katılımcıların İllere ve Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı

Aylık Ortalama Gelir	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars	M.F.	N.F.
1- 500 YTL	85	106	90	62	343	22.5
501- 1000 YTL	203	183	144	125	655	42.9
1001- 1500 YTL	61	47	67	78	253	16.6
1501- 2000 YTL	25	20	57	39	141	9.2
2001+ YTL	16	28	34	57	135	8.8
Toplam	390	384	392	361	1527	100.0
Toplam İçindeki Payı	25.5	25.1	25.7	23.6	---	100.0

Tablo 4.11’den anlaşılacağı üzere, Ağrı Alt Bölgesi’nde yaşayan nüfusun büyük bir oranı (%65.4) aylık 1000 YTL ve altında bir gelire sahiptir. Bu durum, bölgedeki yoksulluğun önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Şekil 4.13: Katılımcıların İllere ve Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı

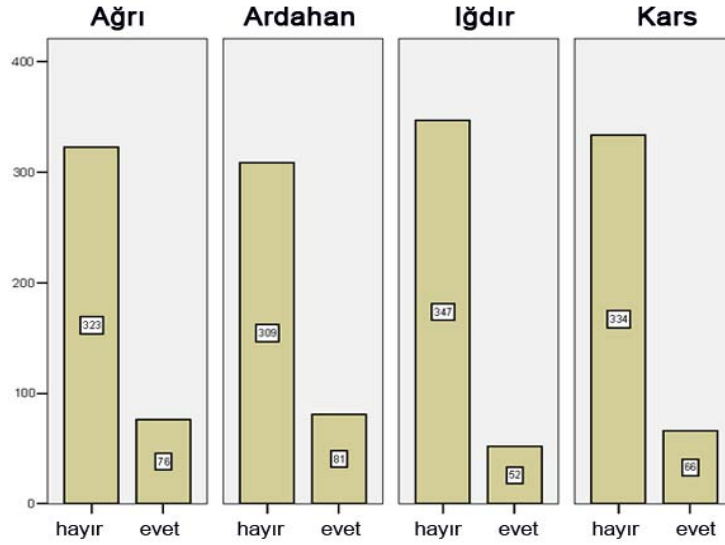
4.2.12. Aile bütçesine dışardan katkı olup olmamasının illere göre dağılımı

Tablo 4.12’i, ailelerin il içi, il dışı ya da yurt dışından herhangi bir birimden maddi destek alıp almadığını göstermektedir.

Tablo 4.12: Aile Bütçesine Dışardan Katkı Olup Olmamasının İllere Göre Dağılımı

Çocukların Aile Bütçesine Katkısı	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars	M.F.	N.F.
Hayır, Olmuyor	323	309	347	334	1313	82.7
Evet, Oluyor	76	81	52	66	275	17.3
Toplam	399	390	399	400	1588	100.0
Toplam İçindeki Payı	25.1	24.6	25.1	25.2	---	100.0

Tablo 4.12’ye göre, ankete katılanların %17.3’ünde aile bütçesine dışardan yardım alınırken, %82.7’sinde aile bütçesine dışardan yardım alınmamaktadır. Tablo11’e göre ortalama aylık geliri 1-500 YTL arasında değişen katılımcı oranının %22.5 ve Tablo 12’deki dışardan yardım alma oranının da %17.3 olması birbirini doğrular niteliktedir.

Şekil 4.14: Aile Bütçesine Dışardan Katkı Olup Olmamasının İllere Göre Dağılımı

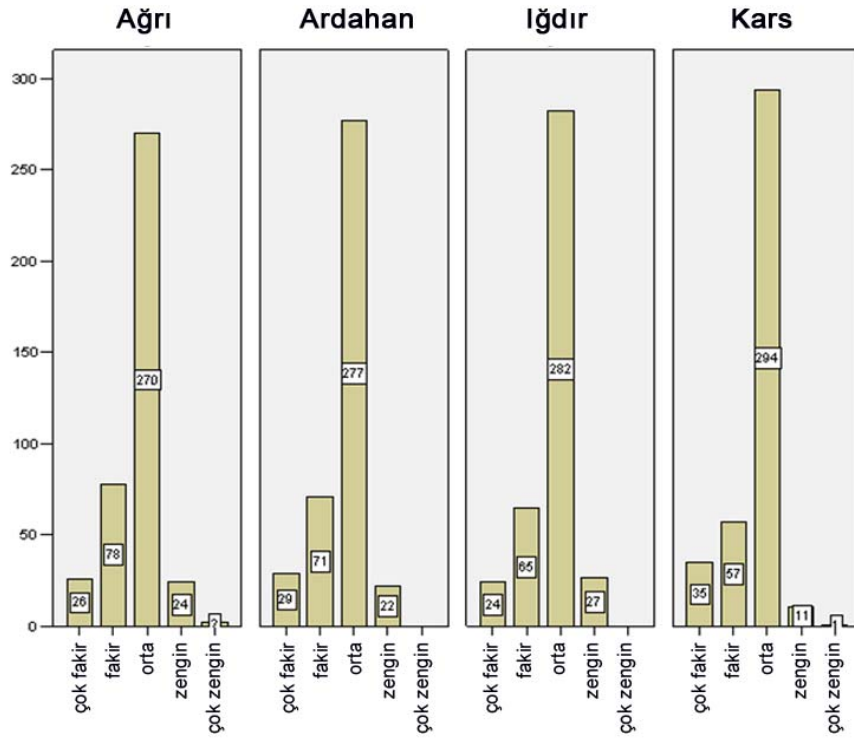
4.2.13. Katılımcıların illere ve kendilerini gördükleri gelir gruplarına göre dağılımı

Tablo 4.13, katılımcıların hangi gelir grubunda kendilerini değerlendirdiklerinin dağılımını göstermektedir.

Tablo 4.13: Katılımcıların İllere ve Kendilerini Gördükleri Gelir Gruplarına Göre Dağılımı

Gelir Grupları	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars	M.F.	N.F.
Çok Fakir	26	29	24	35	114	7.1
Fakir	78	71	65	57	271	17.0
Orta	270	277	282	294	1123	70.4
Zengin	24	22	27	11	84	5.3
Çok Zengin	2	0	0	1	3	0.2
Toplam	400	399	398	398	1595	100.0
Toplam İçindeki Payı	25.1	25.0	25.0	25.0	100.0	100.0

Tablo 4.13'e göre, dört ilde de katılımcıların büyük bir çoğunluğu kendilerini orta gelir grubunda görmektedir. Düşük gelir seviyesine rağmen, katılımcıların çoğunluğunun (%70.4) kendisini orta gelir grubunda görmesi, bölgedeki refah anlayışındaki eksik ve sosyo-kültürel yapısıyla (tevekkülcü yapı) açıklanabilir.

Şekil 4.15: Katılımcıların İllere ve Kendilerini Gördükleri Gelir Gruplarına Göre Dağılımı

4.2.14. Katılımcıların illere ve sosyal güvenceye sahipliğinin kurumlara göre dağılımı

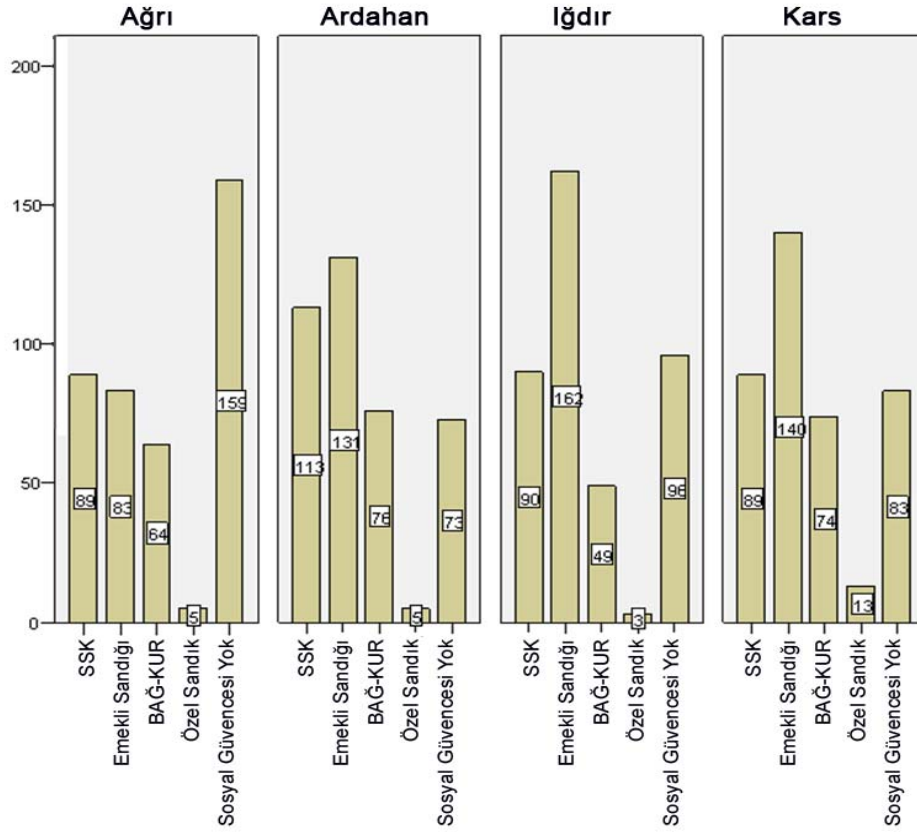
Bölge insanının bir sosyal güvenlik şemsiyesine ilişkin durumunu yansıtır tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 4.14: Katılımcıların İllere ve Sosyal Güvenceye Sahipliğinin Kurumlara Göre Dağılımı

Sosyal Güvence	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars	M.F.	N.F.
SSK	89	113	90	89	381	23.9
Emekli Sandığı	83	131	162	140	516	32.3
Bağ-kur	64	76	49	74	263	16.5
Özel Sandık	5	5	3	13	26	1.6
Kayıtlı Değil	159	73	96	83	411	25.7
Toplam	400	398	400	399	1597	100.0
Toplam İçindeki Payı	25.0	24.9	25.0	25.0	---	100.0

Bölge insanının bir sosyal güvence çatısı içerisinde olmayanlarının oranı, %25.7'dir. Bu durum kayıt dışı (sosyal güvencesiz) çalışmanın yüksekliğini ifade etmektedir. SSK ve Emekli Sandığı'na üye olanların toplam içerisindeki payının %56.2

olması da bölgedeki geçimlik faaliyetlerin daha çok kamusal işlerle yürütüldüğüne işaret etmektedir. Diğer taraftan, Bağ-Kur’a kayıt oranının %16.5 düzeyinde çıkması ise girişimcilik anlayışının yetersizliğini ortaya koymaktadır.

Şekil 4.16: Katılımcıların İllere ve Sosyal Güvenceye Sahipliğinin Kurumlara Göre Dağılımı

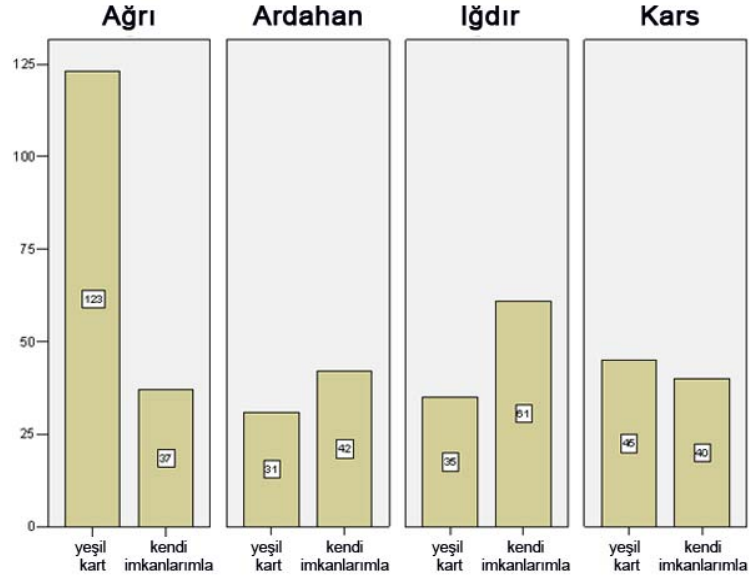
4.2.15. Sosyal güvencesi olmayanların illere ve sağlık harcamalarına göre dağılımı

Tablo 4.15'e göre ankete katılan ve herhangi bir sosyal güvence kuruluşuna kayıtlı olmayan 411 kişinin %56.4'ü yeşil kartla, %43.6'sı kendi olanaklarıyla sağlık harcamalarını karşılamaktadır.

Tablo 4.15: Sosyal Güvencesi Olmayanların İllere ve Sağlık Harcamalarına Göre Dağılımı

Kayıtlı Olmayanların Sağlık Harcamaları	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars	M.F.	N.F.
Yeşil Kart	122	31	35	44	232	56.4
Kendi imkanlarıyla	37	42	61	39	179	43.6
Toplam	159	73	96	83	411	100.0
Toplam İçindeki Payı	38.7	17.8	23.4	20.2	---	100.0

Tablo 4.14'deki verilere göre, Ağrı Alt Bölgesinde bulunan insanların yaklaşık %26'sının hiçbir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmadığı anlaşılmaktadır. Sosyal güvencesi olmayan kesimin %56.4'ü sağlık harcamalarını yeşil kartla finanse etmektedir.

Şekil 4.17: Sosyal Güvencesi Olmayanların İllere ve Sağlık Harcamalarına Göre Dağılımı

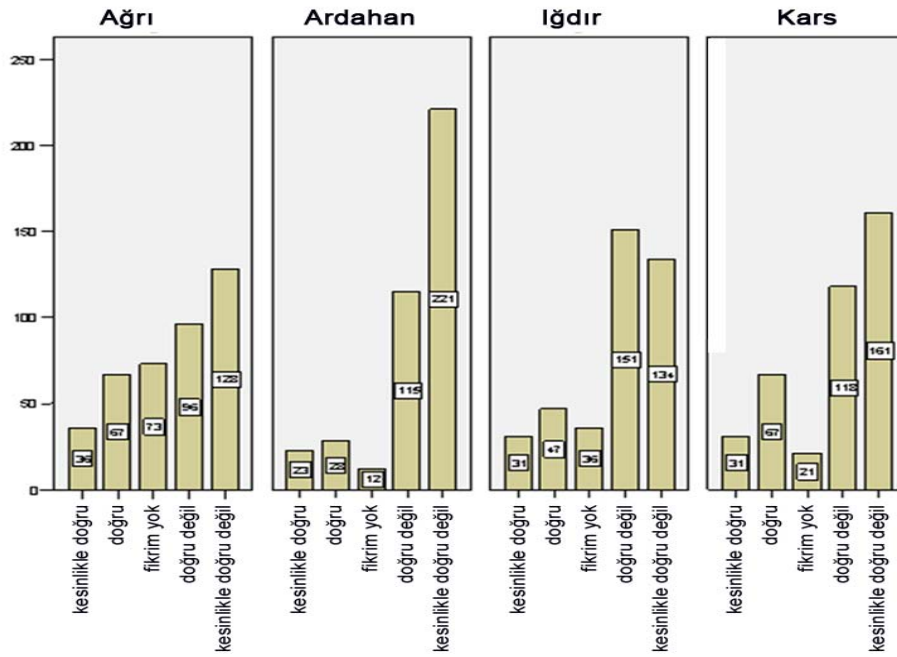
4.2.16. Katılımcıların devletin bölge illerine ilgisi konusundaki düşünceleri

Doğu Anadolu Bölgesinde öteden beri iddia edilen devletin bölgeye ilgisizliğinin tespiti amacıyla sorulan bu soruya verilen yanıtlardan, ilgisizlik düşüncesinin devam ettiği yönünde bir sonuç çıkmaktadır.

Tablo 4.16: Katılımcıların Devletin Bölge İllerine İlgisi Konusundaki Düşünceleri

Devletin ilimiz ve Doğu Anadolu Bölgesiyle yeterince ilgilendiğini düşünüyorum	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars	M.F.	N.F.
Kesinlikle doğru	36	23	30	31	120	7.5
Doğru	66	28	47	67	208	13.0
Fikrim yok	73	12	36	21	142	8.9
Doğru Değil	96	115	151	118	480	30.1
Kesinlikle doğru değil	129	221	135	161	646	40.5
Toplam	400	399	399	398	1596	100.0
Toplam İçindeki Payı	25.1	25.0	25.0	24.9	---	100.0

Tablo 4.16'ya göre, katılımcıların %70.6 (%40.5 +%30.1)'sının devletin il ve Doğu Anadolu Bölgesiyle ilgilenmediği düşüncesindedir. Bu durum, adeta bölgede resmi bir paradigma olarak da karşımıza çıkan sonuçtur. Zira kamunun bu bölgeden topladığı gelirlere göre bölgeye yaptığı kamu yatırım harcamaları oranının yüksek düzeylerde olduğu bilinmektedir. Aşağıda iki tabloda kamu yatırımlarının araştırma kapsamındaki illere göre dağılımı ile kamunun bu illerde topladığı kamu gelirleri verilmiştir.

Şekil 4.18: Katılımcıların Devletin Bölge İllerine İlgisi Konusundaki Düşüncelerinin Dağılımı

Tablo 4.17: 2006 Yılı Kamu Yatırımlarının İllere Göre Sektörel Dağılımı (Bin YTL)

İller	Tarım	Madenc.	İmalat	Enerji	Ulaşt. Haberl.	Turizm	Konut	Eğitim	Sağlık	Diğer Kamu Hizmetleri	İl Toplamı
Ağrı	10 998				8 790	30	5 125	10 338	11 002	4 827	51110
Kars	7 255				50	30		15 752		2 505	25592
Ardahan	2 065				27 688			4 950	8	2 601	37312
Iğdır	3 020							4 280	538	1 220	9058
Alt Bölge Toplamı	23.338				36.528	60	5.125	35.320	11.548	11.153	123072
Türkiye Toplamı	1 475 146	641 350	448 641	2 489 125	6 736 902	121 554	657 010	2 625 776	1 636 757	4 775 965	21608226
Alt Bölge Toplamının Türkiye İçindeki Payı (%)	1.58				0.54	0.05	0.78	1.34	0.71	0.23	0.57

Kaynak: DPT

Tablo 4.18: 2005 Yılı İtibarıyla İller Bazında Genel Bütçe Vergi Gelirleri

İller	Tahakkuk	Tahsilat	Tahsilat Oranı (%)	Vergi Gelirlerini Toplam Tahsilat İçindeki Payı (%)
Ağrı	68.224.502	57.672.690	84.53	0.05
Kars	63.176.130	52.336.534	82.84	0.04
Ardahan	19.035.314	15.771.532	82.85	0.01
İğdır	47.362.952	24.873.901	52.52	0.02
Alt Bölge Toplamı	197.798.898	150.654.657	76.17	
Türkiye Toplamı	129.563.114.655	119.253.669.052	92.04	100.00
Alt Bölge Toplamının Türkiye İçindeki Payı (%)	0.15	0.13	0.82	

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı.

Yukarıdaki iki tablo incelendiğinde, Ağrı Alt Bölgesi kapsamında yer alan illere kamunun yaptığı harcamaların (123.072 YTL) Türkiye toplamı (21.608.226 YTL) içerisindeki payı %0.57 iken; kamunun harcamalarına katılım payı olarak gösterilebilecek tahakkuk eden verginin toplam vergi içindeki payı ile bu verginin tahsilatının toplam içerisindeki pay değerleri ise sırasıyla %0.15 ve %0.13 olduğu tespit edilmiştir. Bu rakamlardan, bölgenin toplam kamu harcamalarından aldığı payın kamu gelirlerine katkısı oranından yaklaşık 3.5 kat daha fazla olduğu gözükmemektedir. Benzer şekilde tarh eden verginin tahsil edilme oranı ise %76.17 iken; bu oran Türkiye için %92.04'dür. Şüphesiz kamunun az gelişmiş bölgelere olan ilgisinin göstergesi olarak alınabilecek bu değerlerden, kamunun bölgeye genel anlamda daha fazla olanaklar sunduğu dikkatleri çekmektedir. Ancak, bölgenin sosyo-ekonomik açıdan geri kalmışlığı sorununun en önemli yansımalarından birisi de yarattığı göç olgusudur. Özellikle Türkiye'nin gelişmiş bölgelerine bu ve benzeri illerden verilen göçün gelişmiş bölge veya illerde negatif dışsallıklar yarattığı ve buraların aynı zamanda birer suç ağına dönüştüğü açıktır. Bu anlamda kamunun metropoliten kentlerde negatif dışsallıkları elimine etme ve suç unsurları ile mücadele için kaynak ayırma zorunluluğu dikkate alınır, gelişmiş bölgelere ayrılacak kaynakların bir kısmının geri kalmış bölgelere kanallanmasında daha etkin sonuçlar yaratacağı açıktır. Ayrıca gerekli donanımın sahip olmaksızın sadece ekonomik endişelerle göç eğiliminin giderek derinleştiği az gelişmiş bölge veya illerde, devletin ilgisinin artmasıyla, "kişilerin doğdukları yerde karnını doyurabilme, eğitim ve sağlık imkanlarından yararlanabilme" şeklinde sıralanabilecek unsurların sağlanması da gereklidir. Her ne kadar bu tür bir politika uygulamalarının özellikle 1990'lardan itibaren yükselişe geçen yeni ekonomik düzen veya bilinen anlamıyla klasik-neoklasik iktisat paradigmalarıyla çelişse de, ortaya çıkan

durum, hem sosyal devlet olmanın bir zorunluluğu hem de bir bütün olarak insanların coğrafi anlamda huzur ve refahlarının kamu tarafından adilane bir şekilde sağlanmasının gerekliliğinin bir sonucudur. Yalnız buradaki kamusal uygulamalarda, Türkiye’de yıllarca yanlış bir şekilde sürdürülen teşvik uygulamalarının girişim eğilimini körelttiği gerçeğine dikkate alacak şekilde, bölgede kamu ilgisinin fiziki ve beşeri altyapıyı geliştirecek türden olmasına, yani girişim eğilimini destekleyici nitelik taşımaya özen gösterilmesi gerektiği söylenebilir. Aksi takdirde, her zaman olduğu gibi “korumacılık korumacılığı gerektirir” paradoksu kaçınılmaz olur.

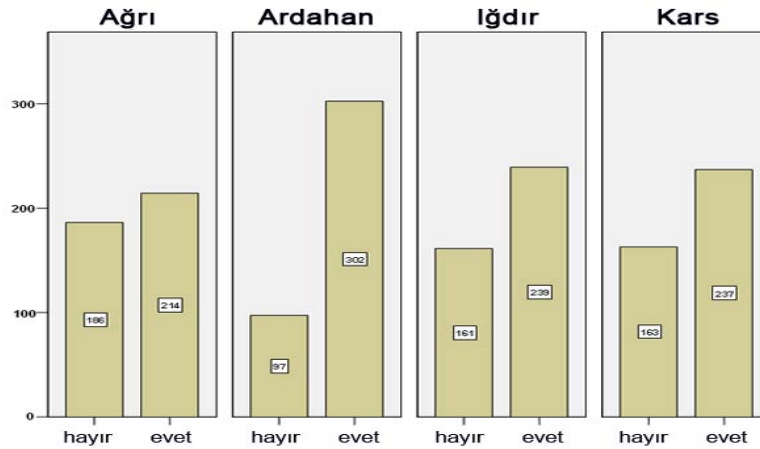
4.2.17. Kente göç ile gelip gelmemenin illere göre dağılımı

Katılımcıların Ağrı Alt Bölgesi’nde bulunan illere göç yoluyla mı geldiği ya da o ilin yerleştiği mi olduğu durumu tablo 4.19’da gösterilmektedir.

Tablo 4.19: Kente Göç ile Gelip Gelmemenin İllere Göre Dağılımı

Kente göç ile mi geldiniz?	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars	M.F.	N.F.
Evet	186	97	161	163	607	38.0
Hayır	214	302	239	237	992	62.0
Toplam	400	399	400	400	1599	100.0
Toplam İçindeki Payı	25.0	25.0	25.0	25.0	---	100.0

Tablo 4.19’a göre, katılımcıların %62’si şehre göç ile gelmediğini, %38’i ise göç ile geldiklerini belirtmiştir. Diğer taraftan ülkede yaşanan göç sürecinde bölge illeri en çok göç veren iller konumundadır ve bu sürecin devam ettiği anlaşılmaktadır. (bkz. Tablo 4.20).

Şekil 4.19: Kente Göç ile Gelip Gelmemenin İllere Göre Dağılımı

Tablo 4.20 : Ağrı Alt Bölgesi'nde Alınan ve Verilen Göç

2000 yılı daimi ikametgahı	Toplam			Şehirden şehire		Köyden şehire		Şehirden köye		Köyden köye	
	A	B	C	B	C	B	C	B	C	B	C
Türkiye	6692263	3643375	3048888	2110130	1757849	639319	528966	730646	611872	163280	150201
Ağrı.	35 755	23 813	11 942	13 948	6 037	5 727	3 107	3 433	2 059	705	739
Ardahan	12 504	7 957	4 547	3 857	1 964	1 885	1 143	1 837	1 095	378	345
Iğdır	14 719	9 093	5 626	4 611	3 277	1 336	971	2 553	1 074	593	304
Kars	36 846	25 574	11 272	16 185	6 006	4 785	2 239	3 732	1 983	872	1 044
2000 yılı daimi ikametgahı	Toplam			Şehirden şehire		Köyden şehire		Şehirden köye		Köyden köye	
	A	B	C	B	C	B	C	B	C	B	C
Türkiye	6692263	3643375	3048888	2110130	1757849	639319	528966	730646	611872	163280	150201
Ağrı	61 968	38 054	23 914	18 995	11 652	10 415	6 120	5 508	3 632	3 136	2 510
Ardahan	26 029	14 178	11 851	6 211	5 167	4 760	3 885	1 652	1 348	1 555	1 451
Iğdır	16 080	9 157	6 923	4 986	3 698	2 074	1 480	1 339	1 089	758	656
Kars	55 176	30 885	24 291	16 316	13 029	8 328	6 125	3 819	2 828	2 422	2 309

Kaynak: TÜİK, A: Toplam, B: Erkek, C: Kadın

Tablo 4.21: Ağrı Alt Bölgesi'nde Net Göç

İLLER	İkametgah nüfusu	Aldığı göç	Verdiği göç	Net göç	Net göç hızı (% ₀)
Ağrı	451 287	24 586	50 799	- 26 213	-56,45
Ardahan	119 982	8 791	22 317	- 13 526	-106,72
Iğdır	145 602	11 944	13 305	- 1 361	-9,30
Kars	290 611	28 937	47 268	- 18 331	-61,15

Verilerden hareketle nüfus hareketliliğinin bölgede yüksek olduğu, yani hem yoğun bir göç verildiği hem de alındığına, ancak daha çok bunun göç verme şeklinde olduğu görülmektedir.

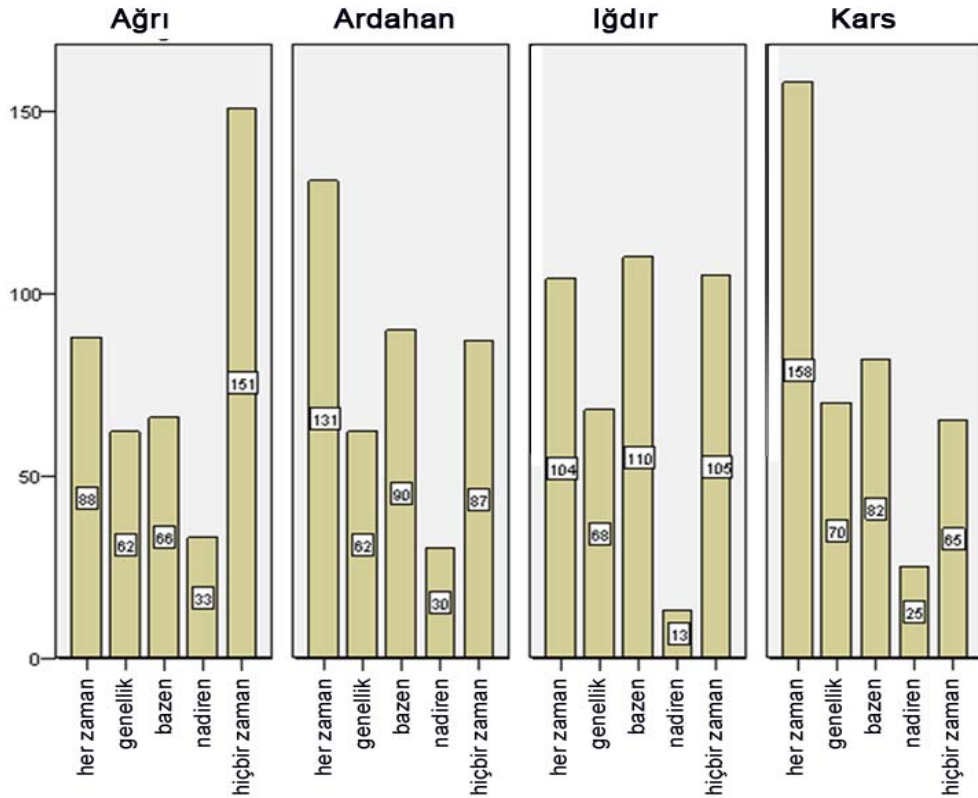
4.2.18. Kentten göç etme düşüncesinin illere göre dağılımı

Bölge illerinden göç etme isteğinin ne düzeyde olduğunu tespit etmeye yönelik olarak sorulan soruya verilen yanıtlara göre oluşturulan tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 4.22: Kentten Göç Etme Düşüncesinin İllere Göre Dağılımı

Kentten göç etmeyi düşündüğünüz oluyor mu?	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars	M.F.	N.F:
Her zaman	88	131	104	158	481	30.0
Genellikle	62	62	68	70	262	16.4
Bazen	66	90	110	82	348	21.8
Nadiren	33	30	13	25	101	6.3
Hiçbir zaman	151	87	105	65	408	25.5
Toplam	400	400	400	400	1600	100.0
Toplam İçindeki Payı	25.0	25.0	25.0	25.0	---	100.0

Tablo 4.22'ye göre, bölge illerinden göç eğiliminin %74.5 ile oldukça yüksek düzeylerde olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle en yüksek göç eğiliminin olduğu iller sırasıyla Kars, Ardahan, Iğdır ve Ağrı şeklinde sıralanmaktadır. Bu durum, bölgede yaşayan insanların yaşam memnuniyet düzeyinin yüksekliğine (Tablo 4.9'daki değerlere) göre çelişkili görünmektedir. Bu çelişki, bölge insanının genel anlamda hayat ile barışık olmasıyla açıklanabilir. Hem yaşam memnuniyetinin yüksekliği hem de göç etme düşüncesinin yüksekliği, göçün daha çok bölgedeki sosyo-coğrafik ortamla ilişkili olduğuna işaret eder. Bunun yanında, bölge insanının iktisadi anlamda refahını yükseltici etkinliklerde bulunamaması ve geçimlik işlerde çalışmasına bağlı olarak yaşam düzeyini yükseltelememesi de, kaçınılmaz olarak bulunduğu yerden memnuniyetsizliğini artırmakta ve göç eğilimini derinleştirmektedir.

Şekil 4.20: Şehirden Göç Etme Düşüncesinin İllere Göre Dağılımı

4.3. Ağrı Alt Bölgesi'ndeki Göç Düşüncesi İle Çeşitli Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Bu kısımda, göç etme isteği ile bazı değişkenler arasında ilişki olup olmadığını tespit etmek için Ağrı Alt Bölgesi düzeyinde Ki-kare bağımsızlık testi ve korelasyon

analizleri yapılmıştır. Analizlerde 5’li Likert ölçeği kullanılmıştır. Ölçek değeri tablolarda gösterilmiştir.

Yapılan Ki-kare (χ^2) analizlerinde beklenen frekansların %20’den fazlası 5’den az ise Ki-kare testinin uygulanması doğru olmadığından Ki-kare testi yapılamamıştır.²⁶³ Ki-kare testini uygulayabilmek için bazen uygun satır kategorileri birleştirilmiştir. İlişkinin yönünü tespit etmek için ise korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi iki değişken arasındaki ilişkinin düzeyini veya derecesini ölçen istatistiksel bir yöntemdir. İki değişken arasında hiçbir ilişki yoksa korelasyon katsayısı sıfır olur. İki değişkenin aynı yönlü olması halinde yani tam doğrusal bir ilişki olması durumunda korelasyon katsayısı +1 olacaktır. Bunun tersi durumunda, yani iki değişkenin ters yönlü seyretmesi halinde bu yönde tam bir ilişki varsa korelasyon katsayısı -1 olacaktır.²⁶⁴

4.3.1. Ağrı Alt Bölgesi’nde cinsiyet ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi’nde cinsiyet ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=19.956$, $sd=4$, $P=0.001$). İlişkinin yönüne bakıldığında ise, *kadınların göç eğiliminin erkeklerden daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır* (Pearson korelasyon katsayısı = -0.082, $P= 0.001$, Spearman Korelasyon katsayısı= -0.088, $P= 0.000$).

Tablo 4.23: Cinsiyet ile Ağrı Alt Bölgesi’ndeki Göç Etme Düşüncesi

Ağrı Alt Bölgesi		Göç Etme Düşüncesi					Toplam
Cinsiyet		Hiçbir zaman (1)	Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Kadın (1)	Mutlak Frekans	79	26	62	58	141	366
	Nispi Frekans	4.9	1.6	3.9	3.6	8.8	22.9
Erkek (2)	Mutlak Frekans	329	75	286	204	340	1234
	Nispi Frekans	20.6	4.7	17.9	12.8	21.3	77.1
Toplam	Mutlak Frekans	408	101	348	262	481	1600
	Nispi Frekans	25.5	6.3	21.8	16.4	30.1	100.0

Teorik ve uygulamalı çalışmalarda erkeklerin kadınlara göre daha çok göç etme eğiliminde olduğu bilinmektedir. Son yıllara kadar, Türkiye’deki göç sürecinde de erkeklerin çoğunlukta yer almasının temel sebepleri, askerlik görevi dolayısıyla erkeklerin farklı bölge ve yaşantılardan haberdar olması, dini inanç gereği erkeklerin ön planda tutulması, göç sürecindeki yaşanabilecek zorluklar için erkeğin fiziki üstünlüğe

²⁶³ Nuran Bayram, (2004) *Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi*, Ezgi Kitabevi, Bursa s.86

²⁶⁴ Bilge Alabo Köksal, (1994), *İstatistik Analiz Metodları*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, s.377

sahip olması şeklinde değerlendirilebilmektedir²⁶⁵. Bunlara ilaveten yaşanan göç sürecinde, bölgedeki aile reisliğinin daha çok erkek ağırlıklı olması da etkili olabilmekteydi. Ancak, üstteki tablo verilerinde de desteklendiği üzere, başlangıçta erkeklerin göç kararında ağırlıkta olması durumu, gittikçe kadınların ağırlık kazandığı bir hal almıştır.

Ağrı Alt Bölgesi'nde kadınların göç kararında ağırlık kazanmasının sebebi, özellikle telekomünikasyon sistemindeki ilerlemeler sayesinde kırsaldaki kadınların modern kent yaşamından haberdar olmalarıdır. Yapılan bilimsel çalışmalarda da toplumun modernleşmesiyle birlikte, göç kararında erkeklerin oranının azalıp, kadınların oranının artacağı vurgulanmaktadır²⁶⁶. Ağrı Alt Bölgesi'ndeki eğilim de bu doğrultudadır. H2₁ hipotezi çerçevesinde göç eğilimi ile cinsiyet arasındaki ilişki belirlenmiş ve hipotez kabul edilmiştir.

4.3.2 Ağrı Alt Bölgesi'nde yaş ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Yaş ile Ağrı Alt Bölgesi'ndeki göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=132.906$, $sd=12$, $P=0.000$). İlişkinin yönüne bakıldığında *yaş arttıkça göç etme düşüncesi azalmaktadır* (Pearson korelasyon katsayısı = -0.258, $P= 0.000$, Spearman Korelasyon katsayısı= -0.248, $P=0.000$)

Tablo 4.24: Yaş ile Ağrı Alt Bölgesi'ndeki Göç Etme Düşüncesi

Ağrı Alt Bölgesi		Göç Etme Düşüncesi					Toplam
Yaş		Hiçbir zaman (1)	Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
18-30 arası (1)	Mutlak Frekans	73	32	102	98	206	511
	Nispi Frekans	4.6	2.0	6.4	6.1	12.9	32.0
31-45 arası (2)	Mutlak Frekans	163	37	169	107	192	668
	Nispi Frekans	10.2	2.3	10.6	6.7	12.0	41.9
46-55 arası (3)	Mutlak Frekans	103	24	61	46	59	293
	Nispi Frekans	6.5	1.5	3.8	2.9	3.7	18.4
56 yaş ve üzeri (4)	Mutlak Frekans	68	8	13	11	23	123
	Nispi Frekans	4.3	.5	.8	.7	1.4	7.7
Toplam	Mutlak Frekans	407	101	345	262	480	1595
	Nispi Frekans	25.5	6.3	21.6	16.4	30.1	100.0

²⁶⁵ Fatih Çelik, *Ekonomik Yönleriyle İç Göç Olgusu (Teori ve Uygulama)*, ss. 98,156

²⁶⁶ William L. Parish, "Internal Migration and Modernization: The European Case" *Economic Development and Cultural Change*, Vol.1 Number 4. July, pp. 591-610

Elde edilen veriler teorik beklentileri destekler niteliktedir. Yaş arttıkça göç etme düşüncesinin azalması insanların uzun süre yaşadığı toprağa ve topluma olan bağlılığını artırmakta bu da ayrılmayı zorlaştırmaktadır.

Yapılan bilimsel çalışmalarda, göç etme eğilimi ile yaş arasında negatif bir ilişkinin olduğu tespit edilmektedir²⁶⁷. L. E. Gallaway da yaşlı insanların gençlere göre, iş güvenliği ve aile bağlarına daha çok önem verdiklerini bu nedenle, göç etme eğilimlerinin düşük olacağını iddia etmektedir²⁶⁸. Yine Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki göç eğilimi ile ilgili yapılan uygulamalı bir çalışmada²⁶⁹ da aynı doğrultu da sonuçlar elde edilmiştir. H2₂ hipotezi de kabul edilmiştir.

4.3.3. Ağrı Alt Bölgesi'nde ikamet süresi ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi'ndeki ikamet süresi ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2 = 97.256$, $sd = 16$, $P = 0.000$). İlişkinin yönüne bakıldığında, *bölgedeki ikamet arttıkça göç etme düşüncesi azalmaktadır* (Pearson korelasyon katsayısı = -0.185, $P = 0.000$, Spearman Korelasyon katsayısı = -0.178, $P = 0.000$).

Tablo 4.25. İkamet Süresi ile Ağrı Alt Bölgesi'ndeki Göç Etme Düşüncesi

Ağrı Alt Bölgesi		Göç Etme Düşüncesi					Toplam
İkamet Süresi		Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Genellikle	Her zaman	
		(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	
1-5 yıl	Mutlak Frekans	26	9	33	44	121	233
(1)	Nispi Frekans	1.6	.6	2.1	2.8	7.6	14.6
6-10 yıl	Mutlak Frekans	28	10	24	22	30	114
(2)	Nispi Frekans	1.8	.6	1.5	1.4	1.9	7.2
11-15 yıl	Mutlak Frekans	43	9	28	31	39	150
(3)	Nispi Frekans	2.7	.6	1.8	1.9	2.4	9.4
16-20 yıl	Mutlak Frekans	47	21	42	31	72	213
(4)	Nispi Frekans	3.0	1.3	2.6	1.9	4.5	13.4
21 + yıl	Mutlak Frekans	261	51	219	132	219	882
(5)	Nispi Frekans	16.4	3.2	13.8	8.3	13.8	55.4
Toplam	Mutlak Frekans	405	100	346	260	481	1592
	Nispi Frekans	25.4	6.3	21.7	16.3	30.2	100.0

⁸ Schwartz Aba, Agm, p.1155

²⁶⁸ Çelik, Age., s.96

²⁶⁹ Sebahattin Güllülü, Sevil Öner, Bayram Kaçmazoğlu (1997), **Doğu Anadolu'da Göç Eğilimi Nedenler ve Çözümler**, Atatürk Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Yayını, Erzurum, s.27

İkamet süresi ile göç etme eğilimi arasında bir ilişki olduğu beklentisiyle kurulan H2₅ hipotezi kabul edilmiştir.

4.3.4. Ağrı Alt Bölgesi'nde hanedeki kişi sayısı ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi'ndeki hanedeki kişi sayısı ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=47.053$, $sd=8$, $P=0.000$). İlişkinin yönüne bakıldığında *hanedeki kişi sayısı arttıkça göç etme düşüncesi azalmaktadır* (Pearson korelasyon katsayısı = -0.146, $P= 0.000$, Spearman Korelasyon katsayısı = -0.136, $P= 0.000$).

Tablo 4.26: Hanedeki Kişi Sayısı İle Ağrı Alt Bölgesi'ndeki Göç Etme Düşüncesi

Ağrı Alt Bölgesi		Göç Etme Düşüncesi					Toplam
Hanedeki Kişi sayısı		Hiçbir zaman (1)	Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
1-4 (1)	Mutlak Frekans	126	47	146	130	221	670
	Nispi Frekans	8.2	3.0	9.4	8.4	14.3	43.4
5-8 (2)	Mutlak Frekans	209	38	165	101	212	725
	Nispi Frekans	13.5	2.5	10.7	6.5	13.7	46.9
9+ (3)	Mutlak Frekans	61	12	24	23	30	150
	Nispi Frekans	3.9	.8	1.6	1.5	1.9	9.7
Toplam	Mutlak Frekans	396	97	335	254	463	1545
	Nispi Frekans	25.6	6.3	21.7	16.4	30.0	100.0

Almanya'da yapılan bir çalışmada, net göç ile doğurganlık arasında negatif yönlü ilişki olduğu sonucuna varılmıştır²⁷⁰. Buna göre, doğurganlık oranı yüksek olan yerlerde göç eğilimi daha yüksektir. Almanya'nın sosyo-kültürel ve ekonomik yapısının farklılığı bölgede bulunan sonuca ters bulguların çıkmasına sebep olabilir. Örneğin, adı geçen ülkede, 18 yaş sonrası çocukların aileden ayrı yaşama kültürü göçü tetikleyici unsur olabilir.

Ağrı Alt Bölgesi'nde, hanedeki kişi sayısı arttıkça, göç etme düşüncesinin azalması yönündeki sonucun temel sebepleri şunlar olabilir:

- Kişi sayısının fazlalığı göç edilecek yerde geçim sıkıntısına sokacak bir sebep olarak görülebilir.

²⁷⁰ Allen R. Newman (1981), "A Test of the Okun-Richardson Model of Internal Migration" **Economic Development and Cultural Change** V.29, N.2, p.306

- Sayı fazlalığı, bulunan ilde akrabalık bağlarının güçlü olması dolayısıyla ayrılmayı zorlaştırabilir.
- Sayı fazlalığı, çalışan kişi sayısının da fazla olması sonucunu doğurarak yüksek gelir elde edilmesine sebep olabilir
- Sayı fazlalığı, sosyal, ekonomik ve siyasi açıdan bulunulan yerde bir göç unsuru olarak algılanabilir.

4.3.5. Ağrı Alt Bölgesi'nde doğum yeri ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi'nde doğum yeri ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0,01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=26.598$, $sd=8$, $P=0.001$). İlişkinin yönüne bakıldığında *köy doğumlulardan il doğumlulara gidildikçe göç etme düşüncesinin arttığı görülmektedir*. (Pearson korelasyon katsayısı = 0.055, $P= 0.028$, Spearman Korelasyon katsayısı= 0.056, $P= 0.026$)

Tablo 4.27: Doğum İle Ağrı Alt Bölgesi'ndeki Göç Etme Düşüncesi

Ağrı Alt Bölgesi		Göç Etme Düşüncesi					Toplam
Doğum yeri		Hiçbir zaman (1)	Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Köy (1)	Mutlak Frekans	172	39	123	108	148	590
	Nispi Frekans	10.8	2.4	7.7	6.8	9.3	36.9
İlçe (2)	Mutlak Frekans	53	27	67	49	100	296
	Nispi Frekans	3.3	1.7	4.2	3.1	6.3	18.5
İl (3)	Mutlak Frekans	183	35	158	104	232	712
	Nispi Frekans	11.5	2.2	9.9	6.5	14.5	44.6
Toplam	Mutlak Frekans	408	101	348	261	480	1598
	Nispi Frekans	25.5	6.3	21.8	16.3	30.0	100.0

Ağrı Alt Bölgesi'nde genel anlamıyla uzun zamandan beri bir göç süreci yaşandığı bilinmektedir. Bu doğrultuda, doğum yeri ile Ağrı Alt Bölgesi'nden göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yüzdelere cinsinden bakıldığında da, her zaman gitme düşüncesinde olanlarda il doğumlular %44.6 ile ön plana çıkmaktadır. Bunun temel sebebi, köy ve ilçe doğumluların öncelikli göç hedeflerinin ait oldukları il olması, il doğumluların ise daha gelişmiş büyük illeri hedeflemeleri olabilir.

Türkiye üzerine yapılan uygulamalı bir çalışmada, göç akımlarının aşamalı bir şekilde meydana geldiği, bireylerin önce yakın yerlere daha sonra da başlıca çekim merkezlerine göç etmek isteyecekleri vurgulanmaktadır.²⁷¹

4.3.6.Ağrı Alt Bölgesi’nde eğitim durumu ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi’ndeki eğitim durumu ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=155.380$, $sd=12$, $P=0.000$). İlişkinin yönüne bakıldığında, *eğitim düzeyi arttıkça göç etme düşüncesinin de arttığı görülmektedir* (Pearson korelasyon katsayısı = 0.269, $P= 0.000$, Spearman Korelasyon katsayısı= 0.255, $P= 0.000$).

Tablo 4.28:Eğitim Durumu İle Ağrı Alt Bölgesi’ndeki Göç Etme Düşüncesi

Ağrı Alt Bölgesi		Göç Etme Düşüncesi					Toplam
Eğitim Durumu		Hiçbir zaman (1)	Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Okur yazar değil+ Okur yazar ama okul Bitirmemiş (1)	Mutlak Frekans	69	6	7	13	25	120
	Nispi Frekans	4.3	.4	.4	.8	1.6	7.5
İlkokul + Ortaokul (2)	Mutlak Frekans	155	34	97	61	99	446
	Nispi Frekans	9.7	2.1	6.1	3.8	6.2	28.0
Lise (3)	Mutlak Frekans	136	33	129	96	179	573
	Nispi Frekans	8.5	2.1	8.1	6.0	11.2	35.9
Üniversite+Lisansüstü Eğitim (4)	Mutlak Frekans	47	27	115	91	176	456
	Nispi Frekans	2.9	1.7	7.2	5.7	11.0	28.6
Toplam	Mutlak Frekans	407	100	348	261	479	1595
	Nispi Frekans	25.5	6.3	21.8	16.4	30.0	100.0

Eğitim düzeyi arttıkça göç etme düşüncesinin artış göstermesinin sebebi, insanların eğitim, sağlık, eğlence vb. açılardan daha modern ve sosyal yaşamı daha gelişmiş yerleri tercih etmeleri olabilir. Çünkü daha eğitilmiş insanlar, daha iyi sosyal ve ekonomik ortamların farkına varmakta ve aynı olanakları elde etmeyi hedeflemektedirler. Göç etme eğiliminin eğitim seviyesi ile doğrusal ilişkili olduğu yapılan çalışmalarla da desteklenmektedir²⁷². Adams tarafından Kolombiya’daki kırsal göç ve tarımsal gelişme üzerine yapılan çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre, eğitim seviyesi düşük olan bölgelerde göç eğilimi de daha düşüktür.²⁷³

²⁷¹ J. Munro (1974) “ Migration in Turkey” **Economic Development and Cultural Change** V.22, p.642

²⁷² Güllülü ve Diğerleri Age., s.21, Çelik Age., s.91

²⁷³ Dale. W. Adams (1969), “ Rural Migration and Agricultural Development in Colombia”, **Economic Development and Cultural Change** V.17, July p.530

Bireyler kendi ya da çocuklarının eğitimi için de daha iyi eğitim fırsatlarının olduğu yerlere göç edebilirler²⁷⁴. Eğitim seviyesi yüksek aileler çocuklarının geleceğini dikkate alarak eğitim fırsatlarının iyi olduğu yerlerde ikamet etmek isterler²⁷⁵. Schwartz da eğitim seviyesi yüksek bireylerin bilgiyi elde etmede daha başarılı olacağı ve yeni kültürel farklılıklara daha çabuk adapte olacağından göç eğilimin daha yüksek olacağını vurgulamaktadır²⁷⁶ H₂₃ hipotezi de kabul edilmektedir.

4.3.7. Ağrı Alt Bölgesi'nde meslek grupları ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi'ndeki meslek grupları ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=75.537$, $sd=8$, $P=0.000$). İlişkinin yönüne bakıldığında, *ücretli maaşlıların kendi hesabına çalışanlar grubuna göre, kendi hesabına çalışanların ise faal olarak çalışmayan gruba göre göç etme isteğinin daha fazla olduğu* söylenebilir. Birinci gruptan üçüncü gruba doğru gidildikçe göç etme düşüncesi azalmaktadır (Pearson korelasyon katsayısı = -0.164, $P=0.000$, Spearman Korelasyon katsayısı= -0.169, $P= 0.000$).

Tablo 4.29: Meslek Grupları İle Ağrı Alt Bölgesi'ndeki Göç Etme Düşüncesi

Ağrı Alt Bölgesi		Göç Etme Düşüncesi					Toplam
Meslek Grupları		Hiçbir zaman (1)	Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Ücretli-Maaşlı (1)	Mutlak Frekans	161	47	220	162	305	895
	Nispi Frekans	10.1	2.9	13.8	10.1	19.1	56.0
Kendi hesabına (2)	Mutlak Frekans	186	38	104	77	124	529
	Nispi Frekans	11.6	2.4	6.5	4.8	7.8	33.1
Faal Olarak Çalışmayanlar (3)	Mutlak Frekans	61	16	24	23	51	175
	Nispi Frekans	3.8	1.0	1.5	1.4	3.2	10.9
Toplam	Mutlak Frekans	408	101	348	262	480	1599
	Nispi Frekans	25.5	6.3	21.8	16.4	30.0	100.0

Not: **Ücretli Maaşlı:** Devlet memuru + İşçi (Kamu+Özel), **Kendi Hesabına:** İş adamı/Sanayici + Esnaf + Serbest meslek sahibi + Hayvancılık + Çiftçi, **Faal Olarak Çalışmayanlar:** Ev hanımı + Emekli + İşsiz şeklinde toplanmıştır.

Ücretli-maaşlı çalışanların göç etme düşüncelerinin yüksek olması, bu çalışan grubunun kazanç garantisinin ülkenin her tarafında aynı olması dolayısıyla daha gelişmiş illerin tercih edilmesinin doğal sonucudur denilebilir. Meslek gruplarıyla göç eğilimi arasında ilişki beklediğimiz H₂₄ hipotezi kabul edilmiştir.

²⁷⁴ Schultz T.P. Agm., p.566

²⁷⁵ Shields G. M. Shields M.P., Agm., p.82

²⁷⁶ Schwartz Agm., p.1161

4.3.8.Ağrı Alt Bölgesi’nde iş memnuniyeti ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi’nde ücretli-maaşlı ve kendi hesabına çalışan gruplara dahil olanların iş memnuniyetleri ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P<0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=44.003$, $sd=16$, $P=0.000$, $\chi^2=57.658$, $sd=16$, $P=0.000$, İlişkinin yönüne bakıldığında ise; *Ağrı Alt Bölgesi’nde çalışan ve ücretli-maaşlı ya da kendi hesabına çalışan gruplar içerisinde dahil olanların iş memnuniyeti azaldıkça göç etme düşüncesi artmaktadır* (Pearson korelasyon katsayısı = -0.167, $P= 0.000$ Spearman Korelasyon katsayısı= -0.177, $P=0.000$, Pearson korelasyon katsayısı = -0.226, $P= 0.000$ Spearman Korelasyon katsayısı= -0.215, $P=0.000$).

Tablo 4.30:İş Memnuniyeti İle Ağrı Alt Bölgesi’ndeki Göç Etme Düşüncesi

Ağrı Alt Bölgesi			Göç Etme Düşüncesi					Toplam
İş Memnuniyeti			Hiçbir zaman (1)	Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Ücretli-Maaşlı	Hiç memnun değilim (1)	Mutlak Frekans	12	2	11	16	41	82
		Nispi Frekans	1.3	.2	1.2	1.8	4.6	9.2
	Memnun değilim(2)	Mutlak Frekans	16	3	17	22	53	111
		Nispi Frekans	1.8	.3	1.9	2.5	6.0	12.5
	Fikrim yok (3)	Mutlak Frekans	6	2	6	6	14	34
		Nispi Frekans	.7	.2	.7	.7	1.6	3.8
	Memnunum (4)	Mutlak Frekans	81	28	140	93	145	487
		Nispi Frekans	9.1	3.1	15.7	10.4	16.3	54.7
	Çok memnunum(5)	Mutlak Frekans	46	12	45	24	49	176
		Nispi Frekans	5.2	1.3	5.1	2.7	5.5	19.8
	Toplam	Mutlak Frekans	161	47	219	161	302	890
		Nispi Frekans	18.1	5.3	24.6	18.1	33.9	100.0
Kendi Hesabına Çalışanlar	Hiç memnun değilim (1)	Mutlak Frekans	16	6	7	11	35	75
		Nispi Frekans	3.0	1.1	1.3	2.1	6.6	14.2
	Memnun değilim (2)	Mutlak Frekans	31	6	18	27	30	112
		Nispi Frekans	5.9	1.1	3.4	5.1	5.7	21.2
	Fikrim yok (3)	Mutlak Frekans	10	2	9	2	6	29
		Nispi Frekans	1.9	.4	1.7	.4	1.1	5.5
	Memnunum (4)	Mutlak Frekans	98	22	57	25	38	240
		Nispi Frekans	18.6	4.2	10.8	4.7	7.2	45.5
	Çok memnunum(5)	Mutlak Frekans	31	2	13	12	14	72
		Nispi Frekans	5.9	.4	2.5	2.3	2.7	13.6
	Toplam	Mutlak Frekans	186	38	104	77	123	528
		Nispi Frekans	35.2	7.2	19.7	14.6	23.3	100.0

4.3.9.Ağrı Alt Bölgesi’nde yaşam memnuniyeti ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi’ndeki yaşam memnuniyeti ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P<0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=88.880$, $sd=16$,

P=0.000). İlişkinin yönüne bakıldığında, *yaşam memnuniyeti azaldıkça göç etme düşüncesinin arttığı görülmektedir* (Pearson korelasyon katsayısı = - 0.159, P= 0.000, Spearman Korelasyon katsayısı= -0.156, P= 0.000).

Tablo 4.31: Yaşam Memnuniyeti İle Ağrı Alt Bölgesi'ndeki Göç Etme Düşüncesi

Ağrı Alt Bölgesi		Göç Etme Düşüncesi					Toplam
Yaşam Memnuniyeti		Hiçbir zaman (1)	Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Hiç memnun değilim (1)	Mutlak Frekans	30	8	25	23	86	172
	Nispi Frekans	1.9	.5	1.6	1.4	5.4	10.8
Memnun değilim (2)	Mutlak Frekans	61	30	49	56	121	317
	Nispi Frekans	3.8	1.9	3.1	3.5	7.6	19.9
Fikrim yok (3)	Mutlak Frekans	27	6	24	13	24	94
	Nispi Frekans	1.7	.4	1.5	.8	1.5	5.9
Memnunum (4)	Mutlak Frekans	218	49	213	138	194	812
	Nispi Frekans	13.7	3.1	13.4	8.7	12.2	51.1
Çok memnunum (5)	Mutlak Frekans	70	7	35	29	54	195
	Nispi Frekans	4.4	.4	2.2	1.8	3.4	12.3
Toplam	Mutlak Frekans	406	100	346	259	479	1590
	Nispi Frekans	25.5	6.3	21.8	16.3	30.1	100.0

Yaşam memnuniyetinin azalması, bulunulan yerdeki sosyal-ekonomik durumdan memnuniyetsizliği ifade etmektedir. Bunun doğal sonucu olarak da sosyo-ekonomik açıdan memnun olunabilecek yerlere göç tercih edilmektedir. Bu sonuç doğrultusunda yaşam memnuniyet derecesi ile göç eğilimi arasında negatif bir ilişkiyi iddia eden H4 hipotezi kabul edilmiştir.

4.3.10. Ağrı Alt Bölgesi'nde gelir düzeyi ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Gelir düzeyi ile Ağrı Alt Bölgesi'ndeki göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=33.308$, $sd=16$, $P=0.007$). Ancak ilişkinin yönünü belirlemek için yapılan korelasyon analizinde $P > 0,05$ çıktığı için ilişkinin yönü tespit edilememiştir (Pearson korelasyon katsayısı = 0.014, $P=0.584$, Spearman Korelasyon katsayısı= 0.08 $P=0.763$).

Tablo 4.32: Gelir Düzeyi İle Ağrı Alt Bölgesi'ndeki Göç Etme Düşüncesi

Ağrı Alt Bölgesi		Göç Etme Düşüncesi					Toplam
Gelir Düzeyi		Hiçbir zaman (1)	Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
1-500YTL (1)	Mutlak Frekans	89	21	57	53	123	343
	Nispi Frekans	5.8	1.4	3.7	3.5	8.1	22.5
501-1000YTL (2)	Mutlak Frekans	185	51	156	94	169	655
	Nispi Frekans	12.1	3.3	10.2	6.2	11.1	42.9
1001-1500YTL (3) _ı	Mutlak Frekans	52	14	58	52	77	253
	Nispi Frekans	3.4	.9	3.8	3.4	5.0	16.6
1501-2000YTL (4)	Mutlak Frekans	32	7	32	21	49	141
	Nispi Frekans	2.1	.5	2.1	1.4	3.2	9.2
2001 +YTL (5)	Mutlak Frekans	41	3	25	27	39	135
	Nispi Frekans	2.7	.2	1.6	1.8	2.6	8.8
Toplam	Mutlak Frekans	399	96	328	247	457	1527
	Nispi Frekans	26.1	6.3	21.5	16.2	29.9	100.0

Gelir düzeyi düştükçe göç eğiliminin artacağı yönündeki H3 hipotezi reddedilmiştir.

4.3.11.Ağrı Alt Bölgesi'nde gelir grupları ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi'nde kişilerin kendilerini gördükleri gelir grupları ile göç etme isteği arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=44.187$, $sd=8$, $P=0.000$). İlişkinin yönüne bakıldığında, *kişinin kendini gördüğü gelir grubu iyileştikçe göç etme düşüncesinin de azaldığı görülmektedir* (Pearson korelasyon katsayısı = -0.110, $P= 0.000$, Spearman korelasyon katsayısı= -0.108, $P=0.00$).

Tablo4.33: Gelir Grupları İle Ağrı Alt Bölgesi'ndeki göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki

Ağrı Alt Bölgesi		Göç Etme Düşüncesi					Toplam
Gelir Grupları		Hiçbir zaman (1)	Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Çok fakir (1)	Mutlak Frekans	25	10	9	13	57	114
	Nispi Frekans	1.6	.6	.6	.8	3.6	7.1
Fakir (2)	Mutlak Frekans	67	11	55	55	83	271
	Nispi Frekans	4.2	.7	3.4	3.4	5.2	17.0
Orta (3)	Mutlak Frekans	271	75	268	180	329	1123
	Nispi Frekans	17.0	4.7	16.8	11.3	20.6	70.4
Zengin (4)	Mutlak Frekans	42	4	14	14	10	84
	Nispi Frekans	2.6	.3	.9	.9	.6	5.3
Çok zengin (5)	Mutlak Frekans	1	0	1	0	1	3
	Nispi Frekans	.1	.0	.1	.0	.1	.2
Toplam	Mutlak Frekans	406	100	347	262	480	1595
	Nispi Frekans	25.5	6.3	21.8	16.4	30.1	100.0

İnsanların kendilerini gördükleri gelir grubu iyileştikçe, göç eğilimi yavaşlamaktadır. Bu da, göçün önlenmesi politikalarında gelir artırıcı önlemlere ağırlık verilmesi gerekliliğini göstermektedir.

4.3.12. Ağrı Alt Bölgesi'nde çocukların aile bütçesine katkısı ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi'nde çocuklarının aile bütçesine katkısı ile göç etme düşüncesi arasında $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=76.898$, $sd=4$, $P=0.000$). İlişkinin yönüne bakıldığında *çocuklarının aile bütçesine katkısı varsa göç etme düşüncesi daha azdır* (Pearson korelasyon katsayısı = -0.202, $P=0.000$, Spearman Korelasyon katsayısı= -0.194, $P=0.000$).

Tablo 4.34: Çocukların Aile Bütçesine Katkısı ile Ağrı Alt Bölgesindeki Göç Etme Düşüncesi

Ağrı Alt Bölgesi		Göç Etme Düşüncesi					Toplam
Çocukların Aile Bütçesine Katkısı var mı?		Hiçbir zaman (1)	Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Hayır, Olmuyor (1)	Mutlak Frekans	287	82	308	226	434	1337
	Nispi Frekans	18.1	5.2	19.4	14.2	27.3	84.2
Evet, Oluyor (2)	Mutlak Frekans	117	18	39	33	43	250
	Nispi Frekans	7.4	1.1	2.5	2.1	2.7	15.8
Toplam	Mutlak Frekans	404	100	347	259	477	1587
	Nispi Frekans	25.5	6.3	21.9	16.3	30.1	100.0

Çocukların aile bütçesine katkısı ile göç eğimi arasında ilişki olduğunu belirttiğimiz H6 hipotezi kabul edilmiştir.

4.3.13. Ağrı Alt Bölgesi'nde dışardan aile bütçesine katkı ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Dışardan (İl içi, il dışı, yurtdışı yakınları ya da kurum ve kuruluşlardan) aile bütçesine yardım alanlar ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=2.621$, $sd=4$, $P= 0.623$).

Tablo 4.35: Dışardan Aile Bütçesine Katkı İle Ağrı Alt Bölgesindeki Göç Etme Düşüncesi

Ağrı Alt Bölgesi		Göç Etme Düşüncesi					Toplam
Dışardan katkı Oluyor mu?		Hiçbir zaman (1)	Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Hayır, olmuyor (1)	Mutlak Frekans	334	82	295	215	387	1313
	Nispi Frekans	21.0	5.2	18.6	13.5	24.4	82.7
Evet, oluyor (2)	Mutlak Frekans	70	18	52	43	92	275
	Nispi Frekans	4.4	1.1	3.3	2.7	5.8	17.3
Toplam	Mutlak Frekans	404	100	347	258	479	1588
	Nispi Frekans	25.4	6.3	21.9	16.2	30.2	100.0

Bu soruya cevap veren katılımcılar %17.3 oranında dışardan yardım aldığını, %82.7'si de dışardan yardım almadığını belirtmiştir.

4.3.14. Ağrı Alt Bölgesi'nde sosyal güvence ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi'nde sosyal güvenceye sahiplik ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=23.620$, $sd=4$, $P=0.000$). İlişkinin yönüne bakıldığında ise, *sosyal güvencesi olmayan kişilerin göç etme düşüncesi daha azdır* (Pearson korelasyon katsayısı = 0.089, $P= 0.000$, Spearman korelasyon katsayısı= 0.083 $P=0.00$).

Tablo 4.36: Sosyal Güvence ile Ağrı Alt Bölgesi'ndeki Göç Etme Düşüncesi

Ağrı Alt Bölgesi		Göç Etme Düşüncesi					Toplam
Sosyal Güvence		Hiçbir zaman (1)	Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Sosyal Güvencesi Olmayanlar (1)	Mutlak Frekans	271	71	279	194	371	1186
	Nispi Frekans	17.0	4.4	17.5	12.1	23.2	74.3
Sosyal Güvencesi Olanlar (2)	Mutlak Frekans	137	30	67	68	109	411
	Nispi Frekans	8.6	1.9	4.2	4.3	6.8	25.7
Toplam	Mutlak Frekans	408	101	346	262	480	1597
	Nispi Frekans	25.5	6.3	21.7	16.4	30.1	100.0

Not:Sosyal Güvencesi Olanlar =SSK +Emekli sandığı+ Bağ-kur +Özel sandık

Sosyal güvencesi olmayanların göç etme düşüncelerinin daha az olması, bölge insanının sosyo-kültürel yapısı ve yoksulluğun verdiği çekingenlik olabilir. Çünkü bölgede dayanışma ve yardımlaşma duyguları daha yoğun olduğu için bu tür açıklar çeşitli yol ve yöntemlerle giderilebilmektedir. Göç ettiğinde bu imkanları bulamayacağı için göç etmeye sıcak bakmamaktadır. Sosyal güvence ile göç eğilimi arasındaki ilişki tespit edilerek H5 hipotezi kabul edilmiştir.

4.3.15. Ağrı Alt Bölgesi'nde sosyal güvenceye sahip olmayanların sağlık harcaması ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi'nde sosyal güvencesi olmayan ve sağlık harcamalarını yeşil kart ya da kendi imkânlarıyla karşılayanların göç etme düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2=8.911$, $sd=4$, $P=0.063$).

Tablo 4.37: Sağlık Harcaması ile Ağrı Alt Bölgesi'ndeki Göç Etme Düşüncesi

Ağrı Alt Bölgesi		Göç Etme Düşüncesi					Toplam
Sos.Güv.Olmayanların Sağlık Harcaması		Hiçbir zaman (1)	Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Yeşil Kart (1)	Mutlak Frekans	88	19	33	40	52	232
	Nispi Frekans	21.4	4.6	8.0	9.7	12.7	56.4
Kendi İmkanlarıyla (2)	Mutlak Frekans	49	11	34	28	57	179
	Nispi Frekans	11.9	2.7	8.3	6.8	13.9	43.6
Toplam	Mutlak Frekans	137	30	67	68	109	414
	Nispi Frekans	33.3	7.3	16.3	16.5	26.5	100.0

Sosyal güvenceye sahip olmayan katılımcılar %56.4 oranında yeşil kart ile %43.6 oranında da kendi olanaklarıyla finanse etmektedirler. Buna göre yeşil kart uygulamasının, bölge için alternatif yöntemler geliştirilinceye kadar (genel sağlık sigortası gibi) önemli bir açığı kapattığı belirtilebilir.

4.3.16. Ağrı Alt Bölgesi'nde devletin bölgeyle yeterince ilgilendiği düşüncesi ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Devletin, Ağrı Alt Bölgesi'ni kapsayan Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illeri ve Doğu Anadolu Bölgesi'yle yeterince ilgilendiği düşüncesi ile göç etme düşüncesi arasında $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=57.337$, $sd=16$, $P=0.000$). İlişkinin yönüne bakıldığında, *devletin yeterince ilgilendiğini düşünenler azaldıkça ya da ilgilenmediğini düşünenler arttıkça göç etme düşüncesinin de arttığı görülmektedir*. (Pearson korelasyon katsayısı = -0.105, $P=0.000$, Spearman korelasyon katsayısı = -0.121, $P=0.000$).

Tablo 4.38: Devletin Bölgeyle Yeterince İlgilendiği Düşüncesi İle Göç Etme Düşüncesi

Ağrı Alt Bölgesi		Göç Etme Düşüncesi					Toplam
Devletin bölgeyle yeterince ilgilendiğini düşünüyorum		Hiçbir zaman (1)	Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Kesinlikle doğru değil (1)	Mutlak Frekans	152	27	118	110	239	646
	Nispi Frekans	9.5	1.7	7.4	6.9	15.0	40.5
Doğru değil (2)	Mutlak Frekans	111	32	123	88	126	480
	Nispi Frekans	7.0	2.0	7.7	5.5	7.9	30.1
Fikrim yok (3)ı	Mutlak Frekans	45	14	39	14	30	142
	Nispi Frekans	2.8	.9	2.4	.9	1.9	8.9
Doğru (4)	Mutlak Frekans	62	20	49	30	47	208
	Nispi Frekans	3.9	1.3	3.1	1.9	2.9	13.0
Kesinlikle doğru (5)	Mutlak Frekans	36	8	17	20	39	120
	Nispi Frekans	2.3	.5	1.1	1.3	2.4	7.5
Toplam	Mutlak Frekans	406	101	346	262	481	1596
	Nispi Frekans	25.4	6.3	21.7	16.4	30.1	100.0

Devletin ilgisinin az olduğunu düşünenlere göre göç etme düşüncesinin yüksek çıkması, bölgeye daha yoğun devlet ilgisiyle göçün önlenmesi yönünde olumlu katkı yapılacağı anlamını taşır. Burada belirtilmesi gereken husus, yukarıda da belirtildiği gibi, kamusal desteklerin özellikle bölge insanının kendi ekonomik aktivitelerini destekleyecek fiziki ve beşeri altyapıyı tesis edecek nitelikte olması gerektiğidir.

4.3.17. Ağrı Alt Bölgesi'ne göç ile gelenler-gelmeyenler ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi'ni oluşturan iller içerisinde Ağrı, Ardahan ve Kars illerine göç ile gelip-gelmeme durumu ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.05$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir ($\chi^2_{Ağrı} = 3.400$, $P_{Ağrı} = 0.493$, $\chi^2_{Ardahan} = 7.356$, $P_{Ardahan} = 0.118$, $\chi^2_{Kars} = 0.85$, $P_{Kars} = 0.932$). Diğer taraftan Iğdır iline göç ile gelip-gelmeme durumu ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($\chi^2_{Iğdır} = 15.062$, $P_{Iğdır} = 0.005$). İlişkinin yönüne bakıldığında Iğdır'a göç ile gelenlerin göç etme düşüncesinin daha fazla olduğu görülmektedir (Pearson korelasyon katsayısı=0.117, $P = 0.019$, Spearman korelasyon katsayısı = 0.118, $P = 0.018$).

Tablo 4.39: Alt Bölgesine Göç İle Gelen-Gelmeyenlerin Göç Etme Düşüncesi

Ağrı Alt Bölgesi			Göç Etme Düşüncesi					Toplam
Şehre Göç ile mi geldiniz?			Hiçbir zaman (1)	Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
	Hayır	Mutlak Frekans	89	15	35	31	44	214

Ağrı	(1)	Nispi Frekans	22.3	3.8	8.8	7.8	11.0	53.5
	Evet (2)	Mutlak Frekans	62	18	31	31	44	186
		Nispi Frekans	15.5	4.5	7.8	7.8	11.0	46.5
Toplam		Mutlak Frekans	151	33	66	62	88	400
		Nispi Frekans	37.8	8.3	16.5	15.5	22.0	100.0
Ardahan	Hayır (1)	Mutlak Frekans	65	24	76	43	94	302
		Nispi Frekans	16.3	6.0	19.0	10.8	23.6	75.7
	Evet (2)	Mutlak Frekans	22	6	13	19	37	97
		Nispi Frekans	5.5	1.5	3.3	4.8	9.3	24.3
Toplam		Mutlak Frekans	87	30	89	62	131	399
		Nispi Frekans	21.8	7.5	22.3	15.5	32.8	100.0
İğdir	Hayır (1)	Mutlak Frekans	72	6	73	29	59	239
		Nispi Frekans	18.0	1.5	18.3	7.3	14.8	59.8
	Evet (2)	Mutlak Frekans	33	7	37	39	45	161
		Nispi Frekans	8.3	1.8	9.3	9.8	11.3	40.3
Toplam		Mutlak Frekans	105	13	110	68	104	400
		Nispi Frekans	26.3	3.3	27.5	17.0	26.0	100.0
Kars	Hayır (1)	Mutlak Frekans	38	17	48	41	93	237
		Nispi Frekans	9.5	4.3	12.0	10.3	23.3	59.3
	Evet (2)	Mutlak Frekans	27	8	34	29	65	163
		Nispi Frekans	6.8	2.0	8.5	7.3	16.3	40.8
Toplam		Mutlak Frekans	65	25	82	70	158	400
		Nispi Frekans	16.3	6.3	20.5	17.5	39.5	100.0

4.4. Ağrı Alt Bölgesi'ndeki Göç Nedenleri ile Göç Etme Düşünesi Arasındaki İlişkiler

Ağrı Alt Bölgesi'nde göç etme düşüncesini etkileyebilecek nedenler Tablo 4.40da sıralanmıştır.

Tablo 4.40: Ağrı Alt Bölgesi'nden Göç Etmek İsteyenlerin Nedenleri

Göçün Nedenleri		Sayı (N)	Ortalama($\bar{X}$)	St. Sapma (σ)
Ekonomik Faktörler	Maddi imkânsızlıklar	1177	3.0076	1.4442
	Daha iyi bir iş bulmak	1160	3.3060	1.4421
Sosyal Faktörler	Sosyal faaliyetlerin yetersizliği	1179	3.8193	1.2761
	Etnik yapı	1169	2.4816	1.3065
	Eğitim hizmetlerinin yetersizliği	1178	3.9380	1.2230
	Sağlık hizmetlerinin yetersizliği	1184	4.0465	1.1939
Tablo 4.40: Ağrı Alt Bölgesi'nden Göç Etmek İsteyenlerin Nedenleri (Devam)				
Psikolojik Faktörler	Ailevi geçimsizlikler	1165	1.8609	.9477
	Akrabaların göç etmiş olması	1167	2.5287	1.3856

	Komşularla yaşanan huzursuzluklar	1173	1.8440	.9404
Kentsel ve Çevresel Faktörler	Terör	1171	2.2203	1.2086
	İklim şartlarını zorluğu	1173	3.6633	1.3644

Yukarıda belirtilen göç nedenlerinin Ağrı Alt Bölgesi açısından önemli nedenler olup olmadığını %5 önem düzeyinde test etmek için Z testi yapılmıştır.²⁷⁷

Genel ortalama $\bar{X}=2.97$ olarak belirlenmiş ve $\bar{X}<2.89$ için alınan nedenler göç etmek için önemli nedenler olarak görülmezken, $\bar{X}>3.05$ için alınan değerler göç etme düşüncesinde önemli etkenlerdir. Buna göre, Ağrı Alt Bölgesi'nde göçün öncelikli sebepleri aşağıda sıralanmış ve göç nedenlerinin ortalama değerleri için önemlilik ve karasızlık bandı şekil 4.21'de gösterilmiştir.

- Sağlık hizmetlerinin yetersizliği
- Eğitim hizmetlerinin yetersizliği
- Sosyal faaliyetlerin azlığı
- İklim şartlarının zorluğu
- Daha iyi iş bulma imkanı

Ağrı Alt Bölgesinin öncelikli sebepleridir. Göçün en önemli sebebinin sağlık hizmetlerinin yetersizliği olması sadece Ağrı Alt Bölgesinin değil, tüm Doğu Anadolu Bölgesi'nin de en önemli sorunlarından biridir. Hasta başına düşen hekim sayısı ve hasta yatağı sayısı Türkiye ortalamasının altındadır. Ağrı Alt Bölgesi olarak (Ağrı'da onbinkişiyeye düşen hekim sayısı 2, hastane yatağı sayısı 5, Ardahan'da hekim sayısı 6 hastane yatağı sayısı 12, Iğdır'da hekim sayısı 6, hastane yatağı sayısı 6, Kars'ta hekim sayısı 5, hastane yatağı sayısı 12) onbin kişiye düşen hekim sayısı 4,75, hastane yatağı sayısı 8,75 iken, Doğu Anadolu Bölgesinde onbin kişiye düşen hekim sayısı 8, hastane yatağı sayısı 18, Türkiye'de ise onbin kişiye düşen hekim sayısı 13, hastane yatağı sayısı 23'dür).²⁷⁸ Teoride gelirin, ya da daha iyi iş bulma olanaklarının en önemli neden olabileceği ifade edilmekle beraber²⁷⁹ çalışmada diğer bazı uygulamalı çalışmalarda da bunların öncelikli gerekçeler olmadığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Ayrıca,

²⁷⁷ Kemal Kurtuluş, **Pazarlama Araştırması**, Literatür Yayınevi, 7. Baskı, 2004 İstanbul, ss.126

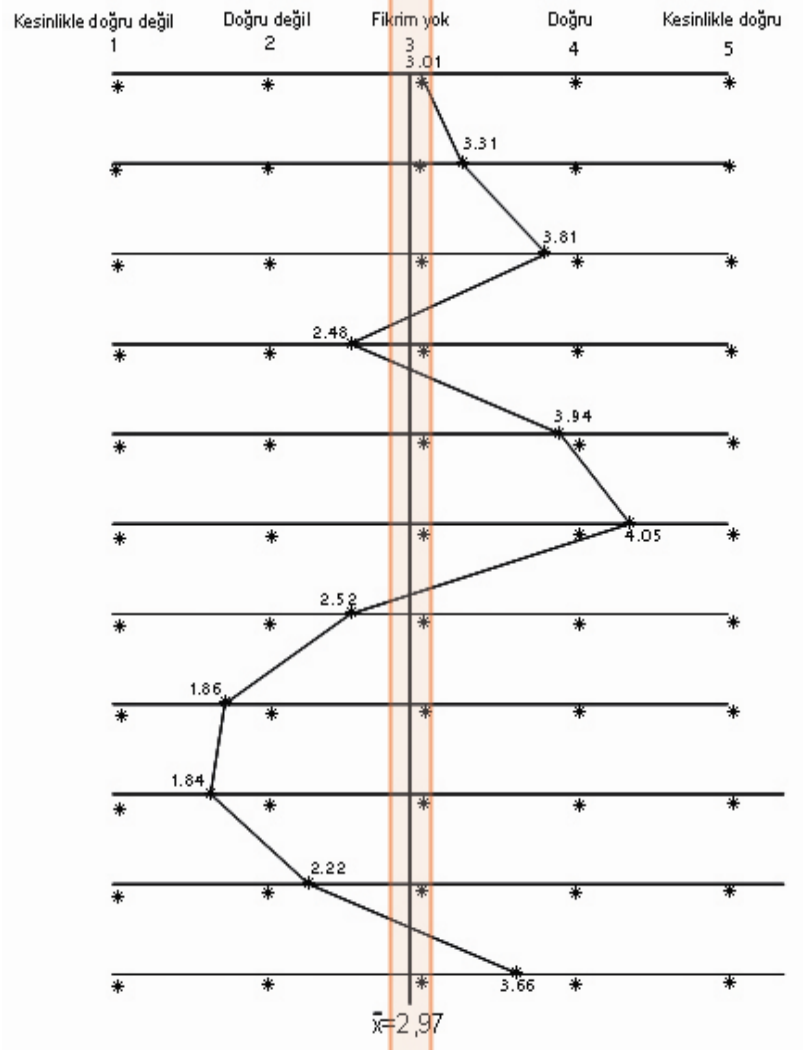
²⁷⁸ DPT, 2003

²⁷⁹ Newman Allen R. (1981), "A Test of The Okun-Richardson Model of Internal Migration", **Economic Development and Cultural Change**, V.29, N.2, p.306

katılımcıların %55.9'unun ücretli maaşlı gruba dahil olanlardan oluşması, iş ve gelir garantisi olan bu kişilerin bu faktörleri öncelikli göç gerekçesi olarak göstermemesine sebep olduğu da düşünülebilir Bu bölge için terörün bir göç nedeni olmadığı da ortaya çıkmaktadır. Böylece H7 hipotezi reddedilmiştir. H8 hipotezinde belirtilen göçün temel tetikleyicilerinin ekonomik faktörler olması Ağrı Alt Bölgesi için geçerli olmamıştır. Bu yüzden H8 hipotezi de reddedilmiştir.

Şekil 4.21: Göç Nedenlerinin Ortalama Değerleri için Önemlilik ve Karasızlık Bandı

Göç Nedenleri
Maddi imkansızlıklar
Daha iyi bir iş bulmak
Sosyal faaliyetlerin azlığı
Etnik yapı
Eğitim hizmetlerinin yetersizliği
Sağlık hizmetlerinin yetersizliği
Akrabaların göç etmiş olması
Ailevi geçimsizlikler
Komşularla yaşanan huzursuzluklar
Terör
İklim şartlarının zorluğu

4.4.1. Maddi imkansızlıklar ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden bir göç nedeni olarak sunulan maddi imkansızlıklar ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=48.424$, $sd=12$, $P=0,000$). İlişkinin yönüne bakıldığında ise, *Ağrı Alt Bölgesi'nde maddi imkansızlıkları bir göç nedeni olarak düşünenler arttıkça göç etme düşüncesi de artmaktadır* (Pearson korelasyon katsayısı = 0.065, $P= 0.025$, Spearman Korelasyon katsayısı= 0.067, $P=0.021$).

Tablo 4.41: Maddi İmkansızlıklar İle Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden Göç Etme Nedeni		Göç Etme Düşüncesi				Toplam
		Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Kesinlikle doğru değil (1)	Mutlak Frekans	8	59	37	86	190
	Nispi Frekans	.7	5.0	3.1	7.3	16.1
Doğru değil (2)	Mutlak Frekans	41	125	102	133	401
	Nispi Frekans	3.5	10.6	8.7	11.3	34.1
Fikrim yok (3)	Mutlak Frekans	7	19	9	12	47
	Nispi Frekans	.6	1.6	.8	1.0	4.0
Doğru (4)	Mutlak Frekans	21	93	67	107	288
	Nispi Frekans	1.8	7.9	5.7	9.1	24.5
Kesinlikle doğru (5)	Mutlak Frekans	23	46	46	136	251
	Nispi Frekans	2.0	3.9	3.9	11.6	21.3
Toplam	Mutlak Frekans	100	342	261	474	1177
	Nispi Frekans	8.5	29.1	22.2	40.3	100.0

4.4.2. İyi bir iş bulma imkanı ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden bir göç nedeni olarak sunulan daha iyi bir iş bulmak ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=82.618$, $sd=12$, $P=0.000$). İlişkinin yönüne bakıldığında ise, *Ağrı Alt Bölgesi'nden daha iyi bir iş bulmayı göç nedeni olarak düşünenler arttıkça göç etme düşüncesi de artmaktadır* (Pearson korelasyon katsayısı = 0.106, $P= 0.000$, Spearman Korelasyon katsayısı= 0.132, $P=0.000$).

Tablo 4.42: İyi Bir İş Bulma İmkânı İle Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden Göç Etme Nedeni		Göç Etme Düşüncesi				Toplam
Daha İyi bir İş bulma İsteği		Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Kesinlikle doğru değil (1)	Mutlak Frekans	10	41	27	68	146
	Nispi Frekans	.9	3.5	2.3	5.9	12.6
Doğru değil (2)	Mutlak Frekans	27	116	83	96	322
	Nispi Frekans	2.3	10.0	7.2	8.3	27.8
Fikrim yok (3)	Mutlak Frekans	6	16	9	14	45
	Nispi Frekans	.5	1.4	.8	1.2	3.9
Doğru (4)	Mutlak Frekans	31	110	82	102	325
	Nispi Frekans	2.7	9.5	7.1	8.8	28.0
Kesinlikle doğru (5)	Mutlak Frekans	27	49	58	188	322
	Nispi Frekans	2.3	4.2	5.0	16.2	27.8
Toplam	Mutlak Frekans	101	332	259	468	1160
	Nispi Frekans	8.7	28.6	22.3	40.3	100.0

Bölgede iş sahibi olanların dahi daha iyi iş bulma gayesiyle göç düşüncesinin yüksek olması, mevcut işlerin ücret ya da sosyal tatmin açısından yeterli olmadığını göstermektedir.

4.4.3. Eğitim hizmetlerinin yetersizliği ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden bir göç nedeni olarak sunulan eğitim hizmetlerinin yetersizliği ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=50.140$, $sd=12$, $P=0.000$). İlişkinin yönüne bakıldığında ise, *eğitim hizmetlerinin yetersizliğini bir göç nedeni olarak düşünenler attıkça göç etme düşüncesi de artmaktadır* (Pearson korelasyon katsayısı = 0.086, $P=0.003$, Spearman Korelasyon katsayısı= 0.138, $P=0.000$).

Tablo 4.43: Eğitim hizmetlerinin yetersizliği ile Göç Etme Düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden Göç Etme Nedeni		Göç Etme Düşüncesi				Toplam
Eğitim hizmetlerinin yetersizliği		Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Kesinlikle doğru değil (1)	Mutlak Frekans	9	23	17	34	83
	Nispi Frekans	.8	2.0	1.4	2.9	7.0
Doğru değil (2)	Mutlak Frekans	12	38	27	49	126
	Nispi Frekans	1.0	3.2	2.3	4.2	10.7
Fikrim yok (3)	Mutlak Frekans	5	13	11	14	43
	Nispi Frekans	.4	1.1	.9	1.2	3.7
Doğru (4)	Mutlak Frekans	41	161	117	136	455
	Nispi Frekans	3.5	13.7	9.9	11.5	38.6
Kesinlikle doğru (5)	Mutlak Frekans	33	104	90	244	471
	Nispi Frekans	2.8	8.8	7.6	20.7	40.0
Toplam	Mutlak Frekans	100	339	262	477	1178
	Nispi Frekans	8.5	28.8	22.2	40.5	100.0

4.4.4. Sağlık hizmetlerinin yetersizliği ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden bir göç nedeni olarak sunulan sağlık hizmetlerinin yetersizliği ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=46.209$, $sd=12$, $P=0.000$). İlişkinin yönüne bakıldığında ise, *Ağrı Alt Bölgesi'nden sağlık hizmetlerinin yetersizliğini bir göç nedeni olarak düşünenler attıkça göç etme düşüncesi de artmaktadır* (Pearson korelasyon katsayısı = 0.091, $P= 0.002$, Spearman Korelasyon katsayısı= 0.140, $P=0.000$).

Tablo 4.44: Sağlık Hizmetlerinin Yetersizliği İle Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden Göç Etme Nedeni		Göç Etme Düşüncesi				Toplam
Sağlık hizmetlerinin yetersizliği		Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Kesinlikle doğru değil (1)	Mutlak Frekans	7	25	16	30	78
	Nispi Frekans	.6	2.1	1.4	2.5	6.6
Doğru değil (2)	Mutlak Frekans	8	39	18	40	105
	Nispi Frekans	.7	3.3	1.5	3.4	8.9
Fikrim yok (3)ı	Mutlak Frekans	5	8	10	11	34
	Nispi Frekans	.4	.7	.8	.9	2.9
Doğru (4)	Mutlak Frekans	40	151	111	132	434
	Nispi Frekans	3.4	12.8	9.4	11.1	36.7
Kesinlikle doğru (5)	Mutlak Frekans	40	121	107	265	533
	Nispi Frekans	3.4	10.2	9.0	22.4	45.0
Toplam	Mutlak Frekans	100	344	262	478	1184
	Nispi Frekans	8.4	29.1	22.1	40.4	100.0

4.4.5. Sosyal faaliyetlerin yetersizliği ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden bir göç nedeni olarak sunulan sosyal faaliyetlerin azlığı ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=67.728$, $sd=12$ $P=0.000$). İlişkinin yönüne bakıldığında ise, *Ağrı Alt Bölgesi'nden sosyal faaliyetlerin yetersizliğini bir göç nedeni olarak düşünenler attıkça göç etme düşüncesi de artmaktadır* (Pearson korelasyon katsayısı = -0.061, $P= 0.036$, Spearman Korelasyon katsayısı= -0.084, $P=0.004$).

Tablo 4.45: Sosyal Faaliyetlerin Yetersizliği İle Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden Göç Etme Nedeni		Göç Etme Düşüncesi				Toplam
Sosyal Faaliyetlerin Azlığı		Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Kesinlikle doğru değil (1)	Mutlak Frekans	6	30	19	35	90
	Nispi Frekans	.5	2.5	1.6	3.0	7.6
Doğru değil (2)	Mutlak Frekans	20	47	32	58	157
	Nispi Frekans	1.7	4.0	2.7	4.9	13.3
Fikrim yok (3)ı	Mutlak Frekans	7	21	23	23	74
	Nispi Frekans	.6	1.8	2.0	2.0	6.3

Tablo 4.45: Sosyal Faaliyetlerin Yetersizliği İle Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki (Devam)

Doğru (4)	Mutlak Frekans	43	144	106	120	413
	Nispi Frekans	3.6	12.2	9.0	10.2	35.0
Kesinlikle doğru (5)	Mutlak Frekans	24	98	82	241	445
	Nispi Frekans	2.0	8.3	7.0	20.4	37.7
Toplam	Mutlak Frekans	100	340	262	477	1179
	Nispi Frekans	8.5	28.8	22.2	40.5	100.0

4.4.6. Etnik Yapı ile Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden bir göç nedeni olarak sunulan etnik yapı ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=44.238$, $sd=12$, $P=0.000$). Fakat ilişkinin yönü açısından bakılan korelasyonda, *Ağrı Alt Bölgesi'nde etnik yapı ile göç etme düşüncesi arasında $P < 0.05$ düzeyinde anlamsızdır* (Pearson korelasyon katsayısı = 0.055, $P= 0.062$, Spearman Korelasyon katsayısı= 0.042, $P=0.156$).

Tablo 4.46: Etnik Yapı ile Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden Göç Etme Nedeni		Göç Etme Düşüncesi				Toplam
Etnik Yapı		Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Kesinlikle doğru değil (1)	Mutlak Frekans	19	83	65	117	284
	Nispi Frekans	1.6	7.1	5.6	10.0	24.3
Doğru değil (2)	Mutlak Frekans	38	158	107	175	478
	Nispi Frekans	3.3	13.5	9.2	15.0	40.9
Fikrim yok (3)ı	Mutlak Frekans	14	27	23	30	94
	Nispi Frekans	1.2	2.3	2.0	2.6	8.0
Doğru (4)	Mutlak Frekans	13	51	48	74	186
	Nispi Frekans	1.1	4.4	4.1	6.3	15.9
Kesinlikle doğru (5)	Mutlak Frekans	16	18	16	77	127
	Nispi Frekans	1.4	1.5	1.4	6.6	10.9
Toplam	Mutlak Frekans	100	337	259	473	1169
	Nispi Frekans	8.6	28.8	22.2	40.5	100.0

4.4.7. Ailevi geçimsizlikler ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden bir göç nedeni olarak sunulan ailevi geçimsizlikler ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=44.101$, $sd=12$, $P=0.000$). İlişkinin yönüne bakıldığında ise, *Ağrı Alt Bölgesi'nde ailevi geçimsizlikleri bir göç nedeni olarak düşünenler azaldıkça ya da ailevi geçimsizlikleri bir göç nedeni olarak düşünmeyenler arttıkça göç etme düşüncesi de artmaktadır* (Pearson korelasyon katsayısı = -0.078, $P= 0.008$, Spearman Korelasyon katsayısı= -0.076, $P=0.009$).

Tablo 4.47: Ailevi Geçimsizlikler İle Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden Göç Etme Nedeni		Göç Etme Düşüncesi				Toplam
		Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Ailevi geçimsizlikler						
Kesinlikle doğru değil (1)	Mutlak Frekans	26	117	96	192	431
	Nispi Frekans	2.2	10.0	8.2	16.5	37.0
Doğru değil (2)	Mutlak Frekans	49	191	140	225	605
	Nispi Frekans	4.2	16.4	12.0	19.3	51.9
Fikrim yok (3)	Mutlak Frekans	7	3	7	16	33
	Nispi Frekans	.6	.3	.6	1.4	2.8
Doğru (4)	Mutlak Frekans	6	17	8	21	52
	Nispi Frekans	.5	1.5	.7	1.8	4.5
Kesinlikle doğru (5)	Mutlak Frekans	12	8	5	19	44
	Nispi Frekans	1.0	.7	.4	1.6	3.8
Toplam	Mutlak Frekans	100	336	256	473	1165
	Nispi Frekans	8.6	28.8	22.0	40.6	100.0

Bu sonuç, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%85.9) ailevi geçimsizliğin göç nedeni olarak düşünmemesinden kaynaklanabilir.

4.4.8. Akrabaların göç etmesi ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden bir göç nedeni olarak sunulan akrabaların göç etmiş olması ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=39.725$, $sd=12$, $P=0.000$). Fakat ilişkinin yönü açısından bakılan korelasyonda, Ağrı Alt Bölgesi'nde akrabaların göç etmiş olması ile göç etme düşüncesi arasında $P < 0.05$ düzeyinde bir ilişkinin yönü belirlenememektedir (Pearson korelasyon katsayısı = -0.038, $P= 0.200$, Spearman Korelasyon katsayısı= -0.048, $P=0.103$).

Tablo 4.48: Akrabaların Göç Etmesi İle Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden Göç Etme Nedeni		Göç Etme Düşüncesi				Toplam
		Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Akrabaların göç etmiş olması						
Kesinlikle doğru değil (1)	Mutlak Frekans	14	81	64	142	301
	Nispi Frekans	1.2	6.9	5.5	12.2	25.8
Doğru değil (2)	Mutlak Frekans	38	155	106	168	467
	Nispi Frekans	3.3	13.3	9.1	14.4	40.0
Fikrim yok (3)	Mutlak Frekans	3	8	9	14	34
	Nispi Frekans	.3	.7	.8	1.2	2.9
Doğru (4)	Mutlak Frekans	22	63	56	70	211
	Nispi Frekans	1.9	5.4	4.8	6.0	18.1
Kesinlikle doğru (5)	Mutlak Frekans	22	31	22	79	154
	Nispi Frekans	1.9	2.7	1.9	6.8	13.2
Toplam	Mutlak Frekans	99	338	257	473	1167
	Nispi Frekans	8.5	29.0	22.0	40.5	100.0

4.4.9. Komşularla yaşanan huzursuzluklar ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden bir göç nedeni olarak sunulan komşularla yaşanan huzursuzluklar ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=37.725$, $sd=12$, $P=0.000$). İlişkinin yönüne bakıldığında ise, *Ağrı Alt Bölgesi'nden komşularla yaşanan huzursuzlukları bir göç nedeni olarak düşünenler azaldıkça göç etme düşüncesi de artmaktadır* (Pearson korelasyon katsayısı = -0.061, $P= 0.036$, Spearman Korelasyon katsayısı= -0.084, $P=0.004$).

Tablo 4.49: Komşularla Yaşanan Huzursuzluklar ile Göç Etme düşüncesi Arasındaki İlişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden Göç Etme Nedeni		Göç Etme Düşüncesi				Toplam
Komşularla yaşanan huzursuzluklar		Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Kesinlikle doğru değil (1)	Mutlak Frekans	25	126	90	206	447
	Nispi Frekans	2.1	10.7	7.7	17.6	38.1
Doğru değil (2)	Mutlak Frekans	54	180	146	217	597
	Nispi Frekans	4.6	15.3	12.4	18.5	50.9
Fikrim yok (3)	Mutlak Frekans	7	9	10	10	36
	Nispi Frekans	.6	.8	.9	.9	3.1
Doğru (4)	Mutlak Frekans	4	16	12	19	51
	Nispi Frekans	.3	1.4	1.0	1.6	4.3
Kesinlikle doğru (5)	Mutlak Frekans	9	7	3	23	42
	Nispi Frekans	.8	.6	.3	2.0	3.6
Toplam	Mutlak Frekans	99	338	261	475	1173
	Nispi Frekans	8.4	28.8	22.3	40.5	100.0

4.4.10. Terör ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden bir göç nedeni olarak sunulan terör ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=38.366$, $sd=12$, $P=0.000$). Fakat ilişkinin yönü açısından bakılan korelasyonda, *terör ile göç etme düşüncesi arasında $P < 0.05$ düzeyinde anlamsızdır* (Pearson korelasyon katsayısı = -0.026, $P= 0.369$, Spearman Korelasyon katsayısı= -0.050, $P=0.084$) düzeyinde ilişkinin yönü belirlenmemektedir.

Tablo 4.50: Terör ile Göç Etme Düşüncesi Arasındaki İlişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden Göç Etme Nedeni		Göç Etme Düşüncesi				Toplam
Terörün Olması		Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Kesinlikle doğru değil (1)	Mutlak Frekans	22	100	79	169	370
	Nispi Frekans	1.9	8.5	6.7	14.4	31.6
Doğru değil (2)	Mutlak Frekans	46	146	119	175	486
	Nispi Frekans	3.9	12.5	10.2	14.9	41.5
Fikrim yok (3)	Mutlak Frekans	9	28	18	18	73
	Nispi Frekans	.8	2.4	1.5	1.5	6.2
Doğru (4)	Mutlak Frekans	12	55	34	70	171
	Nispi Frekans	1.0	4.7	2.9	6.0	14.6
Kesinlikle doğru (5)	Mutlak Frekans	12	10	9	40	71
	Nispi Frekans	1.0	.9	.8	3.4	6.1
Toplam	Mutlak Frekans	101	339	259	472	1171
	Nispi Frekans	8.6	28.9	22.1	40.3	100.0

Bu sonuç, katılımcıların %73 oranında terörü göç nedeni olarak görmemelerinden kaynaklanabilir.

4.4.11. İklim şartlarının zorluğu ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden bir göç nedeni olarak belirtilen iklim şartlarının zorluğu ile göç etme düşüncesi arasında istatistiki açıdan $P < 0.01$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=84.385$, $sd=12$, $P=0.000$). İlişkinin yönüne bakıldığında ise, *Ağrı Alt Bölgesi'nde iklim şartlarının zorluğunu bir göç nedeni olarak düşünenler arttıkça göç etme düşüncesi de artmaktadır* (Pearson korelasyon katsayısı = 0.138, $P=0.000$, Spearman Korelasyon katsayısı= 0.181, $P=0.000$).

Tablo 4.51: İklim Şartlarının Zorluğu İle Göç Etme Düşüncesi arasındaki İlişki

Ağrı Alt Bölgesi'nden Göç Etme Nedeni		Göç Etme Düşüncesi				Toplam
İklim şartlarının zorluğu		Nadiren (2)	Bazen (3)	Genellikle (4)	Her zaman (5)	
Kesinlikle doğru değil (1)	Mutlak Frekans	3	38	30	27	98
	Nispi Frekans	.3	3.2	2.6	2.3	8.4
Doğru değil (2)	Mutlak Frekans	27	71	66	82	246
	Nispi Frekans	2.3	6.1	5.6	7.0	21.0
Fikrim yok (3)	Mutlak Frekans	6	11	3	9	29
	Nispi Frekans	.5	.9	.3	.8	2.5
Doğru (4)	Mutlak Frekans	36	138	84	122	380
	Nispi Frekans	3.1	11.8	7.2	10.4	32.4
Kesinlikle doğru (5)	Mutlak Frekans	28	82	77	233	420
	Nispi Frekans	2.4	7.0	6.6	19.9	35.8
Toplam	Mutlak Frekans	100	340	260	473	1173
	Nispi Frekans	8.5	29.0	22.2	40.3	100.0

İklim şartlarının bölge için olumsuz bir faktör olarak algılanması ve iklim şartlarının zorluğunu bir göç nedeni olarak düşünlerin sayısı arttıkça göç eğiliminin de artması H9 hipotezinin kabulünü gerektirmektedir.

4.4.12. Göç etme düşüncesi ve nedenlerinin illere göre farklılıkları

Ağrı Alt Bölgesi'nde göç etmeyi düşünenlerin göç nedenlerinin illere göre farklılık gösterip göstermediğini tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiştir (Tablo 4.52.). Varyans analizi ana kütle ortalamalarının birbirine eşit olup olmadığını test edebilmek için kullanılan istatistiksel analiz yöntemidir.²⁸⁰

Tablo 4.52: Göç Etme Düşüncesi ve Nedenlerinin İllere Göre Farklılıkları

		İller	$\bar{X}$	(σ)	F	P
Şehirden gitmeyi düşünüyor musunuz?		Ağrı	2.757	1.604	20.176	.000
		Ardahan	3.300	1.525		
		Iğdır	3.132	1.510		
		Kars	3.577	1.462		
Ekonomik faktörler	Maddi imkânsızlıklar	Ağrı	3.362	1.381	10.478	.000
		Ardahan	3.136	1.446		
		Iğdır	2.752	1.364		
		Kars	2.845	1.494		
	Daha iyi bir iş bulma imkanı	Ağrı	3.627	1.364	8.381	.000
		Ardahan	3.413	1.434		
		Iğdır	3.180	1.403		
		Kars	3.073	1.490		
Sosyal Faktörler	Eğitim hizmetlerinin yetersizliği	Ağrı	4.140	1.058	6.090	.000
		Ardahan	4.055	1.184		
		Iğdır	3.826	1.203		
		Kars	3.773	1.357		
	Sağlık hizmetlerinin yetersizliği	Ağrı	4.208	1.049	2.606	.050
		Ardahan	4.080	1.175		
		Iğdır	3.962	1.154		
		Kars	3.966	1.331		
	Sosyal faaliyetlerin yetersizliği	Ağrı	3.855	1.179	.282	.839
		Ardahan	3.850	1.325		
		Iğdır	3.808	1.225		
		Kars	3.772	1.345		
	Etnik köken farklılıkları	Ağrı	2.508	1.112	8.920	.000
		Ardahan	2.188	1.233		
		Iğdır	2.493	1.248		
		Kars	2.719	1.494		

²⁸⁰ Köksal, Age., s.321

Tablo 4.52: Göç Etme Düşüncesi ve Nedenlerinin İllere Göre Farklılıkları (Devam)

Psikolojik faktörler	Aile içi geçimsizlikler	Ağrı	2.024	.861	3.179	.023
		Ardahan	1.825	.987		
		Iğdır	1.829	.864		
		Kars	1.798	1.028		
	Akrabaların göç etmiş olması	Ağrı	3.153	1.445	26.345	.000
		Ardahan	2.550	1.352		
		Iğdır	2.346	1.257		
		Kars	2.195	1.324		
	Komşularla yaşanan huzursuzluklar	Ağrı	2.020	.869	3.992	.008
		Ardahan	1.837	.935		
		Iğdır	1.775	.845		
		Kars	1.777	1.056		
Kentsel ve çevresel faktörler	Terör	Ağrı	2.816	1.268	53.235	.000
		Ardahan	1.671	.772		
		Iğdır	2.470	1.184		
		Kars	2.073	1.265		
	İklim şartlarını zorluğu	Ağrı	4.121	1.128	161.778	.000
		Ardahan	4.058	1.143		
		Iğdır	2.365	1.192		
		Kars	4.079	1.128		

Sağlık hizmetlerinin ve sosyal faaliyetlerin yetersizliği gibi nedenler hariç, diğer nedenlere ilişkin verilen cevapların illere göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Buna göre en çok göç etmeyi düşündüğünü söyleyen ve göç potansiyelini barındıran il Kars'tır ($\bar{X}=3.577$). Göç etme nedenleri bakımından maddi imkansızlıklar ($\bar{X}=3.362$) ve daha iyi bir iş bulma imkanı ($\bar{X}=3.627$) gibi ekonomik nedenlerden dolayı en çok gitmek isteyenler Ağrı ilindedir. Eğitim hizmetlerinin yetersizliği yüzünden göç etmeyi düşünenler de özellikle Ağrı ($\bar{X}=4.140$) ilindedir.

Etnik köken farklılıklarının göç etmeyi düşünenler açısından illere göre anlamlı farklılıklar gösterdiği ve Kars ilindeki cevaplayıcıların etnik köken farklılıklarını daha çok önemsendiği görülmektedir ($\bar{X}=2.71$). Bunu Ağrı ili ($\bar{X}=2.50$) izlemektedir. Etnik köken farklılıklarına en az önem veren cevaplayıcıların Ardahan'da ($\bar{X}=2.18$) olduğu görülmektedir.

Komşularla yaşanan huzursuzluklar açısından, Ağrı ilindeki cevaplayıcıların bunu diğer illere göre daha çok önemsendiği görülmektedir ($\bar{X}=2.02$).

Terör açısından bakıldığında, Ağrı ilindeki cevaplayıcıların diğer illere göre terörü daha öncelikli bir sebep olarak önemsedikleri görülmektedir. Diğer illere göre

aile içi geçimsizlikler yüzünden gitmek isteyenler de diğer illere göre Ağrı ($\bar{X} = 2.024$) ilindedir.

Göç etme düşüncesi açısından akrabaların göç etmiş olması diğer illere göre Ağrı'da ($\bar{X} = 3.153$) önemli bir neden olarak görülmektedir.

İklim şartlarının zorluğu açısından göç etmeyi düşünenler Iğdır ili hariç diğer illerde önemli bir sebeptir. Bu Iğdır ilinin yumuşak iklim koşulları itibariyle beklenen bir sonuçtur.

4.5. Ağrı Alt Bölgesi'nde Gelir Dağılım Analizi

4.5.1. Yüzde Paylar analiziyle kişisel gelirin hesaplanması

Yüzde paylar analizi, kişisel gelir dağılımını ölçmede kullanılan ve eşitsizlik ölçüleri içinde en açık olanıdır. Yüzde paylar analizinde, haneler %1'lik yüz. %5'lik yirmi. %10'luk on. %20'lik beş gruba ayrılarak her grubun toplam gelirden aldığı paylar karşılaştırılabilmektedir. Her dilim toplam kullanılabilir gelirine göre küçükten büyüğe doğru sıralanır. Daha sonra hangi yüzde paylar analizi kullanılacaksa, haneler o sayıda gruba ayrılırlar. Her gruba düşen kullanılabilir gelir, toplam kullanılabilir gelire oranlanarak hanelerin gelirine ilişkin yüzde paylara ulaşılır. Araştırmada yüzde paylar hesaplanırken, haneye giren aylık ortalama gelir ile kişi sayısı dikkate alınmıştır.

4.5.1.1. Ağrı ilinde gelir dağılımının Yüzde Paylar analizi

Tablo 4.53: Ağrı İlinde Gelirin % 20'lik Dilimler Halinde Dağılımı

Hanehalkı Grupları	Toplam Gelir (YTL)	Her Grubun Payı(%)
1. %20	30720	7.44
2. %20	50270	12.18
3. %20	64625	15.65
4.%20	81100	19.65
5. %20	186100	45.08
Genel Toplam	412815	100

Yukarıdaki tablo. Ağrı ilinde gelirin %20'lik dilimler halinde dağılımını göstermektedir. Sıralama en düşük gelire sahip olan birinci %20'lik hanehalkında, en yüksek gelire sahip olan beşinci %20'lik hanehalkını, gelirlerini ve toplam gelirden aldıkları payları göstermektedir. Birinci %20'lik grup toplam gelirin %7.44'ünü. en yüksek gelire sahip beşinci %20'lik grup ise toplam gelirin %45.08'ini almaktadır. Her bir grup, bir önceki gruptan sırasıyla 1.63, 1.28, 1.25, 2.29 kat daha fazla gelir elde

etmektedir. En fakir hane halkı grubu ile en zengin hane halkı grubu arasında 6 kat fark bulunmaktadır.

Tablo 4.54: Ağrı İlinde Gelirin %10'luk Dilimler Halinde Dağılımı

Hanehalkı Grupları	Toplam Gelir (YTL)	Her Grubun Payı(%)
1. %10	12760	3.09
2. %10	17960	4.35
3. %10	22700	5.49
4. %10	27570	6.67
5. %10	30750	7.44
6. %10	33875	8.20
7. %10	38550	9.33
8. %10	42550	10.30
9. %10	54700	13.25
10. %10	131400	31.83
Genel Toplam	412815	100

Hane halkının %10'luk dilimler halinde dağılması, toplam gelirin dağılımı konusunda daha açık bilgiler vermektedir. En düşük gelirli hane, toplam gelirin %3.09'unu alırken, en yüksek gelirli hane toplam gelirin % 31.83'ünü almaktadır. En fakir grup ile en zengin grup arasındaki fark 10.3 kattır.

Tablo 4.55: Ağrı İlinde Gelirin %5'lik Dilimler Halinde Dağılımı

Hanehalkı Grupları	Toplam Gelir (YTL)	Her Grubun Payı(%)
1. %5	5200	1.26
2. %5	7160	1.73
3. %5	8000	1.94
4. %5	9360	2.27
5. %5	10350	2.51
6. %5	11400	2.76
7. %5	12970	3.14
8. %5	13550	3.28
9. %5	14550	3.52
10. %5	15200	3.68
11. %5	16450	3.98
12. %5	17825	4.32
13. %5	19150	4.64
14. %5	20000	4.84
15. %5	20150	4.88
16. %5	23000	5.57
17. %5	25200	6.11
18. %5	30200	7.32
19. %5	39250	9.51
20. %5	93850	22.74
Genel Toplam	412815	100

Yukarıdaki tablo, gelirin %5'lik dilimler halinde dağılımını vermektedir. Hane halkı grupları en düşük gelirliden en yüksek gelirliye doğru yirmi grup içinde sıralanmıştır. Hane halkı grup sayısını artırmak, toplam gelirin bu gruplar arasındaki dağılımı konusunda daha hassas ve açık fikir vermektedir. Her bir hane gelirinin bir önceki hane gelirinden farkı azalmakta, ancak düşük gelirli haneler ile yüksek gelirli haneler arasındaki fark artmaktadır. Gelir düzeyi en düşük hane ile en yüksek hane arasındaki fark 18.04 kattır.

4.5.1.2. Ağrı ili gelir dağılımının Gini katsayısı ve Lorenz eğrisi yardımıyla analizi

Bu kısımda Ağrı Alt Bölgesi'ndeki tüm iller için kullanılan Gini Katsayısı aşağıdaki formüle göre hesaplanmıştır.

$$G = 1 - \sum_{i=0}^N (\sigma Y_{i-1} + \sigma Y_i) (\sigma X_{i-1} - \sigma X_i)$$

X_i = i. grubunun toplam gruba oranı

Y_i = i. Gelir grubunun toplam gelir grubuna oranı

σX_i = Kümülatif nüfus grubu

σY_i = Kümülatif gelir grubu

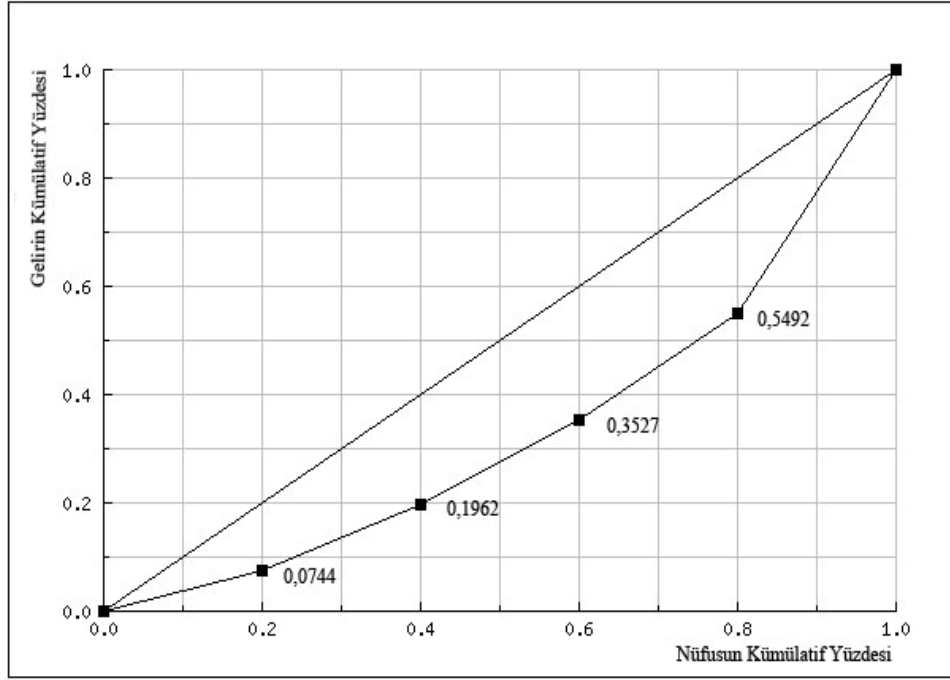
N = Grup sayısını göstermektedir.

Tablo 4.56: Ağrı İlinde %20'lik Hanehalkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı

Hanehalkı Grupları	Gelir	X	Y	σX_i	σY_i	$\sigma X_{i-1} - \sigma X_i$ (A)	$\sigma Y_{i-1} + \sigma Y_i$ (B)	A*B
1. %20	30720	0.2	0.0744	0.2	0.074	0.2	0.0744	0.0148
2. %20	50270	0.2	0.1218	0.4	0.196	0.2	0.2706	0.0541
3. %20	64625	0.2	0.1565	0.6	0.352	0.2	0.5489	0.1097
4. %20	81100	0.2	0.1965	0.8	0.592	0.2	0.9019	0.1803
5. %20	186100	0.2	0.4508	1.0	1.0	0.2	1.5492	0.3098
Genel Toplam	412815	1	1					0.66

Gini Katsayısı = (1-0.66) = 0.33

Şekil 4.22: Ağrı İlinde %20'lik Gruplara Göre Lorenz Eğrisi

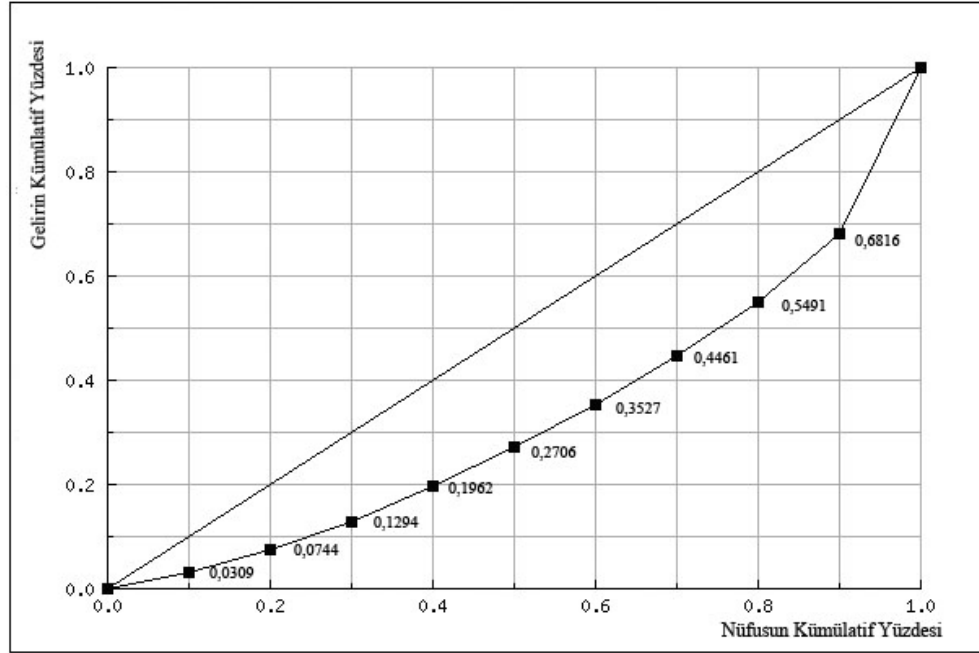

Tablo 4.57: Ağrı İlinde %10'lık Hane Halkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı

Hanehalkı Grupları	Gelir	X	Y	σX_i	σY_i	$\sigma X_{i-1} - \sigma X_i$ (A)	$\sigma Y_{i-1} + \sigma Y_i$ (B)	A*B
1. %10	12760	0.1	0.0309	0.1	0.0309	0.1	0.0309	0.0031
2. %10	17960	0.1	0.0435	0.2	0.0744	0.1	0.1053	0.0105
3. %10	22700	0.1	0.0549	0.3	0.1294	0.1	0.2038	0.0203
4. %10	27570	0.1	0.0667	0.4	0.1962	0.1	0.3256	0.0325
5. %10	30750	0.1	0.0744	0.5	0.2706	0.1	0.4668	0.0466
6. %10	33875	0.1	0.0820	0.6	0.3527	0.1	0.6233	0.0623
7. %10	38550	0.1	0.0933	0.7	0.4461	0.1	0.7988	0.0798
8. %10	42550	0.1	0.1030	0.8	0.5491	0.1	0.9952	0.0995
9. %10	54700	0.1	0.1325	0.9	0.6816	0.1	1.2307	0.1231
10. %10	131400	0.1	0.3183	1	1	0.1	1.6816	0.1681
Genel Toplam	412815	1	1			1		0.64

$$\text{Gini Katsayısı} = (1 - 0.64) = 0.36$$

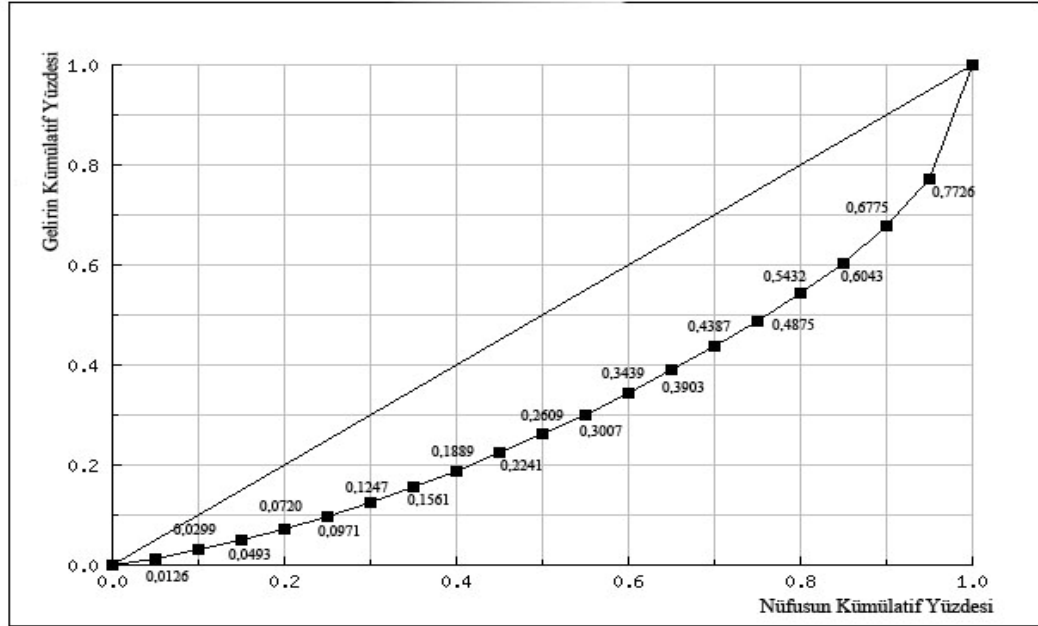
Şekil 4.23: Ağrı İlinde %10'luk Gruplara Göre Lorenz Eğrisi

Tablo 4.58: Ağrı İlinde %5'lik Hane Halkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı

Hanehalkı Grupları	Gelir	X	Y	σX_i	σY_i	$\sigma X_{i-1} - \sigma X_i$ (A)	$\sigma Y_{i-1} + \sigma Y_i$ (B)	A*B
1. %5	5200	0.05	0.0126	0.05	0.0126	0.05	0.0126	0.0006
2. %5	7160	0.05	0.0173	0.1	0.0299	0.05	0.0425	0.0021
3. %5	8000	0.05	0.0194	0.15	0.0493	0.05	0.0792	0.0039
4. %5	9360	0.05	0.0227	0.2	0.0720	0.05	0.1213	0.0061
5. %5	10350	0.05	0.0251	0.25	0.0971	0.05	0.1691	0.0084
6. %5	11400	0.05	0.0276	0.3	0.1247	0.05	0.2218	0.0110
7. %5	12970	0.05	0.0314	0.35	0.1561	0.05	0.2808	0.0140
8. %5	13550	0.05	0.0328	0.4	0.1889	0.05	0.3450	0.0172
9. %5	14550	0.05	0.0352	0.45	0.2241	0.05	0.4130	0.0206
10. %5	15200	0.05	0.0368	0.5	0.2609	0.05	0.4850	0.0242
11. %5	16450	0.05	0.0398	0.55	0.3007	0.05	0.5616	0.0280
12. %5	17825	0.05	0.0432	0.6	0.3439	0.05	0.6446	0.0322
13. %5	19150	0.05	0.0464	0.65	0.3903	0.05	0.7342	0.0367
14. %5	20000	0.05	0.0484	0.7	0.4387	0.05	0.8290	0.0414
15. %5	20150	0.05	0.0488	0.75	0.4875	0.05	0.9262	0.0463
16. %5	23000	0.05	0.0557	0.8	0.5432	0.05	1.0307	0.0515
17. %5	25200	0.05	0.0611	0.85	0.6043	0.05	1.1475	0.0573
18. %5	30200	0.05	0.0732	0.9	0.6775	0.05	1.2818	0.0641
19. %5	39250	0.05	0.0951	0.95	0.7726	0.05	1.4501	0.0725
20. %5	93850	0.05	0.2274	1	1	0.05	1.7726	0.0886
Genel Toplam	412815	1	1			1		0.626

$$\text{Gini} = (1 - 0.63) = 0.37$$

Şekil 4.24: Ağrı İlinde %5'lik Gruplara Göre Lorenz Eğrisi

%20, %10 ve %5'lik gruplara göre Ağrı İli için hesaplanan Gini Katsayısı ve Lorenz eğrisi analizlerinden anlaşıldığı üzere, ildeki gelir dağılımının Türkiye'deki gelir dağılımından daha adil olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü 2005 yılı Türkiye geneli için Gini katsayısı 0.38 iken Ağrı ili için bu katsayı 0.33'dür. Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değişen bir katsayıdır ve 0'a yaklaştıkça gelir dağılımı daha adil olmaktadır. 1'e yaklaştıkça eşitsizlik artmaktadır. Bu nedenle, Ağrı ili için 0.33 Türkiye genelinden daha adaletlidir. Ancak Ağrı ilindeki gelir dağılımı adaletin yoksulluğun paylaşılmasından kaynaklanan bir durum olarak bakılabilir.

4. 5.1.3. Ardahan ilinde gelir dağılımının Yüzde Paylar analizi

Tablo 4.59:Ardahan İlinde Gelirin %20'lik Dilimler Halinde Dağılımı

Hane halkı Grupları	Toplam Gelir (YTL)	Her Grubun Payı(%)
1. %20	23840	6.0
2. %20	45165	11.36
3. %20	64664	16.27
4.%20	79921	20.11
5. %20	183886	46.26
Genel Toplam	397476	100

En düşük %20'lik grup toplam gelirin %6'sını, en yüksek gelire sahip %20'lik grup ise toplam gelirin %46.26'sını almaktadır. Her bir grup, bir önceki gruptan

sırasıyla 1.89,1.43, 1.23, 2.30 kat daha fazla gelir elde etmektedir. En fakir hane halkı grubu ile en zengin hane halkı grubu arasında 7.71 kat fark bulunmaktadır.

Tablo 4.60: Ardahan İlinde Gelirin %10'luk Dilimler Halinde Dağılımı

Hanehalkı Grupları	Toplam Gelir (YTL)	Her Grubun Payı(%)
1. %10	7670	1.93
2. %10	16170	4.06
3. %10	19650	4.94
4. %10	24815	6.24
5. %10	29447	7.40
6. %10	33917	8.53
7. %10	39000	9.81
8. %10	41671	10.48
9. %10	60236	15.15
10. %10	124900	31.43
Genel Toplam	397476	100

En düşük gelirli hane, toplam gelirin % 1.93'ünü alırken, en yüksek gelirli hane toplam gelirin % 31.43'ünü almaktadır. En fakir grup ile en zengin grup arasındaki fark 16.28 kattır.

Tablo 4.61: Ardahan İlinde Gelirin %5'lik Dilimler Halinde Dağılımı

Hane halkı Grupları	Toplam Gelir (YTL)	Her Grubun Payı(%)
1. %5	2470	0.62
2. %5	5200	0.13
3. %5	7290	1.83
4. %5	8880	2.23
5. %5	9500	2.39
6. %5	10150	2.55
7. %5	11775	2.96
8. %5	13040	3.28
9. %5	14247	3.58
10. %5	15200	3.82
11. %5	16311	4.11
12. %5	17606	4.43
13. %5	19000	4.78
14. %5	19000	4.78
15. %5	19000	4.78
16. %5	21271	5.35
17. %5	28556	7.18
18. %5	32100	8.10
19. %5	43180	10.86
20. %5	83700	21.06
Genel Toplam	397476	100

%5'lik dilimler halinde gelir dağılımı analizinde, her bir hane gelirinin, bir önceki hane gelirinden farkı azalmakta, ancak düşük gelirli haneler ile yüksek gelirli

haneler arasındaki fark artmaktadır. Gelir düzeyi en düşük hane ile en yüksek hane arasındaki fark 33.88 kattır.

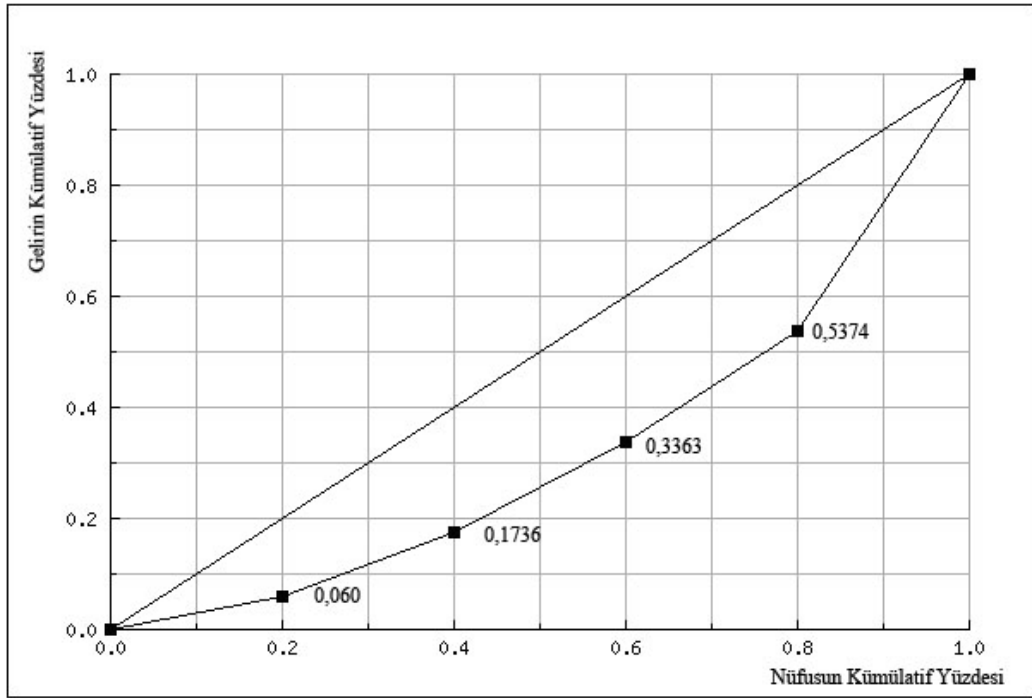
4.5.1.4. Ardahan ili gelir dağılımının Gini katsayısı ve Lorenz eğrisi yardımıyla analizi

Tablo 4.62: Ardahan İlinde %20'lik Hanehalkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı

Hanehalkı Grupları	Gelir	X	Y	σX_i	σY_i	$\sigma X_{i-1} - \sigma X_i$ (A)	$\sigma Y_{i-1} + \sigma Y_i$ (B)	A*B
1. %20	23840	0.2	0.06	0.2	0.060	0.2	0.060	0.0120
2. %20	45165	0.2	0.1136	0.4	0.173	0.2	0.2336	0.0467
3. %20	64664	0.2	0.1627	0.6	0.336	0.2	0.5099	0.1019
4. %20	79921	0.2	0.2011	0.8	0.537	0.2	0.8737	0.1747
5. %20	183886	0.2	0.4626	1.0	1.0	0.2	1.5374	0.3074
Genel Toplam	397476	1	1					0.64

$$\text{Gini} = (1 - 0.64) = 0.34$$

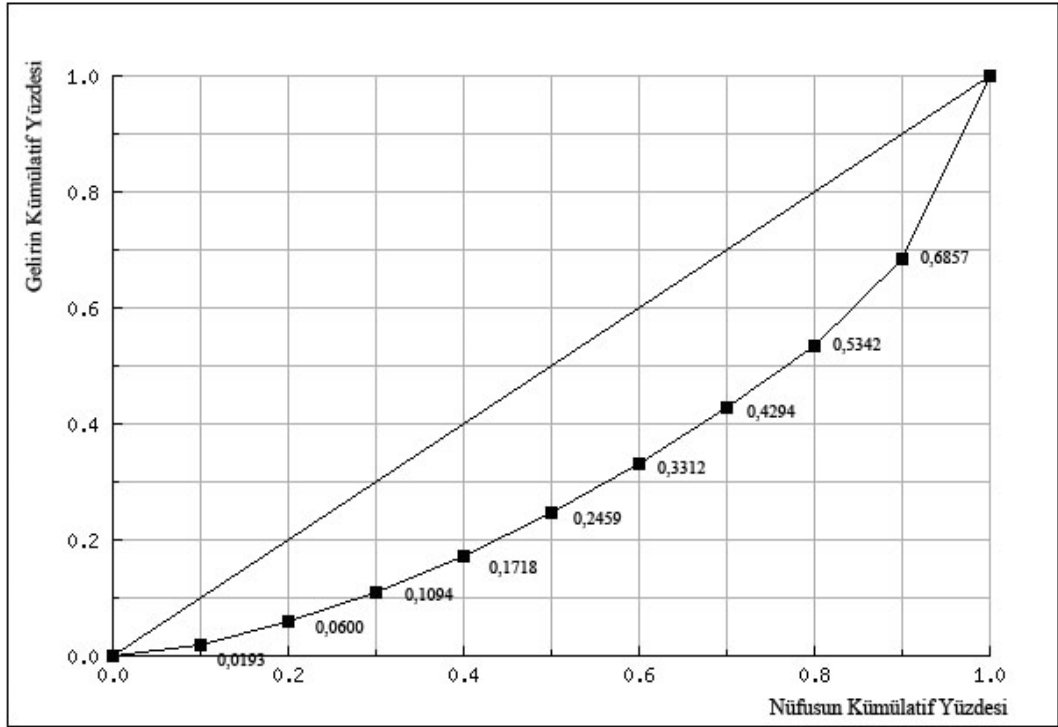
Şekil 4.25: Ardahan İlinde %20'lik Gruplara Göre Lorenz Eğrisi

Tablo 4.63: Ardahan İlinde %10'lık Hanehalkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı

Hanehalkı Grupları	Gelir	X	Y	σX_i	σY_i	$\sigma X_{i-1} - \sigma X_i$ (A)	$\sigma Y_{i-1} + \sigma Y_i$ (B)	A*B
1. %10	7670	0.1	0.0193	0.1	0.0193	0.1	0.0193	0.0019
2. %10	16170	0.1	0.0406	0.2	0.0600	0.1	0.0793	0.0079
3. %10	19650	0.1	0.0494	0.3	0.1094	0.1	0.1694	0.0169
4. %10	24815	0.1	0.0624	0.4	0.1718	0.1	0.2812	0.0281
5. %10	29447	0.1	0.0740	0.5	0.2459	0.1	0.4177	0.0417
6. %10	33917	0.1	0.0853	0.6	0.3312	0.1	0.5771	0.0577
7. %10	39000	0.1	0.0981	0.7	0.4294	0.1	0.7606	0.0760
8. %10	41671	0.1	0.1048	0.8	0.5342	0.1	0.9636	0.0963
9. %10	60236	0.1	0.1515	0.9	0.6857	0.1	1.2199	0.1219
10. %10	124900	0.1	0.3143	1	1	0.1	1.6857	0.1685
Genel Toplam	397476	1	1			1		0.62

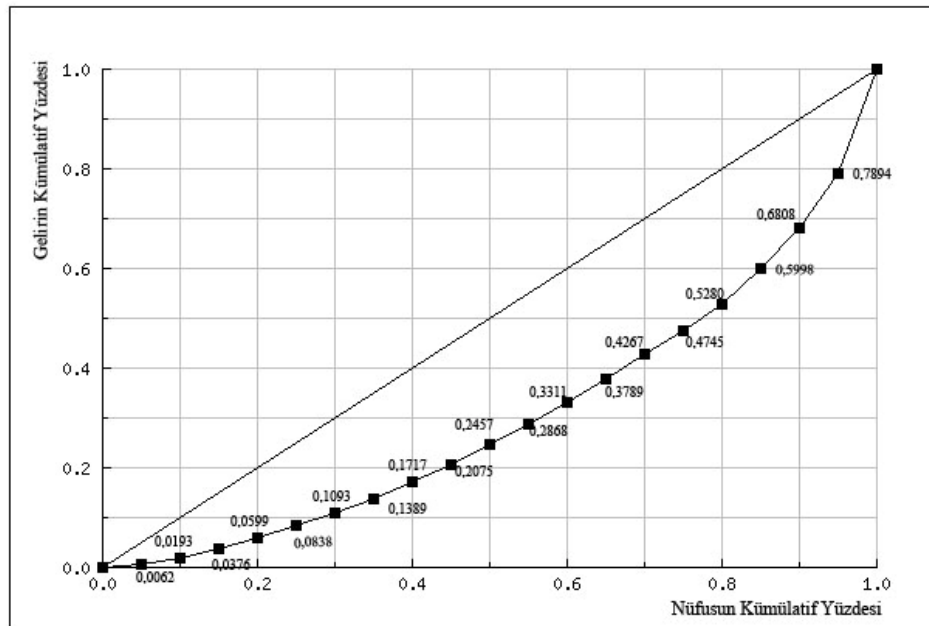
$$\text{Gini} = (1 - 0.62) = 0.38$$

Şekil 4.26: Ardahan İlinde %10'luk Gruplara Göre Lorenz Eğrisi

Tablo 4.64: Ardahan İlinde %5'lik HaneHalkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı

Hanehalkı Grupları	Gelir	X	Y	σX_i	σY_i	$\sigma X_{i-1} - \sigma X_i$ (A)	$\sigma Y_{i-1} + \sigma Y_i$ (B)	A*B
1. %5	2470	0.05	0.0062	0.05	0.0062	0.05	0.0062	0.0003
2. %5	5200	0.05	0.0013	0.1	0.0193	0.05	0.0255	0.0013
3. %5	7290	0.05	0.0183	0.15	0.0376	0.05	0.0569	0.0028
4. %5	8880	0.05	0.0223	0.2	0.0599	0.05	0.0975	0.0049
5. %5	9500	0.05	0.0239	0.25	0.0838	0.05	0.1437	0.0072
6. %5	10150	0.05	0.0255	0.3	0.1093	0.05	0.1931	0.0096
7. %5	11775	0.05	0.0296	0.35	0.1389	0.05	0.2482	0.0124
8. %5	13040	0.05	0.0328	0.4	0.1717	0.05	0.3106	0.0155
9. %5	14247	0.05	0.0358	0.45	0.2075	0.05	0.3792	0.0189
10. %5	15200	0.05	0.0382	0.5	0.2457	0.05	0.4532	0.0226
11. %5	16311	0.05	0.0411	0.55	0.2868	0.05	0.5325	0.0266
12. %5	17606	0.05	0.0443	0.6	0.3311	0.05	0.6179	0.0309
13. %5	19000	0.05	0.0478	0.65	0.3789	0.05	0.7100	0.0355
14. %5	19000	0.05	0.0478	0.7	0.4267	0.05	0.8056	0.0402
15. %5	19000	0.05	0.0478	0.75	0.4745	0.05	0.9012	0.0451
16. %5	21271	0.05	0.0535	0.8	0.5280	0.05	1.0025	0.0501
17. %5	28556	0.05	0.0718	0.85	0.5998	0.05	1.1278	0.0563
18. %5	32100	0.05	0.0810	0.9	0.6808	0.05	1.2806	0.0640
19. %5	43180	0.05	0.1086	0.95	0.7894	0.05	1.4702	0.0735
20. %5	83700	0.05	0.2106	1	1	0.05	1.7894	0.0894
Genel Toplam	397476	1	1			1		0.607

$$\text{Gini} = (1 - 0.61) = 0.39$$

Şekil 4.27: Ardahan İlinde %5'lik Gruplara Göre Lorenz Eğrisi

Ardahan ili gelir dağılımında Ağrı ilinde olduğu gibi Türkiye genelinden daha adil olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Ağrı iline göre Ardahan ilindeki gelir dağılımının daha eşitsiz olduğu da ortaya çıkmaktadır.

4.5.1.5. Iğdır ilinde gelir dağılımının Yüzde Paylar analizi

Tablo 4.65: Iğdır İlinde Gelirin %20'lik Dilimler Halinde Dağılımı

Hanehalkı Grupları	Toplam Gelir (YTL)	Her Grubun Payı(%)
1. %20	28010	6.13
2. %20	55089	12.056
3. %20	75967	16.63
4.%20	112928	24.71
5. %20	184950	40.48
Genel Toplam	456944	100

Iğdır ilinin en düşük gelirli %20'lik grubu toplam gelirin %6.13'ünü. en yüksek gelire sahip %20'lik grubu ise toplam gelirin %40.48'ini almaktadır. Her bir grup, bir önceki gruptan sırasıyla 1.96, 1.38, 1.48, 1.68 kat daha fazla gelir elde etmektedir. En fakir hane halkı grubu ile en zengin hane halkı grubu arasında 6.60 kat fark bulunmaktadır

Tablo 4.66: Iğdır İlinde Gelirin %10'luk Dilimler Halinde Dağılımı

Hanehalkı Grupları	Toplam Gelir (YTL)	Her Grubun Payı(%)
1. %10	10510	2.30
2. %10	17500	3.83
3. %10	23670	5.18
4. %10	31419	6.87
5. %10	36967	8.09
6. %10	39000	8.54
7. %10	49828	10.91
8. %10	61200	13.39
9. %10	79900	17.48
10. %10	106950	23.41
Genel Toplam	456944	100

%10'luk dağılımda, en düşük gelirli hane, toplam gelirin % 2.30'unu alırken, en yüksek gelirli hane toplam gelirin % 23.41'ini almaktadır. En fakir grup ile en zengin grup arasındaki fark 10.17 kattır.

Tablo 4.67: Iğdır İlinde Gelirin %5'lik Dilimler Halinde Dağılımı

Hanehalkı Grupları	Toplam Gelir (YTL)	Her Grubun Payı(%)
1. %5	4260	0.93
2. %5	5900	1.29
3. %5	7450	1.63
4. %5	9400	2.06
5. %5	9950	2.18
6. %5	12620	2.76
7. %5	14070	3.08
8. %5	15849	3.47
9. %5	18020	3.94
10. %5	19547	4.28
11. %5	20000	4.38
12. %5	20000	4.38
13. %5	22650	4.97
14. %5	27678	6.06
15. %5	30000	6.56
16. %5	32700	7.15
17. %5	39900	8.73
18. %5	40000	8.75
19. %5	45700	10.00
20. %5	61250	13.40
Genel Toplam	456944	100

Gelir dağılımının %5'lik dilimler halinde analizinde, en düşük gelire sahip hane ile en yüksek gelire sahip hane arasında 14.37 kat fark bulunmaktadır.

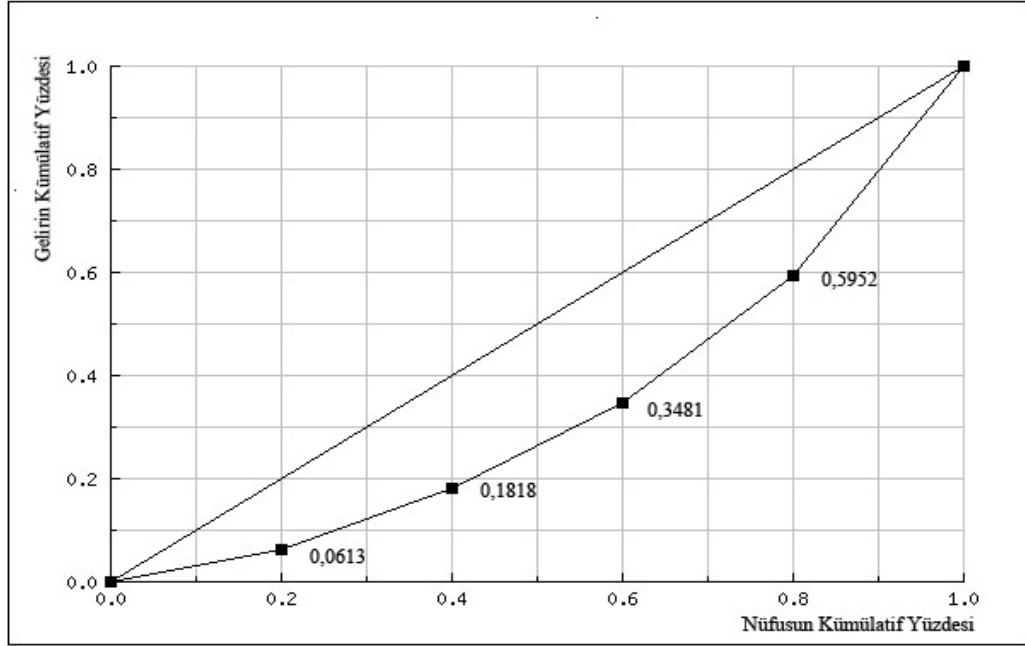
4.5.1.6. Iğdır ili gelir dağılımının Gini katsayısı ve Lorenz eğrisi yardımıyla analizi

Tablo 4.68: Iğdır İlinde %20'lik Hanehalkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı

Hanehalkı Grupları	Gelir	X	Y	σX_i	σY_i	$\sigma X_{i-1} - \sigma X_i$ (A)	$\sigma Y_{i-1} + \sigma Y_i$ (B)	A*B
1. %20	28010	0.2	0.0613	0.2	0.0613	0.2	0.0613	0.0122
2. %20	55089	0.2	0.1205	0.4	0.1818	0.2	0.2431	0.0486
3. %20	75967	0.2	0.1663	0.6	0.3481	0.2	0.5299	0.1059
4. %20	112928	0.2	0.2471	0.8	0.5952	0.2	0.9433	0.1886
5. %20	184950	0.2	0.4048	1.0	1.0	0.2	1.5952	0.3190
Genel Toplam	456944	1	1					0.67

Gini Katsayısı= (1-0.67)= 0.33

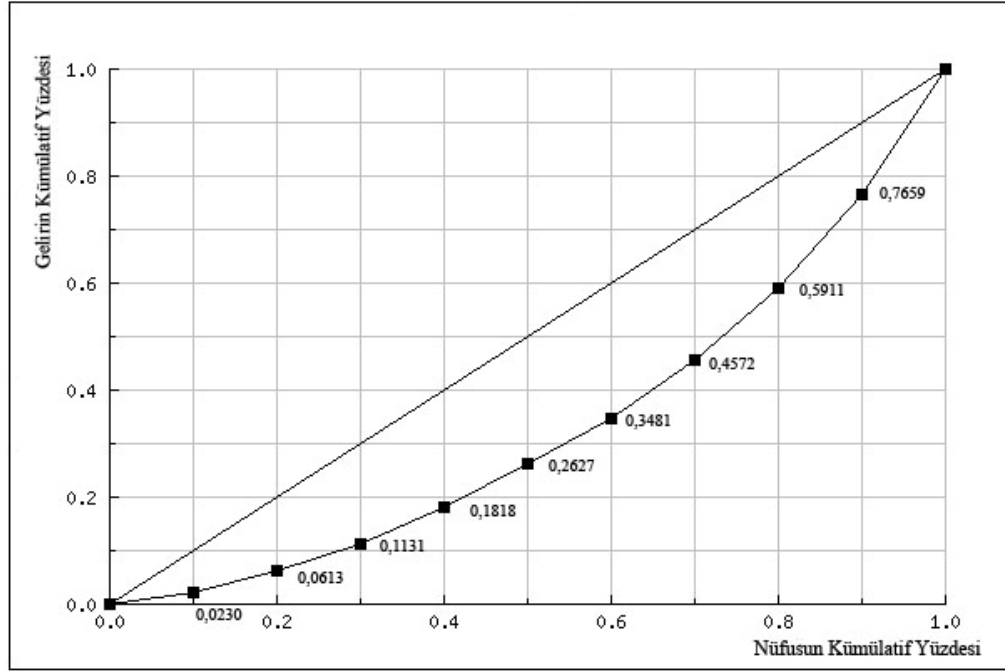
Şekil 4.28: Iğdır İlinde %20'lik Gruplara Göre Lorenz Eğrisi

Tablo 4.69: Iğdır İlinde %10'lık Hane Halkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı

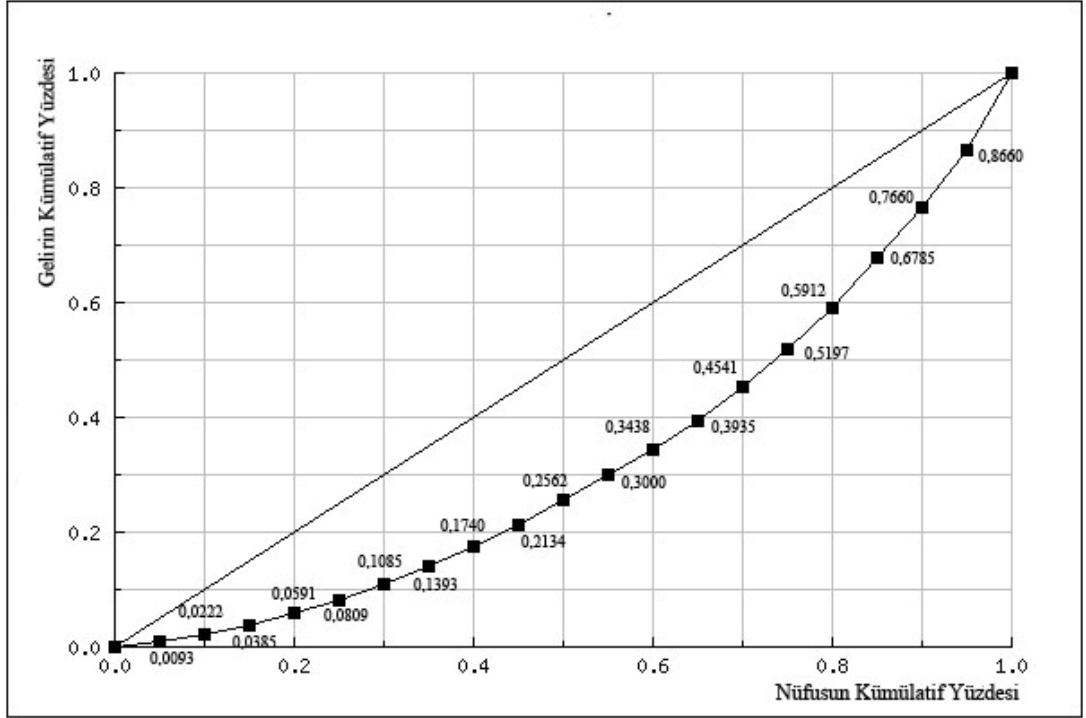
Hanehalkı Grupları	Gelir	X	Y	σX_i	σY_i	$\sigma X_{i-1} - \sigma X_i$ (A)	$\sigma Y_{i-1} + \sigma Y_i$ (B)	A*B
1. %10	10510	0.1	0.0230	0.1	0.0230	0.1	0.0230	0.0023
2. %10	17500	0.1	0.0383	0.2	0.0613	0.1	0.0843	0.0084
3. %10	23670	0.1	0.0518	0.3	0.1131	0.1	0.1744	0.0174
4. %10	31419	0.1	0.0687	0.4	0.1818	0.1	0.2949	0.0294
5. %10	36967	0.1	0.0809	0.5	0.2627	0.1	0.4446	0.0444
6. %10	39000	0.1	0.0854	0.6	0.3481	0.1	0.6108	0.0610
7. %10	49828	0.1	0.1091	0.7	0.4572	0.1	0.8053	0.0805
8. %10	61200	0.1	0.1339	0.8	0.5911	0.1	1.0483	0.1048
9. %10	79900	0.1	0.1748	0.9	0.7659	0.1	1.3570	0.1357
10. %10	106950	0.1	0.2341	1	1	0.1	1.7659	0.1765
Genel Toplam	456944	1	1			1		0.66

Gini katsayısı= $(1-0.66)=0.34$

Şekil 4.29: Iğdır İlinde %10'luk Gruplara Göre Lorenz Eğrisi**Tablo 4.70:** Iğdır İlinde %5'lik Hanehalkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı

Hanehalkı Grupları	Gelir	X	Y	σX_i	σY_i	$\sigma X_{i-1} - \sigma X_i$ (A)	$\sigma Y_{i-1} + \sigma Y_i$ (B)	A*B
1. %5	4260	0.05	0.0093	0.05	0.0093	0.05	0.0093	0.0004
2. %5	5900	0.05	0.0129	0.1	0.0222	0.05	0.0315	0.0015
3. %5	7450	0.05	0.0163	0.15	0.0385	0.05	0.0607	0.0030
4. %5	9400	0.05	0.0206	0.2	0.0591	0.05	0.0976	0.0048
5. %5	9950	0.05	0.0218	0.25	0.0809	0.05	0.1400	0.0070
6. %5	12620	0.05	0.0276	0.3	0.1085	0.05	0.1894	0.0094
7. %5	14070	0.05	0.0308	0.35	0.1393	0.05	0.2478	0.0123
8. %5	15849	0.05	0.0347	0.4	0.1740	0.05	0.3133	0.0156
9. %5	18020	0.05	0.0394	0.45	0.2134	0.05	0.3874	0.0193
10. %5	19547	0.05	0.0428	0.5	0.2562	0.05	0.4696	0.0234
11. %5	20000	0.05	0.0438	0.55	0.3000	0.05	0.5562	0.0278
12. %5	20000	0.05	0.0438	0.6	0.3438	0.05	0.6438	0.0321
13. %5	22650	0.05	0.0497	0.65	0.3935	0.05	0.7373	0.0368
14. %5	27678	0.05	0.0606	0.7	0.4541	0.05	0.8476	0.0423
15. %5	30000	0.05	0.0656	0.75	0.5197	0.05	0.9738	0.0486
16. %5	32700	0.05	0.0715	0.8	0.5912	0.05	1.1109	0.0555
17. %5	39900	0.05	0.0873	0.85	0.6785	0.05	1.2697	0.0634
18. %5	40000	0.05	0.0875	0.9	0.7660	0.05	1.4445	0.0722
19. %5	45700	0.05	0.1000	0.95	0.8660	0.05	1.6320	0.0816
20. %5	61250	0.05	0.1340	1	1	0.05	1.8660	0.0933
Genel Toplam	456944	1	1	1		1		0.65

Gini katsayısı=(1- 0.65)= 0.35

Şekil 4.30: Iğdır İlinde %5'lik Gruplara Göre Lorenz Eğrisi

Iğdır ilindeki gelir dağılımında diğer bölge illeriyle özellikle ağır iliyle paralellik gösterdiği ve yine Türkiye genelinden daha adil bir gelir dağılımının olduğu görülmektedir.

4.5.1.7. Kars ilinde gelir dağılımının Yüzde Paylar analizi

Tablo 4.71: Kars İlinde Gelirin %20'lik Dilimler Halinde Dağılımı

Hanehalkı Grupları	Toplam Gelir (YTL)	Her Grubun Payı(%)
1. %20	31295	5.15
2. %20	56675	9.32
3. %20	78630	12.93
4.%20	115850	19.06
5. %20	325450	53.54
Genel Toplam	607900	100

En düşük gelire sahip ilk %20'lik grup toplam gelirin %5.15'ini, en yüksek gelire sahip beşinci %20'lik grup ise toplam gelirin %53.54'ünü almaktadır. Her bir grup, bir önceki gruptan sırasıyla 1.80, 1.38, 1.47, 2.80 kat daha fazla gelir elde etmektedir. En fakir hane halkı grubu ile en zengin hane halkı grubu arasında 10.39 kat fark bulunmaktadır.

Tablo 4.72: Kars İlinde Gelirin %10'luk Dilimler Halinde Dağılımı

Hanehalkı Grupları	Toplam Gelir (YTL)	Her Grubun Payı(%)
1. %10	12470	2.05
2. %10	18825	3.09
3. %10	24905	4.10
4. %10	31770	5.23
5. %10	36000	5.92
6. %10	42630	7.01
7. %10	53200	8.75
8. %10	62650	10.31
9. %10	80950	13.32
10. %10	244500	40.22
Genel Toplam	607900	1

%10'luk dilimlere göre gelir dağılımı analizinde, en düşük gelirli hane, toplam gelirin %2.05'ini alırken, en yüksek gelirli hane toplam gelirin %40.22'sini almaktadır. En fakir grup ile en zengin grup arasındaki fark 19.61 kattır.

Tablo 4.73: Kars İlinde Gelirin %5'lik Dilimler Halinde Dağılımı

Hanehalkı Grupları	Toplam Gelir (YTL)	Her Grubun Payı(%)
1. %5	5320	0.87
2. %5	7150	1.18
3. %5	8825	1.45
4. %5	10000	1.64
5. %5	11800	1.94
6. %5	131050	2.16
7. %5	14450	2.38
8. %5	17320	2.85
9. %5	18000	2.96
10. %5	18000	2.96
11. %5	19630	3.23
12. %5	23000	3.78
13. %5	26200	4.31
14. %5	27000	4.44
15. %5	27600	4.54
16. %5	35050	5.77
17. %5	36450	6.00
18. %5	44500	7.32
19. %5	59500	9.79
20. %5	185000	30.43
Genel Toplam	607900	100

%5'lik dilimlere göre gelir dağılımı analizinde gelir düzeyi en düşük hane ile en yüksek hane arasında 34.77 kat fark bulunmaktadır.

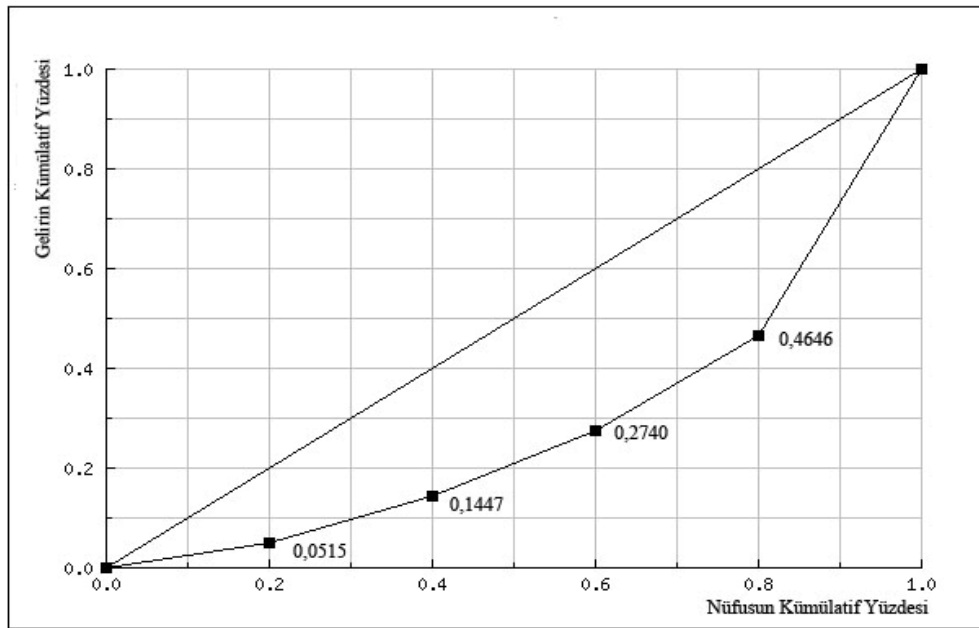
4.5.1.8. Kars ili gelir dağılımının Gini katsayısı ve Lorenz eğrisi yardımıyla analizi

Tablo 4.74: Kars İlinde %20'lik Hanehalkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı

Hanehalkı Grupları	Gelir	X	Y	σX_i	σY_i	$\sigma X_{i-1} - \sigma X_i$ (A)	$\sigma Y_{i-1} + \sigma Y_i$ (B)	A*B
1. %20	31295	0.2	0.0515	0.2	0.0515	0.2	0.0515	0.0103
2. %20	56675	0.2	0.0932	0.4	0.1447	0.2	0.1962	0.0392
3. %20	78630	0.2	0.1293	0.6	0.2740	0.2	0.4187	0.0837
4. %20	115850	0.2	0.1906	0.8	0.4646	0.2	0.7386	0.1477
5. %20	325450	0.2	0.5354	1.0	1.0	0.2	1.4646	0.2929
Genel Toplam	607900	1	1					0.57

Gini katsayısı= $(1-0.57)= 0.43$

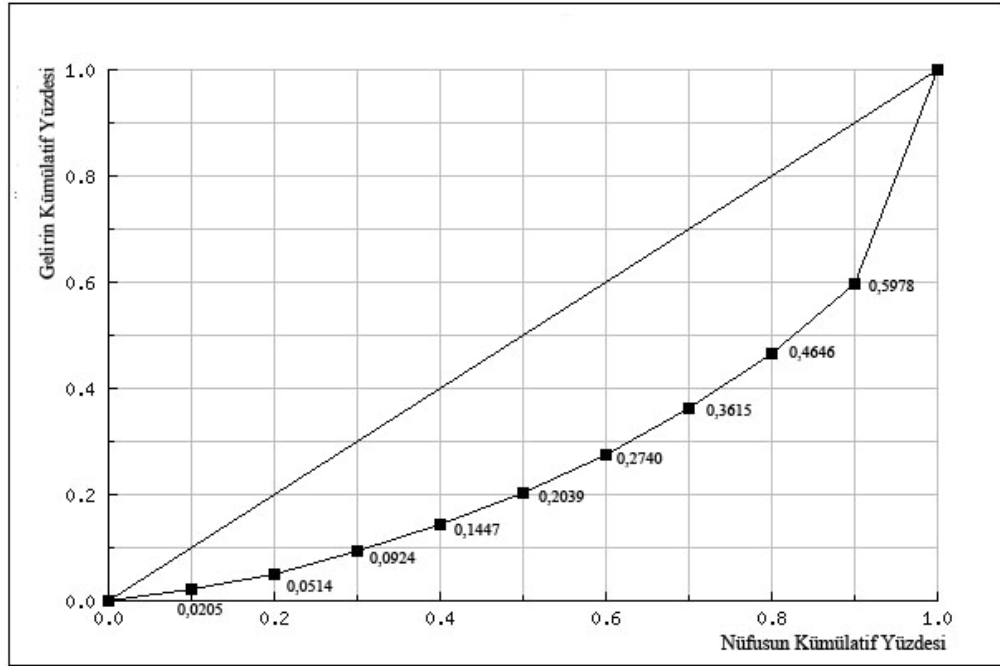
Şekil 4.31: Kars İlinde %20'lik Gruplara Göre Lorenz Eğrisi

Tablo 4.75: Kars İlinde %10'lik Hanehalkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı

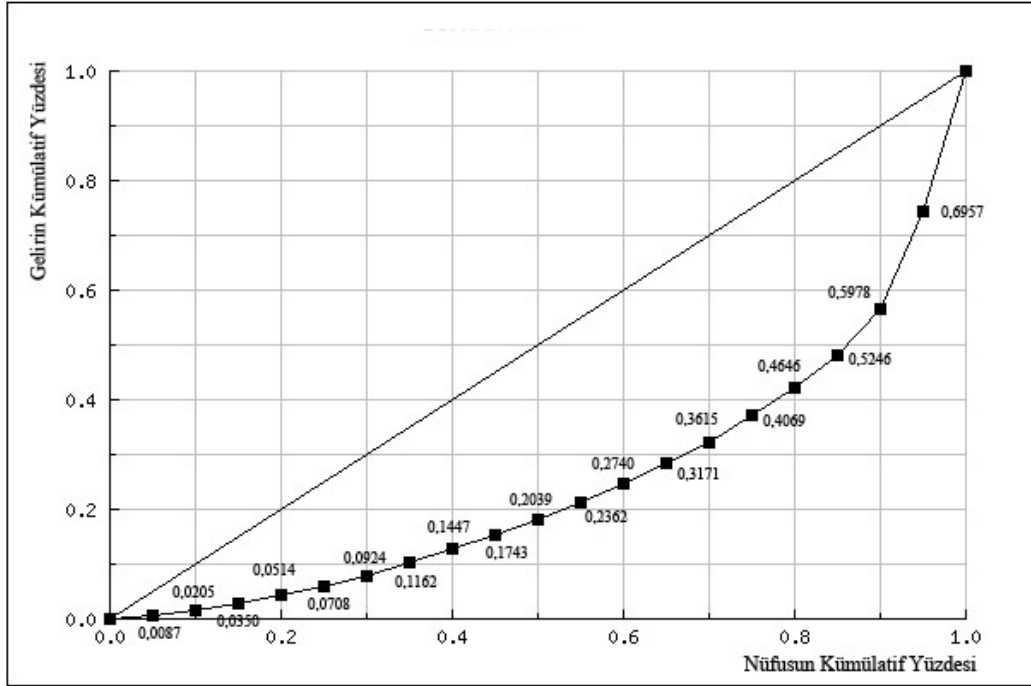
Hanehalkı Grupları	Gelir	X	Y	σX_i	σY_i	$\sigma X_{i-1} - \sigma X_i$ (A)	$\sigma Y_{i-1} + \sigma Y_i$ (B)	A*B
1. %10	12470	0.1	0.0205	0.1	0.0205	0.1	0.0205	0.0020
2. %10	18825	0.1	0.0309	0.2	0.0514	0.1	0.0719	0.0072
3. %10	24905	0.1	0.0410	0.3	0.0924	0.1	0.1438	0.0143
4. %10	31770	0.1	0.0523	0.4	0.1447	0.1	0.2371	0.0237
5. %10	36000	0.1	0.0592	0.5	0.2039	0.1	0.3486	0.0348
6. %10	42630	0.1	0.0701	0.6	0.2740	0.1	0.4779	0.0477
7. %10	53200	0.1	0.0875	0.7	0.3615	0.1	0.6355	0.0635
8. %10	62650	0.1	0.1031	0.8	0.4646	0.1	0.8261	0.0826
9. %10	80950	0.1	0.1332	0.9	0.5978	0.1	1.0624	0.1062
10. %10	244500	0.1	0.4022	1	1	0.1	1.5978	0.1597
Genel Toplam	607900	1	1			1		0.54

Gini katsayısı= $(1-0.54)= 0.46$

Şekil 4.32: Kars İlinde %10'luk Gruplara Göre Lorenz Eğrisi**Tablo4.76:** Kars İlinde %5'lik Hanehalkı Gruplarına Göre Gini Katsayısı

Hanehalkı Grupları	Gelir	X	Y	σX_i	σY_i	$\sigma X_{i-1} - \sigma X_i$ (A)	$\sigma Y_{i-1} + \sigma Y_i$ (B)	A*B
1. %5	5320	0.05	0.0087	0.05	0.0087	0.05	0.0087	0.0004
2. %5	7150	0.05	0.0118	0.1	0.0205	0.05	0.0292	0.0014
3. %5	8825	0.05	0.0145	0.15	0.0350	0.05	0.0555	0.0027
4. %5	10000	0.05	0.0164	0.2	0.0514	0.05	0.0864	0.0043
5. %5	11800	0.05	0.0194	0.25	0.0708	0.05	0.1222	0.0061
6. %5	131050	0.05	0.0216	0.3	0.0924	0.05	0.1632	0.0081
7. %5	14450	0.05	0.0238	0.35	0.1162	0.05	0.2086	0.0104
8. %5	17320	0.05	0.0285	0.4	0.1447	0.05	0.2609	0.0130
9. %5	18000	0.05	0.0296	0.45	0.1743	0.05	0.3190	0.0159
10. %5	18000	0.05	0.0296	0.05	0.2039	0.05	0.3782	0.0189
11. %5	19630	0.05	0.0323	0.5	0.2362	0.05	0.4401	0.0220
12. %5	23000	0.05	0.0378	0.55	0.2740	0.05	0.5102	0.0255
13. %5	26200	0.05	0.0431	0.6	0.3171	0.05	0.5911	0.0295
14. %5	27000	0.05	0.0444	0.65	0.3615	0.05	0.6786	0.0339
15. %5	27600	0.05	0.0454	0.7	0.4069	0.05	0.7684	0.0384
16. %5	35050	0.05	0.0577	0.75	0.4646	0.05	0.8715	0.0435
17. %5	36450	0.05	0.0600	0.8	0.5246	0.05	0.9892	0.0495
18. %5	44500	0.05	0.0732	0.85	0.5978	0.05	1.1122	0.0561
19. %5	59500	0.05	0.0979	0.9	0.6957	0.05	1.2935	0.0646
20. %5	185000	0.05	0.3043	0.95	1	0.05	1.6957	0.0847
Genel Toplam	607900	1	1	1		1		0.53

Gini katsayısı=(1-0.53)=0.47

Şekil 4.33: Kars İlinde %5'lik Gruplara Göre Lorenz Eğrisi

Kars ilindeki gelir dağılımının Ağrı Alt Bölgesi'nde bulunan diğer illere göre daha eşitsiz olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin %20'lik dilimlere göre bulunan Gini katsayısı Kars ilinde 0.43 iken, Ağrı'da 0.33, Ardahan'da 0.34 ve Iğdır'da 0.33'tür. Kars iline ait bu gösterge 2005 yılı Türkiye geneline ait Gini katsayısı değeri olan 0.38'den daha büyük olduğu için daha eşitsiz olduğunu ifade etmektedir. Oysa diğer bölge illerinde Türkiye ortalamasından daha iyi bir durum mevcuttur. Bu durum, bölgede gelir dağılımını düzeltici politikalarda önceliğin Kars iline verilmesinin isabetli olacağının göstergesi olarak kabul edilir.

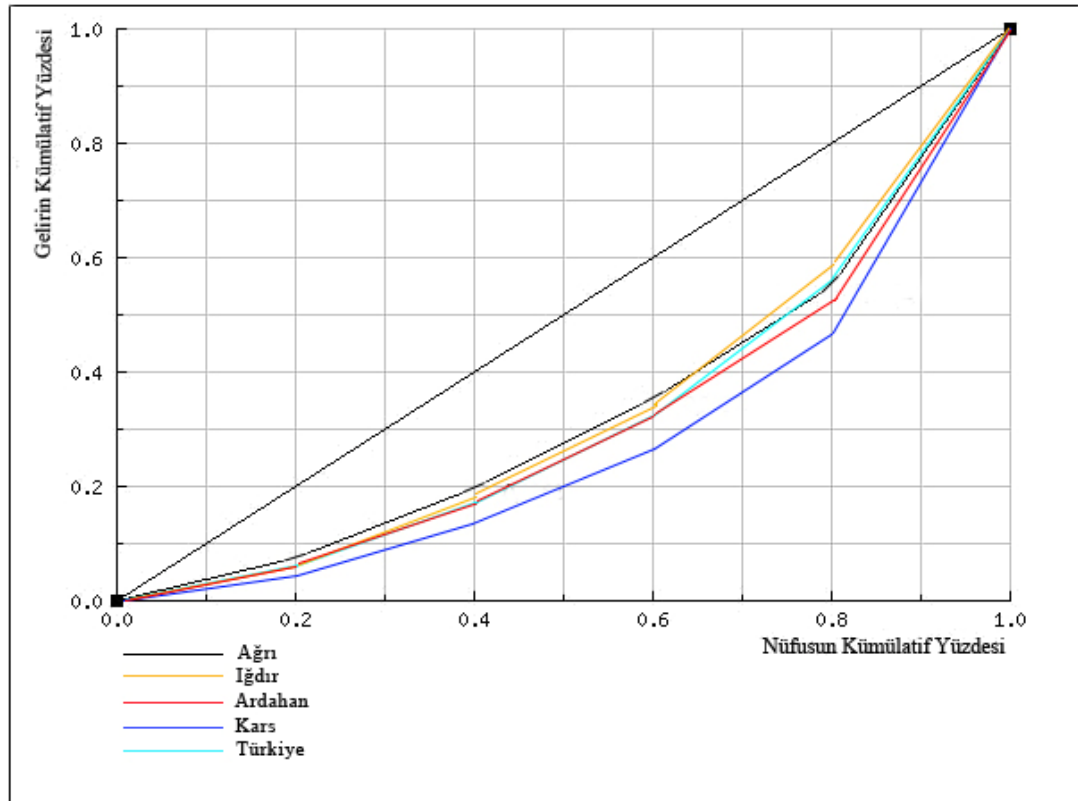
Bölgedeki diğer illere göre, daha eşitsiz gelir dağılımının Kars ilinde mevcut olması ile birlikte göç eğiliminin de diğer illere göre, bu ilde daha yüksek çıkmasının sebebi olabilir.

4.6. Ağrı Alt Bölgesi'ndeki Gelir Dağılımı ve Göç Eğiliminin Genel Değerlendirilmesi

Ağrı Alt Bölgesini oluşturan Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars illeri ve Türkiye'ye ait yüzde paylar cinsinden gelir dağılımını gösterir tablo ve Lorenz eğrileri aşağıda oluşturulmuştur. Buna göre Ağrı, Ardahan, Iğdır illerindeki gelir dağılımının Türkiye genelinden daha adil olduğu, Kars ilindeki durumun ise daha eşitsiz olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4.77:Ağrı Alt Bölgesi ve Türkiye’deki Gelirin % 20’lik Paylar Halinde Dağılımı

Hanehalkı Dilimleri	Ağrı %Pay (2006)	Ardahan%Pay (2006)	Iğdır % Pay (2006)	Kars % Pay (2006)	Türkiye (2005)
1. %20’lik	7.44	6.0	6.13	5.15	6.05
2. %20	12.18	11.36	12.05	9.32	11.08
3. %20	15.65	16.27	16.63	12.93	15.83
4. %20	19.65	20.11	24.71	19.06	22.60
5. %20	45.08	46.26	40.48	53.54	44.44
Gini Katsayısı	0.33	0.34	0.33	0.43	0.38

Şekil 4.34: Ağrı Alt Bölgesi ve Türkiye’nin %20 lik Gruplara Göre Lorenz Eğrileri

Bölge geneli için daha adil gelir dağılımı durumu tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olduğu bu bölge için “yoksulluk paylaşımı” olarak değerlendirilebilir. Bölge geneli için ortalama gelir düzeyinin aylık 500-1000YTL arasında olması bunu doğrulamaktadır.

Gelir eşitsizliklerinin göç eğilimi üzerinde belirleyici bir gücü olduğu düşünülmektedir. Yaptığımız çalışma kapsamında, gelir dağılım eşitsizliklerinin ölçülmesinde kullanılan Gini katsayıları hesaplanmış ve göç eğilim oranları verilmiştir.

Gelir dağılım eşitsizliği ve göç oranları arasında yapılan analizde gelir dağılım eşitsizliği ile göç eğilimi arasında % 10 önem düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. (Spearman korelasyon katsayısı: 0.949, sd= 4, P= 0.051) Gelir dağılım eşitsizliği artıkça göç eğilimi artmaktadır. Dolayısıyla gelir dağılım eşitsizliği yüksek olan illerde göç eğiliminin daha yüksek olduğunu belirten H1 hipotezi % 5 önem düzeyinde red edilirken, %10 önem düzeyinde kabul edilmiştir.

Tablo 4.78: Ağrı At Bölgesindeki Eşitsizlikler ve Göç Eğilimi

Ağrı Alt Bölgesi	Gini Katsayısı	Göç Eğilimi
Ağrı	0.33	0.62
Ardahan	0.34	0.78
Iğdır	0.33	0.73
Kars	0.43	0.83

Ülkemizde gerek kırsal ve kentsel yerleşim birimleri, gerekse bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik yapı ve gelir düzeyindeki dengesizlikleri önemini korumaktadır. Mevcut fiziki ve sosyal altyapı ile kentlerin sunduğu istihdam imkanları yoğun göç hareketlerinin yarattığı nüfus baskısını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Bu yapı, bölgelerin sorunlarına ve potansiyellerine göre farklılaştırılmış tedbirleri içeren bütüncül bir bölgesel gelişme politikasını gerekli kılmaktadır.²⁸¹ Ortaya çıkan yapı, gelirin hem düşük hem de fakirlik paylaşımının yaygın bir kitleyi oluşturduğu Ağrı Alt Bölgesi'nde, kamusal ilginin bölge insanının girişim eğilimini destekleyici nitelikte, özellikle altyapı imkanlarının geliştirilmesine yönelik olmasına işaret eden bir yapının varlığına dikkat çekmektedir.

²⁸¹ Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013), s.47

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bölgesel gelir dağılımı, ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasındaki farklılıkları belirlemede yardımcı olmakta ve bölgesel kalkınma araştırmacıları ile politika yapıcıları için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bölgesel gelir dağılımı, bir ülkenin farklı alanlarının genellikle özel karakteristiklerinden dolayı önemli olmaktadır.

Bölgesel kalkınma politikaları bir ekonominin sektör ya da bölgeler arasında gelişme seviyelerindeki farklılıkları azaltmak için benimsenmektedir. Belirlenmiş bir bölgede başarılı bir gelir dağılımı plan ve politikaların uygulanabilmesi için politikacıların da o bölge hakkında tam bilgiye sahip olmaları önemlidir.

Türkiye’de bölgeler arası kaynak dağılımı ve verimliliğindeki dengesizlikler azgelişmiş bölgelerden daha gelişmiş bölgelere doğru nüfusun yer değiştirmesine sebep olmaktadır. Yaşanan bu değişimin doğal sanayileşme süreci dışında bir seyir izlemesi durumunda ise, hem gidilen merkezlerde hem de terk edilen bölgelerde çeşitli sorunlar yaşanabilmektedir.

Beşinci derece gelişmiş iller grubunda olan Ağrı Alt Bölgesi gelişmişlik düzeyi görece olarak daha yüksek gruplara göç vermektedir. Göç olgusu grubun durgunluğuna ve gerilemesine neden olmaktadır. Dolayısıyla bu grubu oluşturan illerde refah seviyesinin yükseltilerek, diğer gruplarla aradaki gelişmişlik farklarının azaltılması gerekmektedir. Belirtilen farkların giderilmesinde en önemli adım, göçü durduracak politikalar ve uygulamalar olacaktır.

Kişi başına gelir seviyesi düşük ve durgun ekonomiye sahip bir bölge, göçün sadece kaynak bölgesi olacaktır. Durgun ekonomiye ve kişi başına düşük gelir seviyesine sahip bölgelerin dışarıya göç vermesinin sonuçlarını değerlendirmek için böyle bir bölgenin niteliklerini belirlemek gerekmektedir. Hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerde kişi başına düşük gelire sahip durgun bölgelerde genellikle tarımsal faaliyetler egemendir. Tarımsal bölgeler. net göç verme eğiliminde iken; tarımsal olmayan bölgeler. net göç alma eğilimindedir.

Ülkelerin sanayileşmesine paralel olarak, kırsal kesimlerdeki fazla emek gücü yeni geçim kaynağı ve daha yüksek ücretle istihdam olanağı bulabilmek için sanayileşmiş kent merkezlerine göç etmektedir. Araştırma alanında yaşanan göçe sadece yüksek gelir elde etmek isteyen kişiler değil, aynı zamanda geliri olup da kendisine sunulan sosyal olanaklardan (eğitim, sağlık gibi) memnun olmayan nüfus

kesimleri de dahil olmaktadır. Diğer taraftan. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde, özellikle 1980 sonrası dönemde göçü hızlandıran sebeplerden birisi de terör faaliyetleri olmuştur. Ancak bu etkenin 2000'li yıllardan itibaren önemi azalmıştır.

Literatür bilgileri doğrultusunda anket hazırlanarak Ağrı Alt Bölgesi'ndeki il merkezlerinde gelir dağılımı ve göç eğilimi üzerine yapılan çalışma sonucuna göre elde edilen bulgular aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Katılımcıların %77.1'i erkek, %22.9'u kadındır. Bölgedeki kadınların göç eğiliminin erkeklere oranla daha yüksek ve Türkiye'deki sosyal gelişmeye paralel bir şekilde artış yönünde olduğu belirlenmiştir.
- Katılımcılarda genç üstü yaş grup olarak nitelenen 31-45 arası yaş grubu %41.9 ile ilk sıradadır. Bölgede yaşanan göç sürecinde, yaş ile göç etme eğilimi arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle, yaş arttıkça göç eğiliminin azaldığı belirlenmiştir.
- 21 yıl ve daha fazla süreden beri aynı ilde yaşayanların oranı %55.4 ile birinci sıradadır. Kentlerdeki ikamet süresi uzadıkça, göç etme düşüncesinin azaldığı belirlenmiştir.
- Ortalama 5-8 arasında kişiye sahip olan haneler %46.9 ile birinci sıradadır. Hanedeki kişi sayısı arttıkça, göç etme düşüncesinin azaldığı tespit edilmiştir.
- İl merkezinde doğmuş olanlar %44.6 oranı ile ilk sırada yer almaktadırlar. İlde doğmuş olanların göç etme düşüncesinin ilçe ve köyde doğmuş olanlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.
- Denekler arasında lise mezunları %35.9 ile ilk sıradadır. Bu durum eğitim açısından bölgedeki durumu yansıtmamaktadır. Ancak anketi cevaplamak isteyenlerin çoğu lise ve üstü eğitim alanlarda oluşması, bu tür bir yapının doğmasına yol açmıştır. Eğitim seviyesi yükseldikçe göç etme düşüncesinin de buna paralel olarak arttığı tespit edilmiştir.
- Çalışanların ücretli-maaşlı gruba dahil olan %55.9'luk kısmı ilk sıradadır ve göç eğilimin en yüksek olduğu kişiler de bu gruba dahildir.
- Ücretli-maaşlı gruba dahil olan katılımcıların %74.5'i ve kendi hesabına çalışan katılımcıların ise %49.1'i işlerinden memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Hem maaşlı-ücretli hem de kendi hesabına çalışanların

işlerinden memnuniyetleri azaldıkça, göç etme düşüncesinin arttığı tespit edilmiştir.

- Katılımcıların %63.4'ü genel olarak yaşamlarından memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte yaşam memnuniyet derecesi azaldıkça, göç etme düşüncesinin de arttığı belirlenmiştir.
- Hanedeki kişi sayısı çoğunlukla (%46.9) 5-8 arasındadır. Tüm katılımcıların %84.2'sinde çocukların aile bütçesine katkısı olmadığı. %82.7'sinin de aile bütçesine dışardan (il içi, il dışı ve yurt dışı) herhangi bir yardım almadığı belirlenmiştir. Çocukların aile bütçesine katkısı olduğunda, göç etme düşüncesinin azaldığı tespit edilmiştir.
- Bölgede yaşayan ailelerin %65.4'ünün aylık kazancının 1000YTL ve altında olduğu tespit edilmiştir. %20'lik dilimlere göre katılımcıların Ağrı ilinde gelirin en yoksul birinci %20'lik grubu toplam gelirin %7.44'ünü, en yüksek gelire sahip beşinci %20'lik grubu ise toplam gelirin %45.08'ini almaktadır. En fakir hanehalkı grubu ile en zengin hanehalkı grubu arasında 6 kat fark bulunmaktadır. Gelir %10'luk dilimler halinde incelendiğinde, bu fark 10.3 kata; %5'lik dilimler halinde incelendiğinde ise fark 18.04 kata kadar çıkmaktadır.
- Ardahan ilinde en düşük gelire sahip %20'lik katılımcı grubu toplam gelirin %6'sını, en yüksek gelire sahip %20'lik grup ise toplam gelirin %46.26'sını almaktadır. En fakir hanehalkı grubu ile en zengin hanehalkı grubu arasında 7.71 kat fark bulunmaktadır. Gelir %10'luk dilimler halinde incelendiğinde, bu fark 16.28 kata; %5'lik dilimler halinde ise 33.88 kata çıkmaktadır.
- Iğdır ilinin en düşük gelire sahip %20'lik katılımcı grubu toplam gelirin %6.13'ünü, en yüksek gelire sahip %20'lik grubu ise toplam gelirin %40.48'ini almaktadır. En fakir hanehalkı grubu ile en zengin hane halkı grubu arasında 6.60 kat fark bulunmaktadır. Gelir %10'luk dilimler halinde incelendiğinde, bu fark 10.17 kat; %5'lik dilimler halinde ise 14.37 kata kadar çıkmaktadır
- Kars ilinde en düşük gelire sahip %20'lik katılımcı grubu toplam gelirin %5.15'ini, en yüksek gelire sahip %20'lik grup ise toplam gelirin

%53.54'ünü almaktadır. En fakir hanehalkı grubu ile en zengin hanehalkı grubu arasında 10.39 kat fark bulunmaktadır. %10'luk dilimlere göre gelir dağılımı analizinde, bu fark 19.61 kat ve %5'lik dilimlere göre ise 34.77 kat olmaktadır.

- Gelir dağılımı eşitsizlik ölçüsü olan Gini katsayısı %20'lik dilimler için Ağrı'da 0.33, Ardahan'da 0.34, Iğdır'da 0.33 ve Kars'ta 0.43 olarak belirlenmiştir. Türkiye için bu değer 2005 verilerine göre 0.38 olarak tespit edilmiştir. Buna göre, gelir dağılımındaki eşitsizlik açısından Ağrı, Ardahan ve Iğdır illeri Türkiye ortalamasından daha iyi durumdayken. Kars ilindeki gelir dağılımı. Türkiye ortalamasının daha adaletsiz gözükmektedir. Ayrıca. Ağrı ve Iğdır ilinin Gini katsayıları aynı gözükse de, %5lik dilimlerde en düşük gelire sahip hanehalkı ile en yüksek gelire sahip hanehalkı arasındaki fark. Iğdır'da 14.37 iken; Ağrı'da 18.04'dür.
- Üstteki verilere göre. Ağrı Alt Bölgesi'ndeki gelir dağılımı Türkiye'deki gelir dağılımına göre daha adaletli olmakla birlikte, bölgede yaşayan ailelerin %65.4'ünün aylık kazancının 1000YTL ve altında olması, bölgede yoksulluğun-fakirliğin geniş tabakalarca paylaşıldığına işaret etmektedir.
- Bölgedeki düşük gelir seviyesine rağmen, katılımcıların %70.4'ü yöredeki ekonomik, sosyal ve kültürel yapıdan dolayı kendilerini orta gelir grubunda değerlendirmektedirler. Bu durum bölge insanının düşük gelir seviyesine rağmen mütevekkülücü yapısıyla açıklanabilir. Diğer taraftan, kişilerin kendilerini gördükleri gelir grubu iyileştikçe, göç etme düşüncesinin de azaldığı tespit edilmiştir.
- Katılımcıların %25.7'sinin herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmadığını tespit edilmiştir. Sosyal güvencesi olmayanların sağlık harcamalarının %56.4 oranında yeşil kartla, %43.6 oranında da kendi olanaklarıyla karşıladıkları belirlenmiştir. Sosyal güvencesi olmayanların göç etme düşüncesinin daha az olduğu belirlenmiştir. Büyük kentlerdeki yaşam zorluğunun farkına varılması, bu sonucu doğuran nedenlerden birisi olarak düşünülmektedir.

- Katılımcıların %70.6'sında devletin Doğu Anadolu Bölgesi ve yaşadığı il ile yeterince ilgilenmediği düşüncesinin hakim olduğu tespit edilmiştir. Devletin il ve bölgeyle yeterince ilgilendiğini düşünenler azaldıkça ya da yeterince ilgilenmediğini düşünenler arttıkça, göç etme düşüncesinin de arttığı tespit edilmiştir.
- Katılımcıların %38'i bulunduğu kente göç ile geldiğini (köy, ilçe ya da diğer kentlerden) ifade etmektedirler. Bu durum, bölgedeki nüfus hareketliliğinin yüksek olduğunu göstermektedir.
- Katılımcılara il merkezlerinde kalma nedenleri sorulduğunda; öncelik sırasına göre, işinin o şehirde olması, yaşanan yerin memleketi olması, aile ve akrabaların o şehirde yaşaması şeklinde bir sıralama yapılmaktadır.
- Bölgede yaşayanların %74.5 oranında göç etme eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Son yıllarda göç etme hızındaki düşüşe rağmen, bölgede yaşayanların %74.5'inin göç etme düşüncesine sahip olması, bölgede yüksek oranda bir göç potansiyeli olduğunu göstermektedir. Ne var ki, göç eğilimi açısından niyet ve fiili girişim birbirinden ayrı olarak değerlendirilmesinde fayda vardır. Göç eğiliminin her zaman fiili girişimle sonuçlanacağını varsaymak doğru değildir. Konuyla ilgili 1997 yılında Güllülü ve diğerleri tarafından yapılan çalışmada da doğu Anadolu Bölgesi'ndeki nüfusun %53'ü göç eğilimi içindedir. Ancak, bölgenin toplam nüfusunun %9'unun göç amacıyla fiili girişimde bulunacağı tahmin edilmektedir. 1997'deki çalışma ile bugünkü çalışma sonuçları birlikte değerlendirilecek olduğunda, bulunan yerden hoşnutsuzluğun %53'ten %75'lere kadar çıktığı dikkati çekmektedir. Bu durum, göç eğiliminin bölgede giderek derinleştiğine işaret etmektedir.
- Ağrı Alt Bölgesi'nden göç etmek isteyenlerin nedenleri arasında ilk beş sırayı, sağlık hizmetlerinin yetersizliği, eğitim hizmetlerinin yetersizliği, sosyal faaliyetlerin azlığı, iklim şartlarının zorluğu ve daha iyi bir iş bulma imkanı gibi faktörler almaktadır. Her il ayrı ayrı değerlendirildiğinde, Ağrı il merkezindeki katılımcıların göçe sebep olarak sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği ile iklim şartlarının

zorluğu; Ardahan’da sağlık hizmetlerinin yetersizliği, iklim şartlarının zorluğu ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği; Iğdır ilinde yine sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği ve sosyal faaliyetlerinin azlığı neden olarak gösterilirken; Kars ilinde iklim şartlarının zorluğu, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği göç nedeni olarak sıralanmaktadır. Sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği her dört ilde de göç eğiliminin en temel nedenleri arasında sayılmıştır. Bölgedeki sağlık hizmetlerindeki yetersizlik, sağlık göstergelerinin Türkiye ortalamasından daha düşük kalmasına sebep olmaktadır. Örneğin. Ağrı Alt Bölgesi’nde hasta başına düşen hekim sayısı ve hasta yatağı sayısı Türkiye ortalamasının altındadır. Ağrı Alt Bölgesi olarak onbin kişiye düşen hekim sayısı 4.75 ve hastane yatağı sayısı 8.75 iken; Doğu Anadolu Bölgesinde onbin kişiye düşen hekim sayısı 8 ve hastane yatağı sayısı 18’dir. Türkiye’de ise onbin kişiye düşen hekim sayısı 13 ve hastane yatağı sayısı 23’dür.²⁸² Ayrıca, katılımcıların %55.9’unun ücretli maaşlı gruba dahil olanlardan oluşması, iş ve gelir garantisi olan bu kişilerin bu faktörleri öncelikli göç gerekçesi olarak göstermemesine sebep olduğu da düşünülebilir. Bu yüzden daha iyi bir iş bulma imkanı beşinci sırada sebep olarak gösterilmiş olabilir. Ağrı Alt Bölgesi için terörün bir göç nedeni olmadığı da ortaya çıkmaktadır.

- Ağrı Alt Bölgesi’nde katılımcıların belirttiği göç nedenleri ile göç etme düşüncesi arasındaki ilişkilere bakıldığında; maddi imkansızlıkları, daha iyi bir iş bulmayı, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliğin, sosyal faaliyetlerin azlığını ve iklim şartlarının zorluğunu bir göç nedeni olarak düşünenler arttıkça, göç etme düşüncesi de artmaktadır
- Gelir eşitsizliklerinin göç eğilimi üzerinde belirleyici bir gücü olduğu düşünülmektedir. Todaro’ya (1976) göre de bölgeler ve ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizlikler, göçün başlıca belirleyicisidir. Yapılan çalışma kapsamında, gelir dağılımında eşitsizliklerin ölçülmesinde kullanılan Gini katsayıları hesaplanmış ve göç eğilim oranları belirlenmiştir. Buna göre Ağrı ilinde Gini katsayısı 0.33 iken,

²⁸² DPT, 2003

göç eğilim oranı %62; Ardahan ilinin Gini katsayısı 0.34 iken, göç, eğilim oranı %78; Iğdır ilinin Gini katsayısı 0.33 iken, göç eğilim oranı %73 ve Kars ilinin Gini katsayısı 0.43 iken, göç eğilim oranı %83'dür. Gini katsayıları ile göç eğilim oranları arasında yapılan korelasyon analizinde % 10 önem düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla %10 önem düzeyinde gelir eşitsizliklerinin arttığı yerlerde göç eğiliminin de arttığı sonucuna varılmıştır.

Bölgedeki gelir eşitsizliklerinin giderilmesi ve göç etme potansiyelinin harekete geçmesini engellemek için bölgeyi daha iyi yaşanabilir bir yer haline getirmek gereklidir. Bunu sağlamak amacıyla aşağıdaki öneriler yapılabilir:

- Bölgedeki gelir dengesizliğinin giderilmesi için uygun ortam hazırlanmalı ve uygulamalar yapılmalıdır. Örneğin, 1990 sonrası bölgede ortaya çıkan dış ticaret potansiyeli, bölge için önemli bir avantaj olarak görünmektedir. Sınır komşusu ülkelerle bu tür potansiyellerin (ticaret, eğitim, sağlık, turizm vb.) geliştirilmesi gelir düzeyinin yükseltilmesi için uygun bir çözüm olabilir.
- Dünyada yaşanan küreselleşme süreci bölgenin saklı kalmış değerlerini dünyayla bütünleştirme olanağı vermektedir. Ağrı Alt Bölgesi'nde Sürmeli Çukuru, Ağrı Dağı, Ani Harabeleri ve İshak Paşa Sarayı gibi çok önemli tarihi değerler bulunmaktadır. Etkin tanıtım ve altyapı çalışmaları yapılabilirse kalkınma yolunda önemli kazançlar elde edilebilir.
- Günümüze dek verimli çalıştırılmayan tarım ve hayvancılık sektörü, dünyada sağlıklı yaşam için artık çok önemsenen organik tarım uygulamaları için avantaja çevrilebilecek bir diğer potansiyeldir. Çünkü doğal yapısı zedelenmeyen önemli miktarda toprak, su ve tabiat mevcuttur.
- Bölgedeki sosyo-ekonomik ve kültürel yapı gereği, insanların görmeden iş yapma, yaratıcılık ve girişimcilik yönleri gelişmemiştir. Bu nedenle, devlet-özel sektör işbirliği içerisinde bölge insanına girişimcilik gücü kazandırılması için eğitim çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Böylece "doğduğu yerde doyabilme" olanaklarına ağırlık verilerek, göçün en temel dinamiği ortadan kaldırılabilir.

- Bölgedeki sosyal huzursuzlukların göç sebebi olmaması için özellikle kamu yönetici ve görevlilerinin en nitelikli ve deneyimli kişilerden oluşması önemli faydalar sağlayabilir. Örneğin bölgeyi bilmeyen, yeterli deneyimi olmayan 24-25 yaşlarında genç amirlerin, sorunları çözmede bazen yetersiz kaldıkları görülmektedir.
- Bölgedeki göçün en önemli sebeplerinden olan sağlık ve eğitim hizmetlerinin süratle iyileştirilmesi gereklidir. Bunun için “eğitimde fırsat eşitliği” sağlanmalı ve “sağlık hizmetlerinden kaliteli, adil ve eşit faydalanma” ilkesine işlerlik kazandırılmalıdır. Örneğin bölge insanı bir an önce genel sağlık sigortası kapsamına alınarak Türkiye’deki pilot uygulama bu bölgeden başlatılabilir.
- Bölgede olumsuz bir neden olarak algılanan iklim koşulları, göçü önlemede pozitif katkı yapan bir unsura dönüştürülebilir. Örneğin, kar sporları, kar ile ilgili sanatsal ve eğitim faaliyetleri vb. uygulamalara ağırlık verilebilir. Bu yönüyle söz konusu olumsuz faktör, göçü önlemede bir cazibe unsuruna dönüştürülebilir.
- Bölgedeki etnik yapının göç sebebi olarak değerlendirilemeyeceği anlaşılmaktadır. Bölgedeki farklı etnik kökene sahip grupların bir arada yaşaması bunun nedeni olabilir. Dolayısıyla mevcut etnik yapının korunmasının göçü önleyeceği düşünülmektedir. Bu amaçla mevcut yapının korunmasını sağlayacak politikalar üretilmelidir.
- Yaşanan göçün tersine çevrilmesi çabalarıyla, göç olgusunun bölgesel kalkınmaya katkı yapan bir unsur haline dönüştürülmesi mümkündür. Bunun için model konutlar ve çeşitli altyapı yatırımları tamamlanarak geriye göç için uygun ortam hazırlanmalıdır. Çünkü göç eden bölge insanları çoğunlukla ayrıldığı yerdeki durumundan daha üst bir gelir seviyesine ulaşmakta, buna rağmen bölgeye olan duygusal bağlılıkları devam etmektedir.
- 2011 Üniversite Kış Olimpiyatlarının Erzurum ilinde yapılması sürecinde. Ağrı Alt Bölgesi’nde bulunan Ağrı dağı ve Sarıkamış gibi potansiyeller Palandöken ile birlikte (birleştirilerek) uzun dönemli kazanç sağlayıcı proje ve programlarla değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- AKALIN Güneri (1981), **Kamu Ekonomisi**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara.
- AKKAYAN Taylan (1979), **Göç ve Değişme**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:2573, İstanbul.
- AKYÜZ Yılmaz (1980), **Emek-Değer Teorisi ve Nitelikli İşgücü Sorunu**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- AKYÜZ Yılmaz (1980), **Sermaye Bölüşüm Büyüme**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- ALKİN Erdoğan (1975), **Gelir ve Büyüme Teorisi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- BAŞOĞLU Ufuk, ÖLMEZOĞULLARI Nalan, PARASIZ İlker (1999), **Gelir Bölüşümü Teori ve Politika**, Ekin Kitabevi, Bursa.
- BAYRAM Nura (2004), **Sosyal Bilimlerde SPSS ile Veri Analizi**, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- BULUTAY Tuncer, TİMUR Serim, ERSEL Hasan (1971), **Türkiye’de Gelir Dağılımı -1968-** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.325, Ankara.
- DENİS Henri (1973), **Ekonomik Doktrinler Tarihi 1**, Çev: Atilla Tokatlı, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1973.
- DİVİTÇİOĞLU Sencer (1976). **Değer ve Bölüşüm: Marxist İktisat ve Cambridge Okulu**, İstanbul Üniversitesi Yayını.
- DOĞANAY Hayati (1997), **Türkiye Beşeri Coğrafyası**, MEB Yayını, İstanbul.
- Ekonomi Formu (1990), **Türkiye’de Gelir Dağılımı**, Friedrich Ebert Vakfı Yayını, İstanbul.
- EREN Aslan (2002), **Türkiye’nin Ekonomik Yapısı ve Güncel Sorunlar**, Muğla Üniversitesi İİBF Yayınları, Muğla.
- EREN Aslan (2006), **Türkiye Ekonomisi**, Ekin Kitabevi.

GÜLLÜLÜ Sabahattin, ÖNER Sevil, KAÇMAZOĞLU Bayram (1997), **Doğu Anadolu’da Göç Eğilimi Nedenler ve Çözümler**, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.

GÜMÜŞ Ergin, **Türkiye’nin Nüfusu**, <http://www.aof.edu.tr/kitap/IOLTP/2291/unite06.pdf>

İÇDUYGU Ahmet ÜNALAN Turgay (1998), **Türkiye’de İçgöç: Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri**, Numune Matbacılık, İstanbul.

KARABULUT Kerem (2005), **Doğu’da Yakalanan Kalkınma Fırsatı, Ticaret**, Atlas Yayın Dağıtım.

KARAMAN İsmail (1987), **Gelir Dağılımı ve Türkiye’de Yapılan Gelir Dağılımı Çalışmaları**, DPT Yayınları, Ankara.

KARLUK Rıdvan (2005), **Cumhuriyet İlanından Günümüze Türkiye Ekonomi’sinde Yapısal Dönüşüm**, Beta Basım, Gözden Geçirilmiş 10.baskı.

KAZGAN Gülten (1992), **Türkiye’de Gelir Bölüşümünü Bozan Etmenler ve İyileştirilmesine Yönelik Politikalar**, TOBB Yayınları, No:222, İstanbul,

KAZGAN Gülten (2000) **Tanzimattan XXI, Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

KAZGAN Gülten (2004), **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, Remzi Kitabevi,12, Basım, İstanbul.

KEPENEK Yakup, YENTÜRK Nurhan, **Türkiye Ekonomisi** (2001), İstanbul, Remzi Kitabevi,12,Baskı.

KOCAMAN T, BAYAZIT S, (1993), **Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Sosyo-Ekonomik Nitelikleri**, DPT, Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara.

KOCAMAN T, (1998) “Türkiye’de İç Göçler İller Arası Kır-Kent Göçleri ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-1990)”, DİE, Türkiye’de Tarımsal Yapı ve İstihdam (Ed: Tuncer Bulutay).

KONGAR Emre (2005) **21, Yüzyılda Türkiye 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, 36,Basım.

KÖKSAL Bilge Alabo, (1994), **İstatistik Analiz Metodları**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.

- KURTULUŞ Kemal (2004), **Pazarlama Araştırması**, Literatür Yayınevi, 7, Baskı, İstanbul.
- ÖZDAMAR K, (2001), **SPSS ile Bio İstatistik 4**, Baskı Kaan Basımevi.
- ÖZGÜVEN Ali (2001), **İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler**, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- ÖZMUCUR Süleyman (1996), **Türkiye’de Gelir Dağılımı Vergi Yükü ve Makroekonomik Göstergeler**, Boğaziçi Üniversitesi, Yayın No: 582, İstanbul.
- PETERSON Wallace C,(1994), **Income Employment and Economic Growth**, Çev: Talat Güllap, Atatürk Üniv,İ,İ,B,F, Yayınları, Erzurum.
- SAVAŞ Vural (2000), **İktisadın Tarihi**, Sayasal Kitabevi, Ankara.
- SÖNMEZ Mustafa (1998), **Bölgesel Eşitsizlik (Türkiye’de Doğu-Batı Uçurumu)**, Alan Yayıncılık, 1, Baskı, Haziran.
- ŞAHİN Hüseyin (2002), **Türkiye Ekonomisi** (Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu), 7,Baskı, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- TANDOĞAN A, (1989), **Türkiye’de 1975-1980 Döneminde İller Arası Göçler**, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Genel Yayın: 141, Trabzon.
- TEKELİ İ., ERDER L, (1978) **Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler**, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Yayın No:26, Ankara.
- TEZCAN Mahmut (2000), **Dış Göç ve Eğitim**, Anı Yayıncılık.
- TUNCER Selahattin (1970), **Gelirin Yeniden Dağılımı**, İktisadi Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul.
- YENER Samira (1977), **1965-1970 Döneminde İller Arası Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri**, T,C, Başbakanlık, DPT, Yayın No:DPT:1528-SPD:293, Ankara.

Tezler ve Raporlar

- ÇELİK Fatih (1999), **Ekonomik Yönleriyle İç Göç Olgusu (Teori ve Uygulama)**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- ÇUBUKÇU Fatma Nur (2002) **Gelir Dağılımının Belirleyicileri ve Erzurum İli Gelir Dağılımı Örneği**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi.

- GÜMÜŞ Sevda (2003), **Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- İŞİĞİÇOK Erkan (1989), **Gelir Eşitsizlik Ölçüleri ve Türkiye’de Gelir Dağılımı**, Uludağ Üniversitesi İİBF, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- TAN Meltem (2001), **Göç Veren İllerin Sosyal ve Ekonomik Yapısındaki Farklılaşmanın İncelenmesi**, DİE Uzmanlık Tezi, Ankara.
- URAL Emel (2003), **Türkiye’de İller Bazında İç Göçü Etkileyen Ekonomik ve Sosyal Nitelik Değişkenlerinin Belirlenmesi ve Analizi**, DİE Uzmanlık Tezi.
- UYSAL Yaşar (1999), **Bölüşüm İlişkilerinin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi-Türkiye Örneği** DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Temmuz-Ağustos-Eylül, İzmir
<http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi02/dergi02.htm>.
- 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi Gelir Dağılımı Sonuçları Haber Bülteni, 2003.
- AB Komisyonu Türkiye Raporu, Etki Raporu(3) (6 Ekim 2004).
- DİE 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anket Sonuçları.
- DİE 1997 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anket Sonuçları.
- DİE, “2003 Hanehalkı Bütçe Anketinin Kapsamı. Yöntemi Tanım ve Kavramları”
Haber Bülteni. 14 Eylül 2004.
- DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı Göç İstatistikleri Haber Bülteni.
- Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013).
- DPT (2001), Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele. Özel İhtisas Komisyon Raporu. Ankara.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, **Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması**. Ankara. Haziran 2006 TGYONA 2006
http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tgyona/TGYONA_rapor.pdf
- PAKER Murat, Psikolojik Açıdan Göç. Birgün Gazetesi (6 Kasım 2005).
- TESEV ÜSTEL Fusun. ECE Özlem (2004), Zorunlu İç Göç Sonrası Köye Dönüş Ön Rapor.
- TÜSİAD (2000), Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Avrupa Birliği ile Karşılaştırma, Yayın No: TÜSİAD- T/2000-12/295.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001), Nüfus, Demografi ve Göç İhtisas Komisyon Raporu.

Toprakları Çölleşen Bir Ülkenin Temel Sorunları: Açlık, Susuzluk ve İç Göç: Birleşmiş Milletler Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi Sekretaryası 17 Haziran Dünya Çölleşmeyle Mücadele Günü Medya Bilgilendirme Notu, 2004

Makaleler ve Bildiriler

ADAMS Dale, W, (1969), “ Rural Migration and Agricultural Development in Colombia”, **Economic Development and Cultural Change** V.17, July pp.527-539

ADAMS Richard H. (1989), “Worker Remittances and Inequality in Rural Egypt”, **Economic Development and Cultural Change** , V.38, N.1, pp.45-71

AKIŞ Ayhan, AKKUŞ Akif, “Güneydoğu Anadolu Projesi’nin (GAP) Şanlıurfa’daki GöçeEtkisi”,http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler%5CDr.%20Ayhan%20AKI%C5%9E%20%20Prof.%20Dr.%20Akif%20AKKU%C5%9E%5C529-542.pdf

AKTAN Coşkun Can, VURAL İstiklal Yaşar (2002), “Başlıca Fonksiyonel Gelir Dağılımı Teorileri ve Bölüşüm Adaleti”, **Hak-İş Konfederasyon Yayınları**, ss.1-23

AKTAN coşkun Can, VURAL İstiklal Yaşar (2002), “Gelir Dağılımında Adalat(sız)lık ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Coşkun Can Aktan (ed,) **Hak-İş Konfederasyonu Yayınları**, Ankara, [http:// www.canaktan.org /ekonomi/ yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-gelirdagilimi.pdf](http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-gelirdagilimi.pdf).

ANBARCI Nejat, ULUBAŞOĞLU Mehmet A (2005), Intersectoral Size Differences and Migration: Kuznets Revisited, Accounting, Economics and Finance School Working Papers- Series 2005 SWP 2005/16, pp.1-40, http://www.deakin.edu.au/fac_buslaw/sch_aef/publications/default.htm

BARHAM Bradford, BOUCHER Stephen (1995), “Migration, Remittances, and Inequality: Estimating the Net Effect of Migration on Income Distribution”, **Journal Development Economics**, Vol.55(1998), pp.307-331

BARUT Mehmet, Göç-Der 1999-2001.

- BECKER C.M., S. MILLS Edwin., WILLIAMSON J.G (1986), “Modeling Indian Migration and City Growth 1960-2000”, **Economic Development and Cultural Change**, V.35, N.1, pp.1-35
- BOYER G.R and HATTON T. J. (1997), “Migration and Labour Market Integration in Late Nineteenth-Century England and Wales”, **Economic History Review**, V. L, N.4, pp.697-734
- BULUTAY Tuncer (2006), “İktisat Kuramı, Eğitim ve Gelir Bölüşümü”, **İktisat İşletme Finans Dergisi**, Nisan, ss.6-69
- BYERLEE Derek (1974), “ Rural-Urban Migration in Africa: Theory, Policy and Research Implications”, **International Migration Review** , Vol.8, No.4, pp.543-566
- CARNOY M. (1967), “Aspects of Labor Force Mobility in Latin America”, **The Journal of Human Resources**, V.11, N.4, pp.517-537
- CERİT Sevil (1986), “Türkiye’de İller Arası Göçler: 1950-1980”, **Nüfus Bilim Dergisi**, C.8, ss.81-103
- COLE E.W and SANDERS R. D, (1985), “Internal Migration and Urban Employment in The Third World”, **American Economic Review**, V.75, N.3, pp.481-495
- COLE E.W. and SANDERS R.D (1983), “Interstate Migration in Mexico: Variations an The Todaro Theme”, **Journal of Development Economics**, V.12, pp.341-354
- ÇELİK Fatih (2002),” İç Göçlerin Seçkinlik Yaklaşımı ile Analizi”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Sayı:13, ss.275-296, http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/14_Celik.pdf.
- ÇELİK Fatih (2005),”İç Göçler: Teorik Bir Analiz” Ç,Ü, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 14, Sayı 2, ss.167-184
- DEMİR GÜLSEN (1997), “Göç Nedenleri ve Göçenlerin Beklentilerindeki Gerçekleşme Durumu: Bolu İli Kıbrıscık İlçesi Örneği”, **Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı, DİE Yayın No: 2046**, Ankara, ss.85-107
- DOH R, (1984), “Inter-Provincial Migration in Turkey and Its Socio-Economic Background: A Correlation Analysis”, **Nüfus Bilim Dergisi**, V.6, pp.49-61
- DURUGÖNÜL Esmâ (1997), “Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler” **Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı, DİE Yayın No: 2046** Ankara.

- EROL Metin ÖZDEMİR Nesrin, NAİR Güney (1997), “Kentsel Bütünleşme Üzerinde Köy-Kent Farklılaşması ve Aile Kurumunun Etkileri: Sivas Örneği”, **Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı, DİE Yayın No: 2046** Ankara, ss.339-355
- FRIEDLANDER D. (1992), “Occupational Structure, Wages, and Migration in Late Nineteenth-Century England and Wales”, **Economic Development and Cultural Change**, V.40, N.2, pp.295-319
- GARCÍA-FERRER A. (1980), “Interaction Between Internal Migration, Employment Growth and Regional Income Differences in Spain”, **Journal of Development Economics**, V.7, pp.211-229
- GEDİK Ayşe (1992), “The Effect of in-and out-Migration on Urban Growth in Turkey (1965-1985) and Comparison with Developed Countries” , **The Journal of Regional Science**, V.71, N.4 pp.405-419
- GEDİK Ayşe (1996), International Migration in Turkey, 1965-1985: Test of Some Conflicting Finding in The Literature, Discussion Paper No.66, Institute of Socio- Economic Planning, University of Tsukuba, Japonya
- GREENWOOD M. J. (1975), “Research on Internal Migration in the United States: A Survey” **Journal of Economic Literature**, V.13, pp.397-433
- GREENWOOD M.J., “Human Migration Theory , Models, and Empirical Studies”, **Journal of Regional Science** , 25(4) pp,521-544
- GÜNDÜZ Mustafa, YETİM Nalan (1997), “Terör ve Göç” **Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı, DİE Yayın No: 2046** Ankara, ss.109-116
- GÜR Timur Han, URAL Emel (2004), “Türkiye’de Kentlere Göçün Nedenleri”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:22, Sayı:1, ss.23-38
- HEPAKTAN Erdem, AKLAYA Asil (2001), “Türkiye’de Gelir Dağılımının Bölgesel Yönden İncelemesi”, **Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:8, Sayı:2, ss.39-52
- HOŞGÖR Şeref (1998), “Türkiye’de Kantitatif Yöntemlerle Dolaylı Göç Tahminleri, Sorunlar ve Yaklaşımlar”, Türkiye’de İçgöç, İstanbul, ss.104-121

- İŞİĞİÇOK Erkan (1991), “1963-1987 Döneminde Türkiye’de Gelir Dağılımının Seyri”, **Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F, Dergisi**, Cilt XII, Sayı 1-2, Mart-Kasım, ss.185-196
- İŞİĞİÇOK Erkan (1993), “Kişisel Gelir Dağılımındaki Eşitsizliği Belirlemede Kullanılan İstatistiksel Ölçüler”, **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi** Cilt XIV, Sayı 1-2, Mart-Kasım, ss.209-230
- İŞİĞİÇOK Erkan (1998), “Türkiye’de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, **Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi** C.16, S.1 <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi>.
- İŞİK Nihat (2006), “Sektörel Gelir Dağılımının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi**, Sayı.11, ss.119-126
- KARAMAN İsmail (1995), “Dünyada ve Türkiye’de Gelir Dağılımı”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:1, Sayı:6.
- KASAPOĞLU Aytül (1997), “Karayolları (Teknoloji) ve Çevre Etkileşimi: Arazi Kullanımı Nüfus Hareketleri”, **Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı, DİE Yayın No: 2046** Ankara.
- KIZILÇELİK Sezgin (1997), “Mersine Göç Etmiş İnsanların Sağlık Koşulları Üzerine Bir Çalışma”, **Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı, DİE Yayın No: 2046** Ankara, ss.657-666
- KURT Abdurrahman, “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yaşanan Gönüllü ve Zorunlu Göçler; Sebepleri-Sonuçları ve Çözüm Önerileri”, <http://www.gocsempozyumu.org/bildiriozetleri.htm>
- KUŞTEPELİ Yeşim, HALLAÇ Umut (2004), “Türkiye’de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Cilt 6, Sayı:4, ss.143-160
- KÜNTAY Esin (1997), “Kentleşmenin Neden Olduğu Fiziksel ve Toplumsal Çürüme Karşısında Kentsel Yenileme Uygulamaları”, **Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı, DİE Yayın No: 2046** Ankara.
- LABER G. and CHASE R.X. (1971), “Interprovincial Migration in Canada As A Human Capital Decisions”, **Journal of Political Economy**, V.79, pp.795-804.
- LEE, Everett S.(1966), “A Theory of Migration”, **Demography**, Vol,3, No,1, pp,47-57

- LONG H. (1973), "Migration Differentials by Education and Occupation: Trends and Variations" **Demography**, 10, pp.243-258
- MUNRO (1974), Migration in Turkey", **Economic Development and Cultural Change**, V.22, pp.634-653
- NAVRATİL J. Frank and DOYLEE James J. (1977), "The Socioeconomic Determinants of Migration and the Level of Aggregation", Southern Economic Journal, Vol.43, No.4, pp.1547-1559
- NEWMAN Allen R. (1981), "A Test of The Okun-Richardson Model of Internal Migration" **Economic Development and Cultural Change** V.29, N.2, pp.295-309
- OKUN Bernard, RICHARDSON Richard W. (1961), "Regional Income Inequality and Internal Population Migration ", **Economic Development Cultural Change**, Vol.9, No.2, pp.128-143
- ÖZCAN Y.Z. (1998), "İçgöçün Tanımı ve Verileri ile İlgili Bazı Sorunlar", Türkiye'de İçgöç, İstanbul.
- ÖZMUCUR Süleyman (1995), "Türkiye'de Gelir Dağılımı ", **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl:1, Sayı:6
- ÖZSABUNCUOĞLU İsmail H. (1995), "Türkiye'de Kırsal Kalkınma ve Kentleşme Olgusu", **DEÜ İİBF Dergisi**, Cilt:10, Sayı:1, ss.17-31
- ÖZSABUNCUOĞLU İsmail H, (1998), " The Consequences of Integrated Regional Development Policies in Turkey", **Third World Planning Review**, 20 (3) pp.17-31
- PARİSH William L., "Internal Migration and Modernization : The European Case" **Economic Development and Cultural Change**, Vol,1 Number 4, July, pp. 591-610
- PAZARLIOĞLU M,Vedat, "1980-1990 Döneminde Türkiye'de İç Göç Üzerine Ekonometrik Model Çalışması", <http://idari.cu.edu.tr/sempozyum/bi18.htm>
- RAVENSTEIN E. G. (1885), "The Laws of Migration", **Journal of the Statistical Society of London**, Vol.48, No.2, pp.167-235,
- ROGERS Andrei (1967), "A Regression Analysis of Interregional Migration in California", **The Review of Economics and Statistics**, Vol.49, No.2, pp.262-267

- RUBIN Rose M., WHITE-MEANS Shelley I., DANIEL Luojia Mao (2000), "Income Distribution of Older Americans", **Montly Labor, Review**, Vol.123, pp.19-30
- SALCK Brian, Jean-Paul Rodrigue, Gini Coefficient, <http://people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch4en/meth4en/ch4m1en.html>.
- SCHLOTTMANN A. and HERZOG .W. (1984), "Career and Geographical Moblity Interactions: Implications For The Age Selectivity of Migration", **Journal of Human Resources**, 19 N.1, pp.72-86
- SCHULTZ T. P. (1982), "Lifetime Migration Within Eucational Strata in Venezuela: Estimates of A Logistic Model", **Economic Developmet and Cultural Change**, V.30, N.3, pp.559-593
- SCHULTZ Theodore W, (1962), "Reflections on Investment in Man", **Journal of Political Economy**, Vol.70, No.5, Part 2: Investment in Human Beings, pp.1-8
- SCHWARTZ A. (1973), " Interpreting The effect of Distance on Migration", **The Journal of Political Economy**, V.81, Sep-Oct, pp.1153-1169
- SEZAL İhsan (1997), " Göçler ve Şehirleşmeyen Şehirler", **Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı, DİE Yayın No: 2046** Ankara, ss.147-151
- SHIELDS G. M., SHIELDS M.P. (1989), "Family Migration and Nonmarket Activities in Costa Rica" **Economic Development and Cultural Change** V.38, N.1, pp.73-88.
- SJAASTAD L.A. (1962), " The Cost and Returns of Human Migration", **The Journal of Political Economy**, Vol,70, No,5, Part2: Investment in Human Beings, October, pp.80-93
- SPEARE Alden and HARİS John (1986), "Education, Earning and migration in İndonesia", **Economic Development and Cultural Change**, V.34, N.2, pp.223-244,
- STOUFFER Samuel A. (1940), "Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance ", **American Sociological Review**, V.5, pp.845-867
- TODARO M.P. (1971), "Income Expectations, Rural-Urban Migration and Employment in Africa", **International Labour Review**, V.104, pp.387-414

- TODARO M.P., “Urban Job Expansion. Induced Migration and Rising Unemployment”. **Journal of Development Economics**. V.3, N.3, pp.211-225.
- TÜMERTEKİN Erol, “Gradual Internal Migration in Turkey: A Test of Ravenstein’s Hypothesis”, The Review of The Geographic Institute of The University of İstanbul, N.13, 1970-1971, pp.156-169.
- ÜÇDOĞRUK Şenay (2002), “ İzmir’deki İç Göç Hareketinin Çok Durumlu Logit Teknikle İncelenmesi”, **DEÜ İİBF Dergisi**, Cilt:17 Sayı:1, ss.157-183
- YAMAK Rahmi, YAMAK Nebiye (1999), “Türkiye’de Gelir Dağılımı ve İç Göç”, **DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1(1), <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi01/yamak.htm>.
- YENİGÜL Sevinç Bahar (2005), “Göçün Kent Mekanı Üzerine Etkileri”, **Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi** 18(2), ss.273-288
- YUMUŞAK İbrahim Güran, BİLEN Mahmut (2000)“Gelir Dağılımı-Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme” **K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:1, Sayı:1, ss.77-96
- YÜKSELER Zafer (2003), 2002 Hanehalkı Bütçe Anketi: Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamalarına İlişkin Sonuçların Değerlendirilmesi <http://www.tek.org.tr/dosyalar/HANE2002.pdf>.
- YÜKSELER Zafer (2005), “1994, 2002 ve 2003 Yılları Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri: Anket Sonuçlarına Farklı Bir Bakış”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, ss.56-82

Web Adresleri

- <http://www.cmo.org.tr/yayin/rapor/cevredurum050606.php?altm=050606>
- http://www.gap-dogu-kalkinma.com/bolsoshay/14_goc_ve_etki.htm (30 Haziran 2006)
- <http://www.gocder.com/gocortayacak1.htm>
- <http://www.gocsempozyumu.org/>
- http://www.hunersencan.com/aras_yontemleri/2.html
- Göç Eden İnsan www.bursapsikiyatri.com.

EK:

1-	Cinsiyetiniz nedir?	① Kadın ② Erkek
2-	Hane reisinin yaşı?	① 18-30 arası ② 31-45 arası ③ 46-55 arası ④ 56yaş ve üzeri
3-	Kaç yıldır bu şehirde yaşamaktasınız?	① 1-5 ② 6-10 ③ 11-15 ④ 16-20 ⑤ 21+
4-	Hanenizde kaç kişi yaşamaktadır? (Siz dâhil)	
5-	Hane reisinin doğum yeri?	① Köy.....② İlçe.....③ İl.....
6-	Hane reisinin eğitim durumu nedir?	① Okur-yazar değil ② Okur-yazar okul bitirmemiş ③ İlkokul ④ Ortaokul ⑤ Lise ⑥ Üniversite ⑦ Lisansüstü eğitim
7-	Hane reisinin mesleği nedir?	① Devlet memuru ② İş adamı / Sanayici ③ Esnaf ④ Serbest meslek sahibi ⑤ İşçi (kamu) ⑥ Hayvancılık ⑦ İşçi (özel) ⑧ Ev hanımı ⑨ Çiftçi ⑩ İşsiz (11) Emekli (12) Diğer(.....)
8-	İşinizden ne kadar memnunsunuz?	① Hiç memnun değilim ② Memnunum değilim ③ Fikrim yok ④ Memnun ⑤ Çok memnunum
9-	Yandaki gayrimenkullerden hangilerine sahipsiniz?	① Müstakil konut ② Apartman dairesi ③ Gecekondu ④ Bağ, bahçe ⑤ Yazlık ⑥ Tarla ⑦ Arsa ⑧ Dükkân ⑨ Hiçbiri ⑩ Diğer(.....)
10-	Genel olarak düşündüğünüzde hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?	① Hiç memnun değilim ② Memnun değilim ③ Fikrim yok ④ Memnunum ⑤ Çok memnunum
11-	Çocuklarınızın aile bütçesine katkıları oluyor mu?	① Hayır olmuyor ② Evet oluyor
12-	Ailenizin aylık ortalama geliri ne kadardır?	YTL
13-	Aile bütçesine dışardan katkı oluyor mu?	① Hayır ② Evet

14-	Cevabınız evet ise gelirin kaynağı nedir?	① İl içi yakınlarımdan ② Yurt dışı yakınlarımdan ③ İl dışı yakınlarımdan ④ Kurum ve kuruluşlardan
15-	Kendinizi hangi gelir grubunda görüyorsunuz?	① Çok fakir ② Fakir ③ Orta ④ Zengin ⑤ Çok zengin
16-	Hangi sosyal güvenlik kuruluşuna bağlısınız?	① SSK ② Emekli Sandığı ③ Bağ-Kur ④ Özel Sandık ⑤ Kayıtlı değil
17-	Kayıtlı değilseniz sağlık harcamalarınızı nasıl karşılıyorsunuz?	① Yeşil kart ② Kendi imkânlarımla
18-	Devletin bu ilin ve Doğu Anadolu Bölgesinin problemleriyle yeterince ilgilendiğini düşünüyorum.	① Kesinlikle doğru değildir ② Doğru değildir ③ Fikrim yok ④ Doğrudur ⑤ Kesinlikle doğrudur
19-	Yaşadığınız bu kente göç ile mi geldiniz?	① Evet ② Hayır → s. 35'a geçiniz
20-	Buraya nereden göç ettiniz?	① Köy ② İlçe ③ İl
21-	Maddi imkânsızlıklar nedeniyle buraya göç ettim.	① Kesinlikle doğru değildir ② Doğru değildir ③ Fikrim yok ④ Doğrudur ⑤ Kesinlikle doğrudur
22-	İş olanaklarının yetersiz oluşu nedeniyle buraya göç ettim.	① Kesinlikle doğru değildir ② Doğru değildir ③ Fikrim yok ④ Doğrudur ⑤ Kesinlikle doğrudur
23-	Eğitim hizmetlerinin yetersiz oluşu nedeniyle buraya göç ettim.	① Kesinlikle doğru değildir ② Doğru değildir ③ Fikrim yok ④ Doğrudur ⑤ Kesinlikle doğrudur
24-	Sağlık hizmetlerinin yetersiz oluşu nedeniyle buraya göç ettim.	① Kesinlikle doğru değildir ② Doğru değildir ③ Fikrim yok ④ Doğrudur ⑤ Kesinlikle doğrudur
25-	Sosyal faaliyetlerin (aile fertlerinin gelişimi için kurslar, spor aktiviteleri, dinlenme eğlenme ve mesire yerleri vb.) eksikliği nedeniyle buraya göç ettim.	① Kesinlikle doğru değildir ② Doğru değildir ③ Fikrim yok ④ Doğrudur ⑤ Kesinlikle doğrudur
26-	Aile içi geçimsizlikler dolayısıyla buraya göç ettim.	① Kesinlikle doğru değildir ② Doğru değildir ③ Fikrim yok ④ Doğrudur ⑤ Kesinlikle doğrudur
27-	Akrabalarımın bu şehre yerleşmeleri nedeniyle ben de buraya yerleştim.	① Kesinlikle doğru değildir ② Doğru değildir ③ Fikrim yok ④ Doğrudur ⑤ Kesinlikle doğrudur
	Komşularımla huzursuzluk (kan davası, arazi	① Kesinlikle doğru değildir ② Doğru değildir

28-	anlaşmazlığı,kavgalar gibi), yaşadığım için buraya göç ettim.	③ Fikrim yok ④ Doğrudur ⑤ Kesinlikle doğrudur
29-	Geldiğim yerin etnik yapısı (mezhep ve inanç farklılıkları), nedeniyle buraya göç ettim.	① Kesinlikle doğru değildir ② Doğru değildir ③ Fikrim yok ④ Doğrudur ⑤ Kesinlikle doğrudur
30-	Terör nedeniyle buraya göç ettim.	① Kesinlikle doğru değildir ② Doğru değildir ③ Fikrim yok ④ Doğrudur ⑤ Kesinlikle doğrudur
31-	İklim koşullarının bu şehirde daha iyi olması nedeniyle buraya göç ettim.	① Kesinlikle doğru değildir ② Doğru değildir ③ Fikrim yok ④ Doğrudur ⑤ Kesinlikle doğrudur
32-	İşimin bu şehirde olması nedeniyle burada yaşıyorum.	① Kesinlikle doğru değildir ② Doğru değildir ③ Fikrim yok ④ Doğrudur ⑤ Kesinlikle doğrudur
33-	Bu şehir, memleketim olduğu için burada yaşıyorum.	① Kesinlikle doğru değildir ② Doğru değildir ③ Fikrim yok ④ Doğrudur ⑤ Kesinlikle doğrudur
34-	Toprak (arazi, arsa vb.) ya da hayvanımın olması nedeniyle bu şehirde yaşıyorum.	① Kesinlikle doğru değildir ② Doğru değildir ③ Fikrim yok ④ Doğrudur ⑤ Kesinlikle doğrudur
35-	Bu şehirde yaşamımı sürdürmemin nedeni ailemin burada ikamet etmesidir.	① Kesinlikle doğru değildir ② Doğru değildir ③ Fikrim yok ④ Doğrudur ⑤ Kesinlikle doğrudur
36-	Sağlık hizmetlerinin bu şehirde iyi olması nedeniyle burada yaşıyorum.	① Kesinlikle doğru değildir ② Doğru değildir ③ Fikrim yok ④ Doğrudur ⑤ Kesinlikle doğrudur
37-	Eğitim imkanları iyi olduğu için bu şehirde yaşıyorum.	① Kesinlikle doğru değildir ② Doğru değildir ③ Fikrim yok ④ Doğrudur ⑤ Kesinlikle doğrudur
38-	Bu şehirden gitmeyi düşündüğünüz oluyor mu?	① Hiçbir zaman ② Nadiren ③ Bazen ④ Genellikle ⑤ Her zaman → (cevabınız hiçbir zaman şeklindeyse anket bitti. Teşekkür ederim.
39-	Nereye gitmeyi düşünürsünüz?	
40-	Daha iyi bir iş bulmak için bu şehirden göç etmek isterim.	① Kesinlikle doğru değildir ② Doğru değildir ③ Fikrim yok ④ Doğrudur ⑤ Kesinlikle doğrudur
41-	İklim ve coğrafi şartların zorluğu nedeniyle bu şehirden gitmek isterim.	① Kesinlikle doğru değildir ② Doğru değildir ③ Fikrim yok ④ Doğrudur ⑤ Kesinlikle doğrudur

42-	Terör nedeniyle bu şehirden göç etmeyi isterim.	① Kesinlikle doğru değildir ③ Fikrim yok	② Doğru değildir ⑤ Kesinlikle doğrudur
43-	Maddi imkânsızlıklar nedeniyle bu şehirden göç etmek isterim.	① Kesinlikle doğru değildir ③ Fikrim yok	② Doğru değildir ⑤ Kesinlikle doğrudur
44-	Aile içi geçimsizlikler dolayısıyla bu şehirden göç etmek isterim.	① Kesinlikle doğru değildir ③ Fikrim yok	② Doğru değildir ⑤ Kesinlikle doğrudur
45-	Akrabalarımın göç etmiş olması nedeniyle bu şehirden göç etmek isterim.	① Kesinlikle doğru değildir ③ Fikrim yok	② Doğru değildir ⑤ Kesinlikle doğrudur
46-	Komşularımla huzursuzluk yaşadığım için (kan davası, arazi anlaşmazlığı,, kavgalar vb.) nedeniyle bu şehirden göç etmek isterim.	① Kesinlikle doğru değildir ③ Fikrim yok	② Doğru değildir ⑤ Kesinlikle doğrudur
47-	Sosyal faaliyetlerin (aile fertlerinin gelişimi için kurslar, spor aktiviteleri, dinlenme eğlenme ve mesire yerleri vb.) eksikliği nedeniyle bu şehirden göç etmek isterim.	① Kesinlikle doğru değildir ③ Fikrim yok ⑤ Kesinlikle doğrudur	② Doğru değildir ④ Doğrudur
48-	Şehirdeki etnik yapı (mezhep, soy sop vb.), nedeniyle buradan göç etmek isterim.	① Kesinlikle doğru değildir ③ Fikrim yok	② Doğru değildir ⑤ Kesinlikle doğrudur
49-	Eğitim hizmetlerinin yetersiz oluşu nedeniyle buradan göç etmek isterim.	① Kesinlikle doğru değildir ③ Fikrim yok	② Doğru değildir ⑤ Kesinlikle doğrudur
50-	Sağlık hizmetlerinin yetersiz oluşu nedeniyle buradan göç etmek isterim.	① Kesinlikle doğru değildir ③ Fikrim yok	② Doğru değildir ⑤ Kesinlikle doğrudur

ÖZGEÇMİŞ

01.05.1980 yılında Aşkale’de doğdu. İlkokulu Aşkale’de, ortaokul ve liseyi Erzurumda okudu. 1999 yılında Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünü kazandı ve 2003 yılında mezun oldu. Aynı yıl Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nün İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. 2004 yılında Atatürk Üniversitesi İktisat bölümüne Araştırma görevlisi olarak girdi ve hala bu görevi sürdürmektedir.